

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

И

ИБИ *шв. унд. с.* Ажабланиш, ҳайронлик каби ҳис-туйғуни билдиради; *вой, ие. Сухбатдошим бу гапларни.. эшитгач, унинг юзида бирдан қувонч нури пайдо бўлиб, ҳаяжонланиб: -Иби! – деди. С. Айний, Эсдаликлар. У кўзларини қисиб, тўрхалталарга тикилди: -Иби, нима қиласиз бу намақобларни, хола? С. Нуров, Нарвон.*

ИБЛИС [*а. إبليس* – шайтон] **1** Одамларни йўлдан оздирувчи, ёмон йўлга бошловчи махлуқ; шайтон. *У, Саидғозининг.. юрагига иблис ин қурган тухматчи, бутун бадани заҳар боғлаб кетган фаразгўйлигини билмаган экан. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 *кўчма* Иблисга хос хусусиятли одам. *Эъзозхон одам суратидаги иблис ҳикоясига қўрқув ичида қулоқ солиб ўтираркан, унинг [Зиедилланинг] мақсадига тушуна олмади. Ҳ. Фулом, Машғал.*

3 Иблисга нисбатловчи ҳақоратни билдиради. *Қутидор, қизининг мақсадига тушуниб, икки турли қўлни дарров пайқаб олди: -Виждонсиз, иблис! – деб қўйди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

ИБЛИСЛАРЧА *айн. иблисона.*

ИБЛИСЛИК **1** Иблисга хос хусусиятли (иблис каби) одам эканлик. *Сенинг иблислигини энди билдим.*

2 Иблисона хатти-ҳаракат, иблис иши; малъунлик, шайтонлик. [*Шавкатий*] *Иблислик қилиб, Мунисни йўлдан оздирган маккор. 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.*

ИБЛИСОНА *рвш.* Иблисларга, малъунларга хос; разилона, иблисларча. *Мен бу иблисона алдовга учиб, бу тўғрида на сенга ва*

на Нормуҳаммад қушбегига оғиз очмадим. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ИБН [*а. ابن* – ўғил] *эск. кт.* Эркак кишини ўз отасига нисбат этиб кўрсатувчи, «ўғли», «зода» маъноларини билдирувчи сўз, куня. *Ибн Сино, Ибн Батута, Ибн Аҳмад Мирзо.*

ҲОҚОН ИБН ҲОҚОН *Ҳоқон ўғли Ҳоқон (отабоболари Ҳоқон ўтган киши ҳақида). Менким, Марғилон ҳокими Утаббой қушбеги, ўз ҳукмимни Ҳоқон ибн Ҳоқон жаноби олий Худодёрхон исми шарифларидан эшиттираман. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

ИБО [*а. إباء* – қаршилик, кўнмаслик; гурур, мағрурлик, такаббурлик] **1** *Андиша, шарм-ҳаё билан тортиниш, шундай ҳис-сезги, уялиш. Дилора кулиб, чарақлаб қайтиб келганда, Фуломжон ҳар қандай ибога нарво қилмай, бўласи ёнига борди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Кравцова бу «шалок» йигитнинг бунчалик ибо билан қилаётган ҳаракатидан кулгиси қистади. Шухрат, Шинелли йиллар.*

Ибо қилмоқ *Ибо ҳисси билан тортинмоқ, уялмоқ; тийилмоқ. Анвар меҳмонхонага кириб келувчи Султоналидан ҳам ибо қилмай.. сандал устига энгашди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. Тоҳир чанг босган чориғи билан кўрпачага чиқишдан ибо қилди-ю, пойгаҳдаги шолча устига ўтирди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

2 *Ўзини, нафсини тийиш, сабру қаноат.*

3 *Ибо (хотин-қизлар исми).*

ИБОДАТ [*а. عبادت* – қуллуқ қилиш; сифиниш, топиниш] *дин. 1* *Қуллуқ қилиш, сифиниш, топиниш ва унинг амали; намоз.*

Бутун кўҳна тарих давомида диний тарбия дейилганда, асосан ибодат тушуниланган. Газетадан. ..мўмин-муслмонларнинг рўза тутишдан мақсадини Оллоҳнинг бандалари.. ўз умматларини сабр-қаноатга, меҳр-оқибатга ундайдиган ибодат деб таърифлайдилар. Газетадан. Бутхона кўнғироғи кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун даранглади.. А. Қаҳҳор, Томошабоф.

Ибодат қилмоқ 1) сифинмоқ; намоз ўқи-моқ; 2) тоат-ибодат қилмоқ. [Навий:] Менинча, олтинчи йил қуруқ тоат, ибодат қилгандан кўра, бир соат одил бўлмоқ савоб-лироқдир. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий; 3) кўчма бирор нарсага ортиқ даражада берилиб кетмоқ, чўқинмоқ. У пулга ибодат қиладиган одам. ■ Агар одамлар сенга қиладиган ибодати ўрнига бир-бири учун меҳнат қилса, сенга қўйган кўнглини бир-бирига қўйса.. ер юзининг ўзи жаннат бўлади. А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.

2 Ибодат (хотин-қизлар исми).

ИБОДАТГОҲ Ибодат қилинадиган жой; ибодатхона.

ИБОДАТХОНА Ибодат қилинадиган жой ёки уй, бино (мачит, хонақоҳ ва ш. к.). У [Очил] Байжунинг кўл бўйида, эски ибодатхона олдида айтган ашулаларини.. юмюм йиғлаб эшитди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ИБОЛИ Ибоси бор, андиша-ҳаё ҳисига (хислатига) эга. ■ Қайси аёл сабр-қаноатли, ҳаёли, иболи экан, у ҳаётда бахту тахтини топа олади. Газетадан.

ИБОРА [а. عباره — сўз, сўз бирикмаси] 1 Бирор тушунча ёки фикр ифодаловчи, одатда, сўзларнинг турғун бирикмаси (сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла); таъбир. *Образли ибора.* ■ Черницов «вақтинча тантана», «вақтинча чекиниш», «қайта ҳужумга ўтиш» деган ибораларни қийналиб айтди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Улар Суқротнинг «Аввал ўзингни англа, шунда дунёни англайсан» деган машҳур иборасини ўзларига дастуриламал қилиб олишган. «Сирли олам».

Турғун ибора Бевосита нутқ жараёнида ҳосил бўлмайдиган, тилда бир бутун ҳолда мавжуд бўлиб, шундайлигича нутққа киритиладиган сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла. **Фразеологик ибора** Турғун ибораларнинг кўчма маъноли, образли тури. *Оёғини қўлига олмоқ* (жуда тез югурмоқ), *аммам-*

нинг бузоғи (лалайган), *илоннинг ёғини ялаган* (ўта айёр) ва ш.к.

2 айн. сўз 2.

ИБОРАТ I [а. عيارت — баён, ифода] 1 Ташкил топган, таркиб топган; тузилган. *Сув водород ва кислороддан иборат. Беш кишидан иборат комиссия.* ■ ..саксовул, қандим, черкез каби чўл ўсимликларидан иборат ўрмонзорлар барпо этилди. Газетадан. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти эса *Имом ал-Бухорий ҳадисларидан иборат «Солиҳ амаллар», «Эр ва аёл бурчи», «Илму маърифат нури» сингари мўъжаз китобларни чоп этди.* Газетадан.

2 Фейл-боғлама взф. *Асосий вазифа — мавжуд барча моддий ресурслардан фойдалана билишдан иборат.*

ИБОРАТ II [а. عيارت — сўзлар, иборалар] эск. Ибора; сўз, сўзлар. *Хат ўқилди завқ билан сар-басар, Бир иборат чиқди, мазмуни итоб.* Муқимий.

ИБОСИЗ Ибоси йўқ, андишани, тортишни билмайдиган; бешарм, беҳаё. *Мунисхон гўё олдида гўдак ёки ўз эри ўтиргандай, ҳеч ибосиз устки кўйлагини еча бошлади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИБРАТ [а. عبرت — ўғит, панд-насихат; намуна, ўрнак] Намуна, ўрнак бўладиган иш, хатти-ҳаракат ва ш. к. *Бола тарбиясида ота-онанинг ибратли, айниқса, бебаҳо.* Газетадан. *Мен кўрдим театрни.. Мен борганимда, бир илмсиз боланинг безори бўлиб кетганини кўрсатишди, холос. -Мақтаб эмас, ибрат денг!* Ойбек, Танланган асарлар.

Ибрат олмоқ Ўрнак олмоқ, ўрганмоқ. *Янгиликни тарқатишда дадил бўлиш керак, халқ ўзимиздан ибрат олгани яхши.* Ойбек, О. в. шабадалар.

ИБРАТЛИ Ибрат бўладиган, намуна, ўрнак олса арзийдиган. *Бизнинг ўзбек миллатига хос удумлар, одоб-ахлоқ меъёрлари бир-биридан гўзал ва ибратли.* Газетадан. *Барчага ўрнак бўлиб, ўтказдингиз ибратли умр.* Воқиф.

ИБРАТОМУЗ [а.+ф. عبرت+أمين — ибратли, ибратга эга бўлган] Ибрат бўларли, намуна, ўрнак бўларли. *Ибратомуз иш. Ибратомуз сиймо.* ■ «Мушук ва сичқон» ҳикояси бир ам ажойибки, тўқ одамлар билан фақир одамларни мушук билан сичқонлар орқали ҳикоя қилади бу китобда. Мақсади жуда ибратомуз. Ойбек, Болалик.

ИБРАТХОНА эск. Театр. *Ахир театрни бир вақтлар бекорга «ибратхона» деб аташмаган.* Газетадан.

ИБРИЙ [а. عبرى — яҳудий] айн. **иброний**.

ИБРОНИЙ [а. عبرانى] эск. **1** айн. **яҳудий**.

2 Яҳудийларга, уларнинг тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Иброний ёзуви.*

ИБТИДО [а. ابتداء] — бошлаш; бошлангич нуқта] *кт.* Бирор нарса, иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг аввали, бошланиш даври; *зид.* **интиҳо**. *Воқеанинг ибтидоси ва интиҳоси.* ■ *Фан эса ўз ибтидосиданоқ моддий дунёни тадқиқ этишга йўналтирилган бўлиб.* Газетадан. *Дуруст, у. энди табиат сирларининг ибтидосини билади.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

ИБТИДОЙ [а. ابتدائى] — бошлангич, дастлабки; содда] *кт.* **1** Кишилиқ тарихининг энг қадимги, дастлабки даврига оид, синфий жамиятдан олдинги. *Зеро, ибтидоий жамиятдан тортиб ҳозирги жамият босқичига қадар бўлган даврлар одам меҳнати самараси.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Бошлангич, дастлабки. *Ибтидоий мактаб (эск.).* ■ *Шу оддий бир киши(ни), ибтидоий мактабнинг муаллимини, Аббосхондан тортиб Муҳаммаджон домлагача иззат қиладилар.* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Оддий, элементар. *Мулла Шохнинг адабиёт билан машғулоти жуда содда ва ибтидоий эди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Меҳнатга иштиёқ бўлгани ҳолда унга муносабат жўн ва ибтидоий даражада турибди.* Газетадан.

ИВИМОҚ I Сув ёки бошқа суюқликни эмиб, шимиб ҳўл бўлмоқ, нам тортиб юмшамоқ; бўкмоқ. *Сувда ивиган нон. Кийимларим ёмғирда ивиб кетди.* ■ *Султон товоқдаги қаймоқни шимиб, ивиб қолган нон бурдаларини лунжига тўлдириб чайнай бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Сафаров, папирос найчасининг ивиган жойини тиши билан узиб, пуфлаб ташлади-да, ўйчан жавоб берди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИВИМОҚ II I Куюлиб қолмоқ, қуюқ тортмоқ, қуюқлашмоқ (қон ҳақида). *Қаердир томса томчи қон, Сенинг юрагингда ивийди.* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

2 Қатиққа айланмоқ (сут ҳақида); уйимоқ. *Оч уйда қатиқ ивимас.* Мақол.

3 Бузилиб, айниб қолмоқ, чириб тушмоқ. *Сут ивиб қолибди.*

ИВИНДИ Ўз-ўзидан ивиб қолган нарса (асосан сут ҳақида).

ИВИРСИЛАМОҚ шв. қ. **ивирсимоқ I**. *Ҳой, мунча ивирсиладиларинг. Бўла қолсаларинг-чи!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ИВИРСИМОҚ I Майда-чуйда ишлар билан овора бўлмоқ, имиллаб ишламоқ, ғимиллаб юрмоқ. *Анзираат хола. ўз-ўзидан жавраб, қоронғида ивирсиб юрар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Супурилмай-сидирилмай, йиғиштирилмай, бетартиб ҳолга келмоқ, кир, чанг ва ш. к. билан қопланмоқ. *Уй ивирсиб ётибди.* *Ивирсиган уйга меҳмон келар.* Мақол. ■ *Машина похол-хашақлар сочилиб, ивирсиб ётган тегирмон эшиги олдидаги ялангликда доира ясаб тўхтади.* Д. Нурий, Осмон устун.

ИВИРСИРАМОҚ шв. *Ивирсимоқ.* *Нима қилиб ивирсираб ўтирибман, тезроқ яранинг олдини олиш керак.* Ҳамза, Заҳарли ҳаёт.

ИВИРСИҚ I Супуриб-сидирилмаган, йиғиштирилмаган, бетартиб ҳолдаги. *Ивирсиқ уй.* ■ *Шипи паст, деворлари юпқа, торгина дўконхона ҳар вақтдагидай ивирсиқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Саранжом-саришта бўлмаган, уй-рўзгорни бетартиб тутадиган; пала-партиш. *Ивирсиқ хотин.*

ИВИР-ШИВИР тақл. с. Шивирлашувчиларнинг ўзгаларга аниқ эшитилмайдиган (одатда, сирли) суҳбати ва шу суҳбат товуши; шивир-шивир. *Ивир-шивир гаплар.* ■ *Тўхтасин ўртоқларини йиғди, уларга ивиршивир билан бир нимани тушунтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кўп вақтгача Оқтоб ойимнинг ивир-шивири набира тўғрисида бўлиб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИВИТМА Ивитиб тайёрланган.

Ивитма палов Олдиндан 1,5–2 соатча ивитилган гуручдан тайёрланган палов.

ИВИТМОҚ I **Ивимоқ I** фл. орт. н. *Ошга нўхатни ивитиб солмоқ.* ■ *Улар.. тилхатларни чўнтақларидан чиқариб кўрсатдилар.* *Улардан бири деди: Биз бу тилхатларни ивитиш ичамизми?* С. Айний, Куллар.

ИВИТМОҚ II **Ивимоқ II** фл. орт. н. *Қатиқ ивитмоқ.*

ИВИТҚИ с. т. Қатиқ ивитиш учун сутга солинадиган озгина қатиқ; томизғи, оқлиқ. *Сутга ивитқи солмоқ.*

ИВИШИҚ Ивишиб (увушиб) қолган. *Ёзар эмишимиз биз ҳам энди ивишиқ оёқларимизни.* Ф. Фулом.

ИВИШМОҚ айн. **увушмоқ.** *Маршрутнинг узунлигидан унинг охирига етгунча йўловчиларнинг оёғи ивишиб қолди.* «Муштум». *Тек ўтирган боланинг баданидан энди боягидек иссиқ тафт кўтарилмасди, аксинча, азёйи бадани ивишиб борарди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

ИВИҚ Қон ивишидан юзага келган ёпишқоқ, елимсимон масса.

ИВРИТ [қад. сом тилида: дарёнинг нариги томонидагилар тили] Сом-ҳом тиллари оиласининг сом тармоғига мансуб қадимги яҳудий тили; ҳозирда араб тили билан бирга Исроилнинг давлат тили.

ИГИ-ЖИГИ: **иги-жигисигача** Икир-чикиригача, майда-чуйдасигача. *Ҳаммасини мана биздан сўранг, шахримиздаги ҳар бир кимсанинг иги-жигисигача биламиз.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИГИР, ийир Кучаладошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўт ўсимлик (атторлик, қандолат саноатларида ва тиббиётда ишлатилади). *Анғизли ерда от ўлмас, ийир бор ерда эр ўлмас.* Мақол. ■ *Отга солди арпа билан ийирни.* «Алпомиш». [Игир]Илдизпоясидан эфир мойи олинади. «ЎзМЭ».

ИГНА 1 Бир томони найзасимон, иккинчи томони тешик бўлиб, тешигидан ип ўтказиб, нарса тикишга мўлжалланган ингичка металл асбоб. *Машина игна. Тепчик игна. Қавиқ игна. Игнага ип ўтказмоқ.*

2 Турли асбобларнинг игнасимон қисми. *Патефон игнаси. Примус игнаси.*

3 тиб. Тиббий техникада: ингичка сим ёки учи ўткир найча кўринишидаги санчилувчи ёки санчилувчи-кесувчи асбобларнинг умумий номи. *1982 йил сентябр ойининг охирларида игна билан даволовчи олим ва шифокорларнинг бутуниттифоқ анжумани бўлиб ўтди.* «Фан ва турмуш».

4 Баъзи ўсимлик ва жониворларнинг игнасимон азёси, найзаси, тикани. *Дарахт игнаси. Кирпи игнаси.*

Игна билан қудуқ қазимоқ Қийин, майда, машаққатли ва узоқ муддатли ишни кунт, бардош, матонат билан бажармоқ. *Илм (олиш) – игна билан қудуқ қазиш билан баравар.* **Игна санчмоқ** Оғир ботадиган гап қотмоқ, қаттиқ тегадиган гап гапирмоқ.

Игна тешигидан ўтадиган Чаққон, абжир. *Разведкага игна тешигидан ўтадиган энцил.. кишилар керак.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Игна устида ўтирмақ** Жуда бетоқат, безовта ва азобда бўлмоқ. У [Одилжон] *игна устида ўтиреандай, жуда бетоқат эди, дамбадам томоғини қириб йўталиб, соатиға қарарди.* Р. Раҳмонов, Кўшнилари. **Игнадай нарсани туядай қилмоқ** Кичик нарсани катта қилиб кўрсатмоқ, муболаға қилмоқ, ортириб, бўрттириб юбормоқ. *Кўзибойнинг.. игнадай нарсани туядай қилиб гапирмиш одади бор.* Ҳ. Назир, Кўкорол чироқлари. **Игнадек санчилмоқ** Қаттиқ ботмоқ (гап ҳақида). *Бекмуродга чолнинг деганлари гўё игнадек санчилди.* И. Ўктамов, Изза. **Игнанинг учидай** Жуда кичик; зиғирча, жичча. -*Ҳе-хе-хе, – эликбоши кулиб, кўзларини артди, – игнанинг учидай ёлғони йўқ, қўлинг бўлай, бойвачча.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бироқ менинг гуноҳим игнанинг учидай бўлса, сизларнинг айбингиз туядай.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИГНАБАРГ Баъзи бир доим яшил дарахтларнинг, мас., қарағайнинг игна шаклидаги барги.

ИГНАБАРГЛИЛАР Игнасимон баргли, яланғоч (очик) уруғли ўсимликлар (мас., қарағай, қора қарағай, оқ қарағай ва ш. к.).

ИГНАТЕРАПИЯ Гавда (тана) юзасининг қатъий муайян нуқталарига қадалган игналар ёрдамида кучи, табиати ва муддати турлича бўлган таъсирлашлар орқали организм функцияларига таъсир кўрсатишдан иборат даволаш усули.

ИГНАЧИ шв. Ниначи. *Унинг атрофидаги гулзорда ранг-баранг капалаклар, игначилар қанот қоқар, асаларилар гўнғиллар.. эди.* А. Қаҳҳор, Картина.

ИГРЕК 1 Лотин алифбосида охириги ҳарфдан олдинги – «Ҳ» ҳарфининг номи.

2 мат. Шу ҳарф билан ифодаланган номаълум (қидирилаётган) миқдор.

ИГУАНА [исп. iguana < кариб тилларидан] Асосан дарахт шохларида яшовчи узун думли калтакесаклар оиласининг умумий номи; Шимолий ва Жанубий Америкада, Мадагаскар оролида тарқалган.

ИД қ. ийд. ..*Шу чоққача қаерда буқиниб ётган бўлса, ётгандир, илло ид кунлари албатта уйларига келурлар..* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ИДБОР [а. اِدْبَار — чекиниш; (ишнинг) орқага кетиши] эск. Бахтсизлик, (иш) юришмаслик. *Масти иқбол ўлма-ю, идбор била оғритма бош, Тотмағил бу бодани, зин-ҳор махмур ўлмағил.* «Ақл ақлдан қувват олади».

ИДДА [а. عَدَّة — бир қанча; қанчадир сон, кун] дин. Эрдан ажраган ёки эри ўлган хотинга ҳомиладорлиги аниқлангунча шариат бўйича эрга тегиш ман қилинган тўрт ою ўн кунгача бўлган муддат. *Менинг бу хатимни, албатта, шарият пешволари шаръий ҳисоблаб, иддангиз битиши билан, сизга бошқа эр қилишга ихтиёр берсалар керак.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Эрга тегиш нияти бўлса, мазкур идда муддати (тўрт ою ўн кун) ўтгандан кейин зийнатланиши мумкин.* Газетадан.

Идда тутмоқ (ёки сақламоқ) Идда амалини бажармоқ, иддага (идда муддатига) риоя қилмоқ. *Санам ҳали ёш, ўн гулидан бир гули очилмаган, бундай жувон учун, китобларда ҳам айтилган, олти ойдан ортиқ идда тутуши ортиқча экан.* Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.

ИДДАО [а. اِدْعَاء — муддао, даъво, талаб; қаллоблик] **1** Ноўрин ёки ноҳақ талаб, даъво. *Демак, «ер оз, аҳоли кўп» деган иддао билан ҳаётий зарур масаладан қоча олмаймиз.* Газетадан.

2 Ўзи учун муносиб бўлмаган, ортиқча даъво. *Унинг иддаоси баланд-ку!*

Иддао қилмоқ (ёки этмоқ) Бирор талабни қўймоқ; ортиқча даъво қилмоқ. *Сиз фронтда юрганда, бошқага кўнгил қўйсам.. сизни бу ерга чақиршига, бирор иддао қилишга ҳақ-ҳуқуқим қолмасди..* Т. Жалолов, Олтин қафас. *Амалин пеш қилиб, ҳар кимга ҳар хил иддао этган Баланд тумшук, бўйин ғоз, бад-ҳаволарни кўролмасман.* «Муштум».

ИДЕАЛ [фр. ideal < юн. idea — ғоя, тушунча, тасаввур; образ, тимсол] **1** от Жамиятнинг, шахснинг энг олий мақсади, энг юксак орзу ва тилак. *Идеал — жамиятнинг юксак ва олижаноб мақсади, келажакда кўзланган ғояси.* Газетадан. *Ижтимоий идеал мисоли маёқ бўлиб, жамият қаёққа ва қандай мақсадда қадам отишида ғоявий-мафкуравий ва маънавий-руҳий йўл кўрсатиб туриши мумкин.* Газетадан.

2 от Ҳар жиҳатдан баркамол, мукамал, ҳаёлан орзу қилинадиган, лекин ҳали

ҳаётда мавжуд бўлмаган нарса, ҳодиса. *Унинг идеали — ёқтирган қизини ўз таъсирига олиб, ўз қадрини ерга урмай севишмоқ эди.* П. Қодиров, Уч илди.

3 сфт. Олижаноб, намуна бўладиган, орзу-мақсадга мос, мувофиқ келувчи. *Идеал образ. Идеал шароит.* ■ *Маънавият қаҳрамони бўлгани туфайли у халқнинг идеал қаҳрамонига айланди.* Газетадан.

ИДЕАЛИЗМ [фр. idealisme < юн. idea] флс. Материализмга қарама-қарши ҳолда, руҳ, ғоя, онг борлиқнинг негизи, яъни бирламчи деб билувчи, материя, табиат эса иккиламчи, ҳосила деб тан олувчи фалсафий оқим ва таълимотларнинг умумлашма ифодаси.

ИДЕАЛИСТ 1 Идеализм тарафдори, идеалистик фалсафа издоши.

2 Ҳақиқатни идеаллаштирувчи, бўяб кўрсатувчи шахс; ҳаёлпараст.

ИДЕАЛИСТИК Идеализмга доир, идеализмга хос ёки унга асосланган. *Идеалистик фалсафа. Идеалистик дунёқараш. Тарихга идеалистик қараш.*

ИДЕАЛЛАШТИРМОҚ Бадий ижодда бирор нарса, воқеа, ҳодиса ёки шахсни юқори кўтариб, бекаму кўст, яхши, бенуқсон қилиб кўрсатмоқ. *Ўтмишни идеаллаштирмоқ.*

ИДЕНТИФИКАЦИЯ [лот. identificare — айнанлаштирмоқ, тенглаштирмоқ] Криминалистикада объект ёки шахснинг умумий ва хусусий белгилари мажмуига қараб айнанлигини аниқлаш.

ИДЕОГРАММА [юн. idea — тушунча + gramma — ёзув] тлш. Тилнинг айрим товушларини эмас, балки тўлиқ тушунчаларни ифодалашга асосланган, шартли қабул қилинган ёзув белгилари (рақамлар, математик шакллар; шунингдек, иероглифик ёзув белгилари).

ИДЕОГРАФИК Идеографияга оид. *Идеографик ёзув.*

Идеографик луғат Сўзлар алифбо тартибида эмас, балки мавзуий (маъновий-мазмуний) тамойил бўйича жойлаштирилган луғат.

ИДЕОГРАФИЯ [юн. idea — тушунча + grapho — ёзаман] тлш. Идеограммага асосланган ёзув тизими.

ИДЕОЛОГ қ. мафкурачи.

ИДЕОЛОГИК қ. мафкуравий.

ИДЕОЛОГИЯ [юн. idea — тушунча + logos — таълимот] қ. мафкура. *Демократия ва ошкоралик тоталитар-буйруқбозлик тузуми давридаги якка идеологиянинг мутлақ ҳукмдорлигига, инсон ҳуқуқлари поймол этилиши ва сўз эркинлиги барбод бўлишига нисбатан олға қўйилган бир қадам эди.* Э. Юсупов, Истиклол йўлида.

ИДЕЯ [юн. idea — тушунча, образ, тасаввур] 1 Объектив борлиқни, воқеликни киши онгида акс эттирувчи, айни замонда кишининг объектив борлиққа, воқеликка муносабатини ифодаловчи, кишиларнинг дунёқарашлари асосини ташкил этувчи тушунча, тасаввурлар йиғиндиси.

2 Бирор бадий, илмий ёки сиёсий асарнинг мазмуни, туб моҳиятини белгиловчи асосий фикр; ғоя. *Асарнинг идеяси. Абдулла Қаҳҳорнинг «Сароб» романининг идеяси.*

3 Ният, мақсад, фикр. *Тинчликни сақлаш ва мустақамлаш идеяси.*

ИДЕЯВИЙ қ. ғоявий

ИДИОМА [юн. idioma — ўзига хослик, хусусият] тлш. Маъноси ўз таркибидаги сўзларнинг маъноларига боғлиқ бўлмаган, яхлит ҳолда бир маъно берувчи, ихчам ибора; фразеологизмларнинг бир тури. Мас., *томдан тараша тушгандай, оғзинга қараб гапир.*

ИДИОМАТИЗМ айн. идиома.

ИДИМАТИК Идиомага, идиоматикага тааллуқли. *Идиоматик ибора. Тилнинг идиоматик бойлиги.*

ИДИМАТИКА тлш. 1 Идиомалар ҳақидаги таълимот.

2 Бирор тилдаги идиомалар мажмуи.

ИДИШ I Нарса солиш (солиб қўйиш) учун ишлатиладиган уй-рўзгор ёки хўжалик буюми. *Дон идиш. Сув идиш. Тунука идиш. Чинни идиш.* ■ Унинг икки кўзи бир дўкондаги катта идишларга солинган қандларда эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Полвон битта тухум, иккита хурмо, ярим мисқол седана, беш дона бўтақўз, бир қошиқ асални топиб, бир пиёла сув билан мис идишда қайнатишига буюрди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

ИДИШ II [нем. yüdish — яҳудийларга оид, алоқадор] Ҳинд-европа тиллари оиласидаги герман тиллари гуруҳига мансуб, европалик яҳудийларнинг алоқа-аралашувида қўлланувчи тил.

ИДИШ-ОЁҚ қ. идиш-товоқ. *Маҳалла болалари эшикма-эшик юриб: «Барот келди, билдингизми, Идиш-оёқ ювдингизми?» ашуласини айтар эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

ИДИШ-ТОВОҚ Овқат тайёрлаш, ейиши учун керакли уй-рўзгор буюмлари. *Тўхта хола ҳовлида идиш-товоқ ювиб юрган экан, Олимжонни кўриб, юраги ёрилиб кетгудек бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИДИШҚАЙТТИ этн. Қиз унаштиришда куёв томондан юборилган дастурхонга қайтарилган дастурхон ва уни кутиб олиш маросими.

ИДО [эсперанто ido — насл, авлод] Эсперанто асосида яратилган (1907) халқаро ёрдамчи сунъий тил.

ИДОРА [ا. إدارة — бошқарув, маъмурият; муассаса] 1 Белгили тартибда бошқариб, йўлга солиб бориш; бошқариш *Идора усули.* ■ *Отабек айтди: -Энди бизнинг Тошкент халқи қипчоқларнинг жабру зулми ва тадбир идораси остида ётиб, жуда тўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Идора этмоқ (ёки қилмоқ) 1) бошқармоқ, раҳбарлик қилмоқ. *Давлатни идора қилмоқ. У катта бир ташкилотни идора қилиб турибди;* 2) бош бўлиб, белгили тартибда олиб бормоқ; амалга оширмоқ. *Ҳар бир мажлиснинг жонлантирувчи, идора қилувчи бир-икки қаҳрамони бор бўлганидек, бу қизлар мажлиси ҳам шундай қаҳрамонлардан холи эмас эди* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) белгили тартибга бўйсундирмоқ; бошқармоқ, ўз йўлига солмоқ. *Ўзини идора қилмоқ. Ўз иродасини идора қилмоқ.* ■ *Албатта, уларнинг тилини дарров билиб олиб, идора қилиш учун ўқиган, саводли одамлар керак..* П. Турсун, Ўқитувчи. *Иродамни идора қиларлик журъат тополмай қолдим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Маълум бир ижтимоий, давлат, хўжалик, савдо ва ш. к. тармоқларни бошқариш учун штатли ходимлари ва маъмурияти бўлган ташкилот, муассаса, бошқарма ва улар ўрнашган бино. *Бошқарув идоралари. Мусулмонлар идораси. Идорада ишламоқ.* ■ *Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шербекнинг ёдига раиснинг бултур идорада ўтириб айтган бошқа сўзлари тушди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИДОРАВИЙ Идора ишлари билан боғлиқ бўлган; идора томонидан қилинадиган. *Қонун ҳужжатлари, шу жумладан, идоравий-норматив ҳужжатлар, агар уларнинг ижроси чет эллик инвесторга ёки чет эл инвестицияларига зарар етказмаса, орқага қайтиш кучига эга эмас.* Газетадан.

ИДОРАЧИЛИК Ишни бошқариш, олиб боришдаги ўта расмийчилик, ишнинг зарарига хизмат қиладиган ўта расмийчилик. *Идорачилик тўсиқлари.. саноат ва қурилишга раҳбарлик қилиш амалиётидаги катта камчиликдир.* Газетадан.

ИДРАМОҚ *шв.* Қалтирамоқ, титрамоқ. *Энасин бадани идраб кетди.. Болам деб, беҳуш бўп ўзидан кетди.* «Ойсулув». *Гўрўғлига яқин етди Тулак «ботир» идрашиб.* «Гулнор-пари».

ИДРОК [а. إدراك — эришиш, фаҳмлаш, онг, тушунча; ақл] **1** Ташқи дунё воқеа, ҳодисаларини билиш, тушуниш қобилияти; зеҳн, фаҳм, фаросат. *Сенинг идрокинг зўр экан. Идрок билан иш қилмоқ керак. Ақлнинг ўлчови — идрок.* Мақол.

2 *флс.* Бевосита сезги аъзоларига таъсир этаётган объектив мавжудот, предмет ва ҳодисаларнинг киши онгидаги инъикоси (Идрок инъикос этилаётган предмет ва ҳодисаларнинг аввалги тажрибалар асосида тушунилишини ҳам ўз ичига олади).

Идрок этмоқ (ёки қилмоқ) **1)** тушуниб етмоқ; фаҳмламоқ. *Сизга узоқдан кўзим тушган ҳамон, ботир, диловар йигитлардан эканлигингизни идрок қилган эдим.* Ойбек, Навоий; **2)** *флс.* онгда инъикос этган воқеа-ҳодисани тушунмоқ, билиб олмақ.

ИДРОКЛИ Идроки бор, тез тушуниб оладиган, зеҳни ўткир, фаҳм-фаросатли. *Идрокли бола.*

ИДРОКСИЗ **1** Идроки йўқ, зеҳни паст, бефаҳм. *Идроксиз одам.*

2 Онг-шуурсиз, ўз ихтиёридан ташқари, ҳушсиз ҳолда. *Домла кўққисдан уйқудан уйготилган кишидай идроксиз ҳаракат қилар, аммо ичкарига кирмас эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИЕ *унд. с.* Ажабланишни, ҳайронликни ёки норозиликни билдиради; ийи, ийе, ийя. *Ие, нима деганинг у? ■ Ие, ҳали хабаринг йўқми? Хотининг азонда жўнабди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИЕНА Японияда қадимда: олтин ёки кумуш танга; ҳозирда: Япония пул бирлиги.

ИЕРОГЛИФ [юн. hieros glyphoi — муқаддас белгилар < hieros — муқаддас + gliphe — нақш] Қадимги мисрликлар ва баъзи бир халқлар ёзувида бутун бир тушунча, ибора, сўз, бўғин ёки товушни ифодалаган, ҳайвон, одам, ҳар хил буюм, асбоб ва ш. к. тасвиридан иборат белги (ҳозирги кунда хитой ёзувидаги ва ундан япон ва корейс ёзувларига ўтган белгилар ҳам иероглифлар деб аталади).

ИЖАРА [а. إجارة — бирор нарсани фойда, ҳақ эвазига бериш ёки олиш] **1** Бирор кимса ёки ташкилотга тегишли нарсдан маълум ҳақ тўлаб, вақтинча фойдаланиш. *Ижара хўжалиги. Уй ижараси. Ерни ижарага олмақ. Уйни ижарага қўймоқ. ■ Кейинги ишларда капсанчилар ерни ташлаб кета берган экан, бойлар ерларини арзон-арзон ижарага беришибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Вақтинча фойдаланиш учун олинган нарса эвазига тўланадиган ҳақ. *Бу уй учун ҳар ойда ўн минг сўм ижара олинади. Ижарани вақтида тўламоқ..*

ИЖАРАДОР *айн. ижарачи* **1.** *Бир чопар келиб.. унда утирган ижарадорга энгашиб салом берди.* С. Айний, Қуллар.

ИЖАРАХЎР [ижара + ф. خور — еювчи] Уй-жойини ёки нарсасини ижарага қўйиб, ундан келган даромад билан кун кўрувчи, бойлик орттирувчи шахс.

ИЖАРАЧИ **1** Уй-жойини, ерини ёки нарсаларини ижарага берувчи (қўювчи) киши; ижарадор.

2 Бировнинг уйида ижарага ўтирувчи. *—Аслида хужра уники, мен эсам бир ижарачи эдим, — деди [Ҳожи хола].* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЖИКИЛАМОҚ *шв.* Сўрайвермоқ, сўраб-суриштиравермоқ. *Ҳамма «Қишлоқларингда не бўлди?», деб ижикилайди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

ИЖИРФАЛАНМОҚ Фижиниб, кучаниб, овоз чиқариб безовта бўлмоқ (чақалоқ ҳақида). *Чодир ичида бола ижирфаланди, хотин шошиб кириб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ИЖИРҒАНМОҚ Ножўя ёки ёқимсиз иш, гап, қилиқ, воқеа, ҳодиса ва ш. к. дан гаши келиб гижинмоқ; шундай ички кайфиятни ташқи белгилар (юз буруштириш, безовталиқ ва ш.к.) билан ифодаламоқ *Нега ижирғанаятсиз? ■ Шербек у қандай даро-*

мад тўғрисида гапираётганини пайқаб, ижирғанди. С. Анорбоев. Оқсой. - Яна бизда ярамас бир одат бор, - деди Сайрамов ижирганиб, - эркалар теримни менсимайдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.

ИЖОБАТ [а. إجابت - жавоб бериш; қабул бўлиш, маъқул бўлиш]: **ижобат бўлмоқ** Қабул этилмоқ, эътиборга олинмоқ (худога қилинган илтижо, талаб ҳақида). *Беғуноҳ гўдакнинг саҳарда қилган дуоси ижобат бўлади.* А. Қаҳҳор, Бемор. **Ижобат олмоқ** Розилик (рухсат) олмоқ. *Ижобатни олгандан сўнг.. Тошкент ашрафлари бир мажлис қуриб, ўтиришга Нормуҳаммад қушбегини ҳам чақирдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ижобатга ўтмоқ** Қабул бўлмоқ. *Йигитларингизнинг шаҳдини кўрдингизми? Ҳазратнинг дуолари ижобатга ўтади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИЖОБИЙ [а. إجابی - қабул қилинган, маъқул] 1 Маъқул, маъқул деб топилганликни ифодаловчи; маъқулловчи, ёқловчи; *зид. салбий.* *Ижобий баҳо. Ижобий фикр. Ижобий муносабат. Масалага ижобий қарамоқ. Масала ижобий ҳал бўлди.* ■ *Биз бу саволларга.. ижобий жавоб бера оламизми?* Газетадан.

2 Маъқуллашга, ёқлашга, маъқовга сазовор бўлган; яхши, фойдали; *зид. салбий.* *Ижобий тасвир.* ■ *Лекин шуни билинги, бошлаган ишингизнинг ижобий томони билан бирга салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Яхши фазилатларга, хислатларга эга бўлган; ибратли; *зид. салбий.* *Ижобий образ. Ижобий қахрамон.*

ИЖОД [а. إيجاد - яратиш, кашф этиш; вужудга келтириш] 1 Бадий, илмий, санъатга оид асар ёки моддий бойлик яратиш, вужудга келтириш; яратувчилик фаолияти. *Ёш шоирларнинг ижоди жўш урмоқда.* ■ *Шу қирқ йил давомида мен ижодимни халқ тақдири билан боғлашга ҳаракат қилдим.* Ойбек, Халққа хизмат - бахт.

2 Яратувчилик фаолияти маҳсули, самараси. *Навоийнинг ижодини ўрганиш.* ■ *Ҳақиқий зиёли ўз билимларидан, ижодидан.. бошқаларни ҳам баҳраманд қилишга интилган шахсдир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

Ижод этмоқ (ёки қилмоқ) 1) яратувчилик иши билан машғул бўлмоқ, ижод билан банд бўлмоқ; 2) ўйлаб чиқармоқ, кашф

этмоқ. - Буларни, - деди Элмурод, Мели полвоннинг дуторига имо қилиб, - ўз халқимизнинг усталари ижод қилган. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЖОДБАХШ [ижод + ф. بخش - бағишловчи] Ижодий куч бағишловчи, ижодга тортувчи, илҳомбахш, *Унинг [Ҳамзанинг] порлоқ ва ижодбахш ҳаёти, унинг ёрқин хотираси узоқ йиллар қолажак.* Газетадан.

ИЖОДИЁТ [а. ایجادیات] 1 Ижодий иш билан боғлиқ бўлган фаолият; ижод. *Муסיқа ижодиётига бундай зўр қизиқиш Ўзбекистон адабиёти ва санъати кунлари мобайнида тўла-тўқис намоён бўлди.* Газетадан.

2 Бирор жанр ёки шахсга мансуб асарлар мажмуи. *Бадий ижодиёт. Навоий ижодиёти.*

ИЖОДИЙ 1 Ижод, яратувчилик билан боғлиқ бўлган. *Ижодий фаолият. Ижодий меҳнат.* ■ *Юсуфжон қизиқнинг ижодий йўли жуда мураккаб, ранг-барангдир.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Ижодий салоҳият жиҳатидан барча халқлар умуман бир хилдаги потенциал имкониятларга эга бўлиши мумкин.* Газетадан.

2 Умуман, муайян соҳада иш-фаолият билан шуғулланувчи. *Ижодий жамоа.* ■ *Мен «Адолат» газетасининг ижодий ходимларидан, барча жамоасидан умр бўйи миннатдорман.* Газетадан.

Ижодий ёндашмоқ Бирон-бир ҳолатга, воқеа-ҳодисага ўз нуқтаи назари билан, янги фикр-мулоҳаза билан қарамоқ. *Кўпчилик ҳал этилмаган муаммолар ҳокимиятнинг ўрта бўғинларида чигаллашади, ташаббускорлик ва ишга ижодий ёндашиш йўқ.* Газетадан. **Ижодий кеча** Ижодкорнинг ҳаёти ва фаолияти (ижоди)ни қайд этиш (кўрсатиш) ва тарғиб қилишга бағишланган кеча, йиғин.

ИЖОДКОР [а. + ф. ایجادکار - ижод қилувчи] Ижод этувчи, юзага келтирувчи, яратувчи; яратилган нарса эгаси. *Ижодкор халқ.* ■ *Кўз илғамас водийларинг оқ олтинга кон.. Халқинг зафар ижодкори, тинчликка посбон. Файратий. Менинг Ватанимда тугилган инсон, Табиий, ижодкор бўлур беғумон.* Қ. Муҳаммадий. *Бу воқеаларнинг ижодкори ва ижрочиси бўлмиш Олий Кенгаш абзоларининг фаолиятини бугун фахр билан эсласак арзийди.* Газетадан.

ИЖОДКОРЛИК Ижодкор иши, ижодкорга хос фаолият; яратувчилик. *Ўзбекистонда замонавий бадиий ижодкорликнинг барча турлари ва жанрлари ривожланди.* Газетадан.

ИЖОДКОРОНА *рвш.* Ижодкорлик билан, яратувчилик намуналарини кўрсатиб. *Ижодкорона иш тутмоқ.*

ИЖОДХОНА Ижодий иш (ижод) олиб бориладиган хона, жой. *Бошқа томонда алоҳида ижодхонаси бўлса керак, деб ўйладим.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЖОДЧИ *айн. ижодкор.* Ҳофиз Шерозий — эҳтиросли муҳаббат, гўзал табиат, доимий шодлик ва хуррамлик тароналарининг ижодчиси. «ЎТА».

ИЖОДЧИЛИК Ижод иши, ижодчи фаолияти

ИЖОЗАТ [a. إجازت — рухсат, изн; таътил] Берилган розилик; рухсат. [Марям Ҳолматга:] *Ҳай! Сен бу ерга кимнинг ижозати билан кириб ётдинг!? Ҳамза, Ким тўғри? Фуломжон жўраларига айтиб, кейин Содиқ аминдан ижозат олди-да, Эрбўта билан қишлоққа жўнади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЖОЗАТНОМА Ижозат этилганлиги, рухсат берилганлиги ҳақидаги ҳужжат.

ИЖОЗАТСИЗ Ижозат олмай, рухсатсиз. «Энди чиқиб бўлсиз, — деди у ичида, — бир карра ижозатсиз чиқиб кетиб, бизни шунча ташвишга қўйдингиз, етар!» А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ИЖРО [a. إجراء — жорий бўлиш, амалга ошириш] Амалга ошириш (оширилиш), бажариш (бажарилиш). *Ижрони текшириш.* ■ *Собиқ Олий Кенгашимиз тайёрлаган ва қабул қилган 200 га яқин қонун ва 500 дан зиёд қарор ана шу муқаддас вазифанинг шарафли ижроси эди.* Газетадан. *Уставнинг.. ижроси қаттиққўллик билан талаб этилар эди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Куй, ашула, рақс ва ш.к. ни бажариш (куйлаш, ўйнаш ва ш.к.). «*Чоргоҳ*» куйи мақомчилар ижросида янгради.

Ижро варақиси ҳуқ. Суд ҳукмини мажбурий амалга ошириш учун ёзилган ҳужжат. **Ижро этмоқ** (ёки қилмоқ) Бажармоқ. *Мактабнинг хор жамоаси ҳар бир қўшиқни зўр маҳорат билан ижро этди.* ■ *Ниёз қушибеги менга йигит қўшиб, бу ҳукмномани ижро қилишда бекка ёрдам бермак учун жўнатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЖРОИЯ [a. إجرائیه — ижро этувчи, бажарувчи] Амалга оширувчи, бажарувчи (ташкилот, орган ва ш. к. ни билдирувчи сўзлар билан қўлланади). *Ижроия қўмитаси.* ■ *Партиянинг Марказий Кенгаши доимий ишловчи ижроия ва мувофиқлаштирувчи орган ҳисобланади.* Газетадан. *Кенгаш ижроия бюронинг ваколатларини ва шнинг асосий йўналишларини белгилайди.* Газетадан. *..бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида ҳар ҳолда кучли ижроия ҳокимият зарур.* Газетадан.

ИЖРОЧИ 1 Амалга оширувчи, ижро этувчи; бажарувчи (шахс ёки ташкилот). *Биз оддий ижрочи.* Шунинг учун биздан хафа бўлмайсиз энди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Суд ижрочиси Суд қарорини ижро варақасига асосан амалга оширувчи лавозимли шахс.

2 Куй, рақс, роль ва ш. к. ни бажарувчи (санъаткор, артист). *Ижрочи ўз ролини маҳорат билан бажарди.*

Якка ижрочи Куй ёки ашулани якка ўзи ижро этувчи; солист, яккахон.

ИЖРОЧИЛИК Ижро иши, ижро этиш. *Режиссёр Пирмухамедовнинг ижрочилик маҳоратини кадрлар, унга ишонар, шунинг учун ҳам у билан ишлашни орзу қилар эди.* Ҳ. Акбаров, Ҳамиша изланишда. *Картинадаги бош ролни ажойиб ижрочилиги билан доврўқ таратган санъаткор Раззоқ Ҳамроев талқин қилди.* Газетадан.

ИЖТИМОИЁТ [a. اجتماعيات — ижтимоий ҳаёт тарзи, масалалари] эск. 1 Социалистик жамият, социализм.

2 Жамият, унинг ҳаёти ва қонуниятлари ҳақидаги фан; жамиятшунослик. У [Шафиғуллина] биологиядан ҳам, ижтимоийётдан ҳам дарс берадиган кекса.. муаллима эди. А. Мухтор, Чинор.

ИЖТИМОИЙ [a. اجتماعى — жамоа, жамиятга оид] 1 Инсон ва жамият ҳаётига оид. *Ижтимоий тузум. Ижтимоий тараққиёт. Ижтимоий ишлаб чиқариш. Ижтимоий муносабатлар.*

Ижтимоий фанлар Инсон ва жамият ҳаётига оид илмлар мажмуи. *Ижтимоий фанларнинг вазифалари, жамият ҳаётида тутан ўрни, ўзига хос хусусиятлари шундаки, улар табиийётшунослик фанларидан фарқли ўлароқ, инсон ва жамият ҳаётининг*

турли тармоқларини.. қамраб олган кенг кўламадаги илмлар мажмуасини ўз ичига олади. «Сирли олам».

2 Жамиятдаги табақа, синф ва ш. к. га мансубликни белгилувчи. *Ижтимоий гуруҳлар*. Аҳолининг ижтимоий таркиби. *Ижтимоий келиб чиқиш*.

3 Жамият билан боғланган, жамиятга, жамоатчиликка оид. *Ижтимоий ҳаракат*. *Ижтимоий фикрнинг ривож*. *Ижтимоий меҳнат*. ■ *Ижтимоий ҳаётда рўй берган воқеа ва ҳодисалар халқ қўшиқларида ўз ифодасини топади*. «Фольклор».

4 Жамиятнинг, жамоатчиликнинг эҳтиёжлари учун ихтиёрий (эвасиз) хизмат этувчи. *Ижтимоий таъкилот*. *Ижтимоий таъминот*. *Ижтимоий топшириқ*. *Ижтимоий ишлар*.

5 Жамоатчиликка тегишли, жамоатчилик ўртасидаги. *Ижтимоий мулк*. *Ижтимоий муносабатлар*.

ИЖТИМОЙЛАШМОҚ Ижтимоий тус олмоқ; умумлашмоқ.

ИЖТИНОБ [a. إجتنب — узоқланиш, сақланиш] эск. кт. Ўзини тортиш, тийилиш.

Ижтиноб қилмоқ (ёки этмоқ) Ўзини тиймоқ, тортинмоқ. *Билур жаҳон эликим, меҳмон зиёфатидин Менинг тариқим эмас ижтиноб қилмоғлиқ*. Алишер Навоий. ..узун ва қуруқ.. мақолаларни босмоқдан ижтиноб этамиз. Газетадан.

ИЖТИҲОД [a. إجتهد — тиришиш, ғайрат қилиш, жаҳд қилиш] эск. кт. Зўр ғайрат, жон-жаҳд билан уриниш. *Ўқиш, ўрганиш, ҳормай зўр ижтиҳод билан ишлаш, шубҳасиз, ғалабаларга етказар*. Ойбек, Нур қидириб. *Қуръони шарифни кўп ижтиҳод билан ўрганинг, баракалла, ўғлим*. Ойбек, Болалик.

ИЖТИҲОДЛИ эск. кт. Серғайрат, ҳаракатчан, тиришқоқ. *Ижтиҳодли талаба*.

ИЗ 1 Бирор нарса сатҳида (юзасида) бошқа нарсанинг тегиши, босилиши ва ш. к. натижасида ундан қолган, уни билдирувчи акси. *Бармоқ изи*. *Оёқ изи*. *Филдирак изи*. ■ *Бу ерда гиёҳ ҳам қолмабди*. *Фақат мол туёқларининг тартибсиз излари кўринади*. И. Раҳим, Чин муҳаббат. [Содиқ:] *Бўйнидан бўғилган*. [Нодир:] *Панжа излари бор*. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. *Тунда қалин ёққан қор изларни беркитишга улгурган эди*. Газетадан.

2 Бирор нарсдан ёки кимсдан қолган асар, белги. *Ҳамма ёқда даҳшатли зилзила излари кўринади: йиқилган уйлар, урилмаган деворлар, вайрона жинкўчалар*. М. Исмоилий, Фарғона т. о. -*Самарқандда ҳар қадамда асрларнинг изи бор, — деди Аҳроров*. Ойбек, О. в. шабадалар. *Қотиллар мурданинг шағал тагида қолиб кетиб, умрбод изи йўқолишини мўлжаллагандилар*. Газетадан. *Раҳим Саидов суриштиришга қарор қилди.. Балки изи чиқиб қолар*. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 кўчма Бирор нарсанинг (уни ифодаловчи) кичик бир акси; нишонаси. *Юзида эски гўзалликнинг излари ҳали сақланган қирқ ёшли хотин меҳрибонлик билан қизига қаради*. Ойбек, Танланган асарлар. ..юзларида табассум излари кўрина бошлади-ю, бир зумда тарқалиб кетди. Ойдин, Ҳикоялар.

4 Маълум йўналишдаги ҳаракат (юриш) туфайли ер сатҳида қоладиган узун из, йўл. *У, ўнг томонга қийшайганча инграб, тепаликка кўтарилаётган машина изидан одимлаб кетди*. С. Кароматов, Олтин қум. *Сойлик дарёнинг баҳорги тошқин вақтидаги изи бўлиб, «Кичик дарё» номини олган, кичик дарё пайдо бўлганда, ҳалиги тўқай оролга айланар экан*. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Босиб ўтилган (ўтилаётган ёки келинадиган) томон, йўл. *Поезднинг қораси ўчгунча, мўлтираб қараб турдим, кейин йиғлаб-йиғлаб, изимга қайтдим*. С. Сиёев, Ёруғлик. *Изингда термилиб қолди кекса чол, Кўзда таважжухи, дуоси тилда*. А. Орипов, Йиллар армони. *Кўзим изинга, қўлоғим товушинга зор бўлиб ўтирибман*. Ойбек, О. в. шабадалар.

6 Иш-ҳаракат, фаолиятдаги йўл, йўналиш. *Мен ҳам сиз ўша тасвирини қилган табаррук зотлар изидан боряпман*. К. Яшин, Ҳамза. *Бу уйда икки хотин олиш бир расм бўлиб қолган экан*. *Эрим отаси, акаси изидан кетиб, устимга хотин олса-я..* Ойбек, Танланган асарлар.

7 Трамвай, поезд ва ш. к. гилдираклари остига (юриш учун) ётқизиладиган махсус қурилма. ..бу йиғитлар оломоннинг олдига тушиб, темир йўлни босдилар ва бир соатда бир неча чақирим темир йўлнинг из ва шпалларини бузиб ташладилар. С. Айний, Қуллар.

Из олмоқ Изни белгиламоқ, топмоқ. *Пошполикда из оладиган изчиларни шаҳарнинг тўрт тарафига жўнатди*. «Нурали». Из

қувмоқ 1) изидан (орқасидан) таъқиб қилмоқ, изига тушмоқ. *Сувонжон бир қадам ҳам четга чиқмасдан, жылғанинг оғзигача из қувиб борди.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) топиш, аниқлаш ҳаракатида бўлмоқ. **Изга тушмоқ** 1) ўз йўлига тушмоқ (дарё ҳақида); 2) тўғри, мақбул йўл (ҳолат) касб этмоқ, тартибга тушмоқ (иш, фаолият ҳақида). *Шербек қидирган нарсасини Тошкентдан топиб келган, бу ердаги ишлари изга тушиб кетган бир пайт эди.* С. Анорбоев, Оқсой. **Издан чиқмоқ** 1) йўлидан (изидан) четга чиқмоқ. *Трамвай издан чиқибди;* 2) тартибли йўли бузилмоқ, иш, фаолияти ёмон томонга ўзгармоқ. *Меҳнат интизоми издан чиққан, ҳамма тармоқда бошбошдоқлик, эгасизлик ҳукм суряпти.* «Муштум». *Кўзбўямачилик ва хушомадгўйлик йўлига ўтиб олиб, қанча раҳбарлар издан чиқмади, жамиятга қанча зарар келтирмади.* Э. Юсупов, Истиклол йўлида. **Изига тушмоқ** 1) айн. **изга тушмоқ** *Кейин ҳаёт яна ўз изига тушиб кетади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса; 2) таъқиб қилмоқ, таъқибда бўлмоқ. [Саодат:] *Уйинг куйгур миршаблар изингга тушиб қувлади-ми?* Ойбек, Қутлуғ қон; 3) бир ёмон иш қилиш йўлига тушмоқ; пайига тушмоқ. [Навоий:] *Кўриниб турибдики, рақиблар изимга тушиб, менга чуқур қазимокдалар.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. **Изига қайтмоқ** 1) тезда келган йўлига (томонига, жойига) қайтмоқ. *Боргин-у изингга қайт;* 2) асл, аввалги ҳолига ўтмоқ (тушмоқ). *Ишлар яна изига қайтди.*

ИЗА шв. Пастки қисм; этак, қуйи. *Унда бир тоғнинг изасида одамсифат, одамхўр ваҳший жондорларнинг макони бор эди.* «Ёдгор».

Иза ер Сизот (сувли) ер. *Бунинг далиллари кўз ўнгимизда, жумладан, шу биз сизотни қуришишга ҳаракат қилиб ётган иза ер минг йиллаб ишсиз ётган ер эди.* А. Қодирий, Обид кетмон. **Иза сув** Сизот сув, ернинг юзига қиқиб ётган сув.

ИЗВОШ [р. извозчик – киракаш арава ҳайдовчи] с. т. Резина филдиракли, усти очилиб-ёпиладиган енгил от арава; файтон. *Колхозга янгича илм керак. Кўнглингизга келмасин-ку, извошга эшак қўшиб бўлмайди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Извош муюлишга яқинлашиб қолганда, йўртиб келаётган от тўсатдан қадамлаб юра бошлади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

ИЗВОШЧИ с. т. Извош ҳайдовчи ёки унинг эгаси. *Ярим кечада эшик тақиллади. Чиқиб очдим, қари извошчи.. мен билан жуда ҳазилкаш.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЗДИҲОМ [а. ازدحام] – одамларнинг бир жойга тўпланиши, тирбандлиги; тиқилинч] кт. Одамлар тўдаси, оломон; йиғин, давра. *Бу ерда ҳам бир неча юз кишилик издиҳом беш-олтита хон навкарларини ўраб олиб, тошбўрон қилмоқда эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Тожибой, агар Муқимий «хў» дегудек бўлса, шу нотаниш издиҳомнинг ўртасига тушиб, чилдирмани қарс уриб, Муқимийнинг бошига одам тўплашга тайёр эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ИЗДОШ Изидан борувчи, йўлини давом эттирувчи. *Хўш, ҳазрат Баҳоуддин издошлари ўзимизда ҳам борми?* Газетадан. *Меъморчилик обидаларига боқий ҳаёт ато этишида Хива наққошлари сулоласининг издошлари хизматини қониқиш билан қайд этсак арзийди.* Газетадан.

ИЗЕН Шўрадошлар оиласига мансуб бир йиллик озуқабоп, тўйимли ўт ўсимликлардан бири. *Албатта, шувоқ билан изен қоракўл тери сифатини яхшилайдди.* Газетадан. *Катта-катта майдонларга арпа, жавдар, изен каби тўйимли озуқабоп ўтлар ҳам экиб келиняпти.* Газетадан.

ИЗЗА [а. إزاء] – азоблаш, ранжитиш; озор бериш] Уялиш, хижолат ҳисси; ранж, озор. *Бу ишининг иззаси жуда ҳам ўтди, Ғам савдоси бунда мени ҳоритди.* «Баҳром ва Гуландом».

Изза бўлмоқ (ёки **тортмоқ, емоқ, чекмоқ**) Уят, хижолат ҳиссини туймоқ; уялмоқ, хижолат бўлмоқ. *Отинг ўзолмаса, нима қиласан? Бир ўзбекдан изза бўлиб қоласан.* «Алпомиш». *..ундан бундай гап чиқишини кутмаган бўлса керак, қаттиқ изза тортди..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *«Етимдан ҳол сўраш савоб, деб келибди-да булар, аяжон!» Келганига роса изза еб, Бўлишарди қизлар пушаймэн.* О. Ҳожиева, Ҳаётга таъзим. *Йигитали яхши кўнглида айтган гапининг зил томони ҳам борлигини фаҳмлаб, изза чекди.* Т. Малик, Ажаб дунё. **Изза қилмоқ** (ёки **бермоқ**) Хижолат қилмоқ, уялтирмоқ. *Изза қилманг, жоним, келар йил легковой [енгил машина] олиб бераман.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Сўз сўзладим, аввал қулоқ солганди, Ул қиз сўнгра менга изза берганди.* «Алпомиш».

ИЗЗАТ [a. عَزَتْ – шон-шуҳрат, ҳурмат; афзаллик; улуғлик] **1** Ўзганинг ҳурмат-эътибор туйғуси, шундай туйғули муносабат; ҳурмат. *Сихат тиласанг — кам е, иззат тиласанг — кам де.* Мақол. ■ *Уҳаммадан иззат кутган вазиятда эди, бироқ Барат парангдан бошқа ҳеч ким унга эътибор бермади.* «Муштум». *Келинойилари Нури учун эмас, балки қайна иззати учун айланиб-ўргилиб кўришишди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Иззати нафс Кишининг ўз назаридаги, ўзига нисбатан иззат-ҳурмати; ҳурмат-талаблик, нафсоният. *У ёшлигидан кўпчиликнинг ҳурматини қозониб ўсгани учун, иззати нафси, йигитлик ғурури жуда кучли эди.* П. Қодиров, Уч илдиз. **Иззат сақламоқ** Иззат-ҳурмат қилган ҳолатда бўлмоқ. *Фуломжон тутган табуреткага [Матқовул ака] ўтирди, қўлларини қовуштириб, иззат сақлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Иззат қилмоқ** Ҳурмат-эҳтиром кўрсатмоқ. *Йигитлар.. уни шунчалик иззат қилишар эдики, Асқар ота бу жувоннинг оддий тракторчигина эканига шубҳаланиб қолди.* А. Қаҳҳор Хотинлар.

2 Иззат (эркаклар исми).

ИЗЗАТ-ИКРОМ Юқори даражадаги ҳурмат-эҳтиром.

ИЗЗАТЛАМОҚ кам қўл. Иззат қилмоқ, иззат кўрсатмоқ; сыйламоқ.

ИЗЗАТЛИ Иззати бўлган, иззат-ҳурматга сазовор. *Иззатли меҳмон.* ■ *Кичик поччамнинг жуда иззатли бўлиб кетганига катта поччамнинг ғаш келади..* С. Сиёев, Ёруғлик. *Отабекнинг бу ҳолига қарши чиқувчи ва Зайнабни йўл-йўриққа солувчи яна фақат Ўзбек ойим эдики, бунинг сабаби ҳам иззатли ўқувчиларимизга бир даража маълум бўлса керак.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ИЗЗАТ-НАФС (тўғриси иззати нафс) қ. иззат.

ИЗЗАТЛАБ [a. عَزَتْ طَلَب] салб. Ўзининг иззат-ҳурмат қилинишини яхши кўрувчи, нафсонияти зўр; манман, мағрур. *Иззат-талаб одам.*

ИЗИЛЛАМОҚ шв. **1** Бир турли чўзиқ чинқироқ овоз чиқармоқ. *Шамол изиллаб эсмоқда.* ■ *Садаф яна изиллаб йиғлай бошлади.* Ш. Холмирзаяв, Бодом қишда гуллади. *Ким ўлади, ким қолади, Бола-чақа изиллаб, қандай бўлади?* «Баҳром ва Гуландом».

2 Тирқирамоқ, тирақайламоқ. *Файратинг бор экан, шунда синадим. Йўлиқса, изиллаб қочади девлар.* «Баҳром ва Гуландом».

3 шв. Қаттиқ совқотмоқ.

ИЗЛАГИЧ Бирор нарсани излаб топиш учун хизмат қиладиган асбоб. *Мина излагич.*

ИЗЛАМОҚ 1 (юриб, қараб, сўраб) Кимса ёки нарсани топиш ҳаракатида бўлмоқ; ахтармоқ, қидирмоқ. *Иш изламоқ.* *Она ўлига қиз излар эди.* *Чўпон йўқолган қўйларни изламоқда эди.* ■ *Бошим эсон, ўтиб кетди кўп йиллар.* *Шакарбекни излаб, топмадим хабар.* «Ширин билан Шакар». *Индинига эрталаб она-бола йўлга чиқиб, бедарак кетган отани излаб кетдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..қуюқ қошлари остидаги ярим очик кўзлари кимнидир излагандек қарайдир.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *У кимнидир излаётгандек, у ёқ-бу ёғига пича аланглаб қараб турди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Фикрлаш, ўйлаш орқали топиш ҳаракатида бўлмоқ; ахтармоқ. *Баҳона изламоқ.* *Янгилик изламоқ.* *Далил изламоқ.* ■ *Матчон тўра Жумагулга эришишга кўзи етмагач, уни Исфандиёрхонга инъом қилиб, унга яхши кўришни йўлларини излади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Тирноқ орасидан (ёки остидан) кир изламоқ. қ. тирноқ.

ИЗЛАНИШ Янгилик топиш, яратиш ҳаракатида бўлиш, шундай мақсадли ҳаракат, фаолият. *Ижодий изланиш.* *Янгилик изланишсиз бўлмайди.* ■ *Ипак толлари сифатини янада яхшилаш борасида олиб борилган изланишлар ижобий яқунланди.* Газетадан. *Жазирама ёзда ҳам, қаҳратон қишда ҳам геологларнинг қиладиган иши асосан битта — муттасил изланиш.* «Фан ва турмуш».

ИЗЛАНМОҚ 1 Изламоқ фл. мажҳ. н. *Изланган нарса топилди.*

2 Ён-верини, чўнтақларини ковлаб, бирор нарса қидирмоқ, тимирскиланмоқ. *Кампир бирор нарса йўқотгандай изланар эди.*

3 Янгилик топиш учун ҳаракат қилмоқ, янгилик изламоқ. *Чинакам санъаткор доимо изланади.*

ИЗЛАНУВЧАН Доимо изланишда бўлган, изланиш билан машғул, изланишга берилган. *Изланувчан олима ўзининг бутун билими, кучи, умрини.. она-юртга хизмат қилишга бағишлади.* Газетадан. *Умидли, изланувчан ёшларимизнинг кўплиги қувончли ҳолдир.* Газетадан.

ИЗЛАНУВЧИ Янгилик изловчи, ахтарувчи, қидирувчи. *Доим тинмай изланувчи олимларнинг юксак мукофотга сазовор бўлганликлари ҳаммамиз учун ҳам қувончли воқеадир.* Газетадан.

ИЗЛИ Изда юрадиган. *Изли транспорт.*

ИЗЛОВЧИ 1 **Изламоқ** фл. сфдш. *Халқ бахтини изловчи.. маълумотли курашчилар лозим.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Тадқиқот йўли билан қидирувчи; изланувчи. *Янгилик изловчилар. Изловчи олимлар.*

ИЗМ [а. عزم — ирода, қасд, ният; қатъий қарор] **1** Бошқаришда, бирон-бир ишни бажаришда ва ш.к. да ихтиёр, эрк. *-Якшанба куни тўйи, — деди у биркесарлик қилиб. — Қизнинг изми отада.* И. Раҳим. Чин муҳаббат. *Қурилишда мен бошиқман, Бўриев. Маблағ ҳам, одамлар ҳам, жумладан, сиз ҳам менинг измимдасиз.* А. Мухтор, Туғилиш. *Ҳожи бобо дўконнинг измини менга топшириб, ичкарига кириб кетди.* Ф. Фулом, Шум бола.

2 эск. Амр, фармон; ижозат, рухсат. *-Жаноблари ҳам келдилар, — элликбоши ўтирган жойидан эълон қилди ва мирзонинг измини кутди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Изм бермоқ Ижозат ёки рухсат бермоқ. *Хиёл қўзғалмоқчи эди, Дадашев изм бермади.* И. Раҳим, Тақдир. **Измига солмоқ** Ўз йўлига юргизиб, ўзига бўйсундирмоқ. *Механизаторлар машиналарни ўз измига солиб, пахтадан юқори ҳосил олмақдалар.* Газетадан.

ИЗМА Кийим, ёстиқ жилди ва ш. к. нинг тугма ўтказиладиган тешиги. *Изма очмоқ. Измасини тикмоқ. ■ Фотима занглаб, кўкариб кетган мис тугмани измадан чиқариб олиб, чўнтагига қадабди.* С. Аҳмад, Онажонлар.

ИЗМА-ИЗ рвш. Изидан қолмай, кетмакет. *Жангчилар билан изма-из этиб келган шафқат ҳамшираси Эргашни кўтариб, окопга олиб тушди.* Н. Сафаров, Сўнгги нафасгача. *Изма-из чопиб кетаётган икки қиз кўринди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

ИЗМАЛАМОҚ Изма ўрнини очиб, атрофини йўрмаб қўймоқ.

ИЗН [а. إذن — рухсат (бериш); рухсатнома] **1** Рухсат, ижозат. *Изн бермоқ. Изн олмоқ. ■ Сигирсизлар.. бирор ҳафта мардикор ишлаб, беш-ўн сўм топиб қайтиш учун изн истайдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *У менинг воситамда тўйни бошлаш учун изн олгани келган экан.* А. Қодирий, Меҳробдан

чаён. *Шу вақтгача ўзини босиб, индамай турган Фуломжон мингбошидан бир-икки саволга изн сўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЗО [а. إيداء — азоб, ранж] эск. кт. **Азоблаш, ранжитиш; озор, алам.** *Золимлардан кўрдинг изо, Бўлмай мақсад иши бажо. «Тоҳир ва Зухра». Муштумзўрлик омборига ғалла берилмас, Унинг иғво, изосидан ҳеч бир кўрқилмас.* Ф. Фулом.

Изо бермоқ Озор бермоқ, азобламоқ, ранжитмоқ. *Кимки насихат билан тузалмас, ҳаёт унга изо бериб, кўзини очиб қўяди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

ИЗО- [юн. izos — тенг, бир хил, ўхшаш] Ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми: тенглик ёки ўхшашликни билдиради; мас., *изобара, изомерлар.*

ИЗОБАРА [изо.. + юн. baros — сғирлик] **1** **геогр.** Географик харитада бир хил атмосферавий босимга эга бўлган жойларни бирлаштирувчи чизиқ.

2 **физ.** Иссиқлик жараёнларини акс эттирувчи диаграммаларда тенг ёки доимий босим чизиғи.

3 **физ., ким.** Нуклонлари сони бир хил, лекин протон ва нейтронлари сони ҳар хил бўлган — электр зарядлари жиҳатидан фарқланадиган атом ядролари.

ИЗОЛЯТОР [фр. isolateur — ажратувчи, бўлувчи < isoler — ажратмоқ, яккаламоқ] **1** **физ.** Электр токини ўтказмайдиган модда (мас., чинни, шиша).

2 Шундай моддадан ишланган, электр симларини тортиш ва маҳкамлаб қўйишда фойдаланиладиган қурилма (чиғаноқ, чинни ва ш.к. токни ёмон ўтказадиган материаллардан ясаллади).

3 Касалхона, казарма, лагерь, болалар уйи ва ш. к. да касали аниқланмаган ёки юқумли касал билан оғриган беморлар, моллар бошқаларидан вақтинча ажратиб қўйиладиган алоҳида хона, жой. *Беморни изоляторга ётқизмоқ. ■ ..касал молларни изоляторга ўтказиш ҳамда уларни махсус рацион асосида боқишни ташкил қилиш керак.* Газетадан.

ИЗОЛЯТОРЧИ Изоляция қилувчи ишчи. *Пайвандчиларнинг қўли қўлига тегмайди. Ротор кетидан изоляторчилар, сўнгга қувур ётқизувчилар.. бормоқда.* И. Раҳим, Тақдир.

ИЗОЛЯЦИОН Изоляция қиладиган, ўтказмайдиган. *Изоляцион упак радио са-ноатида.. қўлланадиган симларга ўраш учун ишлатилади.* Газетадан. *Шунингдек, қури-лиш блоклари.. изоляцион шиша ашёлар ҳам ҳозир қурилишда кенг қўлланмоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЗОЛЯЦИЯ [фр. isolation — ажратиш, бўлиш, алоҳидалаш] **1** Энергия манбаини, энергия ўтказувчи сим, труба ёки хона, ас-боб кабиларни (мас., совуткични) электр, иссиқ, нам, сув ва ш. к. ўтказмайдиган ма-териал билан ўраб, қоплаб қўйиш. *Гутта-перча, айниқса, сув ости кабеллари учун изо-ляция материали сифатида кенг фойдалани-лади.* «Фан ва турмуш».

2 Шундай ўрама, қоплама, қатлам-нинг, материалнинг ўзи. *Қурилиш масте-ри Содиқ Сиддиқов, бетончи Камол Жума-ев ёғоч қипиғдан иситиш изоляциялари тайёрлаб, қурилишда қўллай бошладилар.* Газетадан.

3 тиб., ветер. Алоҳидалаш, ажратиб қў-йиш. *Изоляция хонаси. ■ Биз қишлоғ олди-дан.. «брак» қўйларни ажратиб олиб, изоля-ция хоналарида даволаймиз.*

Изоляция қилмоқ Изоляция ҳолатига олмоқ. *Трубалар эса ҳеч қандай изоляция қилингани йўқ.* Газетадан.

ИЗОЛЯЦИЯЛАМОҚ **1** тех. Энергия манбаини, энергия ўтказадиган сим, тру-ба ёки хона, асбоб ва ш. к. ни изоляцион материал билан қопламоқ. *Кимсасиз, гиёҳ-сиз даштда 205 километр узунликдаги қувур-ларни изоляцияладик.* Газетадан.

2 Бошқа бемор (касал)лардан ажратиб, алоҳидалаб қўймоқ.

ИЗОМЕРИЯ ким. Изомерларнинг мав-жудлигидан иборат ҳодиса.

ИЗОМЕРЛАР [изо.. + юн. meros—улуш, қисм] ким. Таркиби ва молекуляр оғирли-ги бир хил, аммо молекулада атомларнинг турлича жойлашуви сабабли, физик ва кимёвий хоссалари бошқа-бошқа бўлган моддалар.

ИЗОМОРФ Изоморфизм хусусиятига эга бўлган. *Изоморф моддалар.*

ИЗОМОРФИЗМ [изо.. + юн. morphe — шакл] ким., физ. Кимёвий таркиби ва кри-сталл тузилиши бир-бирига яқин жинслар-нинг ўзгарувчан таркибли бирикмалар (ара-лаш кристаллар) ҳосил қилиш қобиляти.

ИЗОТЕРМАЛАР [изо.. + юн. therme — иссиқлик] **1** геогр. Географик хариталарда Ер юзасининг муайян давр оралигида тем-ператураси ўртача бир хил бўлган жойла-рини бирлаштириб турган чизиқлар; изо-чизиқлар.

2 физ. Физикавий миқдор (ҳодиса)лар ўртасида доимий температура остида содир бўладиган боғлиқликни график акс этти-рувчи (тасвирловчи) чизиқлар.

ИЗОТЕРМИК махс. **1** Изотермага оид, изотермалар билан боғлиқ бўлган. *Изотер-мик чизиқлар.*

2 Температураси ўзгармай, бир хилда турадиган. *Изотермик вагон.*

ИЗОТОПЛАР [изо.. + юн. topos — жой] ким. Муайян кимёвий элементнинг атом ядроларида протонлар миқдорининг бир хил, нейтронлар миқдорининг ҳар хил бўлиши билан фарқ қиладиган ва шу са-бабли даврий системада айна бир ўринни эгаллайдиган барқарор ёки радиоактив тур-лари. *Радиоактив изотоплардан геологлар ҳам ер ва тоғ жинсларининг ёшини аниқлашда фойдаланадилар.* «Фан ва турмуш».

ИЗОФА [а. إضافة — қўшиш, боғлаш] **1** эск. кт. Қўшиш, боғлаш, тиркаш.

Изофа қилмоқ Қўшмоқ, боғламоқ. *Яна ўз фикри босавобларини изофа қилиб, қусур ва хатоларимизни танбеҳ этсалар.* А. Қодир-ий, Ўтган кунлар.

2 тлш. Форс, араб ва баъзи туркий тил-лар грамматикасида: аниқланмиш билан ундан кейин жойлашган аниқловчини боғ-ловчи урғусиз унсур; боғланишнинг форс тилидан ўзлашган шундай тури ўзбек ти-лида кўпинча ундолардан кейин «и», ун-дилардан кейин «йи» келтириш билан бўла-ди, мас., *ошиқи беқарор, шаҳри азим, боди сабо, ойнайи жаҳон, балойи нафс.*

ИЗОФАЛИ Изофа воситасида боғлан-ган. *Изофали бирикма.*

ИЗОХРОН [изо.. + юн. chronos — вақт] физ. Давомлилиги жиҳатидан тенг, бир хил вақтда содир бўладиган, баравар давом эта-диган. *Изохрон тебранишлар.*

ИЗОХРОНЛИК физ. Баравар содир бўлиш, баравар давом этиш; бир хил, тенг давом этишлик. *Тебранишларнинг изохронлиги.*

ИЗОЧИЗИҚЛАР геофиз. Харита ёки диа-граммаларда қандайдир миқдор кўрсат-кичлари, мас., температура, босим, намлик

даражалари ва ш. к. нинг бирдай, тенг бўлган жойларини бирлаштирувчи чизиқлар.

ИЗОХ [а. إيضاح — тушунтириш, шарҳ] 1 Сўз, ибора ёки воқеа-ҳодиса ва ш. к. га берилган шарҳ; тушунтириш. *Китоб изоҳ ва шарҳлар билан таъминланган.* ■ *Зайнаб кейинги сўзларга тушуна олмаган.. Кумушдан изоҳлар олмоқчи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Менинча, савол равшан, изоҳга эҳтиёж йўқ!* А. Қаҳҳор, Мунофиқ.

2 Матннинг айрим ерига киритилган ёки айрим масалага берилган қўшимча маълумот, тушунтириш, эслатма, уқтириш.

Изоҳ бермоқ 1) сўз, ибора ва ш. к. маъносини (мазмунини) тушунтирмоқ, шарҳламоқ; изоҳламоқ. *Сўзга изоҳ бермоқ;* 2) тушунтириш, изоҳ тарзидаги гап айтмоқ. *-Бизнинг театр ҳали янги-да. Уста ўйновчилар йўқ, — деб изоҳ бера бошлади Абдишукур. Ойбек, Танланган асарлар. -Албатта, албатта, — деди Суннат ва Элмуродга изоҳ берди: -Бу хотиннинг укаси бизда хизмат қилади. Мен билан жуди иноқ.. Шухрат, Шинелли йиллар.*

ИЗОҲЛАМОҚ Сўз, ибора, воқеа-ҳодиса ва ш. к. маъносини, мазмунини тушунтирмоқ; изоҳ бермоқ. *Сўз маъносини изоҳламоқ. Қонуннинг айрим моддаларини изоҳламоқ.* ■ *-Чунки унинг [Отабекнинг] сўзига қараганда, сиз уни оғирроқ тариқа билан дарбозангиз ёнидан жўнатган экансиз, — деб изоҳлади уста. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бердиёровнинг ўзбек фразеологизмларини изоҳлаган икки китоби нашрдан чиқди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

ИЗОҲЛИ Изоҳи бор, маъноси, моҳияти тушунтирилган.

Изоҳли луғат Сўзнинг маъносини, маъноларини шарҳлаб, тушунтириб берувчи луғат. *Қани, изоҳли луғатдан топиб ўқиб кўрай-чи, маъноси нима экан.. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.*

ИЗОҲЛОВЧИ 1 **Изоҳламоқ** фл. сфдш.

2 *тлш.* Шахс ёки предметни бошқа бир ном бериш йўли билан аниқлаб келадиган бўлак.

ИЗОҲОТ [а. إيضاحات — «изоҳ» с. нинг кўпл.] *эск. кт.* Изоҳ; изоҳлар, тушунтиришлар, шарҳлар. *Изоҳотларим яна бир банд билан тугайди. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

ИЗОҲОТЧИ *эск. кт.* Тушунтирувчи, шарҳловчи. *..бу ялангликда сайисхона бўлган,*

— деди изоҳотчи малла йигит.. Н. Қиличев, Чиғирик.

ИЗОҲТАЛАБ Изоҳланиши, маъно ва моҳияти тушунтирилиши керак бўлган, изоҳсиз тушунилмайдиган; изоҳга муҳтож. *Изоҳталаб сўз. Изоҳталаб қарор.*

ИЗСИЗ 1 **Изи йўқ**, беиз. *Изсиз транспорт.*

2 **Ном-нишонсиз**, белги-асарсиз. *Изсиз йўқолмоқ.* ■ *Демак, бизнинг қилган ишимиз изсиз кетмайдиган, умримиз оқар сувдек бекорга оқмайдиган бўлибди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИЗТИРОБ [а. اضطراب — ҳаяжон, ғалаён, бетоқатлик; беқарорлик] Рухан эзилиш, сиқилиш ҳолати; руҳий азоб. *Оғир уйлар изтиробиданми, уйқусизликданми ланж бўлиб турдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Сен шу кунларда жуда қаттиқ алам, изтиробдасан, асабинг бузуқ. Шухрат, Шинелли йиллар. Уни тан-ҳолик, ғариблик, йўқсизлик изтироби кемиради. Ойбек, Танланган асарлар.*

Изтироб чекмоқ Рухан азобланмоқ. *Бу мудҳиш гапларни эшитганлар баттар изтироб чекар, ғам-алам қалбларини мушукдай тирнар эди. Ж. Шарипов, Хоразм. Изтиробга солмоқ* Қаттиқ ҳаяжонга солмоқ, руҳан эзмоқ; бетоқат қилмоқ.

ИЗТИРОБЛИ Изтиробга солувчи, руҳан эзувчи. *Изтиробли сўзлар. Изтиробли чехра.* ■ *Изтиробли айрилиқда жафо чекачека, севгилиси ёнига олам тўла қувонч билан қайтган шўрлик ошиқ ёрини вафосизликда.. кўриб қандай ҳолатга тушса.. Гуломжон ҳам ҳозир шундай ҳолатда эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ИЗЧИ 1 **Изига** тушиб, из қувиб топувчи, изни яхши биладиган. *Гўрўғлининг йилқибони Ғиротнинг изини чўлистонда кўрди. Бу йилқибон кўп изчи эди. «Зулфизар билан Авазхон». Изчилар ҳар қайсиси ҳар ёққа қараб кетди. «Нурали».*

2 *тар.* Из қидириб, издан тушиб топиш билан шуғулланувчи шахс; изқувар. *Изчиларнинг сўзига кўра, булар сўзнинг қишлоқ-қача келган ва шу ерда изи йўқолган. С. Айний, Бухоро жаллодлари.*

ИЗЧИЛ 1 **Бир** меъёрда, бир тахлитда, бир йўналишда; мунтазам, тадрижий давом этадиган. *..бу масала билан изчил ва сабот билан шуғулланиш бугунги кунда муҳим вазифадир. Газетадан.*

2 **Ўзаро** узвий ва мантиқий боғланган. *Шу папкага қараганда ҳам, у [Раҳмонқулов]*

ҳар ишни охирига етказадиган, тадбирли одамга ўхшайди. ҳамма буйруқлари изчил, амалий. А. Мухтор, Туғилиш.

ИЗЧИЛЛИК Мунтазам, узвий боғлиқлик, шундай ҳолатга эгалик. *Ишда изчиллик бўлиши керак.*

ИЗҚУВАР айн. **изчи 2.** Полиция изқуварлари менинг ҳам кетимга тушди. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. *Оператив гуруҳ таркибига тажрибали изқуварлар киритилди.* «Муштум».

ИЗҒИМОҚ 1 Бирор мақсадда кезиб юрмоқ. *Даштда бўрилар изғийди.* ■ Қани, бўлинглар! Ҳозир жўнанглар! Агентлар, жосуслар изғиб юришибди. Ойбек, Нур қидириб.

2 Умуман, дайдимоқ, кезмоқ; санғимоқ. *Болалар кўчада изғиб юришибди.* ■ Бир кун «аскар чиқади» ваҳимасида бутун қишлоқ чувилаб, тоққа чиқиб кетди. Кун бўйи тоғларда изғиб юриб, қоронғи тушганда элга қайтди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма Бўраламоқ, изғирмоқ (изғирин, шамол ҳақида). *Шамол(лар) сарвзорда изғийди.* Ойбек, Навоий,

ИЗҒИН Изиллаган, чийилдоқ овоз.

Изгин тортмоқ Изиллаган овоз чиқармоқ. *Оҳ урганда неча сўзи, Чиқди тўпларнинг овози. Изгин тортиб йиғлади Алимхоннинг сарвози.* «Фольклор».

ИЗҒИР, изғор; изғир (изғор) чўл шв. Кимсасиз чексиз (даҳшатли) чўл. *Изғир чўлда дарагингни учирдинг. Айролиқдан менга шароб ичирдинг.* «Тоҳир ва Зухра». *Изғир чўлни тўзон тутди, Йўлнинг танобини тортиди.* «Алпомиш». *Мерганларни қувиб солиб олдига, Изғор чўлда қувиб кетиб боради.* «Маликаи айёр».

ИЗҒИРИН Аччиқ совуқли бўралаган шамол; изғириқ. *Тоғ томондан қор изғирини эсмоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Боягина бир нав ёғиб турган қор энди дала ёқдан эсётган аччиқ изғирин билан бўралаб уриб бери.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ИЗҒИРИНЛИ Изғирини бор; аёзли. *Қишининг изғиринли кунига қарамай, ҳамма томлар бошларига паранжи ё чопонни нарибери ёпан хотинлар, қизлар билан тўлди.* Ойбек Танланган асарлар.

ИЗҒИРИҚ айн. **изғирин.** Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб, дарча остида, изғириқ қучоғида ўтирсар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЗҒИРМОҚ Бўралаб эсмоқ (изғирин ҳақида).

ИЗҲОР [а. *إظهار* — аниқлаш, зоҳир қилиш, кўрсатиш] Зухр этиш, аёнлик ҳолати; билдириш; ифода. *Миннатдорлик изҳори.* ■ *-Рихсивой аканинг ичи қоралигини сазардим-у, бунчалик ошкор изҳорини кўрмагандим, — деди Абдуғофур ота.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Тилим лол, сўзларим ожиздир, бироқ Нурдан пардоз олган чехрамда изҳор.* Г. Жўраева, Иқбол.

Изҳор этмоқ (ёки қилимоқ, айламоқ) Билдирмоқ, ифодаламоқ. *Мақсадини изҳор этмоқ.* ■ *Мен ҳар нима бўлса ҳам, ўқишга боришимни изҳор қилдим.* С. Айний, Эсдаликлар. *Севишганлар ўз кўнгалларини тил билан изҳор этмайдилар.* Шухрат, Шинелли йиллар. *У шу жилмайишида ишқини менга изҳор айлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЙ унд. с. **1** Ажабсиниш, ҳайронликни ифодалайди. *-Ий, ий, — деди мулозим, — тандир ичида нима қилиб ўтирибсиз?* «Латифалар».

2 Хавфсираш, эҳтиёт бўлишни ифодалайди. *Ий, қоч, от тепиб олади! Ий, йиқилиб тушасан.*

ИЙД [а. *عيد* — байрам, ҳайит] Диний байрам; ҳайит. *Ийдлари муборак! Ийд кунлари.*

Ийд намози Рамазон ва Қурбон ҳайитларининг биринчи кунни эрта билан асосан жамоа бўлиб ўқиладиган намоз. *Бунда [бу масжидда] ийд ва жума намозлари ўқилмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. **Ийди рамазон** Рамазон ҳайити. *Ийди Рамазоннинг Қурбон ҳайитидан фарқли жиҳати фитр садақасидир.* Газетадан. **Ийди сағир** Кичик ҳайит, яъни Рамазон ҳайити. *Халқимизнинг урф-одатлари ва маросимлари орасида Ийди сағир, яъни кичик ҳайит деб аталадиган Рамазон ҳайити.* Газетадан. **Ийди қурбон** Рамазон ҳайитидан 70–72 кун кейин ўтказиладиган диний байрам, Қурбон ҳайити.

ИЙДЛИК 1 Ҳайитда кичикларга ва, умуман, шундай ҳадяга муносиб қўрилган кишиларга бериладиган пул, нарса; ҳайитлик.

2 тар. Диний байрам муносабати билан домлага олиб бориладиган ҳадя; ҳайитлик. *Эски мактабларимизда болалар ҳар пайшанба нон ё ноннинг пулини олиб бордилар. Бундан бошқа, бўйра пули, кўмир пули, ийдлик пули ҳам бор.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙЕ айн. не. *Иие, ҳали танимас экансиз-да, бу киши оқсоқолимизнинг аёллари бўладилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЙИ айн. не. *-Ийи! — деди афанди, — кўркмай бораверинглар.* «Латифалар».

ИЙИН шв. Елка. *Келади Аэрош жон оламан деб, Ийнига олмос қилич соламан деб. «Оқ олма, қизил олма». Икки ийнидан кампир дамин олади, Кампир жуда тип-тикка бун қолади.* «Ширин билан Шакар».

ИЙИНДИ Сигир соғилгандан сўнг елинда қолган ва ийдириб иккинчи марта соғиб олинадиган сут. *Паттихон сигирларни оғилда боқди. ..ийиндиларини ҳам соғиб оладиган бўлди.* М. Тожихалилова, Бири биридан ўткир. *Ийинди соғиш бошқа экан-у, росмана соғиш бошқа экан. Шу тонда сезган эди буни қиз.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИЙИР қ. игир.

ИЙИҚ 1 От, эшак каби иш ҳайвонларининг олдинги икки оёғи устидаги, белдан бўйингача бўлган қисми

2 Шу жойда пайдо бўладиган яра.

ИЙИГИ ЧИҚМОҚ Жуда эзилмоқ, абжағи чиқмоқ. *Билсанг, оғайни, мен ураллик бўламан. Урал темир йўлида ишлайвериш, ийиғим чиққанини билсанг эди.* Н. Сафаров, Уйғониш.

ИЙЛАМОҚ Эзиб ёки муштлаб юмшатмоқ, шу йўл билан ишлов бермоқ. *Маҳкамни ийламоқ.* ■ *Шербек.. кўнгли гап бўлиб, уйига келганда, онаси ўчоқ бошида хамир ийлаётган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

Тери ийламоқ Ошланган терини, кўнни гижимлаб, эзиб ишлов бермоқ. *Нафсини тийган киши султон бўлур, хом терини ийласанг, ултон бўлур.* Мақол.

ИЙМАНМОҚ Уялиб, андишага бориб, ўзини тиймоқ; тортинмоқ. *Эраш бир оз ийманиб турди-ю, ростини айтди.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Йўлчи [ноннинг] бир бурдасини оғзига тиқса, лунжининг бир чеккасида йўқолиб кетар, патнисга кетма-кет қўл чўзаверишига ийманар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙМОН [а. ایمان — Оллоҳга ишонч, эътиқод] айн. имон. *Ислолда фақат диний тағлимотга бўлган эътиқод ва тушунча — иймон тан олинади.* Газетадан. *Иймон эътиқодга қараганда чуқурроқ мазмунга, кенгроқ миқёсга эгадир.* Газетадан. *..ҳозирги даврда иймон тушунчаси, сўзи виждонлилик, софлик, поклик, ҳалоллик, ишонч каби дунёвий маъноларда ҳам ишлатиляпти.* Газетадан.

ИЙМОНСИЗ айн. имонсиз. *Кимки ислом динини қурол қилиб олиб, ҳокимият учун курашса, бу кураш мамлакатни хароб қилиб, мусулмон мусулмоннинг қонини тўкишига олиб келса, у киши иймонсиздир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

ИЙМОҚ 1 Елини юмшаб, равон сут берадиган ҳолга келмоқ (соғин сигир, қўй, эчки ва ш. к. ҳақида).

2 *кўчма* Ҳиммат уйғонмоқ, кўнгли эримоқ. *-Ҳимматни баланд қилинг, она! — шовқин кўтаришиди йигитлар.* *Лутфинисо ийиб, икки дўппи ва ўн сўм пул узатди.* Ойбек, Танланган асарлар. *«Энди сенинг этагингдан маҳкам тутдим, қайси йўлдан бошласанг, ўзинг биласан», дегандан кейин Қодир жуда ийиб кетди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

Меҳри иймоқ Меҳри уйғонмоқ. *Бувиражаб унинг соддадилларча термилишини кўз олдига келтирди, жилмайди, рости, меҳри ийиб кетди.* «Ёшлик».

ИЙРИМ шв. Оқар сувдаги ўрама, айлана, гирдоб. *Шундоқ оёғимиз остида ўша кўк ийрим, яъни гирдоб.* Ш. Холмирзаев, Сайланма. *Шунга бўла у билан боғлиқ жумбоқлар бирдан миясига уриб, тагин таниш ийримга тушди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИЙСИНМОҚ шв. Меҳри товланиб ийинмоқ. *Кўриб эмчақларим ийсиниб боряпти.* ■ *Бойчибарни кўриб, шундай ийсиниб, Биянинг ўркига сутлар келади.* «Алпомиш».

ИЙЯ айн. не. *Ийя! Аблах, бошқа гап қуриб қолдими?* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙҚ шв. Оқим. *Халқ бир азим дарё: ийқина тушинг-кетдинг.* Матал.

ИЙҲОМ [а. إيهام — ёлғон тасаввур, шубҳа туғдириш, адаштириш] ад. Шеърый санъат: шеърда ҳақиқий ва мажозий маъноларга эга ёхуд шаклан бир, маъно жиҳатидан ҳар хил бўлган сўз ёки сўз бирикмасини қўллаган ҳолда бир байтда икки хил маънони ифода этиш.

ИК шв. Йик, дук.

ИКИР-ЧИКИР 1 Катта (муҳим) бир нарсанинг кичик, майда-чуйда унсурлари. *Икир-чикиригача ўрганмоқ.*

Икир-чикир гап Майда-чуйда, арзимаган гап. **Икир-чикир иш** Майда-чуйда, арзимаган ишлар. *Анзират хола йиртиқ-ямоқ ва ҳар хил икир-чикир ишлар билан машғул бўлиб, кечгага Сидиқжоннинг олдидан жилмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Умуман, майда-чуйда, муҳим бўлмаган нарсалар. *Турмуш икир-чикирлари.* ■ *Уйлаб қараса.. йўлга чиққанида кўзига жуда катта кўринган бу ташвиш ҳозир кундалик икир-чикирлар қаторига кириб қолибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИККИ снқ. сон 1 2 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Икки киши. Икки уй. Ун иккидан иккини олмоқ. Саккизга иккини қўймоқ.*

Бир икки бўлмайди. қ. бир.

2 Беш баали баҳо тизимида қониқарсиз, ёмон баҳо. *Иншодан икки олибди. Икки баҳо қўйибди.*

Икки гапнинг бирида Гап (суҳбат) орасида ҳадеб, тез-тез. *Режиссёримиз.. икки гапнинг бирида «таъбир жойиз кўрилса», деб туради!* А. Қаҳҳор, Санъаткор. **Икки дунё бир қадам қ. дунё 1.** **Икки оғиз гап (ёки сўз) қ. оғиз.** **Икки энлик** Икки бармоқ энига тенг. *Бердиев билан Шаймонов.. ўзларининг, устида икки энлик ёғи бор гўшт ейишларини оғиз кўпиртириб мақташар эди.* «Муштум». **Икки энлик хат** Жуда қисқа ҳажмли хат. *Ҳайрон бўлиб, патурни ушатдим.. ичидан икки энлик хат чиқди.* О. Ёқубов, Излайман. **Икки қўлни бурнига суқиб (ёки тиқиб) қ. бурун 1.**

ИККИЁҚЛАМА (тўғриси **икки ёқлама**) қ. ёқлама.

ИККИЛАМЧИ 1 шв. Иккинчи бор, яна қайта; иккинчи. -*Бор синфинга, иккиламчи бемаънилик қилма, — деди директор [Тулага].* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Бойлар кир ювдиргани чақирганларида, эргашиб ё йўқлаб борган боласига қаттиқ-қуруқ текканларини кўрса, кирни кўз ёшлари билан ювиб келар, кейин ундай жойларга иккиламчи қадам босмай қўяр эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Бирор жараён ёки ҳодисалар қаторида иккинчи ўрин тутадиган, иккинчи даражали. *Бундай конструкциялар.. предикативлик функцияларини, гарчи иккинчи планда бўлса-да, сақлайдилар ва шунинг учун ҳам улардаги предикатив алоқа иккиламчи характерга эга бўлади.* «ЎТА».

3 флс. Материалистик таълимотга кўра, материядан кейин, унинг ҳосиласи сифатида юзага келган, материядан кейинги. *Материя — бирламчи, онг, тафаккур — иккиламчи.*

4 крш. с. взф. кам қўл. Иккинчидан. *Авваламбор, бу ерда бегона кимса йўқ! Икки-*

ламчи, подшоҳ наздида биз ўлган одамлармиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИККИЛАНМОҚ 1 Икки нарсадан бири ҳақида муқим бир қарорга келмаслик, шундай ҳолатда бўлмоқ. *Қоровул чол идорада мажлис бўлаётганини айтган эди, остонада бирдан тўхтаб, кириш-кирмаслигини билмай иккиланди.* С. Аҳмад, Ҳукм. У «*гуручни солсаммикан, солсаммикан*», деб иккиланди. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Умуман, бирор қатъий қарорга келмаган ҳолатда бўлмоқ, турли ҳаёлда бўлмоқ, турли ҳаёлга бормоқ. *Агар мендан оламда кимнинг таниш-билиши, ошна-оғайниси кўп, деб сўрасалар, ҳеч иккиланмай, муаллимларники дердим.* «Гулдаста».

ИККИЛИК 1 Ё у ёқлик, ё бу ёқлик бўладиган, яхши томонга ҳал бўлиши гумон.

ИККИЛИК 2 Икки дона холи, сурати бўлган (қарта ҳақида). *Таппоннинг иккилиги.*

2 Икки мисрали (шеър банди, байт ҳақида).

3 Ёмон, икки баҳога арзийдиган, икки баҳога бажарилган. *Иккилик иш. Иккилик иншо.*

ИККИНЧИ Тартиб сирасида 2 рақами билан белгиланган; 2 номерли. *Иккинчи жилд. Иккинчи уй. Иккинчи қатор.* ■ *Жувон.. узоқ адирнинг этагида қорайиб турган қишлоқни кўрсатди: -Иккинчи МТС ҳу ўша ерда.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Маълум тартибдаги предмет, воқеа-ҳодиса ва ш. к. қаторида энг олдингидан кейинги ўринда турган, биринчидан кейинги. *Иккинчи синф. Утган асрнинг иккинчи ярмида.* ■ *Далага биринчи куни 52, иккинчи куни 79 одам чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Айни бир нарсанинг тилга олинганидан бошқаси, кейингиси. *Мурод бир туфлисининг учини иккинчисининг товони билан босиб, чаққонлик билан оёқ кийимини олдида, уйга кирди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Улар бир-бирлари билан ўчакишгандай, хурракни даража-бадаража оширишга тиришади: бириники авжга минганда, иккинчиси бошлайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бошқа марта, қайта. *Бас, уятсиз махлуқ! Ким уни заҳарлайди? Бу гапни ман иккинчи эшитмай.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИККИНЧИДАН крш. с. Гапда санаб ўтилдиган предмет, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг

иккинчисини кўрсатишда «иккинчиси шуки», «яна бири шуки» каби маъноларни билдиради. -Бойвачча, — деди эликбоши, — биринчидан, халққа нуқул фойдали иш.. иккинчидан, юрт тинчйиди, учинчидан, номингиз кўтарилди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИККИЧИ Икки баҳолар билан ўқувчи. Қумри, сен мактабга кириб суриштириб чиқчи. Балки яна бирон иккичининг ота-онаси билан сўзлашиш керакдир. «Саодат».

ИККИЮЗЛАМА 1 Ўнг-терси бир, икки томони ҳам бир хил. *Иккиюзлама шойи.*

2 кучма Унга бошқа, бунга бошқача сўзлайдиган; икки томонга икки хил муомала қиладиган; мунофиқ, риёкор. *Иккиюзлама одам.* ■ *Аҳмад унинг иккиюзлама эканлигини яққол сезса ҳам, кескин гапиролмасди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИККИЮЗЛАМАЛИК Иккиюзлама одамга хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Иккиюзламалик, худбинлик.. кишида инсоний ҳисни ўлдирди.* Газетадан.

ИККИЮЗЛАМАЧИ с.т. айн. **иккиюзлама 2.** *Хўжакўрсинга қилинадиган ҳаракат эса одамни бора-бора иккиюзламачи, ёлғончи.. қилиб қўяди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ИККИЮЗЛАМАЧИЛИК айн. **иккиюзламалик.** ..ўғрилиқ, иккиюзламачилиқ ва шунга ўхшаш сифатлар эзувчи синфнинг вужудга келиши билан пайдо бўлди. Газетадан.

ИККИҚАТ с. т. Ҳомиладор. *Иккиқат аёл.* ■ *Тўртинчи боласига иккиқат бўлганда.. ҳар хил йўриқлар ўргата бошладилар.* Ойдин, Ҳикоялар.

ИККИҚАТЛИК с. т. Ҳомиладорлик. -Бора-бора қорним дўппайиб, иккиқатлигим ошкор бўлди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИККОВ Икки киши ёки иккита нарса бирликда; ҳар икки одам ёки нарса. *Икки танқидчи ялт этиб бир-бирига қаради ва бу қарашда икковининг ҳам кўнглидан бир гап ўтди: «Бола ҳам шундай ўжар бўладими?»* А. Қаҳҳор, Ўжар. *Икковлари бир сандиқ четига ёнма-ён ўтириб.. секин-секин сўзлашди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИККОВЛАБ шв. Икковлашиб. *Икковлаб сен, ота, қилдинг зулми, Сўрамадинг икковинг ҳам кўнглимни.* «Ёдгор».

ИККОВЛАШИБ Икки киши бирга (бир бўлиб). *Ярим кечадан ўтганда, Омон уйғот-*

ди. Икковлашиб оёқ учи билан оғилхонага кирдик. Ф. Фулом, Шум бола. *Орадан кўп ўтмай, икки фаррош арк дарвозасидан юғуриб чиқиб, икковлашиб ҳалиги занжирни кўтариб, йиғиштириб, бир томонга элтиб қўйдилар.* С. Айний, Эсдалиқлар.

ИККОВЛОН кам қўлл. Иккаласи, икки киши биргаликда; икков. *Қайтадан қўл ушлашиб, Семурғ билан хушлашиб, Ажралдилар икковлон.* Ҳ. Олимжон, Семурғ.

ИККОВОРА Икки кишига битта, икки кишига бир (тўй, зиёфат ва ш. к. да меҳмонларга идишда тортилган ош-таом ҳақида). *Ош икковорадан тортилди. Икковора-икковора бўлиб олаверинглар.*

ИКОНА [юн. eikon — тасвир, тимсол] Христиан динидаги диндорлар ибодат маросимларида чўқинадиган Исо, Биби Марям, авлиёлар, фаришталарнинг муқаддас тасвири. *Ўрта асрларда.. икона тайёрландиган маркаслар вужудга келган.* «ЎзМЭ».

ИКРА [р. икра < лот. iесuр — жигар] **1** Балиқ уруғи (тухуми); увулдирик. «*А*» витамини балиқ мойида, тухум сариғида.. жигарда, икрада бўлади. М. Тўйчиев, Витаминларни унутманг.

2 Шу уруғдан тайёрланган таом. *Тухум, икра, ёғли шўрва, қази ва мол ёғини кўп истеъмол қилиш атеросклероз касаллигининг ривожланишига сабаб бўлади.* Ф. Маҳкамов, Саломатлик гарови. *Патнисда ноёб балиқ, икра, янги бодринг.. анча нарсалар бор эди.* Н. Фозилов, Дийдор.

3 Тўғралган бақлажон, пиёз, помидор ва ш. к. лардан тайёрланган қовурма таом.

ИКРОМ [а. إكرام — иззат, ҳурмат] **1** кт. кам қўлл. Ҳурмат, иззат. *Қилган иззат ва икромларингиз учун раҳмат!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Икром (эркақлар исми).

ИКС 1 Латин алифбосида охиридан учинчи ҳарф — «Х» нинг номи.

2 мат. Шу ҳарф билан ифодаланган номаълум (қидирилаётган) миқдор. *Иксни топмоқ.* ■ *Икс, игреклар кўзим олдида пир-пир учади-ю, миямнинг ёнгинасидан физиллаб ўтиб кетади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

ИКСИР [а. إكشیر — эликсир; афсонавий тош] Ўрта аср кимёгарлари тасавурида ҳамма нарсани олтинга айлантира оладиган афсонавий тош.

ИЛА кт. қ. билан. *Бой ила хизматчи.* ■ [Кумуш] ..мактубни ўқиб тамом қилди-да,

жонсиз бир товуш ила «уятсиз» деб қичқирди ва ерга йиқилиб, узидан кетди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ИЛАКИШМОҚ Хиралик билан илинжида бўлмоқ, кетида юрмоқ. *Билсам, бир ўрис хотинга илакишиб қолибдилар.* Газетадан. *Нега Қирмихонга илакишиб қолдинг, ёз аризанени!* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЛАЛАБАД [а. إلى الابد — умрбод, абадий] рвш. кт. Абадий, бир умрга. *Мен аркони давлат ва амирлар билан ҳазиллашмоқни илалабат тарк этдим.* Ойбек, Навоӣ. *Дейдики: сен билан биз Илалабад яшаймиз, Дилда ирода, сабот.* Шайхзода.

ИЛАНГ-БИЛАНГ Эгри-бугри, у ёқ-бу ёққа эгилган, бурилган. *Мастон иланг-биланг йўлни қолдириб, мўлжаллаган тепаликка қараб тикка йўл солди.* А. Қаҳқор, Мастон.

ИЛАС-ИЛАС рвш. айн. элас-элас. *Бу воқеа илас-илас ёдимда.*

ИЛАШИМЛИ(К) Кўшилиб, аралашиб, қовушиб кетаверадиган хусусиятли. *Тўра-хўжанинг удабурон, илашимлигина, сўзамоллиги, айниқса, қизларга ширинсуханлиги Пошша холани ўзига ром этиб қўйганди.* Д. Нурий, Осмон устунӣ.

ИЛАШМОҚ 1 Илинмоқ, ёпишмоқ (хасчўп, лой ва ш. к. ҳақида). *Унинг этагига нахта илашибди.* *Яхшига итак илашур, ёмонга — тикан.* Мақол. ■ *Шунда қўлига шилимшиқ лой илашганини сездӣ.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бир қути сигаретга илашиб, чўнтагимдан «Москвич»нинг калити ҳам чиқди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *У этакка илашиб қолган нахталарни қоқайтганда, бошидаги чопон бирдан сирғалиб тушиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Ёпишмоқ. *Мен судхўрман, бу ўғри, Уроқдан ҳам биз тўғри.* *Бизга илашганларнинг Ўтдек ёнади гўри.* Ҳамза. *Ёшликдан илашган иллат ҳали кўп мункитади.* Ш. Фуломов, Бўз ер уйғонди.

3 салб. Кетидан юрмоқ; эргашмоқ. *Унсин индамади, орқасидан илашиб кўчага қадар чиққан Хайринисонинг сўзларини ҳам эшитгиси келмасди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кетидан қолмай (бирон мақсадда) юрмоқ; айланишмоқ, илакишмоқ. *-Пулмни олдириб қўйдим.* *Ёнимда мана шу йигит илашиб юрган эди, гумоним шундан, — деди Султон..* Ф. Фулом, Шум бола. *Жиянингизга*

бир қизми, жувонми илашиб юрган эмиш, шу ростми? С. Нуров, Нарвон.

5 кам қўлл. Биргалашиб, уланиб кетмоқ; қовушмоқ, қўшилмоқ. *Мен меҳмонлар билан сирдош оғайнилардек илашиб кетдим.* И. Ўктамов, Ҳикоялар. *Деярли ҳамма билан илашиб кетди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Ган-сўз бир-бирига илашмади: чол олдида хотинлар ҳақида сўзланилмади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Кўзга илашмоқ Зўрға кўринмоқ, кўзга чалинмоқ.

ИЛВАСИН Гўшти учун овланган ёки овланадиган ёввойи паррандалар. *Илвасиндан ўзбек пазандалигида бедана, каклик, тустовуқ жуда ноёб масаллиқ тарзида ишлатилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Гўрўғли.. Ховдакнинг кўлига овга чиққан эди.* *Илвасинларни кўп олиб, Чамбил қалъасига қараб кетиб бораётган эди.* Осмон бахши Мамат ўғли, Бўтакўз.

ИЛВИРАМОҚ 1 Йиринг-сув олиб кетмоқ, *Яраси илвираб кетибди.*

2 кўчма Путурдан кетиб, зўрға илиниб турмоқ; эскириб, яроқсиз ҳолга келмоқ. *..уч қишлоқда тузишга тўғри келади колхозни, иш илвираб турибди..* Ҳ. Шамс, Душман.

ИЛВИРС 1 зоол. Мушуксимонлар оиласига мансуб, баланд тоғларда яшайдиган, қоплонга ўхшаш йиртқич ҳайвон.

2 кўчма Сездирмай пайт пойлаб келадиган, зимдан иш битирадиган одам ҳақида.

ИЛГАК 1 Илиб, осиб қўйиш, илиб беркитиб қўйиш учун хизмат қиладиган, бир учи қайрилган металл мослама, илмоқ. *Тонг отишга яқин қадам товушлари эшитилиб, қалин эшикнинг темир илгаклари шақирлаб очилди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Гапимизга тағин биров халақит бермасин, деб эшикнинг илгакини солди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 Илиб олиш (илиб кўтариш, тортиш ва б.) учун хизмат қиладиган нарса, мослама. *Бирдан машина мотори гуриллади.* *Кўтарма краннинг тўртта илгакини қотиб қолган алебастрнинг тўрт чеккасига илиб қўйишди.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. *Пўлатжон ўртадаги сепояда туриб, симга илгак солиб тортиди-да, ходага маҳкам боғлаб, кейин қўйиб юборди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 Бирор нарсани, мас., кийимни илиб, осиб қўйиш учун хизмат қиладиган нарса. *-Нега халатсиз кирдинг, болам? — дея Хосият хола бурчакдаги илгакдан оппоқ халат-*

ни олиб, Муҳиддинга кийгиза бошлади.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

4 шв. Тугма, тўғноғич.

5 *кўчма* Бирор нарсага шама (ишора) тарзидаги сўз, гап; илмоқ. *Терговчи сидқидилдан айтган эди, бобо, илгак ташляпти, деб ишонмади.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

6 *Фаразли мақсаддаги гап, сўз, хатти-ҳаракат ва ш. к. У [Абдуилол] илгак топиб, мажлисни бузиш, ҳеч бўлмаганда, одамлар орасига шубҳа солишни ўйларди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ИЛГАКЛАМОҚ Илгакни илиб беркитмоқ. -*Бу киши қим бўладилар? — деди Тиллаевнинг хотини, унинг орқасидан бориб, эшикни илгаклаб қайтаркан.* С. Аҳмад, Лаъли Бадашхон.

ИЛГАРИ 1 Ўтган вақтлар(да), ҳозирги вақтдан олдин; бурун. *Шаҳарда илгари кўнкани от сурғар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Илгари жуда қўлай бўлиб кўринган нарса, энди атрофлича ўйлаганда, ҳазилакам эмаслиги равшанлашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Урганч шаҳрига илгари фақат тую карвонлари билан борилар эди.* Газетадан.

2 Биринчи навбатда; олдин, аввал. *Кўрқоқ илгари мушт кўтарди.* Мақол. ■ *Аширбек илгари, Вафобек кейин, Оқлабди қирқ йигит берган тузимни.* «Юсуф ва Аҳмад».

3 Олдинги ўринда; олдин(да). *Кетаётир Ойпари ҳамма қиздан илгари.* «Фольклор». *Худайчи Азизбекдан илгарироқда қўриқчиларни огоҳлантириб борар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Олға томон; илгарига, олд томонга. *Ўлган, ярадор бўлганларга қарамай, қўзғолончилар катта сурон билан илгари отилиб, тошбўронни кучайтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қудрат билан Фуломжон ҳам бир неча одим илгари юрди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кўргон устида ясов тортган қаҳрамонлар қўл боғлаб, икки букилгансимон таъзим билан Азизбекни илгарига ўтказа бошладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 *кўм. өзф.* Нарса, ҳодисанинг ўзи боғланиб келган сўз, сўз бирикмаси билдирган вақт, хатти-ҳаракат ва ш. к. дан олдинга оидлигини (шундай муносабатни) билдиради. *Тўйдан илгари ногора чалмоқ. Ҳаммадан илгари эшитдим.* ■ *Амирга инқиёд этишдан илгари шу тўғрида жавоб берсангиз.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Бундан*

бир неча соат илгари қайғудан бошқа овқатни танимаган бу икки ёр энди севиниб, иштаҳа билан ея бошладилар. Ойбек, Танланган асарлар.

Илгари босмоқ Яхши томонга ўзгармоқ, юришиб кетмоқ. *Иши ўрин олди илгари босиб, Йўлим бўлди, деди кўнгли ўсиб.* «Баҳром ва Гуландом». **Илгари кун** Бугундан икки кун олдинги кун. *Илгари кун кечаси чонар келгандан бошлаб кеча кечаси ҳокимнинг кўнглини олгунча ўзини қилкўприк устида сезган.. мингбоши, мана, Эндигина эркин нафас олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Илгари сурмоқ** Янги фикр-мулоҳаза билдирмоқ, уни кун тартибига қўймоқ. *Абулвафо.. Хурсонда таваллуд этганлар.. ҳисобу ҳандаса соҳаларида янги илмий масалаларни илгари сурдилар ва талай рисоалар яратдилар.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Биз илгари сурётган тахминлар фандаги илмий фаразлардек гап.* С. Кароматов, Олтин кўм.

ИЛГАРИГИ 1 Ўтмиш вақтдаги, ўтмишга оид; аввалги, бурунги, қадимги. *Илгариги одамлар анча содда, раҳмдил.. эканини дилидан ўтказди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Яқин ўтмишдаги, нисбатан олдинги; бошдаги, дастлабки. *Уч дақиқали курашдан сўнг, Мутал бўшашиди, илгариги кучанишларидан қолди ва бир-икки дафъа тўлғаниб, жимгина жон берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дарҳақиқат, Малакда илгариги қақнаш, илгариги жозиба, илгариги ҳаяжон сўнган эди.* Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир. *Аваз илгаригидан баттарроқ шиддат билан давом этди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 *айн. собиқ.* Кейинги йилларда.. *партия ячейкасининг котиблигига кўтарилган Абдурашул илгариги хўжайини Олахўжа ва унинг шерикларини кўпроқ ташвишга солиб қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЛГАРИГИДАЙ, -*лек рвш.* Аввал қандай бўлса шундай, аввалигидай, ўзгаришсиз. *Аҳвол илгаригидай. Биз яна илгаригидай иноқ бўлиб кетдик.*

ИЛГАРИГИЛАР Аввал, илгари ўтган (яшаган) кишилар, аждодлар, қадимгилар. *Бу илгаригилардан қолган гап.*

ИЛГАРИДАН рвш. 1 Ўтган вақтлардан; аввалдан, азалдан. *Акам ёшлик қилгандир, ҳам ўзи унча-мунча гапни кўтармайдиган йигит, илгаридан феъли шундоқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Илгаридан қолган бир нақл*

бор: Кўл югуриги — ошга, тил югуриги — бошга. «Баҳром ва Гуландом».

2 айн. олдиндан. У бу пулни илгаридан тайёрлаб қўйган бўлса керак, ёнидан олдию, санамай узатди. С. Аҳмад, Уфқ.

ИЛГАРИЛАМОҚ **1** Илгари қараб юрмоқ, олға томон ҳаракат қилмоқ, силжимоқ. Сувонжон ҳамон олдинда қоматини букиб, боши билан бўронни сузиб, елкалари билан ёриб илгариларди. С. Анорбоев, Оқсой. Қум йўлда зўриқиб илгарилаётган машина қаттиқ силкиниб тўхтади, ўчди. «Ёшлик».

2 Олдинга ўтиб кетмоқ, ўзмоқ. У биздан анча илгарилаб кетди. ■ Кончилар мрамар увоғи ва плиталари тайёрлаш топшириқларини бажаришда ҳам графикдан илгарилаб боришяпти. Газетадан.

ИЛГАРИЛАР(И) Илгариги вақтларда; бурун. Илгарилари одамлар оёғи етмаган ерлар энди гуллаб-яшнамоқда.

ИЛГАРИЛАШМОҚ **1** Илгариламоқ фл. бирг. н. Овчилар хийла илгарилашди. ■ Яна эмаклаб илгарилашди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 айн. илгариламоқ. Илгарилашган сари базмнинг бутун дабдабаси аниқроқ сезилиб, Ёрматни безовта қилаверди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛГАРИТДАМ с. т. айн. илгаридан. Ростини айтсам, Саид, мен сени илгаритдан.. яхши кўраман, ўғлим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИЛГИР шв. Ўз ишининг устаси; эпчил, чаққон. Илма ҳам осон эмас, Уни тикар қиз илгири. «Кўшиқлар».

ИЛГИЧ Илиб олиш, илиш учун ишлатиладиган асбоб; илмоқ, илгак. Қиёмхон секин ўрнидан туриб, илгичга яқин борди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИЛДАЙ шв. Олдин. Ундан илгай менга ҳам ўлим лозим, Оқилган қонига тушмасин кўзим. «Эрали ва Шерали».

ИЛДАМ сфт. Тез ҳаракат қиладиган; чаққон, тез. Илдам йигит. Қўли суст косибдан оёғи илдам гадой яхши. Мақол. ■ Карим читтак — кичкина, лекин ҳаракатлари чаққон ва илдам бўлганидан, ёшликда шундай лақаби бор эди, ҳозир кимсан — Мирзакаримбой. Ойбек, Танланган асарлар. Рўпарадаги кўркама уйлardan яхши кийинган, рангалари тоза, серғайрат ва илдам аёллар қўллариди идишлари билан қозон бошига қатнаб

турибдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Навкар минар илдам отни. «Гулнорпари».

2 рви. Чаққон ва тез ҳаракат билан. Фазлиддин отни илдам чиқариб, дарахтга боғлади.. Ойбек, Танланган асарлар. [Салимбойвачча] Ички чўнтагидан қоғозга ўралган заҳарни олиб, титроқ қўллари билан ошга сенди ва қошиқ билан илдам аралаштирди. Ойбек, Танланган асарлар. Илдам, илдам қадам ташланглар! Ж. Шарипов, Хоразм.

3 унд. с. Чаққон, тез ҳаракатга ундашни билдиради. Қани, илдамроқ, хўжайин кутяпти.. С. Кароматов, Олтин қум.

ИЛДАМ-ЖИЛДАМ Тез ҳаракат қилдиган, тез юрадиган; чаққон. У илдам-жилдам йигит. Илдам-жилдам иш қилмоқ.

ИЛДАМЛАМОҚ Тез олға босмоқ, илгари томон ҳаракати тезлашмоқ. Гўё наврўз томошаларига кеч қоладигандек, илдамлаб, бозор сари шошдилар. С. Сиёев, Аваз. Акбар минган оқ эшак илдамлади. «Саодат».

ИЛДАМЛАШМОҚ **1** Илдамламоқ фл. бирг. н. Улар пахтазор томон илдамлашди.

2 Илдам тус (ҳолат) олмоқ; тезлашмоқ. Қишлоқ кўчаси товонларини куйдиргандек, жангчиларнинг одимлари ўз-ўзидан илдамлашди. Ойбек, Қуёш қораймас. Бутун хонадонлар ва кўчаларда, далалар ва хирмонларда одамларнинг қадамлари илдамлашган, аравалар, машиналар филдизга тезроқ айлана бошлаган эди. Ҳ. Назир, Қўктерак шабадаси.

ИЛДАМЛИК Чаққон (тез) ҳаракат; чаққонлик. Худододбек яна илдамлик билан қайтиб чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмор. ..бармоқлари пардалар устида кўз илгамас илдамлик билан кўчар, гўё куй ўзидан-ўзи қуйилиб келарди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

ИЛДИЗ **1** Ўсимликнинг ердан сув ва ўғит моддалар олиб берадиган ер ости қисми; томир. Илдиздан кўкарган дарахт. ■ Қайрағоч, теракларнинг илдизи ер бағрига қаттиқ сингган. Ойбек, Танланган асарлар. Дарахтнинг бўйи қанча чўзилса, илдизи ҳам шунча чуқур кетиши керак. Э. Усмонов, Ёлқин.

2 Тиш, соч, тирноқ кабиларнинг тери ёки эт орасида жойлашган қисми, томири. Тишининг илдизи. ■ Кампирнинг бир тутам оппоқ сочи илдизи билан юлиб олинган. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Асос, негиз, манба. ..қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмишимиздаги бой анъаналарни янги жамият қурили-

шига татбиқ этмоғимиз керак. Газетадан. *..шубҳа-хавотирларнинг илдизларини қидиришга мажбур этади. Газетадан.*

Илдиз отмоқ (ёки олмоқ, ёймоқ) 1) илдизи ҳар томонга ўсиб, бақувват тортмоқ (ўсимлик ҳақида); 2) кўчма авж олмоқ, ривожланмоқ; кенг тарқалмоқ, одатга айланмоқ. *Бу ҳол ҳамма ёққа илдиз ёйган. ■ Олий ўқув юртларида эса ота-онанинг мансабига, ҳамёнига қараб ўқишга қабул қилиш ҳоллари илдиз отиб кетган эди. «Муштум». Энди билсам, эҳ-ҳа, бошимиздаги шўр жуда чуқур илдиз отиб кетган экан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 3) муайян масканга жойлашиб, ўрганиб, шу ерда уй-жойли, бола-чақали бўлиб яшаб кетмоқ. Бу қишлоқ сувини бир ичган одам, тамом, шу ерда.. илдиз отиб кетмай иложи йўқ. Ф. Насриддинов, Олтин одамлар. **Илдиз қувмоқ** 1) томирини, келиб чиқиш манбаини ахтармоқ; 2) наслдан наслга ўтмоқ, суяк сурмоқ (одат-қилиқ, касаллик ҳақида). **Илдизи бақувват** (ёки маҳкам) 1) илдизи яхши ривожланган; 2) кўчма кучли қўллаб-қувватловчиларга эга, мавқеи зўр. *Пошишахон савдо соҳасида ишлайдиган айрим илдизи маҳкам кишилардан таниш-билиш орттирди. Д. Нурий, Осмон устунни. **Илдизига болта урмоқ** Ҳаёт асосини йўқ қилмоқ. У [Йўлчи] зулм илдизига болта урди. Иншоолло, зулм дарахти қуриydi. Ойбек, Танланган асарлар. Эскича тўйлар, исрофгарчилик айрим пайтларда оила илдизига болта урувчи сарқит экан.. Газетадан. **Илдизини қуритмоқ** (ёки қирқмоқ) Таг-туби билан йўқ қилмоқ. *Маждиддин разолатининг фош этилиши, шубҳасиз, катта иш бўлди. Лекин унинг илдизлари ҳали қирқилган эмас. Ойбек, Навоий. **Лағнати жаҳолатнинг қон томирларимизда, юрак-бағримизда заҳар сочиб ётган манфур илдизлари қирқиладиган ёруғ кунлар ҳам келармикин?** М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Ўқ илдиз, ўқилдиз** Ерга тўғри (тик) йўналувчи йўғон (бақувват) илдиз.***

4 мат. Маълум бир даражага кўтарилганда, ўз-ўзига кўпайтирилганда, берилган сонни ҳосил қиладиган сон; радикал. *Тўққизнинг квадрат илдизи — уч. Илдизини топмоқ.*

ИЛДИЗЛАМОҚ Томир ёймоқ, томир (илдиз) қўйиб ўсмоқ.

ИЛДИЗМЕВА Баъзи ўсимликларнинг озиқ-овқат ёки ем-хашак сифатида ишлатиладиган йўғон, гўштдор илдизи.

ИЛДИЗМЕВАЛИ Илдизмева берадиган. *Илдизмевали ўсимликлар.*

ИЛДИМ-ЖИЛДИМ с.т. кам қўлл. айн. илдам-жилдам. *Ҳасанча ёмон йигит эмас, илдим-жилдим, билмадим, нима сабабдан ўртоқ Қобилова ёқмаётган экан. С. Маҳқамов. Дала тонги.*

ИЛЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лаб ва юз-кўз ҳаракати билан кулги ифода қилмоқ, мийиғида кулмоқ, кулгига ўхшаш ҳолат ифода қилмоқ. *Обиджон акасининг ёнида ўтириб, нима қилишини, нима дейишини билмас, дам-бадам унинг елкасини ушлар ва илжаяр эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Гулсум номус қилгандек илжайиб, настега қаради. П. Турсун, Ўқитувчи. -Ҳай, майли, олам кезган нозикфаҳм шоирсиз. Кулоғим сизда, гапираверинг, — деди хунук илжайиб. К. Яшин, Қамза.*

ИЛЖИРАМОҚ Қовжираб сўлмоқ, ранг-туси ўзгариб сўлжаймоқ. *Ҳовлилардаги совуқ урганидан қорайиб, илжираб кетган бултурги гуллар қор тагидан шумшайиб бош чиқарди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ИЛИГУЗИЛДИ Эрта кўкламда қўр-қут тугаган, ҳали ҳеч нарса пишмаган, киши организми дармондориларга эҳтиёж сезадиган давр. *Айёр бой [Солибой] қиш ва илигузилди — баҳор кезларда ўн бордон ғаллани деҳқонларга бўлиб бериб, кузда яна йигирма бордон қилиб йиғиб олар эди. Ё. Шукуров, Қасос.*

ИЛИК 1 эск. айн. қўл 1 (асосан эгалик қўшимчалари билан қўлланади). *Сабр айласанг, муродинга етарсан, Насиб бўлса, ёр илқидан тутарсан. «Тоҳир ва Зухра». ...Хитой қизлари мўғул йигитлари илқига тушмаслик учун ёниб турган уйлар ичига ўзларини урганларини ўз кўзим билан кўрдим. М. Осим, Карвон йўлларида. Сизга менинг маслаҳатим — Андижонда кўп турманг. Иликка тушиб қолурсиз. П. Қодиров. Юлдузли тунлар.*

2 Болдир суяги, оёқнинг тиззадан тўпиқ-қача бўлган қисми. *Яна бу оёқ ё илқидан, ё тиззасидан қирқилган бўлса ҳам майли эди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Ҳа, кўчага чиқмайсан, эшитдингми? Ҳой бола! Илқингни синдираман-у, касалингни боқиб ўтираверман. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.*

3 Одамлар ҳамда қўй, мол ва ш. к. ҳайвонлар оёқларининг ичида мойсимон мода бўлувчи қисми; ана шу қисмнинг (гўшти билан) пиширилгани. *-Қани, баррадан олинг,*

ўғлим, — деди у илик узатиб. — Қўрқманг, бу парранда этидай энгил ҳазм бўлади. А. Мираҳмедов, Кўйлар кўзилади. Махсум еб тозаланган иликни аста дастурхонга қўйдида, ҳаяжон ичида бақрайиб ўтирган Бобоқулга тикилди. С. Анорбоев, Оқсой.

4 Шу суяк ичидаги мойсимон модда, тўқима (истеъмол этилади ва ниҳоятда қувват-мадор бўлувчи таом сифатида қаралади). Яна бундай тўқималар пайсимон суяклар ичидаги илик, япалоқ суяклар орасидаги мижик ва кемик деб аталувчи ёғлардан ҳам иборат бўлади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. — Бўлмаса, илигни сиз қоқиб энг, дада. — деди ўғил. Р. Файзий. Сен етим эмассан.

Илиги бақувват (ёки тўқ) Куч-мадори яхши, куч-қувватга тўла; бўлиқ, ..қопни бир ҳамла билан орқага олиб, дадил кўтарилдию, физиллаб юриб кетди. Саксон ота орқадан қараб қолди ва ичида деди: «Илиги бақувват экан!». Ойбек, О.в. шабадалар. Ҳаким ака ҳар йилгидек бу йил ҳам ғўзани ёшлигидан «илиги тўқ», бақувват қилиб ўстириш учун ҳаракат қилмоқда. Н. Рихсиев, Миришкор. **Илиги пуч** (ёки пучаймоқ) Тинка-мадори қуриган; нимжон бўлиб қолмоқ. Ахир бечораларнинг ишлаши учун ҳам куч-қувват, мадор керакку. Илиги пучайиб қолган одам нима ишга ярайди? М. Ҳазратқулов, Журъат. **Илиги тўла** (ёки тўлмоқ) Етарли куч-қувватга эга, етарли куч-қувватга эга бўлмоқ. Утга яхши ўрганиб, илиги тўлгандан сўнг ажратдим. С. Анорбоев, Оқсой. Темиртош эса ҳокимнинг кийими остидан билиниб турган мушакларига қараб, «Мой билан гўштни кўп еб, илиги тўлган», деб ўйлади. М. Осим, Карвон йўлларида. **Илик узилди** қ. илигузилди. Кўклам чоғи, илик узилди калла, одамнинг силласи қуриб, лоҳас бўлаверадиган кунларнинг бири. Х. Султонов, Онамнинг юрти. **Илик ювмоқ** эск. Қўл ювмоқ, алоқани узмоқ; кечмоқ. Қолмади ҳурмат аҳли оламда Оламу олам аҳлидин юв илик. Бобур.

ИЛИ-МИЛИҚ айн. илиқ-милиқ. Бирданига чўлнинг ҳавоси ўзгарди, эрта куз бўлишига қарамай, эсиб турган или-милиқ шабада ўрнига қандайдир димоққа хуш ёқадиган, боғлардан эсаётган ёқимли шамол кела бошлади. С. Аҳмад, Чўл бургути.

ИЛИМОҚ Бир оз исимоқ. Сув илиди. ■ Осмонимиздаги булутлар тарқалиши билан,

танамиз илиди, жонимиз тинчиди. Ҳ. Ғулом, Машғал.

Ичи илимаслик Кўнгли тўлмаслик; хо-тири жам бўлмаслик. Сира кўнглим чопмас бу юришинга. Сира ичим илимайди қилган ишинга. «Ёдгор». **Кўнгли** (ёки меҳри, юраги) **илимоқ** Меҳри товланмоқ, меҳр ҳисси уйғонмоқ. Кечқурун дастурхон.. устида бола йиғлаб берди. —Ол, эмиз.. — деди Орифжон. Кўнгли илиб кетди. А. Мухтор, Чинор. Ўғай онам уч фарзандли бўлди. Болаларни қийна-либ туққан бўлса ҳам, бизларга меҳри илимади. Газетадан. Она.. совуқ запдан ўзини бир зум йўқотиб қўйди. Кейин, она экан, юраги илиб, боласини кучоқлагани югурди. М. Исмоиллий, Одамийлик қиссаси.

ИЛИНАРЛИ: қўлга илинарли Ишлатиш (яратиш) учун арзигудек; яроқли. Сотиш учун қўлга илинарли ҳеч нима йўқ. Ойбек, Навоий.

ИЛИНЖ Етишиш умиди, кўзланган дард-мақсад; умидворлик. Муҳаббатни билармиди? Илинжи пул. Ойбек, Танланган асарлар. Кунлардан бир кун Зокирхўжа қас-соб Абдурасулдан от сўрайди. Абдурасул ундан гўшт қарз олиш илинжи бўлганидан, «йўқ» деёлмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Асар қаҳрамонлари бир-бирларидан жудо бўлган бўлсалар-да, қандайдир илинж билан яшайди. Газетадан. У Чарос ҳақида тоғасидан бирон гап эшитиш илинжида эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Менинг бу уйда шу боладан бўлак илинжим йўқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИЛИНМОҚ I Илмоқ I фл. ўзл. ва мажҳ. н. Кўчада кетаётган бир хотиннинг юпка хитойи зонти кўлидан учиб кетиб, парашюта-дай лапанглаб борди-да, бир дарахтга илинди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Деворий газеталарнинг имтиҳонга бағишланган янги сон-лари илинди. С. Зуннунова, Янги директор.

2 Тушмоқ, тутилмоқ (тузоқ, қопқон ва ш.к.га). Қармоқларга битта ҳам балиқ илинмади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Овчи аста-секин тўрнинг ипини тортибди, ҳамма каптар тузоққа илинибди. «Чалпак ёққан кун».

3 кўчма (ўзи бирикиб келган сўз билдирган нарсага) Дучор бўлмоқ, йўлиқмоқ. У кун Нурунисонинг ҳийласига илиниб.. сўнг қочаркан.. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳа, бу Мастура яллалар тузоғига илинган пок, бе-гуноҳ қизларнинг тақдири ҳақида йиғлаб-йиғ-

лаб китоб ёзса бўлади. К. Яшин, Ҳамза. [Тўғонбек] Баъзи қассоблардан, ошпазлардан бир неча динор қарзга ҳам илинади. Ойбек, Навоий.

4 (ўзи бирикиб келган сўз билдирган нарсага) Улгурмоқ, эришмоқ, олмоқ. *Ўзинг-ку, зўрға учга илиниб юрибсан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Ҳа.. пича рўмол олувдик, эпчиллар илиниб, эписиллар қуруқ қолди. Н. Сафаров, Танланган асарлар. Медалга илинганлар, ҳар қалай, [ўқишга] жойлашиб кетади. С. Зуннунова, Янги директор. У Бухорода жой топиб, тузуққина маошга илинганидан хурсанд бўлди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.*

5 *кўча* Ўз ҳолати, мансаби ва ш.к. да зўрға турмоқ; кетай-кетай деб турмоқ. *Илиниб турганингни биласанми, раис.. энди сен ҳақиқий раис эмас, собиқ раиссан. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ақраб, қора совуқ ойида Бухорода ўлим кўп бўлди — баъзи илиниб юрган кексалар куз япроғидек чирс-чирс кета бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор.*

6 Ушлаш, кийиш ва ш.к. даражасига етмоқ, ярамоқ. *Соқолингиз устарага илинмайди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ўроққа илинмаган майсаларни қўй чилтигандай битталаб юлиб оламан. С. Сиёев, Ёруғлик. Мен пул берай, шу атрофдан оз-моз дуруст, оёққа илинадиган бир нарса топиб беринг. Ойбек, Танланган асарлар.*

7 Ўзи ишлатмай, ўзгага бермоқ ёки атаб сақлаб қўймоқ (асосан таом ҳақида). *Шер косасидаги иликни бобосига илиниб олиб кирса, у киши бош чайқайди. С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар. Уйдан посылка олган экан, менга ҳам илинибди: озгина ширин толқон, майиз. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

Кўзга илинмоқ 1) кўзга ташланмоқ, кўринмоқ. *Ёмғир бетиним ёғар, лекин унинг томчилари чанг зарраларидек кўзга илинмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи;* 2) кўтарилиб, обрў орттириб, маълум-машҳур бўлмоқ; кўзга кўринмоқ. *Ишда ҳам Назаров тез кўтарилди. Саидғози бўлса чеккада, кўзга илинмай қолиб кетаверди. С. Анорбоев, Оқсой;* 3) эътиборни ўзига тортмоқ. *Қизалоқ кўзга илинадиган бўлиб қолибди. Кўзи илинмоқ* Кўзи уйқуга кетмоқ. *Кўзи энди илинганда, сапчиб ўрнидан туриб кетар, болалари устини ёпиб қўяр, кейин девордаги соатга қарарди. С. Абдуқаҳҳор, Кўзлар. Пичоққа*

илинадиган Бирор нарса учун маъқул бўладиган, ярайдиган, яроқли. *Умуман.. молларнинг пичоққа илинадигани йўқ ҳисоб. «Муштум». Хуллас, ўйлаб турсам, зикр қилинган Шариповлар ичида пичоққа илинадигани темир-терсақ мудури. Тожибой Шарипов экан. Газетадан. Тилидан (ёки гапидан, озгидан, сўзидан) илинмоқ* Ўз гапи (сўзи) билан ўзини фош қилиб қўймоқ. *Бой ота.. мен Суярни терговчи тўранинг олдига олиб борай. Бир умрида терговчига сўров бермай юрган одам ўз тилидан илиниб ўтирмайсин. Н. Сафаров, Уйғониш. Тумшугидан илинмоқ* Кўлга тушмоқ. *Муғамбир тумшугидан илинар. Мақол.*

ИЛИНЧОҚ с.т. Кишини тутиб, боғлаб турадиган нарса ёки кимса. *Менинг бу жойда ҳеч илинчоғим йўқ. ■ Саодатим.. дунёда фақат сизни деб юрибман. Сиздан ўзга илинчоғим йўқ. И. Раҳим. Ихло.*

ИЛИҚ 1 Бир оз, сал-пал иссиқ. *Илиқ сув. Илиқ шабада. ■ У илиқ чойдан шошилмай хўплар экан, ўйларди.. М. Ҳазратқулов, Журъат. Тантана кунни ҳам етиб келди. Бу кўзнинг очиқ ва илиқ бир кунни эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 *кўча* Ёқимли, хуш келадиган. *Илиқ сўз. Илиқ суҳбат. Илиқ муомала. ■ [Майна] Ошиқ йигитларнинг кўзлари ва илиқ табассумлари ҳақида зимдан ўйлаб, яна ўзидан-ўзи уялиб кетарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Муҳаммадҷонга доим илиқ муомала қиладиган Зуфар Ҳакимович бугун нега қўл бериб кўришмагани мана шу истеҳзоли саволдан билиниб турарди. П. Қодиров, Уч илди.*

ИЛИҚ-ИССИҚ 1 Унча иссиқ ҳам эмас, совуқ ҳам эмас, бир оз иссиқ. *Эрта баҳорнинг илиқ-иссиқ кунлари бошланди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

2 *кўча* айн. **илиқ 2.** *Ҳаяжондан, бедорликдан мадори қуриган аёлни юпатадиган юмшоқ муомала, илиқ-иссиқ сўз керак эди. А. Мухтор, Опа сингиллар.*

Илиқ-иссиғида Вақти ганиматда; ўз вақтидан ўтказмай, фурсатни қўлдан бермай.

ИЛИҚЛИК Илиқ ҳолат, илиқ ифода. *Чолнинг қиёфасида кишини ўзига тортувчи аллақандай илиқлик бор эди. Ф. Мусажонов, Пушаймон. Пошша холадан бунчалик илиқликни кутмаган Дороббекнинг ранги қочган юзлари ёришиб кетди. Д. Нурий, Осмон устун.*

ИЛИҚ-МИЛИҚ с. т. Бир оз илиқ. *...ичкари кирди, илиқ-милиқ шавлани косага сўзди. А. Мухтор, Чинор.*

ИЛИҚМОҚ 1 Шаҳвоний нафсни қондириш иштиёқида эргашмоқ; куюккан қанжиққа (итга) илашмоқ.

2 дағл. Бирор аёлга ҳирс қўймоқ, шу мақсадда интилом, илашмоқ. *Бойнинг бошқарувчилари орасида оймисан ой, кунмисан кундай Бибиқатча деган қиз бўлар эди. Аллонбийнинг шунга илиққан йиллари икки хотини бирдан ўлди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

ИЛИҒЛИК Илиб қўйилган, илинган ҳолатда. *Сураткашнинг дукони деразасида фотосиям илиғлик турарди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Мақсуда лампани кўтариб, уйга кирди-да, қоziқда илиғлик турган камзули чунтағидан буқлоғлик хатни олиб, бир қўллаб силтади.* С. Зуннунова, Олов.

ИЛК кт. 1 Дастлабки, биринчи; бошланғич. *Кўешнинг илк нурлари. Шоирнинг илк шеърлари. Кишилиқ тарихининг илк даври.* ■ *Шербек студентлик ҳаётининг илк давларида ўзини худди қафасдаги қушга ўхшаши ҳис этди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу жараён танловнинг илк босқичида туман ва вилоятларнинг ўзида амалга оширилади.* «Тафаккур».

2 Эрта. *Илк баҳор.* ■ *Илк саҳардан то қора кечгача одамлар тиним билмаган ана шу кунларнинг бирида, кўеш энди тиф ёя бошлаган салқин сабоҳда Қорабулоқ қишлоғидан бири кекса, бири ёш — икки отлиқ чиқиб келаверди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЛКИС шв. 1 Бирдан, шартга. *-Яхши боринг, — деди қиз унга илкис қараб.* М. Мансуров, Ёмби. *-Келдингми, ўғлим? — дея бошлиғимиз илкис ўрниндан туриб, икки қўлини баравар узатди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. *Чол илкис эшитилган товушдан чўчиб тушди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ИЛКИСДАН шв. Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. *Хотиржам, беваҳим ётган одамлар Жаллодларга илкисдан дучор бўдилар.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ИЛЛА шв. Аранг, зўрға. *Илла қутулиб қолдим Мен уларнинг қўлидан.* «Ойсулув».

ИЛЛАТ [а. علت — касаллик, дард; камчилик, нуқсон; сабаб] 1 Тандаги дард, касаллик, хасталиқ. *Дала ҳавоси.. бутун иллатни хамирдан қил суғургандай тортиб олади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Докторга ҳам қаратдик, қизим, дори-дармон ҳам қилдик.* *Иллат — суякда.* П. Қодиров, Қадрим.

2 Жисмоний ёки руҳий камчилик, нуқсон, айб. *Қизнинг оёғида бир иллати бор.*

3 кўчма. Гуноҳ, айб; жинойт. *Бўйида иллати борнинг оёғи қалтирайди.* Мақол.

4 кўчма Нарсалардаги носозлик, бузуқлик; «касал». *Ҳамма иллат ўша янги қўшилган запас қисмда экан.* «Муштум». *Механик излаб, идорага чопмасдан, машинанинг иллатини топиб, ўзи тузатади.* М. Ниёзов, Кампирравот юлдузлари.

5 кўчма Меъёрийликни бузувчи (салбий) нарса; қусур, камчилик. *Мана, иллат қаерда: айб обу ҳавода эмас, айб меҳнат интизомининг йўқлигида! Уйғун, Навбахор. Унинг ҳамма юксак нарсалардан иллат қидириши, обрўси ортган ҳар бир ҳамкасбига танқид кўзи билан қараши шундан эди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Ҳафсаланинг йўқлиги, совуққонлик, ўзибўларчилик қурсин. Худди шу иллатлар туфайли ажойиб боғ харобазорга айланди.* Газетадан.

ИЛЛО [а. ʼ] — магар, —дан ташқари, —дан бошқа] кт. Бироқ, лекин, аммо. [Маҳдум]: *Келганингиз маъқул, илло ўзи жуда чарчаб қолган-да, четдан дуо қилиб турсангиз ҳам кифоя, ука.* А. Қодирий Меҳробдан чаён. *Шаҳарлар олар-у, илло халқни енга олмайди, халқ газаби ёмон.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ИЛЛО-БИЛЛО [а. ʼ] Асло; ҳеч, сира; худо ҳаққи. *Илло-билло бу гапни гапирганим йўқ.* ■ *Фотиҳани бузадиган бўлсаларинг, илло-билло эшиқларингга қайтиб қадам босмаганимиз бўлсин, деб нисанда қилиб кетишди.* М. Мансуров, Ёмби. *Мен сизга айтсам.. бу пул тушмагур бўлмаса, одам илло-билло гапдан ҳам адашиб қолади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

ИЛЛЮЗИОНИЗМ [фр. illusionisme < лот. illusio — алдаш, адаштириш, чалкаштириш] 1 Цирк ва эстрадада: махсус аппаратлар, қурилмалар ёрдамида томошабин кўзини чалғитиб, фокуслар, найранглар кўрсатиш. 2 Тасвирий санъатда: борлиқни худди ўзига ўхшаб кўринадиган даражада тасвирлаш.

ИЛЛЮЗИЯ [лот. illusion — хато; алдаш, алдамчи тасаввур] 1 флс. Сезгиларнинг номукаммаллиги, алданиши натижасида борлиқни, воқелиқни нотўғри идрок қилиш; ҳақиқий бўлмаган, ўхшаб кўринган нарса ҳодисани тўғри деб қабул қилиш.

2 Амалга ошириб бўлмайдиган пуч режа, хомхаёл.

ИЛЛЮМИНАТОР [лот. illuminator — ёритувчи, ёриткич] Кемалар, самолётлар ва космик кемаларнинг маҳкам бекиладиган (ёки очиладиган), сув ўтказмайдиган тўғарақ (доира) ёки тўртбурчак шаклли дарчаси. *Севаргул беихтиёр юз буриб, пешонасини муздек иллюминаторга босди, денгизга тикилиб қаради.* Н. Қиличев, Чиғириқ. *Узоқларда — денгиз сатҳида кезиб юрган соқчи катер иллюминаторларида чироқлар ёнди.* Х. Фулом, Замин юлдузлари.

ИЛЛЮМИНАЦИЯ [лот. illuminatio — ёритиш] Катта байрам ва тантаналар муносабати билан бино ва кўчаларни, парк ва майдонларни ранг-баранг чироқлар, ёниб турадиган ёзувлар билан безатиш.

ИЛЛЮСТРАТИВ Иллюстрация учун хизмат қиладиган. *Иллюстратив мисоллар.*

ИЛЛЮСТРАТОР [лот. illustrator — тушунтирувчи, тасвирловчи] Китоб, журнал ва ш. к. матнига мослаб расм чизувчи rassом.

ИЛЛЮСТРАЦИЯ [лот. illustratio — кўргазмали тасвир, жонли ифода] 1 Китоб, журнал, газета ва ш. к. даги матнни, асар мазмунини тушунишга хизмат қиладиган расм, сурат. *Китоб иллюстрациялар билан безатилган.* Э. Охунова, Икки денгиз оша. *Наширётимизнинг цинкография цехи республикамиздаги энг йирик иллюстрация устанонаси ҳисобланади.* Газетадан.

2 Намунавий мисол, далил.

ИЛМ [а. علم — билим; фан; назария] 1 Ўқиш-ўрганиш ва тадқиқот, таҳлил этиш билан эришиладиган билим; кўникма, маълумот. *Ил даражаси. Ил олиш ҳуқуқи. Ил даргоҳи. Шариат илми. Дунёвий илмлар.* ■ *Жамолбой ака, дини исломни қўлдан бермасдан.. замон илларини ўқилса, зарар қилмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Домламиз бизга бундай илмларни ўқитмаганлар.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Кашфиётсиз ил бўлмаганидек, ил ҳам кашфиётсиз нафас ололмайди.* «Саодат». *Олим илми билан ҳурмат топур, ҳофиз хуш овози билан одамларнинг дилини хуш қилур..* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Иш-фаолиятнинг илм билан боғлиқ соҳаси; табиат ва жамият ҳақидаги билимлар тизими; фан. *Ил ва ҳунар. Ил ва маърифат. Ил ва санъат.* ■ *Янги мактаблар очиб, Қуръони карим ва бошқа дарслар билан бирга жуғрофия, тарих, ҳисоб каби илмларни ҳам таълим берайлик.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Иш-фаолиятнинг маълум бир соҳасига оид билим, таълимот, малака. *Ислим барлос — содда, диловар, ов ва қуш илмининг пири.* Ойбек, Навоий. *Боғдорчилик илмини билар экан.* С. Зуннунова, Янги директор. *Ҳарб. илмида ҳамма йўл бекилганда, жангчи учун ўлимдан бошқа чора қолмагандагина ўзини ўзи ҳалок қилади, дейилади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Илми ғайб (с.т. илми ғойиб) Яширин, сирли нарсаларни билиш илми. *..ўқса илми ғайбни ким билибдур.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. [Хон эшон] *..дами ўтқир, ҳар қандай балони ҳам даф қила оладиган, илми ғойибдан хабардор деб овозаси кетган.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

ИЛМА 1 Ип-ипакни илиб олишга мосланган тикиш асбоби билан қўлда тикишнинг бир усули. *Илма чок.* ■ *Илма тикдим илиб-илиб, Томошани ҳамма қилиб.* «Кўшиқлар».

2 шв. Рўмолнинг бир тури.

3 Илиб оладиган, илишга мосланган. *Йўрма — материални гардишга тортиб, илма бигиз ёрдамида тикиладиган чокнинг бир тури.* «ЎТА».

ИЛМ-АМАЛ с. т. этн. Кишини бировдан «совитиш» ёки бировга «иситиш» учун қилинадиган амал. *Э, энди билдим: [Сидиқ-жоннинг] Онаси ўлгур ҳам бир илм-амал қилган, уни мenden советган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Илм-амал билан тил-жағини боғлаб қўйгансанки, яхши кўради-да, хазон бўлгур!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ИЛМА-ТЕШИК Тешик-ёриғи кўп, ҳамма ёғи тешик-ёриқ; эскириб титилиб кетган. *Илма-тешик челақ.* ■ *Эғнида бир бари тирсагидан, бир бари тамоман йўқ, илма-тешик бўз яқтак.* М. Исмоилий. Фарғона т.о. *Унинг бисоти — чуруқ кўрна-ёстиғию илма-тешик намати..* С. Кароматов, Бир томчи қон.

ИЛМГОҲ Умуман, илм бериладиган, илм олинадиган, илм билан шуғулланиладиган жой. *Ҳозирги кунда шу учта тизим — институт, корхона ва илмгоҳлар бир мақсад ва бир йўналиш — келажаги буюк давлат яратиш иштиёқи билан ишлаётир.* Газетадан.

ИЛМИЙ 1 Илмга оид, илмга қаратилган. *Илмий асар. Илмий кузатиш. Илмий журнал. Илмий нашриёт. Илмий фаразлар.* ■ *Имом ал-Бухорий, Аҳмад ал-Фарғоний*

каби буюк боболаримизнинг маънавий ва илмий меросини теран ўргана бошлаганимиз боиси ҳам шунда. Газетадан.

2 Ўқиш-ўқитиш, илмий-ташкилий ишлар билан шуғулланувчи. *Илмий кенгаш. Илмий бўлим.* ■ *Шу орада нима бўлди-ю, мактабнинг илмий мудирни пенсияга чиқиб, ўрнига Аҳмадхонов маъқул кўрилди.* «Гулдаста».

3 Илм-фан билан боғлиқ муаммоларни ўрганувчи, илмий-тадқиқот ишлари билан шуғулланувчи. *IX–X асрларда Қурдоба дорилфунуни ийрик илмий марказга айланди.* «Фан ва турмуш». *Илмий масканда самарали тадқиқотлар олиб борилмоқда.* Газетадан. *Республикамизда илмий муассасалар тармоғи тобора кенгаймоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЛМЛИ Илми бор, ўқиган, маълумотли. *Илмсиз бир яшар, илмли минг яшар.* Мақол.

ИЛМОҚ I 1 Мих, қозиқ, илгак ва ш. к. га осмоқ, осиб қўймоқ. *Хўл, оғир шинелини ва гимнастёркасини дарахтга илди.* Ойбек, *Куюш қораймас. Йигит.. бошидан қалмоғини олиб, қозиққа илди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Турсунбой ота отнинг бўйнига етмўрвасини олиб.. шошиб-пишиб, намози шомни ўқиб чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Илмоқ ва ш.к. га олмоқ, тушириб тортмоқ. *Сувдаги хас-хашакларни олиб тортмоқ.* ■ *..учта эски кўрпани сўкдик. Қовуғидан илпани игнанинг орқаси билан олиб олдик.* А. Ҳамдам, Дўстингдан.

3 Отилган ёки юқоридан тушаётган нарсани ерга туширмай тутмоқ, тутиб олмоқ. *Болалар қўлларини чўзиб, сапчиб, сочқиларни олиб олдилар.* Т. Мурод, *Юлдузлар мангу ёнади. Ит жон-жаҳди билан икки сакрашдаёқ пирллаб кетаётган конвертни лунжига «ҳап» этиб олиб олди.* Ҳ. Назир, *Сўнмас чақмоқлар.*

4 Киймоқ (одатда, энгил-елпи, расман бўлмаган кийиш ҳақида). *У кавушини маҳси-сининг учига олиб, ҳовлига тушар экан, хотинига қайта таъкидлади..* Ҳ. Фулом, Машғал.

Гапни (ёки сўзни ва ш.к.ни) олиб кетмоқ Бировнинг оғзидан гапни олиб, давом эттириб кетмоқ. *-Ҳа, боятдан бери сенга тикилиб ўтирибман, айланай, — кампир гапни олиб кетди, — ундок қарайман, мундоқ қарайман, кўзларимга ишонмайман.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Тўғонбек бир ҳикояни битириб, бошқасини ўйларкан, Биноий сўзни олиб кетди.* Ойбек, *Навоий. ..хушчақчақ суҳбат бошланишига илҳақ бўлиб турган Акрамжон*

Мастура бошлаган аскияни олиб кетди. А. Қаҳҳор, *Минг бир жон. Олиб кетмоқ* Эга чиқмоқ (бошқалардан олдин), ўзиники қилиб олмоқ. *Қизи товуқ фермасида ишлайди. Бир тракторчимиз олиб кетди.* Ш. Тошматов, *Тонгдаги қўланка. Иннайкейин, ҳозир бўлинглар, қақир ерларга жон кирганда, тагин Тешабой олиб кетмасин.* М. Исмоилий, *Фарғона т. о. Олиб олмоқ* Тушуниб етмоқ (олмоқ), билиб олмоқ. *Ишдан ҳориб-толиб чиққан Шоқосим чала-чулпа эшитса-да, маънони тез олиб олди.* Ойбек, *Танланган асарлар. ..жуда шўх, сергап, ҳар нарсани дарров олиб олади.* Р. Файзий, *Ҳазрати инсон. У [Турсунбой] ..устахонага ўтадиган аравакашнинг яллаларини ҳам олиб олган эди.* А. Мухтор, *Опа-сингиллар. Кўзга (ёки назарга) илмаслик* Назар-писанд қилмаслик, менсимаслик. *..баъзи бировлар “Хотин кишининг қўлидан нима иш келарди?” деб назарига илмаган эди.* П. Турсун, *Ўқитувчи. Оёқ илмоқ шв.* Тўхтамоқ (йўлдан). *Сурнай навоси чиқаётган, қуюқ тутун ўрлаётган тўйхона остонасида оёқ илдик.* Т. Мурод, *От кишнаган оқшом. Яхшиси, бундай қилсак. Йўлда оёқ илсак: қишлоққа қоронғилатиб кириб борсак.* Т. Мурод, *От кишнаган оқшом. Қулоққа илмоқ* Сўз(гап)ни эътиборга олмоқ; тингламоқ. *Гапимни уч бора қулоққа илгил.* Воқиф.

ИЛМОҚ II 1 Илиб олиш, олиб кўтариш учун ишлатиладиган, темирдан ёки дарахтнинг бутогидан ясалган хонаки айри асбоб; илгак. *Шерали илмоқни яхшилаб ўрнаштиргач, шериклари турган томонга қаради.* С. Кароматов, *Олтин кум. Икки азамат йигит темир илмоқлар билан занжирни кўтариб, кема бурнига қўйди.* М. Осим, *Карвон йўллариди. Файзулла темирнинг иккинчи учини илмоқ қилиб қайиради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кам қўлл. Эшикнинг беркитиш (очилмайди деган қилиш) мосламасидаги олиб қўйиладиган қисм; илгак. *Кейин чуқур тин олиб, орқасига ўгирилди-да, қўлини солиб, панжара эшик илмоғини туширди.* С. Зуннунова, Олов.

3 кўчма Гапнинг замиридаги киноя, шама ёки фарз. *-Мингбоши бу қочиримдан ҳеч бир илмоқ сезмади, балки бу қочирим уни яна ҳам очиб юборди, — деди Шокиржон.* Ш. Ризо, *Қор ёғди, излар босилди.* У [Гулноз]

Зулунбекнинг яқинлашиш учун илмоқ ташлаганига ақли етиб, саволни жавобсиз қолдирди-да, кабинетдан чиқа бошлади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ИЛМОҚДОР айн. илмоқли 2. Унинг илмоқдор шўх сўзлари юракларни тўлқинлантирар, гур-гур кулги кўтарар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИЛМОҚЛИ 1 Илмоғи, илгаги бор. Илмоқли занжир. ■ ..ундан учи илмоқли арқонни олиб, қояга яқинлашди. С. Кароматов, Олтин кум.

2 кўчма Замирида киноя, шама ёки ғараз бўлган. Илмоқли гап. ■ У, ҳар қалай, ўз фикрини айтиб қўйишни лозим топиб, ҳамроҳига илмоқли савол ташлади. Ҳ. Фулом, Машғал. -Илмоқли гапни ёқтирмайди, кейин нима қилишимни билмай қоламан, - деди Мурод. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ИЛМОҚСИЗ 1 Илмоғи, илгаги йўқ.

2 кўчма Беғараз, тўғри. Уйигитнинг илмоқсиз гапи йўқ. Н. Сафаров, Халича Ахророва.

ИЛМПАРВАР [а.+ф. علم پرور - илм тарафдори, илмни парваришловчи] Илмни севадиган, илм-фаннинг ривожи учун курашувчи. Хусайн Бойқаро ҳазратлари ҳам шоир, ҳам илмпарвар эмишлар. Ойбек, Навоий.

ИЛМСИЗ 1 Илми, маълумоти йўқ; ўқимаган, нодон. Илмсизга иш йўқ, билимсизга - ош. Мақол. ■ Гарчи Анварга холис қиймат бермоқчи бўлганида ҳам, буни Сафар каби илмсиз, нодон бир кишига тушунтирмоқ учун қандай ҳожат бор эди!? А. Қодирй, Мехробдан чаён.

2 Илм-фан ёрдамисиз, илмга асосланмаган (таянмаган) ҳолда. Илмсиз тажриба - боши берк кўча. Мақол. ■ Илмсиз, маърифатсиз янги турмуш қуриб бўлмайди, албатта. Ҳ. Фулом, Машғал.

ИЛМСИЗЛИК Илмга эга эмаслик, илмсиз ҳолат. Илмсизлик қоронғилик эканини билсангиз, ўқинг деганда, менинг олдимга ёғоч от миниб келармидингиз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИЛОВА [а. علاوه - қўшилган, тиркалган нарса] 1 Айтилган гапга, изҳор қилинган фикрга ёки бирор асарга қўшимча тарзида айтилган ёки берилган нарса, қўшимча изоҳ. Қарорнинг иловаси. Китобнинг иловаси. Асарнинг охирида иловаси бор. ■ Вилоятлар, шаҳарлар ва туманларнинг мактаб-

ларни бир сменали машғулотга ўтказиш ҳақидаги иловада кўрсатилган таклифлари қабул қилинсин. Газетадан.

2 Китоб, газета ёки журналга қўшиб чиқарил(ади)ган алоҳида нашр. «Афанди» газетаси «Муштум» журналининг иловасидир.

ИЛОВА ҚИЛМОҚ Қўшимча (тиркалган) тарздаги фикр билдирмоқ; гап, маълумот қўшимча қилмоқ. [Латофат] Директорнинг ҳамон индамай турганини кўриб: -Уч йил қишлоғимиздаги мактабда ўқитувчилик ҳам қилдим, - деб илова қилди. С. Кароматов, Ҳижрон. Селекция илмий-тадқиқот институти ҳаётига доир ниҳоятда муҳим бир хужжатни илова қилиш жоиздир. Мирмуҳсин, Умид.

ИЛОВАЛИ Иловаси, қўшимчаси бор. Иловали журнал.

ИЛОЁ [а. لاهى - эй худойим] унд. с., с. т. Истакни кучайтириш учун ишлатилади. -Илоё, айтганингиз келсин, - деди меҳмон хурсанд бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Илоё, дунё тургунча туринг, бир мўйингиз тўкилмасин.. С. Сиёев, Ёруғлик.

ИЛОЖ [а. علاج - даволаш; дори; тўғри-лаш] Амалга ошириш, бажариш, қилиш имкони; чора. Бунинг иложи борми? Келмасанг, иложи йўқ. Бир илож топмоқ. Илож борича ҳаракат қилмоқ. ■ -Ойимни бориб кўриб, иложи бўлса, ўзимиз билан бирга бу ерга олиб келамиз, - деди Ботирали. Ҳ. Фулом, Машғал. Элмурод Гулсум билан жуда кўп гаплашгиси келар, лекин ҳеч иложини тополмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бунинг иложи осон-ку.. А. Қаҳҳор, Оғрик типлар.

Илож (-им, -инг, -и) қанча? Бошқа илож йўқ, нима ҳам қила олар эдим; на чора. Илож қанча? Бечора инқиллаб-синқиллаб, чўнтақларидан картошка билан гўшт бўлақларини мис косага сола бошлади. О. Ёқубов, Излайман. Бизни сотиб олгани йўқ, биз мерос қулмиз. Иложимиз қанча, болам. Ж. Шарипов, Хоразм. Илож (ёки иложини) қилмоқ Ўйўлини топмоқ, амалламоқ. Онажон.. [укамни] бир илож қилиб, бировга бериб ўқитинг. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Юринг, Гўрўғлига бориб хабар берсак, иложини шу қилмаса, биз қилолмасмиз. «Гулнорпар».

ИЛОЖСИЗ Илож-имкони йўқ; чора, тадбир топиб бўлмайдиган; ночор. Иложсиз аҳвол. Иложсиз қолмоқ. ■ Инсон иложсиз бир қийинчиликка дуч келганда, ҳар то-

мондан ўзини юпатиш йўлини ахтаради. С. Айний, Эсдалиқлар. У аҳоли яшайдиган қай бир пунктни, қай бир шаҳарчани мўлжаллаб, унга тўғри йўл бошламасин, бир оздан кейин иложсиз тўхтарди. Ойбек, Қуёш қораймас. Чунки оила масалаларини тўл-тўқис қамраб олишининг ўзи иложсиз. «Тафаккур».

ИЛОЖСИЗЛАНМОҚ Иложсиз ҳолатга тушмоқ, ноиложлик ҳис этмоқ. Маҳкам кечагина мана шу чорраҳага йўл тополмай, бўй етмас девор қаршисидан чиқиб қолгандай, иложсизланган эди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ИЛОЖСИЗЛИК Иложсиз ҳолат. -Иложсизликдан қошингизга келдим, — деди ялнқи-раган товуш билан Тўғонбек. Ойбек, Навоий.

ИЛОЙИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳим. Эшон кўзларини пириллатиб, тасдиқлади: -Ҳа, ҳа, бор эди.. Кейин.. қочиб кетди. Кўр бўлсин, илойим! П. Турсун, Ўқитувчи. [Холисхон:] Илойим, паранжи курсин, мени шундай қора кунларга солди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Кетган ёринг йўлиқсин-да, илойим. «Муродхон».

ИЛОН 1 Судралиб юрувчи, оёқсиз, танаси ингичка ва узун, кўзлари шаффоф қовоқлар билан қопланган жонивор. Бўғма илон. Заҳарли илон. Заҳарсиз илон. Кўзойнакли илон. Оқ илон. Сув илон(и). Қора илон. Илон чаққан ола арқондан кўрқар. Мақол.

2 Мучал йил ҳисобида олтинчи йил номи; мор.

Илон йили Мучал йил ҳисобида олтинчи йил (қ. мучал).

Ер тагида (ёки остида) илон қимирласа, билмоқ Жуда ҳам зийрак, сезгир; устомон киши ҳақида. Ер тагида илон қимирласа, биладиган баззоз шаҳардаги ҳамма воқеалардан хабардор эди. М. Осим, Ўтрор. Бегойим ер остида илон қимирласа, биладиган қув хотин. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Ётган илонни (бошини) кўзгамоқ** Зарар етказадиган, лекин тинч ётган шахс ёки нарсани кўзгатиш, «ишга тушириш» маъносида. **Илон изи** Эгри-бугри, иланг-биланг. Илон изи йўллар. Илон изи чизик. ■ Қизлар ичида ҳали тўғри чокни илон изи қилиб тикувчилар йўқ эмасди. У. Назаров, Замон. Илон изи бўлиб кетган ёлғизоёқ йўлни бўрон оқибатида қум босиб қолган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Илон пўст ташлайди(ган)** Чидаб бўлмас даражадаги гап-сўз, тоқат қилиб бўлмайдиган ҳақорат ҳақида. Гапларига илон

пўст ташлайди. ■ -Ўзингиз ҳам илон пўст ташлайдиган гап қилдингиз-да, — деди у хушомадгўйлик қилиб. И. Раҳим, Ихлос. **Илон чиққан** Ҳеч ким кирмайдиган, ташриф буюрмайдиган хона, хонадон ва ш.к. ҳақида. Оҳ, онагинанг айлансин, уйимдан илон чиққан! Муштумга ёзадиган гап бор.. «Муштум».

..ўша воқеадан сўнг, оналар таъбирича, «илон чиққан» бу кўчага [Отабекнинг] биринчи кириши, биринчи жасорати эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Илоннинг ёғини ялаган** Ўта айёр, устомон. Мирзакаримбой илоннинг ёғини ялаган одам эди: ҳамма бойлар каби айёр, муғамбир, пухта-пишиқ.. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛОНБАЛИҚ 1 Танаси илонга ўхшаш узун балиқ. Бу сувларда сом, илонбалиқ, сазан, маринка каби балиқлар сероб. Газетадан.

2 Шу балиққа ўхшаш, умуртқали денгиз жонивори.

ИЛОНБОШ зоол. Олабуғасимонлар туркумига мансуб, танаси чўзиқ, боши ясси, кўриниши илонга ўхшаб кетадиган балиқ.

ИЛОҚ Чўлда баҳорда ўсадиган, кўйлар учун энг яхши озуқа ҳисобланган қўй йиллик ўт ўсимлик. Баҳорда қумда эфемер ўсимликлар: илоқ, қўнғирбош, ялтирбош ва бошқа ўтлар яхши ўсади. П. Фуломов, Зарафшон этакларида.

ИЛОҚ [a. الاق — оллоқ, тангри] Худо. Ишондим: дунёга келган кунидан Башар изламабди бесабаб илоқ. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

ИЛОҲА [a. الاهه — маъбуда] Хотин қиёфасидаги худо, санам; маъбуда. Диана — қадимги Рим мифологиясида ов ва ой илоҳаси. ■ Мен уни қадимги дунёнинг машҳур раққосаси, санъат илоҳаси Фаринага ўхшатар эдим. К. Яшин, Ҳамза.

ИЛОҲИ [a. الهى — э худойим] унд. с. Илоё, худоё. Ўғлим бўлса шундоғ бўлар эди-да, мандан кейин ҳам давлатим шуники, илоҳи, омон бўлсин! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Илоҳи, бизни биродар этгин. Газетадан.

ИЛОҲИЁТ [a. الهيات — теология] Худо ва дин ақидалари ҳақидаги диний таълимотлар мажмуи; теология. Улуғбек коинот ва юлдузлар оламини ўрганишда илоҳиётга эмас, илмга, фанга асосланган янги мунажжимлик фанига асос солди. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИЛОҲИЙ [a. الهى — оллоқга, худога оид] Худога, илоҳиётга оид, худонинг кудрати-

га боғлиқ, деб тасаввур қилинадиган. *Илоҳий куч*. ■ *Аёл — яратувчи она. Худо унга шундай илоҳий бир қудрат ато этган. «Меҳнат».* Сиз билан биз дину шариатнинг илоҳий қувватига ҳеч шак келтирмайлик, бу гапни қўйинг, тақсир. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЛОҲИЙЛАШТИРМОҚ Илоҳга, илоҳиётга боғламоқ, илоҳий тус бермоқ. *Дехқонлар ерни, сувни, оловни илоҳийлаштириб, уларга сиғинганлар.* Р. Фуломова, Топилмалар ҳикоя қилади. *Шайх, ўз эътиқодини илоҳийлаштириш учун бўлса керак, қўлидаги китобини пичирлаб ўқий бошлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИЛОҲИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳи, худоё. *Қоп-қоп олтин, кумуш тўкиб олса арзийдиган қизсан. Илоҳим, бахтли бўл.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛОҲО айн. илоё, худоё. *-Илоҳо, менинг куним сенинг ҳам бошингга тушсин — деди Баширжон.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЛТИЖО [а. *إلتجاء*] — ҳимоя, паноҳ сўраш; ялиниш, ёлвориш] Худога, илоҳий кучга сиғиниб паноҳ тилаш; умуман, ялиниб-ёлвориб, ўтиниб сўраш; ўтинчли илтимос. *Назру ниёзларини оёғи остига тўкиб, дуо қилишни илтижо билан сўради.* К. Яшин, Ҳамза. *Замиранинг бу илтижоси, темир тобутни кучоқлаганча парчин бўлиб ётиши ҳар қандай бемехр одамнинг ҳам юрагини эзиб юборарди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

Илтижо қилмоқ Ёлвориб (сиғиниб) сўрамоқ. *Ахир худонинг раҳми келар, деб унга илтижо қилишдан тўхтамадим..* С. Зуннунова, Гулхан. *Абдубилол эса, ҳеч кимнинг гапини эшитмай, дуога қўл очишларини илтижо қила бошлади.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ИЛТИЖОЛИ Умид-илтижо, ёлвориш ифодаловчи (асосан, сўзсиз, кўз қараши билан). *Кампир қизининг.. кўзларига илтижолари термулади, жавоб кутади.* У. Назаров, Одамлар. *Раиснинг тилига калтак келиб, бир нималар дея дудуқланди. Охири ҳимоя сўраб, Сардоровага илтижолари кўз тикди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ИЛТИМОС [а. *إلتماس*] — ўтинч, илтимос; афв, кечириб] 1 Муддаони (мақсад, истакни) қондириш ҳақида қилинган мурожаат, сўраш. *Меъмор шогирдларининг илтимоси билан атай икки қатор ғиштни айланштириб терди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Амирзодам ҳозир беҳад бандлар, мавлоно, балки*

илтимосингизни менга айтурсиз? П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Шундай сўраш, талабни қайд этувчи мурожаат шакли. *Илтимос, коридорга тупурилмасин.* С. Сиёев, Ёруғлик. *-Илтимос, сиз қолинг, — деди Гавҳар яна ялиниб.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Илтимос қилмоқ Сўрамоқ, илтимос билан мурожаат этмоқ. *..қиш чиққанича мадраса қурилишида хизмат қилсам.. — деб илтимос қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЛТИМОСКОРОНА Илтимос ифодаловчи (билдирувчи). *-Аброр ака, қўлимни қайтарманг, — деди Чиннихон илтимоскорона товуш билан.* П. Қодиров, Юракдаги куёш.

ИЛТИМОСНОМА [а.+ф. *إلتماسنامه*] Илтимос хати. *Франция ва бошқа мамлакатлардан.. юз минглаб ампула дори сўралган илтимосномалар келиб турибди.* М. Яҳёев, Оламга машҳур кимёгар.

ИЛТИМОСЧИ Илтимос билан мурожаат қилувчи, илтимоси бор шахс; арзачи. *Анвар бу кейинги илтимосчилардан гоҳ аччиғлиниб, гоҳ кулар, ҳар ҳолда, бир неча дақиқали вабдалар билан уларни жўнатгунча эси кетар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИЛТИФОТ [а. *إلتفات*] — ўгириш, буриш; лутф қилиш, эътибор, марҳамат] Кишига қилинган марҳамат, ҳиммат, диққат-эътибор, яхши муносабат. *-Бўлмаса, сиз бир оз дам олинг, — деди у илтифот билан.* Н. Аминов, Қалтис хато. *Шунча эътибор, шунча илтифотга қарамай, Нури зериккан каби хомуш ўтирди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Илтифот қилмоқ (ёки кўрсатмоқ) Яхши эътибор, муносабат билдирмоқ. *Кумушбиби отасининг сўзига яхши илтифот қилмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳасан овчи илтифот қилиб, Майна билан Абдуваҳобни еб-ичиб ўтиришга таклиф қилди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ИЛТИФОТЛИ Кишига илтифот этадиган, марҳаматли, ҳимматли. *Илтифот кўрсатган кишига илтифотли бўлсангиз.* Й. Муқимов, Илтифотли кишилар. *..камтарин ходим ўз адресига айтилган илтифотли сўзларни, мақтовларни тўғри қабул этади.* Газетадан.

ИЛТИФОТСИЗ Кишига илтифот қилмайдиган, ҳиммати йўқ, ҳимматсиз. *Илтифотсиз одам.* ■ *..кейинги вақтларда Азиз-*

бек Кўқоннинг ёрлиғ ва фармонларини илтифотсиз қолдира бошлади. А. Қодирий, Утган кунлар.

ИЛТИФОТСИЗЛИК Илтифотсиз муносабат, ҳолат. [Нодирнинг] Келинойисига нисбатан илтифотсизлиги билини турса ҳам, айтганини бажарар, ҳатто дағдаға, силтовларига бутунлай ўраниб қолгандай эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ИЛҒАМОҚ Ақл, кўз, қулоқ билан сезмоқ. Баширжон хат мазмунидан ҳеч нарса илғаб ололмаган бўлса-да, «Шоирлар зўр-да», деб кўйди. Н. Аминов, Суварак. Қоронги кеча.. ҳатто ёнма-ён кетаётган кишилар ҳам бир-бирларини илғай olmayдилар. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. Бирор оҳангни илғаб қолган бўлсангиз, қайси бир соҳибкорнинг ногаҳон ялласида.. Ф. Фулом.

ИЛҒОВ шв. Машаққат, азоб. Бу кўрганам қандай бўлди, ёронлар, Бўрон, илғовларда бу жоним қолар. «Ойсулув».

ИЛҒОВЛИ шв. Машаққатли, оғир. Тоғнинг нариёғига лашкар келибди, Кун туман, илғовли кунлар бўлибди. «Маликай айёр».

ИЛҒОР 1 тар. Кўшиннинг олдинги қисми, авангарди. Ярим кечада Бобурнинг илғорлари дарвозага секин яқинлашганларида, Абу Юсуф ва Муҳаммад Султоннинг навкарлари дарвозахона устидан уларга камон ўқ отиб, бир қанча кишини ярадор қилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Ишда, тараққиётда олдинда борувчи, пешқадам. Пахтачилик илғорлари. ■ Биз келажак тараққиётига, барча илғор мамлакатлардаги сингари, дунёвий давлат қуриш орқали борамиз. Э. Юсупов, Истиклол йўлида. Трестдаги илғор бинокорлар қатори Ёдгорни ҳам тантанали кечага таклиф қилишди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 кўчма Тараққиёт, ривожланишга, олға силжишга хизмат қилувчи; янгиликка бошловчи. Сафоҳон тўра ўзининг одампарварлиги, илғор фикрлари билан.. қолган мударрислардан ажралиб турар эди. К. Яшин, Ҳамза. Илғор иш усуллари, янги техника ва технологияни қўллаш тўғрисида яхши натижаларга эришиляптир. Газетадан.

ИЛҒОРЛИК Илғор фаолиятли ҳолат. Илғорлик, пешқадамлик боғбон — соҳибкорлар зиммасига катта масъулият юклайди. Газетадан. Илғорлик билан қоқоқлик, самимийлик билан ҳасад.. гўзаллик билан дидсиз-

лик тўқнашади. Шукрулло, Қор ҳам ёнар экан.

ИЛҒОҚСИМОҚ шв. Алағда бўлмоқ. Бу ишни ҳеч ким билмасин-да, деб илғоқсиб ётган эди. «Ойсулув».

ИЛҲАҚ [a. إلحاق] — қўшиш, боғлаш] Умидворлик билан кутувчи; муштоқ, мунтазир. Кутувчилар, ана комиссия келди, мана келди, деб илҳақ, лекин ҳеч гап йўқ. Газетадан. Ҳамма бирдай муқаддас ғалабага илҳақ! С. Кароматов, Олтин қум. Касаллик, ўлим тўғрисидаги гап тугаб, хушчақчақ суҳбат бошланишига илҳақ бўлиб турган Акрамжон Мастура бошлаган аскияни илиб кетди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

ИЛҲОМ [a. إلهام] — ишонтириш, руҳлан(тири)иш] 1 Ижодий завқ жўш урган ҳолат, кўтаринки ижодий руҳ. Табиатни яшнатиб, гўё ҳаммани янгидан тирилтирган баҳор унинг танига ҳам янги ғайрат ва илҳом бағишлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Оғир аҳволда қолган олимга илҳом ва қувват берувчи бир оғиз ширин сўз, ҳолисона маслаҳатдан кўра катта муқофот бўлмайди. Э. Юсупов, Истиклол йўлида.

2 Илҳом (эркаклар исми).

ИЛҲОМБАХШ [илҳом + ф. بخش — бағишловчи, берувчи] Кўтаринки ижодий руҳ бағишловчи, илҳом берувчи. Ойбекнинг илҳомбахш сўзлари ўзининг маънавий ва эстетик-тарбиявий аҳамиятини асло йўқотгани йўқ. Газетадан. Шу ёрқин, илҳомбахш туннинг тинчини Бузмоқ-чун қайрайди қонли тишини. Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.

ИЛҲОМЛАНМОҚ Кўтаринки руҳланмоқ, илҳом олмоқ. Табиат манзараларидан илҳомланмоқ. ■ Одамларнинг гўзаллиги, дилкашлигидан илҳомланарди [Ғафур Фулом]. «Шарқ юлдузи». Бизнинг ёзувчиларимиз ҳам қардош халқларнинг ҳаёти, ижодий меҳнатини ўз кўзлари билан кўрдилар, илҳомландилар. Газетадан.

ИЛҲОМЧИ Илҳом бағишловчи, илҳом берувчи. Кўшиқ, яхши куй — инсоннинг умр бўйи энг азиз, энг қадрдон ҳамдами, орзу-интилишларининг жўшқин илҳомчиси ҳамдир. Газетадан.

ИМ Бош ирғаб ёки юз, кўз, қош, қўл ҳаракати билан қилинган ишора, имо. «Алиф» ўтиб, «лом» ёзилар «мим» билан, Бир-бирингга гап қотасан им билан. «Равшан».

Им қилмоқ айн. **им қоқмоқ** Отасининг юзида аччиғланиш сезган Раъно Анварга «нима гап?» деган каби им қилган эди, Анвар кўз қисиб, арзимаганлик ишорасини берди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Им қоқмоқ** Имо қилмоқ, имламоқ. *Навбатнинг олдида турган машина шофёри кабинадан бош чиқардида.. Турғунбой Дадажоновга тарозибон йигитни кўрсатиб, им қоқди.* С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда.

ИМ-ДИМ кам қўл. Ирим-сирим. [Шафоат хола] Бир боғлам исриқни очиб: -Ёмон кўздан асрасин, тезроқ ими-димини қилмасам бўлмайди, — деди. Гайратий, Довдираш.

ИМДОД [а. إمداد — мадад, ёрдам] кт. Мадад, ёрдам, қўмак. У [Отабек].. умрликка Марғилон билан видолашмоқчи эсада, бошқа бир кимса унинг кўз ўнгида кўрингандек ва бегона, раҳмсиз бир йигитнинг қучоғидан қутулиш учун ундан имдод сўрагандек бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аммо шогирднинг бурчи кинояли илжайиш эмас, мушкул аҳволда қолган устозга имдод бермоқ учун дарҳол йўлга чиқиш эканлигини Аваз хаёлига келтирмас.. эди. С. Сиёев, Аваз.

ИМЗО [а. إمضاء — қўл қўйиш; тасдиқлаш] Шахснинг ўз қўли билан махсус ёзувчизув (шакл)да ифода этилган ва унинг ўзи эканини билдирувчи белги; қўл. *Хатдаги содда, ёқимли сўзлар, унинг таниш имзоси, дала почтасининг беш рақамли адреси — буларнинг ҳаммаси Эралининг соғ-саломатлигидан далолат бериб турар эди.* И. Раҳим. Чин муҳаббат. *Мард одам имзосини очиқ қўяди, қурбақадек кавакда бекиниб ётиб қурилмайди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Имзо чекмоқ Имзосини қўймоқ; имзоламоқ. *Машинкадан кейин диққат ва қунт билан ўқиб чиқиб, кейин имзо чекиш керак.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Сергеўти юзлари йилтиллаб турган раис алақандай қоғозларга имзо чекиш билан овора эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Имзо қўймоқ** айн. **имзо чекмоқ.**

ИМЗОЛАМОҚ Имзо қўймоқ, имзоси билан тасдиқламоқ. *Буйруқни имзоламоқ.* ■ *Шартноманинг имзоланиши дунёдаги жами хонадонларга зиё бахш этди.* «Саодат». *Рўйхатни имзолашди одамлар бош бармоқларини сиёҳ шимдирилган духоба ёстиқчага ишқалаб олиб, сўнгра қаттиқ босиб, из туширар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИМЗОСИЗ Имзоси йўқ, имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум. *Буйруқнинг имзосиз нусхаси.* ■ *Сизнинг устингиздан бизга, бошқа идораларга имзосиз аризалар ёғилаётинти* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Имзосиз хат Имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум хат; аноним хат, юмалоқ хат.

ИМИ-ДИМИДА рвш. 1 Наридан-бери, биров билиб, биров билмаган тарзда. *Ими-димида иш қилмоқ.* ■ *Қонуний никоҳни бузмай туриб, ими-димида тўй бошлаган куёвнинг кўзлари олазарак бўлиб тура берди.* Газетадан.

2 Илиқ-иссиғида, фурсатни қўлдан бермай. *Ишни ими-димида бажармоқ.* ■ *Командировка муддат битгач, хайр-маъзурни ҳам нася қилиб, ими-димида Тошкентга қуён бўлдим.* «Муштум».

ИМИ-ЖИМИДА рвш. 1 айн. **ими-димида.** *Ими-жимиди кийиниб, ҳовлига чиқди-ю, полиз ичида пиёз юлаётган дадасини кўрди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Довруқ солмасдан, ҳаммага кўз-кўз қилмасдан, энг ичида. *Ҳар ҳолда, ҳамма иш хамирдан қил суғургандек, ими-жимиди ҳал бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Анави нодон қизил чопон қоровул чолни уриб, яхши иш қилмади.* *Ими-жимиди бўладиган ишнинг ҳидини чиқариб қўйди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМИЛЛАМОҚ Сустлик билан ҳаракат қилмоқ, иш-ҳаракатда суст бўлмоқ; судралмоқ. *Қўлига ручка олди-да, имиллаб бўлса ҳам, аввал ўзининг, сўнгра отасининг номи-ни ёзди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Кўп имиллайвермасдан тезроқ бўл!* — деди Қўчқор, — *Ой чиқади сал ўтмай.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

ИМИРСИЛАМОҚ 1 айн. **имилламоқ.**

2 Асосий ишга ўтмай (ўтишга шошилмай), йўлига, атайлаб бошқа нарсалар билан машғул бўлмоқ. *Йигит ҳам кетгиси келмаганидан, уни-буни баҳона қилиб имирсилар, дам отнинг юганини тўғриллар, дам айилини тортиб қўяр, зорланар эди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИМКОН [а. امکان — мумкинлик; қодирлик; қудрат] 1 Бирор иш, мақсад, талаб ва ш.к. ни амалга ошириш, юзага чиқариш, бажариш учун зарур ёки қулай шарт-шароит; имконият. *Элмурод.. Эргашни қидирса, сўраб суриштирса топарди, аммо бунга имкон қани?* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ҳозир тўппа-тўғри жўнаш учун ҳеч қандай имкон*

йўқ. Гулнор ҳориган, кийими йўқ. Ойбек, Кутлуғ қон.

2 Чора-илож, мумкинчилик. *Излаган имкон топади.* Газетадан. *...ҳозир билай-чи, балки телефонни тузатиш имкони бордир.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИМКОН БЕРМОҚ Имкон, шарт-шароит яратмоқ, имкон, шароит бўлмоқ. *Зиёлиларнинг тўғри фикри ва маслаҳатлари ҳукмдорлар, раҳбарларга баландга парвоз қилиш имконини берадиган қанот бўлган.* Э. Юсупов, Истиклол йўлида. *Табиат-иқлим шароитлари қишин-ёзин қабул қилиш имконини беради.* Газетадан.

ИМКОНИЯТ [a. إمكانیت] – мумкинлик] **1** Зарур ёки қулай шарт-шароит; имкон. *Оҳангарон қочиб кетмаган бўлса ҳам, боришига имконият тополмаяпти.* С. Кароматов, Олтин қум. *Ёш эканини кўрсатиш учун қулай келган ҳар бир имкониятни қўлдан бермас..* эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Юзага чиқиш, чиқариш учун мавжуд куч-қудрат, қобилият, восита. *Ички имкониятлар.* Барча имкониятларни ишга солмоқ. ■ *С. Айний, аруз вази аслида араб шеъриятдан олинган, унинг имкониятлари ниҳоятда тор, деювчиларга нисбатан муросасиз бўлди.* «ЎТА». *..учувчилар мамлакат авиация техникасининг ажойиб имкониятларини яна намойиш қилдилар.* Газетадан. *Заргар, қўлланадиган материалнинг конструктив ва эгилувчанлик имкониятини, унга ишлов бериш технологиясини билиши зарур.* Газетадан.

ИМКОНСИЗ Имкони йўқ; имкондан ташқари, амалга ошириб, юзага чиқариб бўлмайдиган. *Янги командир – капитаннинг боши нодир бош экан.* Бўлмаса, бу ерни эсэсчилардан бир ҳафтада ҳам тозалаш имконсиз эди. Ойбек, Кўёш қораймас.

ИМЛАМОҚ Имо қилмоқ, имо билан билдирмоқ; им, имо билан чақирмоқ; кўрсатмоқ. *Бектемиров.. одамлар орасидан чолни топиб, кўз уриштириб олди, кейин имлаб, ёнидан жой кўрсатди.* С. Аҳмад, Хукм. *Олимов.. қўли билан болаларни имлади-да, чўққининг остида ғор каби ўйилган бир ерни кўрсатди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Кампир жой солаётиб, Ҳайдар отага яна «айтинг, хатни берсин», деб имлади.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ИМЛО [a. إملاء] – ёзиш, айтиб ёздирриш; тўғри ёзиш] **1** Ёзув. *Эски имло.* Янги имло.

Лотин алифбоси асосидаги имло. ■ *Ганга чечан, эски имлода.. ҳар қандай хат ишларини бошқарадиган.. бу кишини одамлар анча ҳурмат билан «мулла Алимқул» деб аташарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тўғри ёзув. *Имло қоидалари.*

3 Ёзувга, тўғри ёзувга оид; имловий. *Имло хатолари.* ■ *Редакцияга материал йўллашдан олдин, жуда бўлмаса, имло хатосиз ёзишни ўрганиб олинг.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИМЛОВИЙ Имлога оид. *Имловий хато.* *Имловий тузатишлар.*

ИММАНЕНТ [лот. immanens, immanentis – ўзига хос; хусусий] Бирор ҳодисанинг ички хусусиятларига хос, ички табиатидан келиб чиқадиган. *Капиталистик ишлаб чиқаришнинг имманент қонунлари.*

ИММИГРАНТ [лот. immigrans, immigrantis – кўчиб келиб жойлашувчи] Бирон давлатнинг узоқ муддатга ёки доимий яшаш учун бошқа мамлакатга кўчиб келган фуқароси.

ИММИГРАЦИЯ [лот. immigrare – кўчиб келиб жойлашмоқ] Хорижий фуқароларнинг маълум бир мамлакатга доимий яшаш учун кўчиб келиши; шу тоифадаги кишилар.

ИММОБИЛИЗАЦИЯ [лот. immobilis – қимирламайдиган, ҳаракатсиз] **1** тиб. Синиш-чиқишда, бўғим касалликларида гавданинг шикастланган ёки касал қисмини қимирламайдиган қилиб қўйиш.

2 иқт. Кўчувчи (ҳаракатдаги) мол-мулкни кўчмас мулкка айлантириш.

ИММУНИТЕТ [лот. immunitas, impunitatus – қутулиш; халос, холи бўлиш] **1** биол., тиб. Организмнинг ўзидан ирсий жиҳатдан ёт хусусиятлари билан фарқ қиладиган, унинг бутунлигига ва биологик ўзига хослигига зарар етказадиган микроорганизмлар (касаллик кўзгатувчилар), захарли моддалар ва б. дан ҳимояланиш реакцияси.

2 ҳуқ. Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва уларнинг ходимлари фойдаланадиган алоҳида ҳуқуқ ва имтиёзлар.

3 Қонун чиқарувчи давлат органлари аъзолари (депутатлар)нинг дахлсизлиги.

4 ҳуқ. Гувоҳ бўлмаслик дахлсизлиги.

ИММУНЛАШ [лот. immunis – дахлсиз] Юқумли касалликларнинг ўзига хос усулларда олдини олиш учун муддати белгиланган кишиларга (ҳайвон ва б. га) эм дорилари қўллашга асосланган эпидемия-

га қарши чора-тадбирлар, уларнинг умумий атамаси.

ИММУНОЛОГИЯ [иммунитет — юн. *logos* — тушунча, таълимот] Организмнинг ҳимоявий хусусиятлари, унинг иммунитетига ҳақидаги фан.

ИМО [а. *إيماء*] — муайян ҳаракат билан ишора, шама қилиш] Бирор нарса билдириш, ундаш ва ш.к. учун бош ирғатиб ёки юз, кўз, қош, қўл ҳаракати билан қилинган ишора, им. *Имо билан чақирмоқ. Имо билан билдирмоқ. Имо қилмоқ.* ■ ..унинг сўзларидаги ёки кўзларининг имосидаги ва қўлларининг ҳаракатидаги маъно ва оҳанг бойлигига гуё завклангандек разм солар эди. Ойбек, О. в. шабалалар. *Фуломжон кутилмаган ташрифнинг маъносига тушунса ҳам, болаларни қўл имоси билан турғизди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Имо қилмоқ айн. **имламоқ.** *Гуландом «сиз биласиз» деган каби, қоши билан чиройли имо қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИМО-ИШОРА Имо ва ишора(лар). *Бакковлар оёқ учуда юради, сипоҳилар пичирлашиб ёки имо-ишора орқали сўзлашади.* С. Сиёев, Аваз.

Имо-ишора тили тлш. Нутқ товушларисиз, имо-ишора билан фикр аңглатишга асосланган тил.

ИМОЛАШМОҚ шв. Имо қилишмоқ, имо билан тиллашмоқ. *Оралаб бораётган чоғида бир ойдинда Эралининг етти ғозга кўзи тушди, Шералини чақириб, қўл чайпаб имолашди.* «Эрали ва Шерали».

ИМОЛИ Имо билан билдирилган. У [Эшонхон] *тез-тез бойга термилди, унинг имоли қисқа буйруқларига мунтазир.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИМОМ [а. *إمام*] — бошлиқ, раҳбар; пешво, намозда олдинда турувчи] 1 Намозда жамоатнинг олдида туриб, намозни бошқарувчи, уларни ўзига иқтидо эттирувчи шахс. *Намоз шу ерда, меҳмонхонада ўқилди, Абдишукр имом бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ислом пешволарининг унвони. *Сизга ким айтди, мадрасадан чиққанларнинг ҳаммаси имом ёки қози бўлади деб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Имом (эркаклар исми).

ИМОМАТ [а. *إمامت*] — имомлик] Имом иши, машғулоти; имомлик. *Солиҳ маҳдум оғирроқ касбни уҳда қилолмас, имоматга*

бўлса, соқоли чиқмаганликдан ярамас эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИМОМАТЧИЛИК с. т. айн. **имомлик.** -*Сиз имом эмасмидингиз? — деб сўради у одамдан.* -*Мен, — деди у, — инқилобнинг бошидан бери имоматчиликни ташлаганман.* С. Айний, Қуллар.

ИМОМАТЧИЛИК айн. **имомлик.** *Менинг бу гапим кўпларга маъқул тушди ва мени имоматчиликдан озод қилдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ИМОМЛИК Имом иши, имом ишини бажариш, адо этиш. У мадрасани тамом қилгач, «қори» деб ном олган бўлса ҳам, унга бирор жойда қорилик ёки имомлик қилиши насиб бўлмади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Бугун янги белгиланажак муфти имомлигида бунда биринчи бор намози пешин ўқилар экан.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Имомликка ўтмоқ Намоз ўқилишида имом вазифасини бажармоқ. *Унинг муридлари ҳовуз олдига келиб, сафга тизилишди.* Оғажон эшон имомликка ўтди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИМОМЧА Мадрасада имомликка тайёрланаётган муллавачча.

ИМОН [а. *إيمان*] — оллоҳга ишонч; диний эътиқод] 1 дин. Худога бўлган ишонч, эътиқод; кўнгилда ишонилар ва тилда иқрор қилиш. *Имонида, динига мустаҳкам покиза одам бор жойдан ажина юз чақирим нарига қочармиш.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ватанни севмоқ ҳам, илм ўрганиш ҳам, катталарни ҳурмат қилиш ҳам, тозалик ҳам имондандир.* Газетадан. *Масалан, Пайғамбаримиздан ривоят қилинадики, «Имон олтмишдан зиёд шубҳалардан — тушунчалардан ташкил топган, ҳаё эса ўшаларнинг биридир».* Газетадан.

2 Умуман, ишонч. *Муфти ўз ихтиёридаги турли воситалар орқали Мирзони текшириб кўрди. Унинг «соф миллатчи» муҳожир эканига имон ҳосил қилди.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

Имон келтирмоқ «Ло илоҳа» оятини ўқиб, худога ишонч-эътиқод билдирмоқ. *Эшон.. бўғилиброқ давом этди: -Йўқ, банданинг иши ҳақ таолога имон келтирмоқ!* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу одамлар худога эртаю кеч ибодат қилар, ҳар бир сўзда унга имон келтирар.. эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Имони комил** Шак-шубҳаси йўқ, бутунлай ишонди. *Бироқ Элчиевнинг имони комилки, шу*

аснода ҳеч қим қизичалик қаттиқ куймасди унга. Э. Аъзамов, Жавоб. **ИМОННИН ЮТМОҚ** (ёки йўқотмоқ, сотмоқ) 1) худога ишонч-ни йўқотмоқ, диндан қайтмоқ; 2) кўчма виждонини сотмоқ, виждонсизлик қилмоқ.

ИМОНЛИ 1 дин. Имони бор, худога, динга ишонувчи; эътиқодли, художўй. ..тилга олинган ҳалоллик тушунчасига тўлиқ риоя этишлик имонли инсонлардагина зуҳур бўлади. Газетадан.

2 Хиёнат қилмайдиган; ҳалол, виждонли. Ҳозирда партияни чин имонли ва сиёсий тарбияга эга бўлган мустақил фикрли кишилар билан мустаҳкамлаш.. керак. Газетадан.

ИМОНСИЗ 1 дин. Худога ишонч-эътиқоди йўқ, худодан, диндан қайтган; даҳрий.

2 Виждони йўқ, нопок. Мен бу имонсиз чолнинг уddaбурунлигидан ҳайронман. А. Ҳакимов, Илон изидан. Бунинг отаси Маҳмуд Мирзо бағоят имонсиз, бузуқ одам эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; виждонсиз, диёнатсиз. -Ҳой, имонсиз чол, Мирзаҳайдар акани нега кўшасан? - деди кимдир орқадан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИМОРАТ [a. عمارت - аҳоли зичлиги; бино қуриш; бино, хона] Яшаш ёки бошқа мақсад учун махсус қурилган уй, бино. *Иморат солмоқ. Фишт иморат. Темир-бетон иморат.* ■ Зебихон Адолатни айлана қилиб солинган катта оқ иморатнинг бир хонасига бошлаб кирди. С. Зуннунова, Гулхан. Биронта иморат йўқ. Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Кўч бойнинг кўрғонидан нарироқда, настгина девор билан айлантирилган, бутун иморати биргина айвончадан иборат бўлган кўрғончага туширилди. Ойбек, Танланган асарлар. Уларда [туркманларда] иморат-бино йўқ эди, ҳаммаси ўтов тикиб ўтиришар эди. Усмон бахши Мамад ўгли, Бўтакўз.

ИМОРАТСОЗ [иморат + ф. سان - қурувчи, яратувчи] Иморат қурувчи уста. *Сатторнинг иморатсоз уста акаси районга кўчиб кетган, сингелиси кўшни қишлоққа тушган.* П. Қодиров, Эрк.

ИМОРАТЧИ с.т. айн. иморатсоз.

ИМОҚ шв. Қалин (қуюқ) туман.

ИМПЕРАТОР [лот. imperator - ҳукмдор, кўмондон] 1 тар. Рим республикаси

ва империясида подшо, саркарда, кўмондоннинг фахрий унвони.

2 Айрим йирик, кўп миллатли давлатларда подшоҳларга берилган унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Хитой императорлари. Россия императори.* ■ Бу тўғрида императори аъзамнинг катта амалдорларидан бўлиб.. жаноби олийнинг хизматларига кирган бу меҳмонлар: Петров тўра ва Исқандар тўра гапириб берадилар. С. Айний, Қуллар.

ИМПЕРИАЛИЗМ [фр. imperialism < лот. imperium - буюриш; бошқариш; ҳокимият] Худудларни кенгайтиришга, мустамлакалар босиб олишга, бошқа давлатлар устидан сиёсий ёки иқтисодий назорат ўрнатишга қаратилган давлат сиёсати; марксизмда: капитализм тараққиётининг энг юқори ва сўнгги босқичи, монополистик капитализм.

ИМПЕРИАЛИСТ Империялизм сиёсатини юргизадиган йирик капиталист. ..империалистлар уруш оловини ёқиб, халқларни қон ва ўлимга фарқ қилмоқчилар. Ойбек, Нур қидириб.

ИМПЕРИАЛИСТИК Империялизмга оид; империялизмга асосланган. *Империялистик давлатлар. Империялистик урушлар.*

ИМПЕРИЯ [лот. imperium - юқори ҳокимият] 1 Подшоҳ, қирол, император бошқарадиган йирик, кўп миллатли давлат.

2 Бир қанча мустамлака ерлари бўлган, тоталитар тузумга асосланган йирик давлат.

ИМПИЧМЕНТ [ингл. impeachment - танбеҳ бериш, айблаш; судга бериш] Баъзи бир мамлакатларда олий мансабдор шахслар (президент, ҳукумат бошлиғи ва ш.к.) ни қилган жиноятлари, қонунбузарликлари учун жавобгарликка тортиш ҳамда уларнинг ишларини судда кўриб чиқиш, ваколатларидан маҳрум қилишнинг алоҳида тартиби.

ИМПОРТ [ингл. import < лот. importare - киритмоқ; олиб кирмоқ] 1 Ички бозорда сотиш ёки учинчи бир давлатга транзит қилиш учун мамлакатга чет эллардан товарлар, хизматлар, қимматли қоғозлар ва б. олиб кириш; зид. экспорт. *Машиналар ҳамда бошқа мураккаб асбоб-ускуналарга бўлган бир оз эҳтиёжнинг ҳам қарий ярмиси импорт ҳисобига қондирилар эди.* «Иқтисодий география» (дарслик).

2 Шундай тарзда ва мақсадда олиб килган товар ва б. *Туйим бўлиб қолди деган*

эдингиз, импорт гарнитура тахт. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Магазинга келган импорт — сўнги модадаги жинси шимдан шу магазин мудирининг ўғли Тойлоқжон қуруқ қолди. Газетадан. Мақсадимиз ички бозорни маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг импорт ўрнини босувчи рақобатбардош маҳсулотлари билан тўлдиришдан иборат. Газетадан.

ИМПОРТЁР [ингл. importer < лот. importare — олиб кирмоқ] Импорт билан шуғулланувчи шахс ёки ташкилот.

ИМПОТЕНЦИЯ [лот. impotentis — заифлик, кучсизлик] Эркакнинг жинсий ожизлиги, қоникарли жинсий алоқа қила олмаслиги.

ИМПРОВИЗАТОР Олдиндан тайёрланмасдан, лозим келган вақтнинг ўзида шеър айтиб юборувчи, куй яратувчи ёки нутқ сўзловчи шахс.

ИМПРОВИЗАЦИЯ [итал. improvvisazione < лот. improvisus — олдиндан кутилмаган, кўрилмаган; тўсатдан, бирдан] 1 Олдиндан тайёрланмасдан, лозим бўлган пайтнинг ўзида шеър, куй, мусиқий пьеса ижод этиш.

2 Ижро жараёнининг ўзида яратилган бадиий асар (шеър, мусиқий пьеса ва ш.к.).

ИМПУЛЬС [лот. impulsus — зарба, туртки; тўқнашиш] 1 Нерв қўзғатувчилари фаолияти туфайли нерв толалари бўйлаб тарқаладиган кўзғалиш; ички интилиш, туртки. Минерал сув таркибида бўлган турли қўзғатувчиларнинг терига таъсири марказий нерв системасига боровчи импульсларни пайдо қилади. «Фан ва турмуш».

2 физ. Ҳаракат миқдори (жисм массаси ва тезлиги кўпайтмасига тенг бўлган миқдор).

ИМРАНМОҚ шв. Оғриқ-азоб чекмоқ, оғриқ-азоб билан қийналмоқ. *Айта берсам, адо бўлмас армоним, Қайтайин, имранди тандаги жоним. «Ҳасанхон».* Боғбон бўлса, боғнинг гули терилди, Устухон имраниб, бағри тилинди. «Ширин билан Шакар».

ИМСИЗ-ДИМСИЗ Гап-сўзсиз, ҳеч нарса демай. *Орқамга қиё боқсам, юлдузи иссиққина бир аёл ишхонам остонасини боса, ичкари кирмоқда. Ажаб.. имсиз-димсиз сўрашдик. С. Азимов, Икки дил, икки олам.*

ИМТИЁЗ [а. امتياز — ортиқча ҳуқуқ; энгилик; тафовут; фарқ(лаш)] Муайян сабабларга кўра айрим шахслар ёки ташкилотларга бериладиган алоҳида, ортиқча ҳақ-

ҳуқуқ, шароит, энгилик. *Қишлоқ ўқитувчилари учун белгиланган имтиёзлар.* ■ *Энг муҳими, Марказ ўзининг фаолияти давомида ҳар қандай солиқлардан озод этилиши ёки маълум имтиёзларга эга бўлиши лозим.* Газетадан. *Хуллас, унга бериб қўйилган чексиз имтиёз салтанатнинг бошига бир кун бориб бало бўлишини сарой аҳли тилида бўлмаса ҳам, дилида мулоҳаза қилар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМТИЁЗЛИ Имтиёзга эга, имтиёз берилган. *Улар Камолитдин Беҳзод номидаги Рассомлик ва дизайн институтига имтиёзли тарзда, имтиҳонсиз қабул қилинадилар.* Газетадан.

Имтиёзли диплом Ўқув юртини аъло баҳолар билан битирганларга бериладиган диплом. *Элмурод институтни имтиёзли диплом билан тамомлади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ИМТИҲОН [а. إمتحان — синов; тажриба] 1 Ўқув муассасаларида талабаларнинг ўқув дастурларида белгиланган билимни қанчалик ўзлаштирганлигини текшириш, сўраб, синаб кўриш ва баҳолаш. *Институтга кириш имтиҳони. Имтиҳон комиссияси. Имтиҳон бермоқ (топишмоқ).* *Имтиҳон олмоқ.* ■ *Бир томонда ёзги имтиҳонлар ҳам яқинлашиб қолибди. С. Зуннунова, Янги директор. Азиза қишки имтиҳонларни топшириб, районга қайтиши билан ишга тушиш кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 Умуман, синов, текшириш. *Бу савол ўзига ишонарли жавоб талаб қилиш билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқига имтиҳон ҳам эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Зўр жасорат билан ҳужум бошлаган азаматлар табиатнинг даҳшатли кучи — бўрон устидан ғолиб келдилар ва қийин имтиҳондан шараф билан ўтдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

Давлат имтиҳони Ўқув муассасасини битиришда ўтказиладиган расмий имтиҳон. *Набижон биринчи давлат имтиҳонини топширган куни Муборак уни катта гулдаста олиб келиб табриклади. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Имтиҳон қилмоқ* Синаб кўрмоқ, синовдан ўтказмоқ. *Сергей Қобилни яна бир бор синаб кўришга, унинг виждонини, иззат-нафсини сўнги марта имтиҳон қилишга қарор берди. Ҳ. Фулом, Машғал. ...журналнинг сўнги сонларидан*

бирида босилган фалсафий бир мақола тўғрисида сўз очиб, зимдан уни имтиҳон қилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИМТИҲОНСИЗ Имтиҳон олмай ёки топширмай; беимтиҳон. *Институтга имтиҳонсиз кирмоқ. Имтиҳонсиз қабул қилинмоқ.*

ИН I Қуш, ҳашарот ва ҳайвонларнинг яшаш, бола очиш учун қурган жойи; уя. *Қарқуноқ уни. Арининг уни. Тулкининг уни. Яхши сўз билан илон инидан чиқар. Мақол.*

2 кўчма Инсоннинг яшаш жойи; уй. *Бу — иссиқ инни ташлаб, совуқда қалтираб, иссиқ инни кўмсаш, деган сўз эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. [Одамзод] Киндик қони тўкилган жойни тарк этса, қушмижоз бўлиб қоларкан. Қаерда яшаш қулай бўлса, ўша ерга ин қураверар экан. «Ёшлик».*

3 кўчма Бирор нарса, одамлар эгалланган жой; макон. *Айитбой жанговар учувчи бўлган экан. У фашистлар унга неча мартабалаб қирғин солибди. Ш. Фуломов, Қалб ундайди. Баъзи ташвиқотчилар хурофотга, эскиликка қарши мажлисларда ўт очадилар.. бироқ ўз уйлари хурофотнинг чирик уни эканини билмайдилар. Ойбек, О.в. шабадалар. Улар очлик, қашшоқлик ва касалликлар уни бўлган хароб кулбалар олдига тўп-тўп йиғилиб, нималардир тўғрисида суҳбатлашардилар. Ойбек, Нур қидириб.*

Ари(нинг) уни Гавжум ва серҳаракат (тинимсиз) жойга нисбатан қўлланади. *Гузар бир зумда ари унга айланди. М. Исмоилий. Фарғона т.о. Инига (ёки ин-инига) уриб (ёки кириб) кетмоқ* Ўзини панага (ҳеч ким кўрмайдиган, топмайдиган жойга) олмоқ; яширинмоқ. *..карвонсарой кўндан бери номигагина карвонсарой бўлиб.. илгариги чирвон санайдиган маст-аласт бойваччалар ининига уриб кетган эди. Ҳ. Фулом, Машғал. Полиция маҳкамасининг мирзаси Тоғжон Турсунхўжа ўглининг.. келиши билан одамлар ин-инига кириб кетар эди. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш уринишлари. Сичқоннинг уни минг танга қ. сичқон. Сичқон сиғмас инига, галвир боғлар думига қ. сичқон.*

ИНАУГУРАЦИЯ [лот. inaugurare — бағишламоқ; атамоқ, ном (унвон) бермоқ] Давлат бошлиғининг шу олий лавозимни бажаришга киришиши ва шу муносабат билан ўтказиладиган тантанали маросим (Рим папасининг шу лавозимни бажаришга киришишидаги маросим ҳам шундай аталади).

Колумбияда мамлакатнинг янги президенти қасамёд қабул қилди. *Инаугурация маросими хавфсизлик чоралари кучайтирилган ҳолда ўтди. Газетадан.*

ИНВАЛИД [лот. invalidus — кучсиз, қувватсиз; яроқсиз] қ. **ногирон**. *Уруш инвалиди. ■ ..жаҳл чиқса, ақл кетади деганларидек, Қори кечагина фронтдан келган инвалид ўглини ҳам телиб юборди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. -Зухра, ойинг нима иш қилади? -Ишламайди, инвалид. С. Зуннунова, Янги директор.*

ИНВАЛИДЛИК қ. **ногиронлик**.
ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ [нем. Inventarization < лот. inventarium — рўйхат, рўйхатга олиш] Корхона, муассаса, хўжалик ва ш. к. нинг балансида турган ашёларнинг мавжудлигини, қандай сақланаётганлигини, шунингдек, омбор хўжалиги бўйича маълумотларни даврий равишда текширишдан ўтказиш, йўқлама қилиш.

ИНВЕНТАРЛАШ айн. **инвентаризация**. *Марғилон шаҳар техник инвентарлаш бюросидан ўртоқ Фафуров келиб, йўлак лойиҳасини чизиб кетди. Газетадан.*

ИНВЕНТАРЬ [фр. inventaire < лот. inventarium — рўйхат, рўйхатга олиш] **I** Хўжалик юритиш ва ишлаб чиқаришга оид турли ашёлар мажмуи. *Қишлоқ хўжалик инвентари. Тиббиёт инвентарлари. ■ Санаторий-профилакторий зарур инвентарлар, тиббиёт аппаратлари билан тўла таъминланган. Газетадан.*

2 Шу хилдаги мол-мулкнинг тўла рўйхати. *Инвентарь тузмоқ. Инвентарга олмоқ.*

Жонли инвентарь Хўжаликка, ишлаб чиқаришга мансуб от-улов, ҳайвон, парранда ва ш.к.

ИНВЕРСИЯ [лот. inversio — ўрин алмаштириш] тлш. Нутқ таъсирчанлигини ошириш мақсадида гапда сўзларнинг одатдаги (тўғри) тартибини ўзгартириш; тескари тартиб (сени кўрдим — кўрдим сени).

ИНВЕСТИЦИЯ [нем. Investition < лот. investire — кийинтирмоқ, сарпо бермоқ] Мамлакат ичкарасида ёки чет элда, фойда кўриш мақсадида, бирор корхонага, иқтисодийнинг муайян тармоғига капитал қўйиш, киритиш ва шундай капиталнинг ўзи. *Вилоятларда хорижий инвестициялар билан қурилаётган корхоналар яқин орада, албатта, ўз натижасини беради. Газетадан. Бугунги кунда инвестицияларни жалб қилиш иқтисодийтимизнинг улғувор вазифаларидан биридир. Газетадан.*

ИНВЕСТОР [ингл. investor < лот. investire — кийинтирмоқ] Инвестиция фаолиятини амалга оширувчи шахс, ташкилот ёки давлат. *Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестиция фаолиятини амалга ошираётган чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатларини ва уларни ҳимоя қилиш чораларини белгилайди.* Газетадан.

ИНГ тақл. с. Чақалоқнинг йиғисига ўхшаш овоз ҳақида. *Инг демоқ. Инг деган овози чиқмади.*

Инг йўқ, жинг йўқ. Индамасдан, жимгина, сўзсиз. [Нури:] *Дадамда бир малай бор.. Қорни тўқ, эғни бутун бўлса бас. Инг йўқ, жинг йўқ ишлайверади* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНГА тақл. с. Чақалоқ йиғисига тақлидни билдиради. *Темир йўл ишчилари тунрадиган тунука томли умумий ётоқхонанинг чеккадаги хонасидан гўдак ингаси, Ҳадянинг алласи эшитиларди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ИНГАЛАМОҚ «Инга-инга» деган овоз чиқармоқ, шундай овоз билан йиғламоқ. *Бирдан бошқа бир овоз эшитилди: кимдир тез-тез гапирарди; дам эркакча, дам хотинча сўзлайди, дам чақалоқ бўлиб ингалайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНГАЛЯТОР 1 Ингаляция учун қўлланадиган асбоб, қурилма.

2 Ингаляция йўли билан даволаш хонаси, кабинети.

ИНГАЛЯЦИЯ [лот. inhalare — нафас олмақ] Буғ ёки газга айлантирилган дорилардан, шифобахш денгиз ҳавосидан нафас олиб даволаниш усули.

ИНГИЛЛАМОҚ «Инг-инг» деган товуш чиқармоқ (асосан, гўдакнинг йиғиси ҳақида). *Кенжамизни тиззамга олдим. У дастурхонни олиб кетаётган онасига қўлини чўзиб ингиллади.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ИНГИЧКА 1 Қўндаланг кесими меъёрдан кичик; зид. **йўғон.** *Ингичка ип. Ингичка сим. Ингичка толали пахта. Ингичка толали жун.* ■ Секретарнинг чўзиқ ва қотма юзи ҳам, ингичка сариқ қоши ҳам нам эди. Х. Тўхтабоев, Шонли авлод.

2 Чийилдоқ, ўткир (товуш ҳақида). *Унинг ингичка товуши менга танишдай туюлди.* ■ Қизиқчи ингичка, қулоқни тешадиган даражада қаттиқ додлаганидан ҳамма кулиб юборди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 кўчма Нозик ифодали, нозик. [Ёрмат] *Қўлини аллақандай чуқур, ингичка маъно би-*

лан бўшанг силкиди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бу чучмал адоват билан ингичка табиатли Анварнинг не кайфиятга тушишини тасаввур қилолмас эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Ингичка ичак қ. ичак.

ИНГИЧКАЛАМОҚ Йўниб ёки чўзиб ингичка қилмоқ. *Қаламнинг учини ингичкаламақ.* ■ *Чол дукнинг учини ингичкалар экан, кулиб қўйди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИНГИЧКАЛАШМОҚ Ингичка ҳолга келмоқ, ингичка тортмоқ. *Болаларча кулумсираган ва юқоридан пастга майин ингичкалашган оқ, тиниқ юзи, қалам билан чизилгандек ингичка, маънодор қошлари.. бор эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кўжда бир тилим қовундек ингичкалашган ой атрофни хира ёритарди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ИНГЛИЗ 1 Англия туб аҳолисининг номи.

2 Шу аҳолига (халққа) мансуб. *Инглиз тили. Инглиз олими.*

ИНГЛИЗЛАР Англиянинг туб аҳолиси, асосий халқи.

ИНГЛИЗЧА 1 Инглиз халқига, унинг алифбоси, тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Инглизча ёзув. Инглизча кийим.*

2 Инглиз тили. *Сен инглизчани биласанми? Инглизча гапирмоқ.* ■ *Мен ўзбек эканимни, инглизчани қаерда ўрганганимни сўради.* «Гулдаста».

ИНГРАМОҚ 1 Оғриқ-алам таъсирида мунгли, ингроқ товуш чиқармоқ. *Бир кечаси бемор жуда азоб тортди. У ҳар инграганда, Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, талвасага тушар эди.* А. Қаҳҳор, Бемор. *Бу дард ўқтин-ўқтин юрагида шундай тўлғанардики, қиз беихтиёр инграб юборар эди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

2 кўчма Шундай азоб-аламли ҳолатда бўлмоқ. *Мустамлака халқлари империализм зулми остида асрлар бўйи инграр эди.* ■ *Тўрт ўғлим, хотиним Иванов отли бир бойнинг отхонаси ёнидаги кичкина, қоронғи зах уйда инграб кун кечирардик.* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

ИНГРАНМОҚ қ. инграмоқ. *Етти хуфтонга бориб ухлаб қолди. Бироқ тушида ҳам тинчимади: ингранади, гўдранади, Тўлғонойни чақиради.* С. Сиёев, Аваз.

ИНГРОҚ Инграган товуш. *Ингроқларга тўлиб кетган тун: Ғамгин қўшиқ айтади*

кимдир. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Раиса типирчилаб йиғлайди, аммо чап томондан эшитилаётган ярадорлар ингроғи гўдак йиғисини босиб кетади.* А. Абдуазимов, Ногиронлик сезмасин қадрдонларим.

ИНДАЛЛО [а. عتدالو — оллоҳ ёнида, яқинида; оллоҳга яқин]: **гапнинг индаллоси** Гапнинг бўлгани, очиғи. *Сайдаз бирдан тутақиб: -Ахир, ўзинг гапнинг индаллосини айт: Зариф Усмонов қаёқда-ю, сен қаёқда?! - деди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Гапнинг индаллосини айтадиган бўлсак, уст-бошимиз бутлиги, дастурхонимиз тўкин-сочинлиги.. ҳамжиҳатлигимизга боғлиқ.* Газетадан.

ИНДАМАС 1 Индамок фл. бўлишсизлик ва кел. зам. гум. шакли. *Томга чиқсак, ҳеч ким индамасмикин?*

2 Жуда кам гапирадиган; камгап, дамдуз. *Индамас одам.* ■ *-Ҳамма гап пулда экан, Охун, — тошкентлик бир индамас мардикор сўзга аралашди, — мен ўттиз қироннинг юртини кўрмадим, лекин оқподшонинг ўттиз шахрини кездим.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНДАМОҚ (фақат бўлишсиз шаклда) Бирор нарса демоқ; гап, сўз айтмоқ; гапирмоқ. *Индамай иш қилмоқ. Уиндамай ўтиб кетаверди.* ■ *Мастура эса менга бир қаради-ю, танимади шекилли, индамади.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

ИНДЕЙС Индейсларга мансуб. *Индейсларнинг тиллари. Индейс аёл.*

ИНДЕЙСЛАР Америка қитъасида европаликлар пайдо бўлмасдан, у ерда яшаган, ҳозир фақат Шимолий ва Жанубий Американинг айрим худудларида сақланиб қолган қадимги ерли қабила ва элатларнинг умумий номи.

ИНДЕКС [лот. index — кўрсаткич; сарлавҳа] **1** Бирор нарсанинг ном, баҳо ва ш. к. кўрсаткичи, рўйхати. *Чиқарилаётган китоблар индекси. Товарлар индекси.*

2 иқт. Иқтисодий ҳодисаларнинг тадрижий ўзгаришларини фоизлар ҳисобида ифодаловчи рақам кўрсаткичлари. *Меҳнат унумдорлиги индекси.*

3 мат. ким. Асосан, математик ифода, кимёвий элемент рамзи остига қўйиладиган ҳарфий ёки сон кўрсаткич.

ИНДЕКСАЦИЯ [*лот. index — кўрсаткич; рўйхат*] Инфляция шароитида пулнинг ва турли даромадларнинг ҳақиқий қийматини (маошни ошириш, товон тўлаш ва б. йўллар

билан) сақлаб қолиш; истеъмолчиларни инфляциядан ҳимоя қилиш усуллари билан бири.

ИНДИВИД айн. **индивидуум**. *Лутфдан мароқланиш, лаззат олишда индивиднинг характери, таъби, фаҳм-фаросати катта аҳамиятга эга. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛ [лот. individuus — ажралмас, ажралмаган, парчаланмаган] Ҳар бир шахс ёки нарса-ҳодисага оид. *Индивидуал хусусиятлар.* ■ *Шу билан бирга, минтақада ижтимоий ва индивидуал психология, аҳволи ва келиб чиқиши у ёки бу даврда юзага келган кўплаб ижтимоий ва ижтимоий-психологик ҳодисаларни тушунишга имкон беради. «Фан ва турмуш». «Саодатнинг қиссаси» очеркидаги бошқа персонажлар ҳам ўзига хос индивидуал хусусиятларга эгадир. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛИЗМ [фр. individualisme < лот. individuum, individuus — бўлинмас, ажралмас] **1** Шахсий манфаатларни жамият, жамоа манфаатларидан юқори қўювчи ёки айрим шахсни жамиятга қарама-қарши қўювчи нуқтаи назар. *Мавлумки, Фарб намунаси кўп ҳолларда индивидуализм фалсафасига таянади ва оммани ҳаддан ташқари сиёсийлаштиришга олиб келади.* Газетадан.

2 Ўз шахсини жамоага қарши, ундан юқори қўйишга интилиш ва шундай хатти-ҳаракат ифодаси. *Индивидуализмга қарши кураш.*

ИНДИВИДУАЛИСТ Ўз қарашлари, хатти-ҳаракатида индивидуализм белгиларини намоён қилувчи шахс; худбин. *Киши қайси даражаларда индивидуалист бўлмасин, на даражаларда ўзини кўпчиликдан четга олмасин, баҳарҳол кўпчиликнинг.. тарбияси ҳазил гапга ўхшамайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ИНДИВИДУАЛИСТИК 1 Индивидуализмга, индивидуалистга хос. *Индивидуалистик йўналиш.*

2 Индивидуализм билан суғорилган.

ИНДИВИДУАЛЛАШТИРМОҚ Индивидуал белги-хусусиятларни эътиборга олиб, шу асосда алоҳида ажратмоқ. *Драматург Ҳамробуви ва Холнисолар нутқини индивидуаллаштирар экан, ундовлардан кенг фойдаланади ва қаҳрамонлар нутқининг жонли ва ҳаяжонли чиқишини таъминлайди. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛЛИК Индивидга хослик, индивидга оид хатти-ҳаракат. *Инди-*

видуаллик тушунчаси инсон ўз фаолиятини ўзи бошқара олиш қобилиятини ифодалайди. «Мулоқот».

ИНДИВИДУУМ [лот. *individuum* – бўлинмас, ажралмас; алоҳида] Ўзига мустақил яшовчи ҳар бир тирик нарса (шахс, жонивор ёки ўсимлик); яқка шахс. *Тилнинг индивидуумлар воситаси билан ижтимоий функция бажариши коллектив ичида намоён бўлади.* «ЎТА».

ИНДИГО [исп. *indigo* < лот. *indicus* – ҳиндий; ҳиндийларга мансуб] Айрим ўсимликлардан ёки синтетик тарзда олинадиган кўк рангли бўёқ; нил бўёғи.

ИНДИЙ [лот. *indium* < исп. *indigo*] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб, кумушсимон-оқ, осон суюқланувчи, жуда юмшоқ кимёвий элемент; нодир металл.

ИНДИКАТОР [лот. *indicator* – кўрсаткич] **1** *тех.* Текшириш (қузатиш) объекти бўлган нарсани ёки бирор жараённинг боришини назорат қилувчи, кузатиб (қараб) борувчи асбоб, мослама. *Айни пайтда ёзиб олинadиган овознинг паст-баландлиги индикатор орқали кузатилади.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 *ким.* Кимёвий жараёнларнинг хусусиятларини, боришини, тугалланишини кўрсатувчи модда; реактив (ишқор ва кислоталар таъсиридан ўзгарадиган модда).

3 Берилган китобларни ҳисобга олувчи картотека (кутубхона ва ўқув залларида).

ИНДИН **1** *от* Эртадан кейинги кун. *Директоримиз эрта бор, индин бор, деб ишни кейинга суриб юбордилар.* «Муштум». [Сутчи ота] *Сут топширгани шаҳарга кетишларини айтиб, индинни тайин қилдилар.* А. Мир-аҳмедов, Кулган чечаклар.

2 *рвш.* Эртадан кейинги кун; индин(и)га. *Эрта ўтиб, индин яна тўпланадиган бўлдиқ.*

ИНДИН(И)ГА Эртадан кейинги куни. *Қоғозингни нима қиламан!.. Индинга саёҳат бўлса-ю, ҳали кўпчилик билмаса! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Эртасига ҳам, индинига ҳам сўроқ давом этди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНДОВ Крестгуллилар (бутгуллилар) оиласига мансуб бир йиллик ўсимлик (Уруғидан халқ табобатида, мойидан эса кўнчилик, тўқимачилик ва бўёқ sanoатда фойдаланилади). *Борди-ю, ўша ерларга чигит*

эмас, индов-ранс, кузги сули, қора бугдой сепилганда, ҳар гектаридан камида тўқсон центнердан ҳосил ўрдирган бўлардингиз. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ИНДОВЧИ *с.т.* Ундовчи, сўзловчи, гапирувчи.

ИНДОНЕЗ **1** Индонезия туб аҳолиси (халқи)нинг номи.

2 Индонез халқи (миллати)га мансуб. *Индонез тили. Индонез аёл.*

ИНДОНЕЗЛАР Индонезиянинг туб аҳолиси, халқи.

ИНДУКТИВ **1** *мнт.* Индукцияга оид; индукцияга асосланган. *Индуктив метод.*

2 *физ.* Индукцияга оид, индукция орқали содир бўладиган, вужудга келадиган. *Индуктив алоқа.*

ИНДУКТОР [лот. *inductor* – киритувчи, тўғриловчи; кўзғатувчи] **1** Қўл билан ҳаракатга келтириладиган, юқори кучлинишли электр токи ҳосил қиладиган асбоб.

2 Электрогенератор ёки динамомашиналарда магнит майдони ҳосил қиладиган магнит ёки электромагнит.

ИНДУКЦИОН *физ.* Индукцияга оид; индукция натижасида пайдо бўлган. *Индукцион ток. Индукцион ғалтак.*

ИНДУКЦИЯ [лот. *inductio* – буриш, тўғрилаш; кўзғатиш] **1** *мнт.* Жузъий ҳодисалардан умумий натижа чиқариш, айрим фактлардан умумий хулосага келиш; *зид. дедукция.*

2 *физ.* Электр ўтказгичнинг магнит майдонидаги ҳаракати натижасида ёки ўтказгич атрофидаги магнит майдонининг ўзгариши натижасида ўтказгичда электр токи ҳосил бўлиши.

ИНДУСТРИАЛ Оғир ва енгил sanoатга оид; индустрияга ва унинг тараққиётига боғлиқ бўлган. *Индустриал ва аграр мамлакатлар. Қишлоқ хўжалигининг индустриал базаси.*

ИНДУСТРИЯ [лот. *industria* – меҳнат-севарлик, тиришқоқлик] Саноат; халқ хўжалигининг жамият иқтисодий ривожланишига ҳал қилувчи таъсир кўрсатадиган муҳим тармоғи.

Оғир индустрия Оғир sanoат – ишлаб чиқариш қуруллари ва воситалари ишлаб чиқарадиган sanoат тармоғи (мас., машинасозлик, металлургия). **Енгил индустрия** Енгил sanoат – кенг истеъмол моллари ишлаб чиқарадиган sanoат тармоғи.

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШ Халқ хўжалигининг барча соҳаларида йирик машина ишлаб чиқариш жараёнини юзга келтириш; ишлаб чиқариш тармоқларини машина техникаси асосига ўтказиш. *Қишлоқ хўжалигини индустриялаш.* ■ *Ҳозир биз мамлакатни индустриалаш планини амалга ошираётимиз.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШМОҚ Машина техникасига асосланмоқ. *Индустр(ия)лашган қишлоқ хўжалиги. Индустр(ия)лашган мамлакат.*

ИНЕРТ [лот. iners, inertis — ҳаракатсиз]: **инерт газлар** Менделеев даврий системасининг нолинчи гуруҳидаги элементларнинг умумий номи.

ИНЕРЦИЯ [лот. inertia — фаолиятсизлик, кўзгалмаслик] **1 физ.** Жисмларнинг, бирор ташқи куч мажбур этмагунча, тинч ҳолатини ёки изчил, бир маромли ҳаракатини сақлаш хусусияти. *..гелиоцентризм ғояси билан механиканинг инерция қонунини биринчи марта бир-бирига боғлаган олим Берунийдир.* Газетадан.

2 кўчма Аввалда бўлган таъсир этувчи сабаб, куч ва ш.к. нинг давом этиши.

ИНЕРЦИЯЛИ Инерцияга асосланган. *Инерцияли ҳаракат. Инерцияли аккумулятор.*

ИНЖА Нозик (янгилик, ёқимлилик ва ш.к. белгилари билан). *Ҳар гул алоҳида айласин баён Инжа муҳаббатим, тошқин севгимни.* Миртемир. *Узун бўйли, инжа белли бир малак эди.* Ҳ. Олимжон. *Барча ҳалимлик, зарифлик, майинлик, энг нодир ва инжа фазилатлар она тилимизнинг турли товналишларидан.* Газетадан.

ИНЖАЛАШМОҚ кам қўлл. Инжа ҳолга келмоқ. *Дағаллашдим — салга жаҳлим чиқади, Инжалашдим — салга қувончим дунё.* Рауф Парфи.

ИНЖЕНЕР [фр. ingenieur < лот. ingenium — туғма хислат, ақл, ижодкорлик] Техниканинг бирор соҳаси бўйича олий маълумотга эга бўлган мутахассис; муҳандис. *Тоғ инженери. Ҳарбий инженер.* ■ *«Электрстанцияни тезроқ битириш учун ўртоқ Мавлонбеков катта инженер олиб келибдилар», деган хабар бутун қишлоққа тарқалди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИНЖЕНЕРЛИК Инженер касби. *Инженерликка ўқимоқ.* ■ *Саиджон, ўқишни боп-*

лайвер.. Ўзим инженерлик ўқишига киришингга ёрдам бераман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНЖИЛ [а. إنجيل < юн. euangelion — хуш, яхши хабар] Библиянинг бир қисми бўлиб, христиан динининг афсонавий асосчиси Исонинг «ердаги ҳаёти» ҳақидаги ҳикоялардан тузилган тўрт диний китоб. *Уруснинг «Инжил»ини ўқияпсанми, деб сўраган эдим, бунга ҳам жавоб бергуси келмади.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИНЖИМОҚ шв. Ранжимоқ. *Инжимасангиз, шу болангизни бир ера юборсангиз.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ИНЖИРҒА: инжирғаси чикмоқ. Жуда эзилмоқ.

ИНЖИҚ 1 Унча-мунчани ёқтирмайдиган, айтганга кўнавермайдиган (юравермайдиган). *Аваз ўз феълени билади: у инжиқ, юраги тор, кўрс.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бу воқеадан сўнг у тўнани тескари кийиб, ўта инжиқ бўлиб қолди.* «Ёшлик».

2 Серхархаша. *Бола йиғлоқи, инжиқ, салдан-салга ётоқхонани бошига кўтарар..* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 кўчма Ташвиш-хархашаси кўп; машаққатли; ўзгарувчан, бир хилда турмайдиган. *Кузнинг биринчи ойи тугаб, октябрнинг ёғинсочинли инжиқ кунлари бошланди.* Д. Нурий, Осмон устун. *Ҳеч қайси экин пахтадек мураккаб, талабчан, инжиқ ва машаққатли эмас.* Газетадан.

ИНЖИҚЛАНМОҚ 1 Инжиқлик (хархаша) қилмоқ (қ. **инжиқ 2**). *-Керак бўлса, ёзамиз! — деди Қамариддин ва Икроммага қараб олгач, инжиқланаётган ўғлини туртиди.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.

2 Инжиқлик қилмоқ (қ. **инжиқ 3**). *Шивалаб ёғиб турган ёмғир ҳам тўхтагандек бўлди-ю, лекин баъзан-баъзан инжиқланиб, яна шамол аралаш такиллаб қўярди.* Мирмуҳсин, Умид.

ИНЖИҚЛАШМОҚ Инжиқ ҳолатли (хусусиятли) бўлмоқ. *Муқимий кейинги ҳафталарда ортиқ инжиқлашиб, одам ёқтирмайдиган.. бўлиб қолган эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ИНЖИҚЛИК 1 Инжиқ хатти-ҳаракат, хусусият. *Нигора ўзининг инжиқлиги билан онасини ноқулай аҳволда қолдирганини пайқаб, шартта орқасига ўгирилди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Акс (терс) хатти-ҳаракат, «қилиқ» (қ. **инжиқ** 3). Табиатнинг йил давомида кўрсатувчи инжиқликларидан ҳеч ким башорат қила олмайди. «Саодат».

ИНЖУ I 1 Марварид, дур. Тўй оқшоми инжу таққан етим қиз, Мажнунтолнинг маржонида булдуриқ. Ф. Фулом. Кўзларидан оққан томчилар қуёшда инжудай ёнади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Инжуга нисбатланган нарса. *Дўстимдир ложувард, шалдиروق сувлар* — менинг юрагимга оққан инжулар. Ж. Камол. *Жавоҳирга, инжуга тўлмиш Олтин чанок* — олтин кўзалар. Уйғун.

ИНЖУ II тар. Чингизхон хонадони аъзоларига тегишли ер-сув; кейинчалик шоҳлар, амирлар, хонлар хонадони аъзоларига тегишли ер-сув.

ИНИ I айн. ука. *Йиғим-терим вақтида бир фалокат юз бериб, Ҳасан ўз инилари ва уларнинг болаларидан ажралди.* С. Айний, Куллар.

2 (1-ш. бирл. эгалик шаклида — **иним**). Ўзидан ёш эр кишига, уни ўзига яқин тутиб муурожаат этиш шакли. *Иним Содиқбой, ишимиз жуда хом ҳали!* А. Қодирй, Ўтган кунлар. *Мулла Фулом, бу тўғрида сиз нима дейсиз, иним?* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ИНКАССАТОР [итал. incassare — қутига солмоқ; кассага пул қабул қилмоқ] Асосан муассасалар ва ташкилотлардан бирма-бир юриб пул йиғиш ҳамда уларни банкка топширишга вакил қилинган мансабдор шахс.

ИНКАССО [итал. incasso — кассадаги нақд пул] Банк операциясининг тури, бунда банк ўз мижозлари топшириғига кўра улар ўрнига турли ҳужжат (вексель, чек ва б.)ларга асосан, мижозга тегишли пулларни қабул қилади ва унинг ҳисобига киритиб (ёзиб) қўяди.

ИНКВИЗИТОР [лот. inquisitor — изловчи, қидирувчи; айғоқчи] Инквизиция судининг аъзоси.

ИНКВИЗИЦИЯ [лот. inquisitio — қидирув; тергов] тар. Эркин фикрловчи, даҳрий, мавжуд черков тартиб-қоидаларига қарши чиққан кишиларни, шунингдек, яҳудийларни таъқиб ва суд қилиш учун 13-аср бошларида католик черкови томонидан тузилган, бевосита Рим папасига бўйсунган суд-полиция ташкилоти.

ИНКИШОФ [а. إنكشاف — очиш, топиш] кт. Кашф этилиш; очилиш, очиш. *Дўстим,*

орқадошим Фафур! Олтмиш ёш — шоирларнинг авжи етуқлик ёши. Бу сенинг ижодинг ва талантингнинг инкишофидир. Ойбек, *Ижод булоғинг ҳамиша қайнасин.*

Инкишоф этмоқ Кашф этмоқ, топмоқ. *Серноз экан, дегин, зулбадан, Минг хил ҳийла инкишоф этдим, Кўндирганда.. уйғониб кетдим!* А. Мухтор.

ИНКОР [а. إنكار — рад этиш, тан олмаслик, қабул қилмаслик] Тан олмаслик, қабул ёки тасдиқ этмаслик; рад. *Бунда инкорни инкор қилиш янги тажрибавий далиллар асосида бўлади ва у баъзан катта даврни талаб қилади.* Газетадан.

Инкор гап тли. Инкор мазмунли гап. **Инкор этмоқ** (**ёки қилмоқ**) Тан олмаслик, бўйинга олмаслик; рад этмоқ. *Келиннингиз мендан яхшилик кўрмас, демаганми эдим? Сиз билан отам бунга кўнмаган эдингиз, сиз буни инкор қиласизми?* А. Қодирй, Ўтган кунлар.

ИНКОРПОРАЦИЯ [лот. incorporatio — бутунга қўшиш; бирга қўшиш] Амалдаги тарқоқ қонун ва меъёрий ҳужжатларни, уларнинг мазмунини ўзгартмаган ҳолда, хронологик ёки алифбо тартибида, мавзулар бўйича тартибга солиш (системалаштириш).

ИНКУБАТОР [лот. incubare — тухум бостириб жўжа очирмоқ] 1 Тухумдан сунъий йўл билан [тухум бос(тир)май] жўжа очирадиган аппарат. *Айниқса, инкубаторларни ремонт қилиш.. ишлари ниҳоясига етказилмади.* Газетадан.

2 с.т. айн. **инкубатория.** *Инкубатордан уруғ келтирилган дастлабки кунларни эслади Баҳри опа..* М. Қўшоқов, Катта хирмон жилгаси.

ИНКУБАТОРИЯ Тухумдан сунъий йўл билан жўжа ёки пилла қурти очирадиган махсус жой. *Қурт уруғини инкубаторияда очирш. ■ ..бир вақт Икрома буви қатнаб юрган инкубатория ёнида заводнинг кутубхонаси бор..* А. Мухтор, Кумуш тола. *Икки ҳафтадан кейин Дармонжон инкубаториядан қурт келтириб берди.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ИНКУБАТОРХОНА с.т. айн. **инкубатория.** *Инкубаторхонада очирилган жўжа.*

ИНКУБАЦИЯ [лот. incubatio — тухум бостириб жўжа очирш] махс. Тухумдан жўжа ёки пилла қурти очирш. *Йил охири-*

гача фабриканинг инкубация хўжалиги ҳар тарафлама кенгайди. Газетадан.

Инкубация даври 1) тухумдан жўжанинг очилиши даври; 2) тиб. касал юққандан унинг биринчи белгилари пайдо бўлгунча ўтадиган давр, касалликнинг яширин даври.

ИНКУБИСТ Инкубаторияда ишловчи киши. *Инкубист ва звено бошлиқлари билан бир ҳафталик курс ва семинар ўтказилиб, қурт боқиш агротехникаси ва илғор тажрибалар ўрганилди.* Газетадан.

ИНЛАМОҚ кам қўлл. Инига кирмоқ.

ИНЛАТМОҚ 1 **Инламоқ** фл. орт. н.

2 Овлаш, тутиш учун инига киритмоқ, инига қўндирмоқ. *Беклигимда суриб қилдим миннатим, Бир тулкини қувиб келиб инлатдим.* «Маликаи айёр».

ИНМОҚ 1 **Ўтирмоқ**, қўнмоқ. *Ойнарча, ҳазратнинг сўзлари таъсирдан кўзларига ёш инганча, мерганга қаради.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Баргларга шудринг инган, Ҳаво қимиздай тинган.* С. Акбарий.

2 **шв.** Юқоридан паства тушмоқ. *Пода қирдан инди.* ■ *Ўйнар бўрон, чир айланиб қор, тинмай инар кўкдан ер сари.* Уйғун.

3 **кўчма** Кирмоқ, пайдо бўлмоқ. *Сухроб тоғасининг ушбу сўзларини эсларкан, титроқ вужудига қувват ингандай бўлди.* Газетадан. *Туни билан чўмдим хаёлга, кўзларимга инмади уйқу.* Н. Нарзуллаев.

ИННАЙКЕЙН с.т. 1 Ундан кейин; сўнгра. *Аччиққина мастава қилганман. Шундан бир қошиқ ичасиз, иннайкейн сизга жавоб.* К. Яшин, Ҳамза.

2 **крш. с. өзф.** Бундан ташқари; шу билан бирга. *Шаҳар ҳам, қишлоқ ҳам бир гўру, лекин шаҳарда унча-мунча иш топилиб туради.* *Иннайкейн, шаҳарда турсанг, одамнинг кўзи ҳам очилар экан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИННАНА бол. Узун ёғоч ёки тахтани бирор гўла устига мувозанатли ўрнатиб, икки бошига икки киши ўтириб олиб, навбат билан кўтарилиб-тушиб ўйналадиган болалар ўйини ва шундай мосламанинг ўзи. *Уни бир чеккага қўйиб, ўзи узала тушиб ётган терак устида кўндаланг турган узун ходанинг бошига миниб, «иннана» ўйнай бошлади.* Ойдин, Явоқчи кўчди.

ИННОВАЦИЯ [ингл. innovation — кирилтилган янгилик, ихтиро] 1 **икт.** Техника ва технологиянинг янги турлари (авлодлари)-

ни жорий этиш мақсадида иқтисодийга сарфланган маблағлар.

2 Илғор техника ва технология, бошқариш ва б. соҳалардаги янгиликлар ва уларнинг турли соҳаларда қўлланиши.

3 **тлш.** Муайян тилда, асосан унинг морфология соҳасида энг сўнги даврларда пайдо бўлган янги ҳодисалар (тил бирликлари).

ИНОБАТ [а. إنابة] — вакил қилиш, ваколат бериш; тавба қилиш, гуноҳдан қўл тортиш; кўз очилиши] 1 Ишонч; ишониш; ҳисоблаш, тушуниш. *Унинг ўзига ҳам, сўзига ҳам энди инобат қолмаганди.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

2 Назар-эътибор.

Инобат қилмоқ Тан олмоқ, ҳисобламоқ. *Мажлисга йиғилганлардан Юсуфбек ҳожи ва домла Солиҳбек охунлар, қушбегининг пир деб инобат қилган одамлари бўлганлиги учун.. бу таклифни бўйнига олди [Нормухаммад қушбеги].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Инобатга олмоқ** Эътиборга, назарга олмоқ, назарда тутмоқ; ҳисобга олмоқ; ҳисобда қайд этмоқ. *Ўйлаб иш қилинг. ҳукуматимиз ҳам ўша норасидаларнинг кўз ёшини инобатга олади.* С. Анорбоев, Оқсой. *-Сиз тузган планда Ботировнинг картаси инобатга олинмаган, — деди Николаев Каримовга.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. *Энди ўша одамлар унинг гапини, хоҳласа — инобатга олади, хоҳла-маса — йўқ.* О. Ёқубов, Ларза. **Инобатга ўтмоқ** Ҳисобга ўтмоқ; маъқуланмоқ. *«Усмонхўжанинг ўғли биноидек мирза бўлиб қолибди, ёзган аризаси ҳар ерда инобатга ўтаётган эмиш», деган гаплар юриб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Инобат (хотин-қизлар исми).

ИНОБАТЛИ 1 Ишонч-эътиборга эга, ишончли. *Ҳожи бўлса ишнинг кўзини билади.* *Ундан кейин амалдорларга инобатли.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Уринбой қалъачининг.. мирзаси, унинг инобатли гумаштаси..* С. Айний, Қуллар.

2 Эътиборга олса, ишонса бўладиган; мўътабар. *Инобатли гап.*

ИНОБАТСИЗ 1 Ишонч-эътиборга эга эмас.

2 Назар-эътиборга олинмаган; эътиборсиз. *Аризани инобатсиз қолдирмоқ.* ■ *Хон табобат, муолажа масаларида Утар бобога тез-тез маслаҳат солар, унинг гапини инобатсиз қолдирмас эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ИНОД [а. *عناد* – ўжарлик, бўйин тов-лаш] Бўйин товлаш; ўжарлик, қийиқлик. *Ҳозир иноднинг ўрни эмаслигини ҳарчанд уқтирмақчи бўлдим – кўнмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қўлларида милтиқни маҳкам тутган Умарали инод билан, тинмасдан душман жабҳасига ўт очади.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИНОН [а. *عنان* – жилов, тизгин] Идора, бошқариш, бошқарув.

ИНОН-ИХТИЁР, **инони ихтиёр** Хоҳиш, ихтиёр. *Хотинимнинг инон-ихтиёри ўзида. Бойга тегмоқчи экан, тегаверади.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *..бу қандай ҳақсизликки, сенинг инон-ихтиёрига ҳам чанг солиб, сенинг номингдан бошқаларнинг никоҳига розилик бераверишади.* К. Яшин, Ҳамза.

ИНОНМОҚ 1 Ишонч ҳосил этмоқ, ишонмоқ. *Биринчи қарашдаёқ кутган ишнинг тўғрилигига инонди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ишонч билан қарамоқ, ишончли муносабатда бўлмоқ. *Нима, сен шу улуғ зотларга инонмайсанми?* М. Осим, Карвон йўларида. *Жамила, кўй.. йиғлама, хато қилдим, юпатиш ўрнига сени хафа қилдим. Сенга инонаман.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Ўртаҳолларга инонган одам панд ейди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ИНОЯТ [а. *عنایت* – илтифот, меҳрибонлик; гамхўрлик, парвариш] **1** Марҳамат, лутф, илтифот. *Туркистондан дарҳол қочиб каби фасод ҳаёлларга бормайлик. Худонинг инояти, марҳамати катта.* К. Яшин, Ҳамза.

Иноят қилмоқ Марҳамат (илтифот) қилмоқ. *Майли, деди, бунда қолинг, Қилдим сизга иноят. Бошингизни шарт узаман, Гар қилсангиз хиёнат!* Шуҳрат. *Пирим, менга шундай иноятлар қиласизким, мен бир умр бу муруватларингиздан бирини ҳам қайтаролмайман.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Иноят (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ИНОЯТНОМА [иноят + нома] **1** Ўтмишда подшоҳ, хон, амир ва ш. к. ҳукмдорлардан келган ва ўзида маълум илтифот, имтиёзни ифодалаган мактуб.

2 тар. 15–18-асрларда бирор солиқ ва жаримадан озод қилинганлик ёки бирор имтиёз олганликни кўрсатувчи расмий ҳужжат.

ИНОҚ 1 Узаро дўстона муносабатда; аҳил. *Биз у билан туғшган опа-сингиллардек иноқмиз. Иноқ бўлмоқ. Иноқ яшамоқ. ■ Маза қилиб куламан мен ҳам, Элим иноқ бит-*

та аймоқдай. Турмуш тотли ширин қаймоқдай. С. Акбарий.

2 тар. Бухоро амирлигида: амир буйруғини етказиш, амир номига келган хатларни ўқиб эшиттириш билан шуғулланган, ҳукмдорнинг ишончли кишиси бўлган лавозимли шахс. *..амирнинг иноғи бўлган Нуриддинхўжа оғалиқ Қаршидан сайланган номаълум бир деҳқон эмас, уни кўпчилик танийди.* С. Айний, Куллар.

3 Иноқ (эркаклар исми).

ИНОҚЛАШМОҚ Бир-бири билан яқин, дўстона муносабат боғламоқ, ахиллашмоқ. *Полвон бу ерда бошқа шаҳар-қишлоқлардан келган кишилар билан танишди ва улар билан иноқлашиб кетди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ИНОҚЛИК Иноқ-аҳил ҳолат, муносабат. *Қайнана-келин ўртасидаги кишининг ҳавасини келтирадиган иноқлик, меҳр-муҳаббат Рисолат холянинг қалбини жизиллатиб ўтди.* Р. Файзий, Қайнана.

ИНС-ЖИНС, **инсу жинс** [а. *إنس* – инсон; одамлар + *جن* – жинлар: барча жонлилар (инсон ва жинлар)] **Жин(лар)**, жин-ажиналар. *Зардушт динига биноан.. ўтга сиғиниш турли фалокат ва инс-жинслардан сақлар, турмушда бахт келтирар эмиш.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири. [Бувим:] *-Бисмиллодан инс-жинслар, ажинаю аластилар кўрқади, – дер эдилар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНСОН [а. *إنسان* – одам] **1** Одамзод, башар. *Инсон – бу дунёнинг азизу мукаррам хилқати, мавжудотлар ичида сарваридир.* Газетадан. *..ақлlilik, маънавият инсонга хос энг муҳим хусусиятлар бўлиб, улар инсоннинг тарихий моҳиятидан келиб чиқади.* «Сирли олам».

2 Ҳар бир якка шахс; одам. *Башарти Мусулмонқул чин инсон бўлса, инсондан ваҳший туғилганини ҳеч ким эшитган чиқмас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кимсага (одатда, салбий муносабатли) мурожаат шакли. *Хў, инсон, бу нима номаъқулчилик, тилсиз жониворда нима қасдингиз бор?!* «Муштум».

Инсон эмасман Фикрининг чинлигини, ўзининг ҳақлигини қайд этиш шакли. *Уринг, Ўрмонжон ака! Сўйинг!.. Вой, десам, инсон эмасман!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИНСОНГАРЧИЛИК Инсонга хос муносабат; одамгарчилик. *..босқинчиларга ўшқираб, «Бу ишларинг инсонгарчиликдан*

эмас, бизларни тўхтатишга ҳақларинг йўқ», деб бақирар эди. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаётмамот.

ИНСОНИЙ 1 Инсонга, одамга хос. Юксак инсоний фазилатлар. Инсоний бурч. ■ Сизнинг молларингизга қараган, ҳеч қачон инсоний ҳурмат кўрмаган, балки сўкишингизни эшитиб, калтагингизни еган, чексиз хўрланган бир инсонни биламан. П. Турсун, Ўқитувчи. ..Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллат вакилларининг нияти буюк боболаримиздан қолган улғвор инсоний ғоялар ва маънавий қадриятлар атрофида бирлашиб, буюк келажакни яратишга ўз улушини қўшишдир. Газетадан.

2 Инсонпарвар, одампарвар. Бизнинг қонунларимиз жаҳонда энг одил ва инсонийдир.

ИНСОНИЙЛАШТИРМОҚ Инсонга хос хусусиятларга эга қилмоқ. Олий таълимни инсонийлаштиришдан кўзда тутилган мақсад — ёш мутахассисга билим ва техника малакасини беришдан ташқари, уларга оқкўнгилликни, халққа яхшилик қилишни ўргатишдан иборатдир. «Мулоқот».

ИНСОНИЙЛИК Инсонга хос фазилат, хусусият, тарикат. *Бас, нечун инсон фарзанди инсонийликни ихтиёр этмас? Нечун бир-бирининг кўзига чўп солур, бир-бирининг оёғидан тортур.* С. Сиёев, Аваз. Буюксак инсонийлик барқарор экан, бизни ҳеч қандай душман енголмайди. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ИНСОНИЯТ [а. إنسانیت] — кишилик; одамийлик; хушмуомалалик] Инсон насли, инсонлар. *Лекин Имом ал-Бухорий каби алломалар билан нафақат бир қавм, миллат, балки жамики инсоният фахр этади.* Газетадан.

ИНСОНЛИК 1 Инсон наслига мансублик; одамлик. «Паранжи ичида қул бўлиб келган аёлларни жамоат ишига кўлаб тортинглар. Уларда инсонлик ҳуқуқи, инсонлик тушунчасини уйғотинглар!!!» — деб ёзибди улар. П. Турсун, Ўқитувчи. *Умидсизлик сени инсонликдан чиқармоқчи. Кимга керак сенинг ўлиминг?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Инсонга хос юксак фазилатга эгалик. *Кўп офарин! Инсонликни кўрсатдинг, Ёвни янчи нафратинг.* Ё. Мирзо.

ИНСОНПАРВАР Одамларга ғамхўр, одамларни севувчи; инсон мақсадларини кўзловчи. *Мактаб ислохотининг мақсадлари олижаноб, юксак маънавий инсонпарвар мақсадлардир.* Газетадан. *Ҳар бир улғу санъ-*

аткор каби Чехов ҳам улғу инсонпарвар эди. Газетадан.

ИНСОНПАРВАРЛИК Инсонпарвар шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Юртига, ватанига муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган азалий хусусиятидир.* Газетадан. *Илғор фикрли кишилар қадим замонлардан бери инсонпарварликни куйлаб келдилар.* Газетадан.

ИНСОФ [а. إحصاف] — адолат, одиллик, беғаразлик] Адолат ва виждон билан иш тутиш туйғуси, ишда, кишиларга муносабатда ҳалоллик, тўғрилиқ. *Ман кучимни, теримни тўкай, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин, ман икки қўлимни бурнимга тикиб қолаверай! Қани инсоф! Ойбек, Танланган асарлар. ..кекса Қосимбекни камарга жойлаб, ўзи [Бобур] кўпчилик навкарлар қатори ялангликда, қор бўрони тагида ўлтиргани Султоннинг инсоф ва диёнат туйғусини уйғота болади.* «Тафаккур».

Инсоф бермоқ Инсофга келтирмоқ, инсофли қилмоқ. *-Мўмин амакимнинг гапи рост бўлса, [дадам ароқни] «худо инсоф берган кун ташлайди», — деди Саид.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *..Яхшики, калтакламади. Худо ўзи инсоф берди.* П. Турсун Ўқитувчи. **Инсоф билан айтганда** Нарса-ҳодиса, фикр ва ш.к. нинг чинлигини, ҳақиқатга мослигини қайд этади; тўғриси. *Инсоф билан айтганда, ишлар ёмон эмас.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Инсоф билан айтганда, Ёрмат ака, бизга ўхшаш хизматкорларнинг шўри қуриди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Инсоф кирмоқ** Инсоф билан, инсоф доирасида иш тутадиган бўлмоқ. *Хайрият, инсоф кириб қопти.* С. Аҳмад, Уфқ. **Инсоф қилмоқ** Инсоф билан иш тутмоқ. *-Саксон-та қовунга-я? Уч сум — деҳқон тескари бурилди. — Инсоф қилинг, баққол ака! Ойбек, Танланган асарлар.* **Инсофга келмоқ** Инсоф ҳисси юзага келмоқ, инсофан иш тутишга ўтмоқ. *Жонфиғон охири инсофга келиб, шу бу йил қишда нон заводига ишга кирибди.* А. Қаҳҳор, Жонфиғон. **Инсофдан эмас** Инсоф талабларига зидликни билдиради. *Сизнинг отангиз сарбоз эмас, меъмор, кишини қариган чоғларида ташвишга солиш инсофдан эмас.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИНСОФАН кам қўлл. Адолат ва инсоф юзасидан, виждон амри билан; виждонан. *Инсофан иш қилмоқ.*

ИНСОФЛИ Инсоф эгаси, адолат ва инсоф билан иш қилувчи, ҳалол, виждонли. *Инсофли одам.* ■ *Боёқиш кўп яхши одам эди; инсофли, ҳамиятли эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНСОФСИЗ Инсофи йўқ, инсоф юзасидан иш тутмайдиган. *Инсофсизга эрк берсанг, элни талар.* Мақол. ■ *-У жуда инсофсиз бой, — деди темирчи, — аммо суриштирсанг, ҳамма бой бир текисда инсофсиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНСОФСИЗЛИК Инсофсиз кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *-Бу қандай инсофсизлик? — деб Эргаш бақириб югурди, от устида қаламни қозоғга чизман деб турган мирзанинг қўлидан тутди.* С. Айний, Қуллар.

ИНСПЕКТОР [лот. *inspector* — кузатувчи, текширувчи; назоратчи] Муайян соҳага қарашли орган ва шахслар фаолиятининг тўғрилигини ёки мавжуд қонунларнинг амалга оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс. *Маориф инспектори. Соғлиқни сақлаш бўлими инспектори. Солиқ инспектори. Савдо инспектори.* ■ *Инспектор — давлат назоратчиси. Унинг зиммасига катта ва масъулиятли вазифалар юкланган.* Газетадан. *Инспектор ҳужжатларини синчиклаб текшира бошлади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ИНСПЕКТОРЛИК Инспектор иши, лавозими. *Мактаб директори Хўжахонов район маориф бўлимига инспекторликка кўтарилиб кетувди, ўрнига Аҳмадхонов таяинланди.* «Гулдаста».

ИНСПЕКЦИЯ [лот. *inspectio* — кузатиш, назорат] 1 Муайян соҳа қарамоғидаги органлар ва шахслар фаолиятининг тўғрилигини назорат қилувчи ва текширувчи тизим. *Қишлоқ хўжалик инспекцияси.*

2 Назорат органлари.

ИНСТАНЦИЯ [лот. *instantia* — айни шу вақт; бевосита яқинлик; тиришқоқлик] Бир-бирига тобе давлат органлари (суд ва маъмурий ишларни кўриб чиқишда), шунингдек, партия ва касаба уюшмаси органлари тизимидаги бошқич, звено.

ИНСТИНКТ [лот. *instinctus* — кўзгатиш; ишонтириш; илҳом] 1 биол. Тирик организмнинг ташқи ва ички муҳит таъсирларига нисбатан онгсиз равишда, аммо тугма, мақсадли ҳаракатлари йигиндиси; бир-бирига боғлиқ бўлган тугма рефлекслар. *Менга қарши гапириш инстинкт бўлиб қолибди Сизга.* А. Мухтор, Туғилиш.

2 Ҳис-ғуйғу; табиий майл, интилиш.

ИНСТИНКТИВ Инстинктга хос, инстинкт тарзида юз берадиган; ғайришуурий. *Гавҳар болаларга хос инстинктив бир туйғу билан Ҳакимовни ёмон кўрар.. эди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Баъзан ҳайвонлар организида озиқ моддалари етишмаётганлигини сезади ва инстинктив равишда унинг ўрнини тўлдиришга интилади.* Ф. Маҳқамов, Саломатлик гарови.

ИНСТИТУТ [лот. *institutum* — ўрнатиш, тузиш, таъсис этиш] 1 Баъзи олий ўқув юрти ва илмий-текшириш муассасаларининг номи. *Илмий-текшириш институти. Педагогика институти.*

2 Муайян доирадаги ижтимоий муносабатлар, ҳуқуқ нормалари мажмуи. *Шахс уруғ-қабилачилик ва феодал ижтимоий институтлар: оила, давлат, ҳуқуқ, дин, мактаб ва ҳоказолар таъсирида шаклланади.* «Фан ва турмуш».

ИНСТРУКТАЖ [лот. *instructio* — насихат; йўл-йўриқ] 1 Йўл-йўриқлар, кўрсатмалар бериш ва йўл-йўриқ кўрсатиш. *Фуломов агитаторларнинг навбатдаги суҳбати юзасидан инструктаж ўтказишга тайёрланиб ўтирган эди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

2 Бош (раҳбарий) қўлланма, инструкция.

ИНСТРУКТИВ Йўл-йўриқ берадиган, қўлланма бўладиган. *Инструктив кенгаш. Инструктив суҳбат.*

ИНСТРУКТОР [лот. *instructor* — ташкилотчи, ташкил қилувчи] 1 Қўл остидаги муассаса, ижтимоий ташкилот ва шахсларга йўл-йўриқ кўрсатувчи, бирон-бир ишни тўғри йўлга қўйишни ўргатувчи шахс. *Инструктор йигит навбатдаги аёлни бошлаб кирди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Маълум бир мутахассисликка ўргатувчи, малака берувчи шахс. *Бу шаҳарда [Навоий шаҳрида] кўпгина спорт ишларини жамоатчи тренер ва инструкторлар олиб бормоқда.* Газетадан.

ИНСТРУКТОРЛИК Инструктор иши, лавозими (қ. **инструктор** 2).

ИНСТРУКЦИЯ [лот. *instructio* — насихат; йўл-йўриқ; қўлланма] 1 Бирор ишни амалга ошириш, асбоб-ускунадан фойдаланиш тартиби ва усуллари ҳақидаги кўрсатма; йўриқнома. *Газдан фойдаланиш*

ҳақидаги инструкция. Сайловларни ўтказиш тартиби ҳақидаги инструкция. Луғат тувувчилар учун инструкция.

2 Муайян фаолиятни бажариш, амалга ошириш қоидаларини белгилаб берувчи қонуний ҳужжат; йўриқнома.

ИНСТРУМЕНТАЛ [лот. instrumentum – қурол, асбоб, восита] Мусиқа асбоблари воситасида ижро этиладиган ёки мусиқа асбоблари билан ижро этиш учун белгиланган. *Инструментал мусиқа.*

ИНСУЛИН [лот. insulinum < insula – орол] Организмда углевод алмашинувини тартибга солишда иштирок этадиган меъда ости бези гормони ва ундан тайёрланган дори. *Қандли диабетда ошқозон ости бези етарли миқдорда инсулин ишлаб чиқара олмайди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ИНСУЛЬТ [лот. insultare – сакрамоқ, чопмоқ] Мияда қон айланишининг тўсатдан бузилиб, мия тўқимасининг зарарланиши ва вазифаларининг издан чиқиши. *Инсулт билан касалланмоқ. ■ -Инсулт билан оғриш куннинг қайсидир палласида энг кучли бўлади, деб қабул қилиш унчалик ҳам тўғри эмас, – дейди бельгиялик кардиолог Жо Корнер.* Газетадан.

ИНСЦЕНИРОВКА [лот. in- – -ra + scena – сахна] Бирор асарни сахнабоп қилиб ўзгартириш, сахнада қўйиш ва сахналаштирилган асарнинг ўзи. *Сунгра якка ашуллалар, мусиқа ва декламациялар ижро этилгач, концертнинг иккинчи бўлимида эса бир пардали мусиқали инсценировкалар кўрсатиларди.* «ЎТА». *Инсценировка ва спектаклларда киядиган махсус кишимларимиз йўқ эди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ИНТЕГРАЛ [лот. integer – бир бутун, бузилмаган; қайта тикланган] *мат.* Олий математикада: чексиз кичик сонлар йиғиндиси сифатида қараладиган бутун миқдор.

ИНТЕГРАЛЛАШ *мат.* Берилган функциянинг, математик ифоданинг интегралини топиш, аниқлаш.

ИНТЕГРАЦИЯ [лот. integratio – тиклаш, қайтадан бошлаш, тўлдириш] **1** Айрим қисмларнинг, элементларнинг боғлиқлик ҳолатини, уларни қўшиб бирлаштиришни ифодаловчи тушунча.

2 Фанларнинг яқинлашиши ва ўзаро боғланиш жараёни.

3 Икки ва ундан ортиқ давлатларнинг иқтисодийетини ўзаро мувофиқлаштириш ва бирлаштириш.

ИНТЕЛЛЕКТ [лот. intellectus – ақл, идрок, тасаввур] **1** Кишининг фикрлаш қобилияти, ақлий ривожланганлик даражаси; зеҳн. *Кишилар борки, ўз онги, интеллекти билан бутун ҳаётни қамраб олади.* «ЎТА».

2 Шундай ақл-идрок, зеҳн-фаросат эгаси. *..барча бойликларимизнинг асоси бўлган ҳозирги замон интеллектини қарор топтириш бўйича жаҳон андозаларига мос чоратадбирларни кўрмоқдамиз.* Газетадан.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ [лот. intellectus – ақл-идрок, билиш; тушуниш] **1** *от* Маънавий эҳтиёжлар билан яшовчи ёки ақлий фаолиятнинг энг юксак ва мураккаб турлари билан шуғулланувчи (шахс). *..айниқса илмий, яъни интеллектуал кишилар фикрини ўзгартиришда маъмурий ёндашиш ёмон оқибатларга олиб келади.* Мирмуҳсин, Умид.

2 сфм. Интеллектга оид; ақлий, маънавий. *Интеллектуал мулк. ■ Ушбу қонун энг аввало ёшларнинг интеллектуал қобилиятларини ҳисобга олади.* Газетадан. *Бизнингча, энди мамлакатимизнинг интеллектуал салоҳиятини юксалтириш ҳамда халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида малакали мутахассислар тайёрлаб бориш мақсадида истеъдодли ёшларни аниқлаш..* «Тафаккур».

ИНТЕЛЛИГЕНТ [лот. intelligens, intelligentis – тушунувчи, билувчи] Интеллигенцияга мансуб шахс; зиёли.

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ **1** Фан, техника, маданият соҳасида махсус билимга эга бўлган, маълумотли, бирор касб бўйича ақлий меҳнат билан машғул кишилардан иборат ижтимоий гуруҳ, ижтимоий қатлам.

2 Шу гуруҳ (қатлам)га мансуб кишилар; зиёлиллар.

ИНТЕНДАНТ {фр. intendant – бошқарувчи, мудир} Армияда таъминот ишлари билан шуғулланувчи ҳарбий хизматчи.

ИНТЕНСИВ [фр. intensif < лот. intensio – гайрат қилиш; кучайиш] **1** Ортиқ даражада жадал, тез, қизгин. *Интенсив ҳаракат. Интенсив тебранишлар. Ўзбек тилини хорижликларга интенсив ўргатиш курслари. ■ Кўпгина хўжаликлар чорвачиликни интенсив ривожлантириш йўлига ўтиб, яхши натижаларга эришмоқдалар.* Газетадан.

2 Энг кўп маҳсул берадиган, серунум. *Деҳқончиликнинг интенсив тизими.*

ИНТЕНСИВЛАШ Интенсив ҳолатли қилиш, маҳсулдорликни, ҳосилдорликни ошириш. *Меҳнатни интенсивлаш. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаш.*

ИНТЕР- [лот. inter – орада, ўртада] Байналмилал ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми: 1) оралиқ ҳолат, оралиқда жойлашганлик, ўртада; 2) умумийлик, умуммақбуллик, ўзаро боғлиқлик; 3) байналмилал, халқаро маъноларини ифодалайди.

ИНТЕРАКТИВ [ингл. interactive] – қ. **интерфаол**.

ИНТЕРВАЛ [лот. intervallum – оралиқ, масофа; вақт оралиғи] **1** Бир нарса билан иккинчи бир нарса оралиғидаги масофа, оралиқ. *Колоннада машиналар 50 метр интервал билан борар эди.*

2 Бир ҳодиса билан иккинчи ҳодиса ўртасидаги оралиқ, ўтган ёки ўтадиган вақт; танаффус. *Артиллерия залллари орасидаги интервал бир неча секунддан ошмас эди.*

ИНТЕРВЕНТ Интервенция уюштирувчи ёки унда қатнашувчи. *Ражабов инглиз интервентлариға қарши жанг қилди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИНТЕРВЕНЦИЯ [лот. interventio – аралашув] Бир ёки бир неча давлатнинг бошқа давлат ишига ҳарбий, иқтисодий, дипломатик йўл билан ўзравонларча (очиқ ёки яширин) аралашуви.

ИНТЕРВЕНЦИЯЧИ айн. **интервент**.

ИНТЕРВИДЕНИЕ [интер.. + лот. video – қарайман, назар соламан] Иштирокчи мамлакатлар ўртасида дастурлар айирбошлаш мақсадида 1960 йилда тузилган халқаро телевидение ташкилоти.

ИНТЕРВОКАЛ [интер.. + лот. vocalis – унли товуш]; **интервокал товуш** тлш. Икки унли товуш ўртасида келадиган товуш.

ИНТЕРВЬЮ [ингл. interview – учрашув, юзма-юз суҳбат] Журналистика жанри; матбуот, радио ёки телевидениеда бериш учун мухбирнинг бирор шахс билан ўтказган суҳбати ва шу суҳбатнинг матни. *Конференция қатнашчиларидан олинган интервью. ■ ..газеталаримизда олимлар лабораториясидан репортажлар, илмий очерклар, ихтирочилардан олинган интервьюлар аҳён-аҳёндагина кўриниб қолади. «Фан ва турмуш».*

ИНТЕРЛИНГВА [интер.. + лот. lingua – тил, лисон] Халқаро ёрдамчи тиллардан бири (1950 йили Нью-Йоркда Халқаро ёрдамчи тиллар ассоциацияси томонидан яратилган).

ИНТЕРЛИНГВИСТИКА [интер.. + лингвистика] Тилшуносликнинг халқаро муомалага мўлжалланган сунъий тиллар (волапук, эсперанто ва б.), математик ва инфорацион тиллар қурилишини ўрганувчи соҳаси.

ИНТЕРМЕДИЯ [итал. intermedio – оралиқда; ўртада жойлашган; ора-орада] Драма ёки опера асари орасига киритиладиган (орасида бажариладиган), одатда ҳажвий мазмундаги, қўшимча кичик саҳна асари ёки пьеса. *Сатира-юморнинг жанрлари жуда кўп: фельетон, ҳажвий ҳикоя.. интермедия, аския, баҳрибайт ва ҳоказолар. «Муштум».*

ИНТЕРНАТ [лот. internus – ички] **1** Ўқувчилари давлат томонидан овқат ва кийим-кечак билан таъминланадиган ўқув юрти. *Интернатға берилди Етим қиз Қумри. Ўтди унинг шу ерда Уч-тўрт йил умри.* Файратий.

2 Ногиронлар ва нуруний кексалар уйи.

3 Ўқув юрти қошидаги ўқувчилар ётоғи. *Шаҳар чеккасидаги янги типовой мактаб, унинг ёнига қурилган.. ётоқ-интернат биноларининг қизғиш гишталари кун тиғида жимирлайди.* Ш. Фуломов, Ёркин йўллар.

ИНТЕРНАТУРА [лот. interna – ич, ички томон] Врачларнинг диплом олгандан кейин клиникалар ва касалхоналарда малака орттириши.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ [фр. internationale < интер.. + лот. natio, nations – халқ] **1** *от* Баъзи бирикма номлар таркибида «халқаро бирлашма» маъносини билдиради.

Биринчи Интернационал тар. 1864 йил 28 сентябрда Лондонда таъсис этилган биринчи халқаро пролетариат ташкилоти. **Коммунистик Интернационал, Коминтерн тар.** 1919 йилдан 1943 йилга қадар жаҳон коммунистларини бирлаштирган халқаро ташкилот.

2 (И – катта) *от* эск. Халқаро пролетариат гимни; коммунистик партиялар гимни.

3 сфт. қ. байналмилал.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ [фр. internationalisme] Халқлар ва ижтимоий ғуруҳ-

ларнинг халқлар, миллатлар озодлиги, мустақиллиги, ҳуқуқий тенглигига асосланган бирдамлик ва ўзаро ҳамкорлик принципи; байналмилалчилик.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ қ. байналмилалчи.

ИНТЕРНЕТ [ингл. Internet < интер.. + ингл. net – тўр, ўргимчак тўри: умумжаҳон тармоғи] Умумжаҳон компьютер тармоғи; бутун жаҳон бўйича тарқалган ва телефон ҳамда оптик-толали линиялар, модемлар ва б. билан ўзаро боғланган, ҳар қандай ахборотни ўзаро алмаша оладиган катта миқдордаги компьютерлар мажмуи.

ИНТЕРНЕТЛАШУВ Умумжаҳон компьютер тармоғи – Интернетга қўшилиш, уланиш; Интернет тизимидан фойдаланишга ўтиш.

ИНТЕРПОЛ [ингл. Interpol < International criminal police organisation] Халқаро жиноят полицияси ташкилоти.

ИНТЕРФАОЛ Информациони, ахборотларни компьютер тармоғи орқали қабул қилиш ёки узатишга асосланган. *Ўқитувчи ҳар қандай шароитда муаммоли, интерфаол усулда дарс ўтишга тайёр бўлиши керак.* Газетадан.

ИНТЕРЬЕР [фр. interieur – ички] архит. Тураржойлар, жамоат ва саноат бинолари ва иншоотларининг меъморий ва бадиий жиҳатдан безатилган ичкари қисми.

ИНТИБОҲ [а. إنتباه – огоҳлик, ғафлатдан уйғониш; диққат-эътибор] Қалбдаги ғафлатнинг барҳам топиши, руҳий уйғониш, бедорлик.

ИНТИЗОМ [а. إنتظام – тартиб, тартибли тузилиш; изчиллик] Жамиятнинг ёки маълум жамоа аъзоларининг амал қилиши, бўйсунуши лозим бўлган қатъий тартиб, қоида. *Ҳарбий интизом. Меҳнат интизому.* ■ *Қаердаки интизом маҳкам, у ерда иш йирик. Қаердаки интизом бузилди, у ерда иш расво.* Уйғун, Навбаҳор.

ИНТИЗОМИЙ Интизомга оид, интизом билан боғлиқ. *Юқорида кўрсатиб ўтилган ҳуқуқ бузувчилик ҳолларини содир этган шахсларга нисбатан маъмурий жазо билан бир қаторда, интизомий жазо чораси ҳам қўлланиши мумкин.* Газетадан.

ИНТИЗОМЛИ Интизомни маҳкам тутувчи, унга амал қилувчи, бўйсунувчи, тартибли. *Интизомли лашкар енгилмас.* Мақол.

■ *Мактабдошлар орасида Беғижон интизомли ва сергак бўлганидан, ўқитувчилари бошқа болаларни у билан тенглашишга чақирар эди.* Н. Сафаров, Жанговар саҳифалар.

ИНТИЗОМСИЗ Интизоми йўқ, интизомга амал қилмайдиган, бўйсунмайдиган; тартибсиз. *Интизомсиз жангчи интизомни бузгани учун унга навбатдан ташқари икки наряд бериш керак бўлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИНТИЗОМСИЗЛИК Интизоми йўқ ҳолат, интизомни бузиш. *– Мен бундай интизомсизликка чидаб туролмайман, – бошлиқ тиқмачоқдай мушти билан столни урди, – мен ҳалоллик билан, виждон билан ишлайдиган одамни яхши кўраман.* Ойбек, Нур қидириб.

ИНТИЗОР [а. إنتظار – кутиш, кўз тутиш] Кўришга муштоқ, йўлига мунтазир. *Балки интизордир онаси, ёри, Балки соғингандир экинзор қирлар.* Уйғун. *Фақат она, дард ва жафога тўлган она, тиқ этса эшикка қараб, йўлига интизор ўтирар эди.* Ойбек, Нур қидириб. *Булардан эллик қадамча нарида, ўқариқ ичида, юзини ўсиқ ғўзалар билан тўсиб турарди интизор этган қиз.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИНТИЗОРЛИК Интизор ҳолат, кутиш. *Севгилисини соғиниб сарғаяди, интизорлик юрагини ҳар дам тирнайди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ИНТИЛИШ 1 Интилмоқ фл. ҳар. н. *Ҳаётни билиш ва ундан ўзининг лойиқ ўрнини топишга интилиш – ҳар бир кишининг умиди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Мақсад, бирор нарсага эришиш йўлидаги ҳаракат. *Миллатпарвар кишилар барча адоватларни, мансаб учун бўлган интилишларни бир четга суриб қўйиб, янги раҳбар атрофига бирлашадилар..* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. *Биринчи муваффақиятсизликдаёқ ўз мақсади, интилишларидан воз кечган киши ҳақиқий зиёли эмас, у ҳеч вақт ҳақиқий одам бўла олмайди.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

3 Мойиллик сезгиси; майл (ишқ, сеvgи ҳақида). *Қиз Сирожни севадимми, йўқми – ўзи ҳам билмас эди.* Аммо кўнглида Сирожга интилиш сезиб юрарди. Ф. Мусажонов, Ҳури. *Адолат ўзига нариги маҳалладаги Султонхожи бойнинг совчи қўйдираётганини сезиб қолганди.* Бу нарса Адолатнинг Усмонжонга

бўлган интилишини кучайтириб юборди. С. Зуннунова, Гулхан.

ИНТИЛМА: марказга интилма куч физ. Айлана бўйлаб ҳаракат қилаётган жисмни айланада тутиб турувчи, шу айлана марказига йўналган куч.

ИНТИЛМОҚ 1 Бирор нарсага, кимсага ёки томонга отилмоқ, ташланмоқ, ҳаракат қилмоқ. [Жувон] *Шохни ушлагани икки-уч интилиб, ушлай олмади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Асқар ота кўзига ювошроқ кўринган бир отни синамоқчи бўлиб минган эди, от анҳорга интилди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

2 Мақсад йўлида, унга эришиш, амалга ошириш учун ҳаракат қилмоқ. *Илм-маърифатга интилмоқ. Интилганга толе ёр.* ■ У худди сингисининг қотилини энди топгандай, титраб-қақшаб, қасосга интиларди. Шухрат, Шинелли йиллар. *Шерали вазиятни юмшатишга интилди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ИНТИЛУВЧАН Интилиш (интилиб ишлаш) хусусияти кучли. *Бир-биридан ишчан, бир-биридан интилувчан қизларнинг ишлари борган сари ривожланиб борапти.* Газетадан.

ИНТИМ [фр. intime < лот. intimus – энг чуқур, теран; ички, самимий] Юракдаги сир, ҳис-туйғу ва ш. к. га оид; юракдаги, сирли. *Интим муносабатлар. Интим суҳбат.* ■ ...муҳаббат – жуда нозик интим туйғу. *Айниқса ҳаёси кучли ёшлар жўн гапларини ҳам кўпчиликдан четда.. гаплашишга интиладилар.* П. Қодиров, Қанотимиз жуфт бўлсин.

ИНТИХОБ [а. انتخاب] – сайлов; сайлаш, танлаш] эск. кт. Танлаш, сайлаб олиш.

Интихоб этмоқ (ёки қилмоқ) Танлаб, сайлаб олмоқ.

ИНТИҚ шв. Сабрсизлик билан кутувчи; интизор. *Мен зиндонга арқон солай, Белга боғла, тортиб олай, Бирга йўлга равон бўлай, Йўлингга интиқ Барчиной.* «Алпомиш». *Майсалар эндигина ниш отаётганда, сиз гуллашини интиқ кутасиз.* Газетадан.

ИНТИҚМОҚ шв. Шошмоқ, ошиқмоқ. *Ниҳоят, бир замон у орқадан ўзи интиқиқ кутган машина овозини эшитиб, йўл чеккасига чиқиб тўхтади.* М. Мансуров, Ёмби.

ИНТИҚОМ [а. إنتقام] – ўч, қасос; ўч олиш] Ўч, қасос. *Интиқом олмоқ.* ■ *Интиқом ҳисси-ла кўзга қон тўлган Довжорак эрларнинг намоиши бу.* Ф. Фулом. *Низомиддин*

учун ўч оламиз. Интиқом кунлари яқин. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИНТИХО [а. إنتهاء] – охир, ниҳоя] Охир, ниҳоя; зид. **ибтидо.** *Ишни интиҳосига етказмоқ.* ■ *Қаҳрамонлардан ҳар бирининг ўй-фикрини, босган қадамини.. ҳамма-ҳаммасини ибтидосидан интиҳосигача яхши билади.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ғазал интиҳосига етган сари Авазнинг чехраси ёришиб борарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ИНТИҲОСИЗ Охири, интиҳоси йўқ, туганмас, бепоён. *Мирзакамолиддиннинг узоқ, интиҳосиз гапидан шундай мазмун чиқар эди.* С. Аҳмад, Қадрон далалар. *Очил китоб ўқишга ихлос қўйган эди, китоблар унинг интиҳосиз хаёлларига қанот боғлар.. эди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

ИНТОКСИКАЦИЯ [лот. in – ички + юн. toxikon – заҳар] Организмнинг ташқаридан тушган ёки организмнинг ўзида ҳосил бўлган заҳарлар таъсирида зарарланиши.

ИНТОНАЦИОН Интонацияга оид. *Нутқнинг интонацион воситалари..*

ИНТОНАЦИЯ [лот. intonare – баланд овозда гапирмоқ, талаффуз қилмоқ] **1** Сўзловчининг нутқ мавзуйига муносабатини, ҳис-туйғусини ифодаловчи талаффуз услуби; тон.

2 тлш. Товушнинг ўзгаришидан, пастбаланд бўлиб туришидан иборат бўлган ритмик-оҳангдор нутқ тузилиши; оҳанг. *Хитоб интонацияси. Сўроқ интонацияси.*

3 мус. Ашулада ёки мусиқада оҳангнинг тўғри олиниши.

ИНТРИГА [фр. intrigue < лот. intricare – адаштирмоқ, йўлдан урмоқ] **1** Ғаразли мақсад йўлида қилинган яширин ҳаракат, фитна, ҳийла-найранг. *Интрига уюштирмоқ.*

2 ад. Эпик ёки драматик асарда иштирок этувчиларнинг ўзаро курашини очувчи воқеалар ривожини схемаси. *Комедиянинг интригаси кулгили бўлади, унда иштирок этувчи шахслар кулгили аҳволга тушиб қолади.* «Адабиёт хрестоматияси».

ИНТРИГАЧИ Интрига уюштирувчи; фитначи, галамис.

ИНТУИЦИЯ [лот. intuitio < intueri – синчиклаб, диққат билан қарамоқ] кт. **1** Тажрибага асосланган ғайририхтиёрий ҳис, фаҳм-фаросат, зийраклик. *Интуиция билан йўл топмоқ.*

2 Ҳақиқатни тажриба ва асосларсиз бевосита англаш, тушуниш, пайқаш.

ИНФАРКТ [лот. infarctus – лиқ тўла, тикилган] *тиб.* Таъминловчи томирлар тортишганда ёки бекилиб (тўсилиб) қолганда, қон таъминотининг тўсатдан бузилиши натижасида муайян аъзонинг жонсизланган (ўлган) қисми (асосан, юрак мушаклари – миокард ҳамда ўпка, жигар инфарктлари учрайди). *Инфаркт касаллиги қон босими юқори бўлган кишиларда кўп учрайди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ИНФЕКЦИОН Инфекцияга, юқумли касалликларга оид, инфекциядан келиб чиққан; юқумли, юқадиган. *Грипп – инфекцияцион касаллик. Инфекцион касалхона.*

Инфекцион касалликлар 1) касаллик кўзгатувчи микроорганизмларнинг одам, ҳайвон ва ўсимлик организмга кириб, кўпайиб, зарарли таъсир кўрсатиши натижасида келиб чиқадиган касалликлар; 2) тиббиётнинг инфекцияцион касалликларнинг келиб чиқиш сабаблари, ривожланиш механизми, клиник кўриниши, шунингдек, профилактикаси, давоси ва диагностикаси каби масалалар билан шуғулланувчи махсус тармоғи.

ИНФЕКЦИЯ [лот. infectio – зарарланиш < inficere – юқмоқ, юқтирмоқ; зарарланмоқ, заҳарланмоқ] *тиб.* Касаллик пайдо қиладиган микроорганизмлар туфайли касалликнинг юқиши; юқтиришлик. *Инфекция манбаи касал одам ҳисобланади. Инфекциянинг олдини олиш чоралари.* ■ *Бола организмнинг инфекцияларга қарши чидамлилигини оширишда чиниқишнинг моҳияти каттадир.* «Саодат».

ИНФИНИТИВ [лот. infinitivus – ноаниқ] *тлш.* Феълнинг ноаниқ шакли; масдар.

ИНФЛЯЦИЯ [лот. inflatio – шишиш, кўтарилиш; шиш, бўртиқ] Муомаладаги қоғоз пуллар массасининг таклиф қилинаётган реал товарлар ҳажмига нисбатан ҳаддан ташқари ортиб кетиши ва пулнинг қадрсизланиши ва бунинг натижасида товар ва хизматлар баҳосининг кўтарилиши, пулнинг харид қилиш қувватининг пасайиши. *Иқтисодиётимизни барқарорлаштиришни, пул қадрсизланиши – инфляцияни камайтиришни.* Газетадан. *Инфляция балоси МДХ мамлакатларининг бирортасини четлаб ўтгани йўқ.* Газетадан.

ИНФОРМАТИКА [лот. informatio – тушунтириш; огоҳ, хабардор қилиш] Информатсия (маълумот-ахборотлар)нинг умумий

хоссалари, тузилиш қонуниятлари, уни излаш, узатиш, сақлаш, қайта ишлаш ва инсон фаолиятининг турли соҳаларида қўллаш методлари ҳақидаги фан соҳаси. *Информатика оғирроқ, мураккаброқ фан бўлганлиги туфайли машғулотларда уйин воситаларидан фойдаланиш ҳам яхши натижа беради.* Газетадан.

ИНФОРМАЦИОН Информатсияга, ахборотга оид. *Информацион билдириш. Информацион варақалар.*

ИНФОРМАЦИЯ [лот. informatio – тушунтириш, баён қилиш] қ. **ахборот.**

ИНФРАСТРУКТУРА [лот. infra – остида; паст; кучсиз + structura – тузилиш] қ. **инфратузилма.** *Сўх ўзининг географик жойлашуви ва инфраструктураси жиҳатдан ўзига хос характерга эга.* Газетадан.

ИНФРАТОВУШЛАР *физ.* Инсон қулоғи эшитмайдиган паст частотали товушлар.

ИНФРАТУЗИЛМА Ишлаб чиқариш ва товар муомаласига хизмат қилувчи ва инсон (жамият) ҳаёт фаолияти учун зарур бўлган меъёрий шароитни таъминлашга хизмат қиладиган турли-туман ёрдамчи хизмат кўрсатувчи соҳалар мажмуи. *Ўз навбатида, банкнинг инфратузилмаси ҳам жадал ривожланиб бормоқда.* Газетадан.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси Ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатувчи соҳалар – транспорт, электр ва иссиқлик таъминоти, сув ҳўжалиги, алоқа-ахборот хизмати ва б. **Ижтимоий-маиший инфратузилма** Аҳолига хизмат кўрсатувчи соҳалар – маориф, соғлиқни сақлаш, маиший хизмат ва б.

ИНФРАҚИЗИЛ: **инфрақизил нурлар** *физ.* Спектрнинг қизил тусли қисмига ёндош, кўзга кўринмайдиган нурлар.

ИНФУЗОРИЯ [лот. infusus – бирор нарса ёки жойга қуйилган] Асосан сувда яшайдиган, юксак ривожланган бир ҳужайрали микроскопик жонивор.

ИНЧУНИН [ф. اینچنین – шундай; шунга ўхшаш] *кт., кам қўлл.* Шундай, худди шунинг каби; шунингдек. *Инчунин, Қулатқорани бир кун эмас бир кун шип-шийдам қилиб, гўлаҳхонада тиз чўқтириш орзуси қанчалик лаззатли!* А. Мухтор, Опасингиллар. *Савр келди – экинчига давр келди деганларидек, тақачининг устахонаси эски омов, мертик кетмон.. инчунин турли-туман темир-терсак билан тўлиб-тошган..* А. Мухтор, Чинор.

ИНШО [а. إنشَاء – ташкил этиш; яратиш, қуриш, барпо қилиш; ижод, баён; таҳрир] Ўқув юртрларида она тили ёки адабиётдан ёзма иш. *Иншо олмоқ. Иншо ёзмоқ.* ■ *Гавҳар иккита имтиҳондан аъло олдию.. иншои тўрт бўлиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Иншо қилмоқ эск. Барпо қилмоқ, қурмоқ.

ИНШООЛЛО(Х) [а. إنشَاء الله – худо хоҳласа] 1 Худо хоҳласа, худога ҳуш келса. *Боя аччиққина хўрда қилиб қўювдим, ичиб олди. Иншооллоҳ, эртага туриб кетар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *У зулм илдиизига болта урди. Иншоолло, зулм дарахти қурийди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Яхши истак билдириш учун қўлланидиган ва худоё, илоҳим каби маъноларда келадиган дуо ибораси. [Мунажжим:] *Самовий мавжудотлар шаҳаншоҳнинг бахт ва саодатидан башорат бердилар.* [Ҳусайн:] *Иншоолло, айтганингиз келсин!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ИНШООТ [а. إنشآت – қурилишлар, бинолар] Турли мақсадлар учун қурилган бинолар ва уларнинг ускуна-жиҳозлари. *Гидротехник иншоотлар.* ■ *Сув ости кемалари ёрдамиде қуриш мўлжалланаётган бу иншоот бўйлаб реактив двигателли вагон-снаряд қатнаши кўзда тутилмоқда.* «Фан ва турмуш». *Магистрал каналларнинг бош қисмларида бир оз мураккаб иншоотлар қурилди.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.

ИНЪЕКЦИЯ [лот. injectio – юбориш] Тери орасига дори юбориш; укол. *Инъекция усули билан қўлланган дори организмга жуда тез таъсир қилади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ИНЪИКОС [а. إنعكاس – акс этиш] 1 Ойнада, сувда ва умуман, ялтироқ нарса бетида акс этган тасвир; акс. *Лекин бу очилиш кўнгилда пайдо бўлган қандайдир бирор шодликнинг аксланиши бўлмай, балки кўзда ёлқинлана бошлаган газаб ўтининг инъикоси каби эди.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 флс. Объектив воқеликнинг, борлиқнинг киши онгиде акс этиши, акси. *Драма турғининг ифода қилиб берган типлари турмушимизда ҳали ҳам учраб келаятган эскилик сарқитларидан қутула олмаган кишиларнинг бадиий инъикосидир.* «Ўзбек адабиёти тарихи».

ИНЪОМ [а. إنعام – ҳадя, эҳсон] 1 Тортиқ қилиб берилган нарса; ҳадя, совға. *Шо-муродга мени таъриф қиласан.. қизини кўндирасан, келиб менинг инъомларимни оласан.* «Ёдгор». *Бугунги хирмон-хирмон пахталар.. мева-чевалар халқимизнинг меҳнати эвазига келган чўл инъомидир.* Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

Инъом қилмоқ (ёки этмоқ) Тортиқ, совға ва ш.к. бермоқ. – *Мавлонога биздан битта от, анжоми билан инъом қилинсин, – қўшимча қилди Бобур.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Амирзода инъом этган заррин тўнни ҳам куллу устига ёнди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Инъом (эркаклар исми)

ИНҚИЁД [а. إنقياد – риюа қилиш, эргашиш; итоат, тобелик]: **инқиёд этмоқ** (ёки қилмоқ) эск., кт. Бўйсунмоқ, итоат қилмоқ, бўйин этмоқ. *Амрга инқиёд этишдан илгари шу тўғрида жавоб берсангиз.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *..ушбу ёрлиғимизни бердик хўқандлик мирзо Анварғаким, мазкур мулло мирзо Анвар.. устувор туриб, амримизга инқиёд этиб, девонбеги увон дигар садри муншийлик [вазифасини] адо қилгай деб.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИНҚИЛЛАМОҚ Касалик ёки юк оғирлигидан гавдани зўриққан ҳолда тутмоқ ва шу ҳолатга мос товуш («иҳ, иҳ» каби) чиқармоқ; зўриқиб (тиқилиб) нафас чиқармоқ. *Кўзини очмайди, ўқчийди, инқиллайди.* *Бутун бадани ўт бўлиб ёнади.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Кампир инқиллаганча жойига бориб ўтирди, тиззаларининг кўзини уқалаб, оғир сўлиш олди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Шодмонхўжа эса туролмай инқиллар, оғзибурнидан оқаятган қонни.. тўнининг бариға артар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

ИНҚИЛОБ [а. إنقلاب – ўзгариш; тўнтариш, исён] 1 Умуман, жамият ҳаёти ва унинг соҳаларида бўладиган ўзгариш, тубдан ўзгариш. *Бу кунлар бошимизда бир саҳоб ўлса, ажаб эрмас, Мунаввар сув юзинда бир офтоб ўлса, ажаб эрмас.. Қариган чоғда Завқий, инқилоб ўлса, ажаб эрмас.* Завқий.

2 Бир ижтимоий тузумни бошқаси билан алмаштириш орқали бўладиган ўзгариш; тўнтариш. *Февраль инқилоби.* ■ *Инқилобни фарб олимлари ҳам «ижтимоий тараққиётнинг ибтидоий ва ёввойи шакли», деб атаганлар.* Газетадан.

3 Инқилоб (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ИНҚИЛОБИЙ Инқилобга оид. *Инқилобий ҳаракат. Инқилобий шиор. Инқилобий ишлар. Инқилобий ўзгаришлар. Инқилобий варақалар. Инқилобий мавзу.*

ИНҚИЛОБЧИ Инқилоб тарафдори, инқилоб қатнашчиси.

ИНҚИРОЗ [а. إنقراض — охир бўлиш, битиш, тугалиш] 1 Тараққийтда орқага кетиш, пасайиш; таназул, тушкунлик. *Бинобарин, биз моддий таназул билан маънавий инқироз мувозий [тенг, баробар] тарзда юз беришини бошимиздан кечирдик.* Газетадан.

2 Тугаш, охир бўлиш, битиш. *Мўмин мирзонинг ўлими теурийлар хонадонининг инқирозидан нишонидир.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Инқирозга учрамоқ (ёки юз тутмоқ) 1) орқага кетмоқ, пасаймоқ, таназулга, тушкунликка учрамоқ; 2) тугамоқ, битмоқ. *Кутилмаганда Нормухамедовлар сулоласи инқирозга учраб, қонуннинг шафқатсиз қамчисига йўлиқди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ИОН [юн. ion — борувчи] физ. Атом ёки атомлар гуруҳи бир ёки бир неча электрон қабул қилганда ёки йўқотганда ҳосил бўлаган зарядланган заррача.

ИОНА [а. إنة — ёрдам, кўмак] эск. 1 Моддий ёрдам, нафақа. *-Бу юртнинг бойлари қани? — диққати ошиб қизиша бошлади Валихон. — Қани савдогарлари? Қани амалдорлари? Сийлов қани? Иона қани?* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Бирор кори хайр учун тўпланган пул. *Паспортимни қўлимга осонгина тутқизиб қўя қолмади.. иона баҳонаси билан аллақандай бир қутига пул ташлаттириб, сўнгга қўл қўйдириб, паспортимни қўлимга тутқазди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Мен боёнларимиздан эликтасини «кўмак» рўйхатига олиб қўйдим. Улар бугун-эрта иона тўлаб келтирадилар.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ИОНЛАШМОҚ физ. Ионларга айланмоқ, ион ҳосил қилмоқ. *Ионлашган ҳаво.*

ИОНЛАШУВ физ. Атом ёки молекулаларнинг ионларга айланиши; ионларнинг ҳосил бўлиши.

ИОНОСФЕРА [ион + юн. sphaera — шар] физ. Атмосферанинг ион ёки эркин электронларга бой бўлган юқори қатлами. *Учин-*

чи йўлдош ёрдами билан.. радио тўлқинларининг ионосферада тарқалиши ҳақида ва бошқа муҳим маълумотлар олинди. Газетадан.

ИП 1 Пахта, хом ипак, зиғир, жун ва ш. к. толасидан ингичка қилиб йигирилган ёки йигирилмаган тикув, тўқув материали. *Пишиқ ип. Хом ип. Машинага ип солмоқ. Ип газлама.* ■ [Алиохун] *Бир неча минутдан сўнг туриб.. игнани олди, қаердандир ип топиб, эски, серямоқ кўйлагининг йиртиғини тикишга ўтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Буни сотиб, чарм, ип, сирач, мум сингари қосибчилик учун керакли ашёларни олади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Умуман, боғлаш, ўраш ва ш. к. мақсадлар учун қўлланадиган нарса (мас., шнур, кано, чилвир). *Ботинка ипи. Мард йигит қўлида аждар ўлади, Номард одам ипи аждар билади.* Мақол. ■ *Тоғаси, сўйилган қўйнинг ипини олди-ю, шошиб, ташқарига чиқиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Пай, ичак ва ш. к. дан чолғу асбоблари учун тайёрланган тор. *Мели полвон.. дуторга аччиқ қилиб сўзлади: -Сени ўйлаб топган Афлотунни кўп ақлли одам ўтган дейдилару, фақат ипингни узилмайдиган қилиб яшагга ақли етмабди-да.* П. Турсун, Ўқитувчи.

4 кўчма айн. **ришта** 3. *Дўстлик ипи. Муҳаббат ипи.* ■ *Доирачи, раққоса ва созандалар ўртасида томошабин сезмайдиган нозик алоқа ипи мавжуд.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Ҳаётнинг кўнгли чўкиб кетди, лекин жони чиқиб қолган умид ипини узгиси келмади. Фақат калласини қимирлатиб, «хўп» деб қўя қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 кўчма Йўл, чизиқ, хат. *Узоқда, кечанинг қора чодирига бурканган дарахтлар устидан.. ўқлар.. ҳавода олов ип чизиб учардилар.* Ойбек, Куёш қораймас.

Бурнидан ип ўтказмоқ Айтганига, айтган йўлига юрадиган қилмоқ. *Насиҳат қилманг менга. Бурнига ип ўтказаман, деб ўйламанг.* С. Зуннунова, Узилган ип. *Болагинамга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб олди бу доғули.* С. Аҳмад, Чўл бургути. **Ип эшолмайди** Тенг ёки бас кела олмайди. *Сизнинг сарполарингизни кийгандан кейин бирам очилиб кетдики.. жаннатдаги ҳуру гилмонлар ҳам унинг олдида ип эшолмайдиган бўлиб қолдилар.* Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. **Ипидан игнасигача** Бутун тафсилоти билан, майда-чуйдасигача; батафсил. *Сиз айтинг, ахир,*

сиёсатни ипидан игнасигача биласиз, мен нима қилсам бўлади энди? П. Турсун, Ўқитувчи. *Кечқурун отам ишдан қайтгач, онам йиғлаб-йиғлаб, воқеани ипидан игнасигача айтиб берди.* Х. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

ИПАК 1 Пилла қурти чиқарган жуда ингичка, пишиқ, ялтироқ, товланиб турадиган мулойим тола ва ундан йигирилган ип. *Хом ипак. Пишитилган ипак.* ■ *Ипак толалари сифатини янада яхшилаш борасида олиб борилган изланишлар ижобий яқунланди.* Газетадан. *Адолат қопчиғини очди. Унда ангишвонадан тортиб, ип, ипакларгача бор эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай иплардан тўқилган мато, шойи ва ундан тикилган кийим ёки буюм. *Ипак гилам. Ипак рўмол.* ■ *Зайнаб ҳам татом ипакларга кўмилиб ясанган, кеча эра теккан янги келинлар суратига кирган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Мулойим, нозик. *Ботирали хотинининг қалин ипак сочини силаб гапирди.* Х. Фулом, Машғал.

ИПАКДАЙ, -дек 1 Ипак сингари мулойим, нозик. *Ипакдай майин пахта.*

2 кўчма Жуда ҳам хушмуомала, ширинсўз; мулойим. *Ипакдай аёл. Танқиддан кейин ипакдай бўлиб қолди.*

ИПАКЛИ Ипаги бор, ипакдан тўқилган. *Халтачанинг ипакли боғичи.*

ИПАКЛИК 1 Ипакли газламадан, шойидан қилинган, тикилган кийим. *Ипаклик киймоқ.*

2 Ипак мато. *Нигора чамадонини очди.. ичини тита бошлади. Янги гулдор дастурхон, бир-икки жўра ипаклик, яна жилдли, жилдсиз китоблар.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИПАКФУРУШ Ипак ёки ипакли газлама сотувчи савдогар. *Поякиликдан носвойни оламан-да, таниш ипакфуруш яхудийдан онам буюрган ипакни харид қилгани жўнайман.* Ойбек, Болалик.

ИПАКЧИ 1 айн. **ипакфуруш.**

2 Пилла ва ипак тайёрлаш билан шуғулланувчи.

ИПАКЧИЛИК 1 Қишлоқ хўжалигининг пилла етиштириш иши билан шуғулланадиган тармоғи. *Ипакчилик хўжалиги. Ипакчилик бошқармаси.*

2 Енгил саноатнинг асосан табиий ва сунъий ипак толаси ва б. турли толалар бирикмасидан ипак (шойи) газламалар тўқиб

чиқарадиган тармоғи. *Ипакчилик комбинати (фабрикаси).*

ИПИЛТИРИҚ Жуда ориқ, нимжон, қилтириқ. *Ипилтириқ бола.* ■ *Ер ориқ-чун ипилтириқ бўлиб сабзи, Эл олдида Кўканинг ҳеч қолмай лафзи.* Ф. Фулом, Кўкан.

ИПИР-ИПИР Бурда-бурда, бўлак-бўлак ипга ўхшаш, паға-паға (сут, ис кабилар ҳақида). *Сут чириб, ипир-ипир бўлиб қолди.* ■ *Корхонанинг деворлари, шиплари ўргимчак инлар, ипир-ипир қора ислар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИПИРИСКИ 1 Кир-чир, исқирт. *Тузувроқ кийиниб бор, манави ипириски нарсаларингни ташлаб. Ёки яхшироқ костюм-шиминг йўқми..* Н. Аминов, Суварак.

2 кўчма Ёқимсиз, бўлмағур (хатти-ҳаракат, гап-сўз ва ш. к. ҳақида) *..айрим ғаламис одамларнинг, ахборот воситаларининг ул зот ҳақидаги маломатларига.. ипириски гапларига Президентимиз чек қўйдирдилар.* Газетадан.

ИПОР [а. عفار — чанг, тўзон] **1** Баъзи ҳайвонларнинг, асосан Сибирда яшайдиган бир хил кийикнинг жинсий безидан олинадиган хушбўй модда; мушк.

2 Шу модданинг ва умуман хушбўй нарсаларнинг ҳиди. *Тарқатар шингилларинг райҳон ипорнинг бўйини, Чорласа ширин чарослар, бормаин қолғайми мен!* Ф. Фулом.

ИПОРГУЛ Ипор каби хушбуй гул, атиргул.

ИПОТЕКА [юн. hypotheke — гаров] Кўчмас мулкни гаровга қўйиш асосида бериладиган узоқ муддатли қарз; ушбу қарзни таъминлашга хизмат қилувчи гаров.

Ипотека банки Ер-сув ва кўчмас мулкни гаровга қўйиш шарти билан узоқ муддатли қарз беришга ихтисослашган банк.

ИППОДРОМ [юн. hippodromos < hippos — от + dromos — югуриш жойи] Ўйроғ ва пойгачи отларни синаб кўриш ва от спорти бўйича мусобақалар (пойга, улоқ ва б.) ўтказиш учун махсус жиҳозланган иншоотлар мажмуи; отчопар. *Ипподромнинг томошабинлар учун солинган кенг ва баланд минбаригадаги бўш ўринларга одамлар шошилиб жойлаша бошладилар.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.

2 Шундай синовлар ва мусобақаларни ташкил этувчи муассаса. *Ипподром маъмурияти.*

ИПРИТ [фр. Ypres – Бельгиядаги Ипр дарёсининг номи] Молекуласида хлор ва олтингурут бўлган рангсиз органик суюқлик; заҳарловчи модда (дастлаб шу дарё бўйидаги жангда қўлланган).

ИПСИЗ Ипи йўқ, ип тақилмайдиган. *Ҳали қиров тушганича йўқ-ку, эғнида пальто, оёғида қўнжели ипсиз ботинка.* М. Мансуров, Ёмби.

Ипсиз боғламоқ (ёки боғланмоқ) Бўшай олмайдиган, қутула олмайдиган, банд ҳолатга солмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. *– Ҳоким бизни Тешабойга ипсиз боғлаб бериб кетди, – деди Қудрат.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Мана, бўлимга ипсиз боғланиб ўтирибди. Уй-жойига қаролмайди.* С. Нуров, Нарвон.

ИРВАЙМОҚ Эгри бўлиб қолмоқ, қийшаймоқ (уй, девор, оғиз ҳақида). *Деворнинг ирвайган ерлари.* ■ *Ирвайган оғизларида папирос.* «Муштум».

ИРГАМЧИК с. т. Кишини жиркантирадиган; йиргамчик, жирканч.

ИРГАНМОҚ с. т. Йирганмоқ, жирканмоқ.

ИРГАНЧ с. т. Жирканч.

ИРЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лабларни ёйиб, ёқимсиз кулумсирамоқ; иршаймоқ, тиржаймоқ. *Мунча иржайсан? ■ Фосих афанди бўлса.. қора дўдул устида кўйдирган калладай иржайиб ўтирар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИРИДИЙ [лот. iridium < юн. iris, iridos – камалак; тузлари турли рангда бўлгани учун шундай аталган] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кумушранг-оқ, жуда қаттиқ, лекин мўрт металл; платина металллар туркумидаги кимёвий элемент.

ИРИЛЛАМОҚ 1 «Ир-р-р» деган овоз чиқариб хурмоқ (ит ҳақида). *Узала пушиб, оғзи билан пашша тутиб ётган каттакон сариқ ит бошини кўтариб ириллади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 *кўчма салб.* Уришгандек гапирмоқ (итнинг шундай ҳаракатига нисбат берилади). *Сиз бўлмасангиз, булар билан бир ерда ўтириб, гаплашиб бўладими. Халфа билан Махсумнинг дарров ириллаганини кўрдингизми?! П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИРИМ этн. Бирор мақсад, ният билан қилинган хурофий тадбир (мас., тўйдан

яхши ният билан бирор нарса олиб кетиш; дард-балони қайтариш, зиён-заҳматдан, кўз тегишдан сақлаш учун бирор нарсани бошдан ўгириб ташлаш ва б.). *Она-бола дарвозадан чиқаётганда эса, иримини қилиб, қўлидаги ойна устига обдастан сув югуртириб, Латофат билан келини кўздан ғойиб бўлгунча қараб қолди.* С. Кароматов, Ҳижрон. *Эски иримлардан қутулиб кетмаган баъзи бўлтаклар.. ходонинг устига исирик боғлаб қўядилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Ирим қилмоқ Бирон-бир фалокат, зиён-заҳматга йўлиқмаслик ёки унинг олдини олиш чорасини қилмоқ, қидирмоқ; ирим тарзида бирор нарса қилмоқ. *Икки кампир ирим қилиб, Маликанинг дард тутаетганлигини ҳеч кимга билдирмасликка тиришиб.. эшикни ҳам занжирлаб қўйишган эди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Охири у ирим қилиб, хужрасининг эшигини қулфламай, кўчага чиқди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ҳадича хола бурунгидай унинг.. пешонасидан ўпди, дуо қилди, ирим қилиб, кузатгани чиқмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИРИМИГА рвш. Йўли учун, номига, хўжа кўрсинга. *Концертда биринчи рақсни жуда ёмон ўйнадим. Бир-икки одам иримига чапак чалгандай бўлди.* С. Аҳмад, Зумрад. *Муродова ҳамроҳлари билан уриштирди-ю, иримига бир хўплаб, рюмкасини шиша орқасига яшириб қўйди.* И. Раҳим, Ихлос.

ИРИМКАШ Ҳар нарсага ирим қилаверадиган, иримчи; хурофотга берилган. *Мен иримкаш одамлар тоифасига кирмайман.* «Шарқ юлдузи».

ИРИМОҚ Микроорганизмлар таъсирида бузилмоқ, сасиб-бижғиб, яроқсиз ҳолга келмоқ; айнимоқ, чиримоқ. *Гўшт ирибди.*

■ *Лат еб ириган анорларнинг суви чиқиб, пулларга ўтиб кетибди.* Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб. *Деҳқонбой ота каттакон тўрлама қовун тумшугидаги ириган ерини ўйиб ташлаб, карж қилиб сўйди.* Мирмуҳсин, Юзида ниқоби бор.

ИРИМ-СИРИМ айн. ирим-чирим. *Қилмадим куф-суф, ирим-сиримлар.* С. Акбарий.

ИРИМЧИ Иримга ишонувчи; ирим-чиримга берилган, иримкаш. *Иримчи одам.* ■ *Унинг [сигирнин] бўйнидаги бир парча эски чарм саланглаб, яғринига уриларди. Эгаси иримчи бўлса керак, кўз тегмасин, деб тақиб қўйган-да.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИРИМ-ЧИРИМ Ҳар хил иримлар. *Шу қорда домлага бориш нимаси!? Ҳар бало оймдан чиқади. Ирим-чирим бўлса бас. Ойбек, Танланган асарлар. 5–6 ёшларда эди шекилли. Авзам жуда қаттиқ оғриди. Кўрсатмаган табибу қилмаган ирим-чирим қолмади. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

ИРИН эск. Лаб, дудоқ. *Ирим очиқ иринлари ичидаси оқ тишлари билан тилини гарча тишлаган-да, гўё шу турмушда, шу замонда туғилгани учун «аттанг» ўқийдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ИРИТ [юн. iris – рангдор парда, ёй парда] Кўз рангдор (ёй) пардасининг яллиғланиши (бунда кўз ёшланади, хиралашади, қаттиқ оғриydi, бемор ёруққа қарай олмайди).

ИРИШ тиб. Тери, мушак, суяк ва б. тўқималардаги азотли органик моддалар, асосан, оқсилларнинг микроорганизмлар ҳаёт фаолияти оқибатида емирилиш жараёни.

ИРКИЛМОҚ шв. Сесканиш, чўчиш, ҳазар қилиш билан ўзини тортмоқ, тортинмоқ. *Чол чорвоққа келиб юрадиган йўлга бурилди. Шунда Ёдгор иркилиб, отининг жилловини тортиб, бовага қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турибди. «Ёдгор». Мен кўриб, сесканиб, иркилиб қолдим. «Баҳром ва Гуландом». Дим иркилмай ўққа тутди буларни. Фозил Йўлдош ўғли.*

ИРКИТ Киши ирганадиган даражада кир, ифлос. *Ирkit бола. Ирkit пиёла. ■ Бир ёнда судралган қиш увадаси: ирkit қор уюми. Р. Бобожон, Янги китобдан. ..тайёр жой турганда, ирkit жойда ётиш нима ҳожат! Ҳ. Шамс, Душман.*

ИРМОҚ 1 Бирлашиб, қатта дарё ҳосил қилувчи ҳар бир айрим кичик дарё. *Сирдарё ирмоқлари. ■ Ёлғиз оққан ирмоқ ҳам фойда келтиради, қизим, ахир, оқиб-оқиб, дарёга қўшилади-ку! Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ғайратлар пахта тераётган ерларнинг охирида Зарафшон дарёсининг бир ирмоғи — Қорадарё ўтади. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

2 Умуман, дарёча, кичик дарё. *Бу водийнинг қуёши ҳам бизники, Бахмал қиру зумрад ирмоқлари ҳам. Ф. Фулом. ..Музликлар остидан чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил этиб оқарди. С. Кароматов, Олтин қум.*

ИРОД, ийрод [а. إيراد] — даромад, кирим; келтириш, баён қилиш] *кт.* Ишора қилиш, ҳавола қилиш; келтириш.

Ирод этмоқ Келтирмоқ, баён қилмоқ; сўзламоқ. [Искандар] *Аскарларини йиғиб, қисқача бир нутқ ирод этгандан кейин, шу қалъага биринчи бўлиб чиққан кўнгиллиларга жуда кўп пул ва мартабалар ваъда қилди. М. Осим, Аждолларимиз қиссаси.*

ИРОДА [а. إرادة] — қасд, ният, истак] 1 Мақсадни юзага чиқариш учун кишида бўлган матонат ва қатъият. *Кучли ирода. Темир ирода. Иродаси йўқ одам. ■ Улар қуроллари синса — қўллари билан, қўллари синса — тишлари билан, тишлари синса — иродалари билан қазииш қасдида келган сув ташналари эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Турғунбойнинг] Кўнглини қандайдир шубҳа ва норозилик таталаб турган бўлса ҳам, бирон қарши фикр айтишига иродаси етмади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Ихтиёр, хоҳиш. *Ўз иродасига қарши иш қилмоқ. ■ Ҳуқуқий давлатда озчилик, агар мард бўлса, кўпчиликнинг иродасига итоат қилади. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.*

3 Ирода (хотин-қизлар исми).

ИРОДАЛИ Иродаси кучли, бирор мақсад учун матонат ва қатъият билан курашадиган. *Муҳиддинқори Ёқубов иродали, ҳаракатчан, хушчақчақ, ажойиб овозли санъаткор эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Шу йўл эгилган қоматингизни кўтаради. Иродали бўлинг, фақат иродали бўлинг. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

ИРОДАСИЗ Иродаси йўқ, иродаси суст; бардошсиз. *Иродасиз одам. ■ Порахўр шахслар. сиёсий жиҳатдан етук бўлмаган беқарор ва иродасиз шахсларни қўлга олмоқдалар. Газетадан.*

ИРОДАСИЗЛИК Иродасиз одамга хос хусусият, хатти-ҳаракат, ҳолат; қатъиятсизлик. *Фуломжон эса ҳеч қутилмаганда иродасизликка берилиб, ҳамма нарсадан кўнгли совиди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Иродасизлик қилдинг, десам, хафа бўлма. Бу қоқилиш ўтиб кетади, бир неча вақтдан сўнг ўзингга келасан. Мирмуҳсин, Умид.*

ИРОНИЯ [юн. eironeia — муғамбирлик, айёрлик; билиб билмаганга олиш] *ад.* Бадиий асарлардаги услубий восита — икки маънода қўлланиши мумкин бўлган сўз ёки гапларни қўллаш билан уларнинг асосий маънога тесқари, ҳатто уни инкор этувчи маъноси орқали киноя, қочириқ, пичинг, кесатиқ, мазах маъноларини ифодалаш.

ИРОҚ I Узоқ, олис. *Шаҳар бизга анча ироқ. Осмон ироқ — ер қаттиқ.* Мақол. ■ *Йиғи келди қулоғига ироқлардан пайдар-пай..* Т. Тўла.

ИРОҚ II [a. عراق — Ироқ мамлакати номидан] (И — *катта*) Шашмақом тизимидаги олтинчи мақом номи (қ. **шашмақом**). «Ироқ»ни ироқдаги ёрига эшитилсин, деб куйлар эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИРОҚИ I [a. عراقى — Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган] Каштадўзликда тўрга, канвага ип ёки ипақларни кесиштириб, крест шаклида гул тикиш усули ва шу усулда тикилган нарса. *Ироқи тикмоқ. Ироқи жияк.* ■ *Бошидаги ироқи дўпписи ҳуснига ҳусн қўшарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИРОҚИ II [a. عراقى — Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган]: **ироқи совун** с.т. Юзқўл ювиш учун қўлланадиган хушбўй совун, атирсовун. *Темиртош ҳам кеча қаллиги Менглиойнинг янгасига иккита ироқи совун, ула-элик олиб, янги рўмолчага тугиб, қош қорайганда борган эди.* М. Осим, Ўтрор.

ИРРАЦИОНАЛ [лот. irrationalis — номаъқул; ўйламасдан қилинган] I *флс.* Қонуниятга эга бўлмаган ва шу сабабли тушуниб, ақл билан билиб, мантиқий йўл билан тушунириб бўлмайдиган; ақлдан ташқари. *Иррационал қараш.*

2 *мат.* Бутун сон билан ўлчаб, ифода-лаб ёки ҳисоблаб бўлмайдиган; арифметик амалдан ташқари, илдий топиш амалини ҳам талаб қиладиган. *Иррационал тенглама. Иррационал сонлар.*

ИРРИГАТОР Ирригация, сув чиқариш ишлари мутахассиси. *Катта Наманган каналининг иккинчи навбати ирригаторлар томонидан жуда қисқа муддат ичида қуриб битказилмоқда.* Газетадан.

ИРРИГАЦИОН Ирригацияга, суғориш ишларига оид. *Ирригацион иншоотлар.*

ИРРИГАЦИЯ [лот. irrigatio — сув қўйиш; сунъий суғориш] Сувсиз ерларга сув чиқариш, далаларни, экин майдонларини суғориш ишлари. *Ирригация иншоотлари.* ■ *Республикамизда ирригация ва мелиорация ҳамда янги ерларни ўзлаштириш даражаси бениҳтоя юқори.* «Фан ва турмуш».

ИРСИЙ [a. ارسى — наслдан наслга ўтган; меросга оид] *биол.* Наслга оид, наслдан наслга ўтадиган; наслий. *Фанда шу тушун-*

ча аввалдан маълум, ген ирсий белгини та-шувчи нарса, деб қабул қилинган. «Фан ва турмуш».

Ирсий касалликлар Наслдан наслга ўтадиган, суяк сурадиган касалликлар. ..дунёда ҳар хил ирсий касалликларнинг кўплиги ҳам ирсиятнинг ижтимоий муҳитга боғлиқ эканлигидан далолат беради. Ю. Сатторов, Ирсият ва тақдир.

ИРСИЯТ [a. ارسىت — ворисийлик, меросийлик, ирсийлик] *биол.* Тирик организмларнинг жисмоний ва руҳий хусусиятларни сақлаш ва наслдан наслга ўтказиш, ўзига ўхшаш наслларни бунёд этиш қобилияти, шундай хусусият. *Янги туғилган бузоқчалар чуқур текшириб кўрилди ва уларда дастурлаштирилган барча ирсиятлар мавжуд эканлиги аниқланди.* «Фан ва турмуш». ..ирсиятнинг маъноси — оқсил синтез қилиш қобилиятининг наслдан наслга ўтишидир. «Фан ва турмуш».

ИРШАЙМОҚ Овоз чиқармай, лабларни ёйиб, кўримсиз кулумсирамоқ; иржаймоқ, тиржаймоқ. *Иршайиб кулмоқ.* ■ *-Ер юткурлар, нима қилиб иршайиб турибсизлар, ҳув, кўзларинг тешилсин! — деди хотинлардан бири.* М. Осим, Ўтрор. *Бир томонда ҳисобчи, бир томонда бригадир иршайиб, қуллуқ қилиб турибди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ИРШОД [a. اىرشاد — тўғри йўл кўрсатиш] *эск. кт.* Тўғри йўл кўрсатиш, тўғри йўлга солиш, таълим бериш. *Маорифу ҳаёт шахсияси доим лисонидин, Жаҳолат аҳли иршодига бўлсун таржимон ёшлар.* С. Хондайлиқий.

Иршод айламоқ (ёки қилмоқ, этмоқ) 1) тўғри йўл кўрсатмоқ, тўғри йўлга солмоқ; 2) эътиқод қилмоқ. «*Ғинг десанг, қум-қум талоқ*» машқини бунёд айлади, *Қайта бошдан рўдапо илмоққа иршод айлади.* Ҳамза.

ИРҚ I [a. عرق — қон томирлари; илдий; зот] I *эск.* Насл, зот.

2 Кишиларнинг кўз, соч ва тери ранги, юз-бош тузилиши ва ш. к. наслий белгилари бир хил бўлган, тарихан шаклланган ҳар бир гуруҳи. *Турли ирқларга мансуб кишилар.. ҳуқуқий тенглик асосида тез-тез учрашиб туриш ва ҳамкорлик қилиш имкониятига эгадирлар.* Газетадан. *Бунда бор қанча ирқ ва қанча миллат.. Э. Воҳидов.*

ИРҚ II *шв.* Юз; ёноқ. *Аваз қараса, Оққиз дуруст қизга ўхшайди, ирқи олмадай пишган, зулфлари белига тушган.* «Балогардон».

ИРҚИЙ [а. عرقى — ирққа оид, тегишли] Ирққа хос; ирққа оид (қ. ирқ I). *Ирқий белгилар. Ирқий назария.* ■ *Мен ирқий ва миллий айирмалар ҳамда камситишлар одамларни энг заиф жонивордан кучсиз ва муте қилиб ташлаган ўлкаларни кўрганман. Зулфия, Чўққилар.*

ИРҚЧИ Ирқчилик тарафдори, ирқчилик сиёсатини юргизувчи. *У тошкентлик Собир — Сардор фашистларни қилди хароб, Гурсиз ётган ирқчи — мурдор Осиедан олди жавоб. М. Шайхзода.*

ИРҚЧИЛИК Ирқлар тенг эмас, шунинг учун гўё «олий», «сара» ирқларнинг «паст» ирқлар устидан ҳукмрон бўлиши тарихий заруратдир, деб даъво қилувчи назария ва сиёсат. *Мустамлакачилик билан ирқчиликка барҳам берилиши шарт ва барҳам берилади ҳам. Газетадан.*

ИРҒАЙ Ёғочи қаттиқ, пўсти қизғиш бута. [Зоминда] *Арча дарахтларидан ташқари, учқат, наъматак, ирғай, зирк ва бошқа буталар бор. «Фан ва турмуш».*

ИРҒАЙЗОР Ирғайлар ўсган ер, майдон. *Агар бу қумлар, ирғайзорлар орасида адашилса, умр бўйи юриб ҳам чиқиб кетиб бўлмайди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

ИРҒАЛМОҚ шв. У ёқ-бу ёққа чайқалмоқ, қалқимоқ; силкинмоқ. *Қараса, ўша ўзини алдаган паризод тўқмоқ ёлли тўриқ отни миниб.. мункиб, қалқиб, минган оти.. бир-бир босиб, ирғалиб бораётган экан. «Муродхон».*

ИРҒАМОҚ Тебратмоқ, чайқамоқ; силкитмоқ (бошни). *Машилкада алланарсани кўчираётган аёлга салом берди. Аёл машилкадан кўзини олмай, бош ирғаб қўя қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Абдураззоқ ота қўлидаги бўшаган пиёлани ерга қўйиб, бош ирғаб, қудуқ томонни кўрсатди. С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда.*

ИРҒИМОҚ айн. сакрамоқ. *Ариқдан ирғиб ўтмоқ.*

Ирғиб (ўрнидан) турмоқ Чаққонлик билан тез, қалқиб (ўрнидан) турмоқ, дик этиб (ўрнидан) турмоқ. *Худди босинқираган одамдек, ирғиб ўрнидан турдим. Н. Сафаров, Оловли излар. Ирғиб тушмоқ* Бехосдан юқорига кўтарилиб тушмоқ, сапчиб кетмоқ. *Оёғимга бир нарса тегиб, ирғиб тушдим.* ■ *Содиқжон бойвачча бу гапни эшитиб, бир ирғиб тушди. К. Яшин, Ҳамза. Ирғиб чиқ-*

моқ Ташқарига бўртиб, туртиб чиқмоқ (кўз соққаси, томир ва ш. к. ҳақида). *Ирғиб чиққан кўзлар. Ирғиб чиққан томирлар.* ■ *Унинг [Кўчқорнинг] офтобда қорайган ориқ пайлари ирғиб чиққан, оёғи.. тарашага ўхшарди. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.*

ИРҒИТМОҚ I **Ирғимоқ** фл. орт. н. *Илон юрган қийин йўлдан «Чу» деб отини ирғитди. «Нигор ва Замон».*

2 Отмоқ, улоқтирмоқ. *Елкадаги юкни ирғитмоқ. Кўлга тушган нарсани ирғитмоқ.*

■ *Фуломжон.. қамчини мингбошининг қўлидан юлиб олиб, супага ирғитди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Кўзубой ҳар тошни ирғитганда, гимнастикачилардай енгил гавдаси билан бир ирғиб тушар ва бу қилиғидан ўзи завқланиб куларди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

3 Юқорига томон силкимоқ, кўтариб ташламоқ. *Арава оҳиста йўл босарди, қўтослар секин, ялқов қадам ташлар ва ўқтин-ўқтин аравакаш «хўш-хўш!» деб, қуруқ суяк қўтосларга қамчи ирғитиб кўярди. Ойбек, Нур қидириб. Ер, худди от олиб қочган аравадай, кишини ирғитиб-ирғитиб ташлар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

ИРҒИШЛАМОҚ Бир неча бор ёки тинимсиз ирғимоқ, сакрамоқ. *-Ака! — деди Дилбар ва суюнғанидан ёш боладай ирғишлай бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда. Яқинда борсам, қизчалар мени қуршаб олиб, ирғишлаб чапак чалишди: «Суюнчи, суюнчи» деб. А. Мухтор, Туғилиш. Бузоқ ирғишлаб ўйнаб бориб, говмишининг елинига ёпишди. Т. Мурод, Кўшиқ.*

ИС I I Нарсанинг сезги аъзоси (бурун)-га таъсир этиш хусусияти ва шу таъсир натижасида юзага келувчи сезги; ҳид. *Иси бор. Иси йўқ.* ■ *Қимирлатишдан райҳонларнинг ўткир иси ўқтин-ўқтин димоққа келиб уринар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Боғма-боғ ошиб эсаётган шамол димоққа аллақандай хушбўй исларни олиб келади. С. Аҳмад, Ҳукм. Тонгда тандир қиздирилди. Нон иси тарқади. Т. Малик, Ажаб дунё.*

2 кўчма Дарак берувчи белги, ишора. *Низомулмулк муҳим бир нарсанинг исини пайқагандай, атрофга аланглаб, индамасдан унинг орқасидан юрди. Ойбек, Навоий. Чоғимда, туҳматнинг иси келадиёв бу ишдан. С. Аҳмад, Ҳукм. Оёқ остидаги нам тупроқдан инсон учун жуда яқин қон-қариндошлик иси димоққа ури-*

ларди. С. Анорбоев, Оқсой. – *Жуда соз, бироқ сиёсий, тарбиявий ишининг исини ҳам йўқ, – деди Сайрамов. Ойбек, О.в. шабадалар.*

ИС билади Жуда сезгир. *Ўн чақиримдан ис билади бу муттаҳам. Ис олмоқ* Хуфиёна сезмоқ. *Шўрваннинг исини олиб, старший билан эликбоши, қоровул кириб келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Исини чиқармаслик* Ошкор қилмаслик, ҳеч кимга билдирмаслик. *Бизга нимани буюрган эдинглар? Қизни олиб қочиш ҳам бир қанча вақт исини чиқармай сақлаш, шундайми? – Шундай.* Ойбек, Танланган асарлар. *Иккита хотинингиз борлигининг исини ҳам чиқармай, бугун учинчи хотинга уйланыпсиз..* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ИС II I У қадар қуюқ бўлмаган, кўринар-кўринмас тарздаги тутун; дуд. *Самовар қарнайдан кўтарилаётган ис.*

2 Ёнишдан ҳосил бўлган зарарли (зархарли) газ, кўмир оксиди; ис гази. *Катта осма лампа тутаброқ ёнганидан, дўконхонадан ис ва қурум ҳиди билан тўлган ҳаво дарров димоққа урар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Овқатдан ис ҳиди келарди.* Шўрат, Шинелли йиллар.

3 Тутун ва чангдан шип ва деворларда, нарсалар юзасида ҳосил бўладиган нозик ипсимон, ипир-ипир нарсалар. *Хизматкорхонанинг деворлари, шиплари ўргимчак инлари, ипир-ипир қора ислар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Умид] тахмондаги, шифтлардаги исларни супурги билан олиб, полни икки қайта ювди.* Мирмуҳсин, Умид.

ИС босиб (ўтирмақ) Иш-фаолиятсиз, ҳеч кимга аралашмай, назар-эйтибордан четда қолиб. *Бунақа, уйларида ис босиб ўтирверса, юрагига зардоб тўпланади-да. Далани, боғ-роғни кўрмаса, бундай тўй-пўй қилиб, кўнглидаги чигилни ёзмаса..* С. Нуоров, Нарвон. **ИС тегмоқ** Исдан заҳарланмоқ (қ. ис 2). *Насимбой ўзида йўқ аҳволда, отаси узатган пулни қўлида чангаллаганча, ис теккандай каловланиб турарди.* «Муштум». *Кўп хавотирланманг, холажон.. ўғлингизга бир оз ис тегибди.* «Муштум». **ИС чиқармоқ этн.** Арвоҳларга атаб ёки инс-жинсларни қайтариш мақсадида махсус иссиқ таом тайёрлаб едирмоқ (қўни-қўшни, маҳалладош, қариндош кишиларга). *Ўғлимнинг қўлини ҳалоллатсам, сўйиб жиндак ис чиқарарман, деб умид билан боқиб юрган бир улоғим бор эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. – *Кеча одамларни*

нақ арвоҳ чалиб кетганмиш. Шунга бувимлар «арвоҳ оши» қилиб, «ис» чиқарибди, – деди Пирназар. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

ИСБОТ [ا. إثبات – далил, ҳужжат билан аниқлаш] **1** Фикр, даъво, фараз ва ш. к. нинг тўғрилигини ёки юз берган ҳодисанинг чинлигини тасдиқловчи факт, далил. – *Эгриликка олманг, Зайнаб, – деди Кумуш. – Мен бу гапни ёнимда эрим бор бўлганда кирма, деб айтмадим, балки бояги сўзимнинг исботи учун айтдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сўнги 74 йиллик тарихимизда бўлиб ўтган барча қирғин ва қатағонликларнинг биринчи қурбонлари зиёлилар бўлгани бунинг исботидир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

2 мнт. мат. Бирор қоида ёки даъвонинг тўғрилигини бошқа маълум қоидалар асосида, мантиқий мулоҳаза ва далиллар билан тасдиқлаш усули, тизими. *Пифагор теоремасининг исботи.*

Исбот қилмоқ айн. исботламоқ. *Плани бажаришимизни уч йилдан бери исбот қиламиз.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИСБОТЛАМОҚ 1 Фикр, даъво, фараз ва ш. к. нинг тўғрилигини ёки бўлиб ўтган воқеа-ҳодисанинг чинлигини далил, ҳужжат билан тасдиқламоқ. *Ўз гапининг тўғрилигини исботламоқ. ■ Энди у солдатларга бутунлай бошқа гапни айтиши керак. Айтишига айтади-ю, лекин қандай исботлай олади? И. Раҳим, Чин муҳаббат. Омоннинг ҳамма нарсани расмий жиҳатдан мушоҳада этишини билгани учун, фикрини далил билан исботламоқчи бўлди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 мнт., мат. Бирор қоида ёки даъвонинг тўғрилигини бошқа маълум қоидалар, асосида мантиқий мулоҳаза ва далиллар билан тасдиқламоқ, исбот қилмоқ. *Теоремани исботламоқ. ■ Бу фактлар асосида ўзбек тилида сўз тартибининг ҳам эркин, ҳам боғли эканини исботлайди [олим].* Газетадан.

ИСЁН [ا. عصيان – бўйин товлаш, итоатсизлик; қўзғолон] **1** Синфий, миллий, ҳуқуқий манфаатларни ҳимоя қилиб кўтариладиган қўзғолон; галаён. *Бу [исён] – улур халқ исёни, бу – аслардан буён давом этган жабрга, қулликка қарши мустамлака камбағалларининг қўзғолони, даҳшатли зарбаси эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Қаршилиқ, норозилиқ билан қўзғалувчи, туғён урувчи ҳис-туйғу. *Киши қалбида ҳаромдан ҳазар, нопокликка, адолат-*

сизликка нисбатан мурасасиз исён бўлиши керак. Газетадан. *Зулм, тахтга қарши исён Шарқ кўксига тўлиб тошди.* Ғайратий. *..юрагида йиғилган ҳамма дарду ситамлари, ҳамма алам, ҳамма исёнларини тўкса арзийдиган қасосли оғлар келди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

Исён қилмоқ (ёки **кўтармоқ**) Исён намоийш этмоқ. *Зулмга қарши исён қилмоқ (кўтармоқ).* ■ *Минг-минг одам исён кўтаради, ҳукумат олдига чўқмордан тортиб болта-тешиасигача кўтариб келади.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Лекин ҳамишалик раҳнамо қалбим Не учун дафъатан кўтарди исён.* Э. Воҳидов, Садоқатнома.

ИСЁНКОР [a.+ ф. عصيانكار — бўйин товловчи; исён қилувчи, қўзғалувчи] 1 Исён кўтарувчи ёки исён кўтарган; исёнчи, қўзғолончи. *Давлатнинг яхлитлигини сақлаб қолмоқ учун исёнкор ва маккор ўғлига қарши юриш қилишдан бошқа иложи қолмади [Улғбекнинг].* Мирмуҳсин, Меъмор. *Чор ҳокимияти.. исёнкор фуқародан шафқатсиз оммавий қасос олди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Исёнга чорловчи, исёнга даъват этувчи. *Исёнкор шоир.* ■ *Оловдай қизиби турган миясида исёнкор фикрлар туғён қиларди.* О. Ёқубов, Қанот жуфт бўлади. *Лекин шоирнинг исёнкор овозини тиндира олмади.* Газетадан.

ИСЁНКОРЛИК Исёнкор иши, исёнкорга хос хатти-ҳаракат; бўйин товламаслик, бўйсунмаслик. *Бу қизнинг руҳида бўйсунувчанлик эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Исёнкорлик уни охир Олиб келди зиндонга.* Э. Воҳидов, Галаён.

ИСЁНКОРОНА Исёнга чорловчи; исёнкорлик билан, бўйсунмасдан. *Бу шоир қалбида исёнкорона шеър туғилишидан дарак.. эди.* С. Сиёев, Аваз. *Хотин-қизлар исёнкорона курашга ўтиб, қўшиқлар куйлаганлар.* «Фольклор».

ИСЁНЧИ айн. **исёнкор 1.** *Тошканднинг Қўқонга қарши исён қилган замонида, исёнчилардан бири.. Юсуф ҳожидек бир кимсанинг ўз ўғлини Марғилонга юбориб, бунда ҳам исён чиқариш қасдида бўлмоғи, унингча [қушбегица], ҳақиқатга жуда яқин ва шубҳасиз эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСИМОҚ 1 Ўзига иссиқлик олиб, ҳарорати кўтарилмоқ. *Сув исиди. Печка қизиби, уй яхши исиди.* ■ *Ҳаво ҳали исимаган бўлса*

ҳам, хомсемиз ҳоким, формасининг кўкрак тугмаларини ечиб ташлаб, елпинишга тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 *кўча Кўнгли тортмоқ, рағбати, муҳаббати ошиб, яқинлик сезмоқ; кўнгли илимоқ.* *Энди хотинига исиб, меҳмонхонада ётишни ҳам барҳам берса.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Йўлдошнинг олдига кириб ўтсам, Жамилахоннинг боши кўкка етар. Зора-мора менга кўнгли исиб қолса.. ўғлимнинг ҳам бахти очиларди, — деди Салтанат.* Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш.

ИСИНМОҚ Ўзини иссиққа тоблаб ёки иссиқ жойда ўтириб, баданни иситмоқ. *Фуломжон челақни ўчоқ ёнига келтириб қўйди, сувнинг эришини кутиб, ўзи ҳам шу ерда исиниб турди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Пахтасини топшириб бўлганлар исиниш учун йўл ёқасига олов ёқишди.* «Ёшлик».

ИСИРИҚ Исириқдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ёввойи ўт ўсимлик [Таркибида алкалоидлар бўлиб, халқ табобатида шифобахш восита сифатида турли йўллар билан (жумладан, тутатиб) фойдаланиб келинади]. *..Исириқни минг дардга даво, деб бекорга айтишмайди.* Газетадан. *Исириқ — гриппга қарши яхши нарса. Ким уни эскилик деса, хато қилади.* Мирмуҳсин, Умид.

Исириқ солмоқ (ёки **тутатмоқ**) 1) турли микроб (касалик)ларга қарши, дезинфекция мақсадида исириқнинг қуруғини тутатмоқ. *Хоналарни тез-тез шамоллатиб туриш, кунига икки марта исириқ тутатиш ҳам мақсадга мувофиқдир.* Газетадан; 2) этн. инжинсни қочириб, «ёмон кўздан сақлаш» ва ш. к. мақсадда исириқ тутатиб, киши боши (атрофи)дан, хона ичида айлантирмоқ. *Кампир, меҳмонлар чиқиб кетиши билан, суюкли куёвиге исириқ солди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. *Лутфинисо дам ўтмасдан келиб, гоҳ «ёмон кўздан сақласин» учун исириқ тутаттирар, гоҳ қизини қучиб йиғлар.. эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРИҚДОН Исириқчининг исириқ солиб тутатадиган мис идиши.

ИСИРИҚЧИ Кишиларга исириқ солиб, шундан тушган садақа билан кун кўрувчи шахс. *Йўлчи қараб, киноя билан қошларини чимирди: -Мен хўжайинларнинг бўйинтуруғига калламни тиқай, ишлай, улар обдан мойимни шилсин, кейин мени «хушт!» деб ҳайдасин, мен гадой бўлай, исириқчи бўлай.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРФА 1 Кулоққа тақиладиган, олтин, кумуш каби металлдан ясаладиган зийнат буюми; зирак. *Тилла исирфа.* ■ *У [Турсуной] маржон, исирфа, узук тақишни бировлардан кўриб ҳавас қилар.. эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

2 Баъзи ҳайвонлар, чунончи, эчкининг томоғи остидан осилиб турадиган солинчоқ эти.

ИСИТКИЧ 1 Иситиш асбоби, иситадиган қурилма, механизм. *Пропан гази билан ишловчи иситкичдан сув остининг энг чуқур жойларида фойдаланиш мумкин эмас. «Фан ва турмуш». АҚШда ғаввослар учун водород билан иситиладиган иситкич яратиш мўлжалланмоқда. «Фан ва турмуш».*

2 Баданнинг оғриган ерини сунъий иситиш учун қўлланадиган мослама. *Электр иситкич. Резина иситкич.*

ИСИТМА 1 Организмнинг, гавда ҳарорати кўтарилганда намоён бўладиган, зарарли агентлар (касалликлар кўзгатувчи омиллар)га нисбатан химоя-мослашув реакцияси, унинг натижасида юзага келувчи ҳарорат. *Иситмани ўлчамоқ. Касални яширсанг, иситмаси ошкор қилади. Мақол. ■ -Хайрият, онангизнинг аҳволи анча тузук бўлиб қолди, иситмаси ҳам қайтди, — деди отаси. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 с. т. Баданда ҳарорат билан ўтадиган баъзи касалликларнинг (мас., безгак, тифнинг) халқ орасидаги умумий номи. *Қумқишлоқ деҳқонларини қадимдан қийнаб келган ботқоқларни.. иситма, безгак ўчоқларини қуритиш учун бир неча чақирим узунликда зовур қозиш керак. Ҳ. Фулом, Машғал.*

3 этн. Кишининг дилини ўзига ёки бошқага мойил этиш мақсадида қилинган амал. *Иссиқ сўзим — иситма, совуқ сўзим — совутма. Мақол.*

4 сфт Иситилган. *Иситма ош.*

ИСИТМАЛАМОҚ Иситма ҳолатида бўлмоқ, ҳарорати баланд бўлиб турмоқ. *Матҳолиқ ака, қанча ерни суғориб, қанча ерда дарахт кўкартиргандан кейин.. куз пайтида Қамишқапанинг чорбоғ даласидаги ертўлада иситмалаб ётиб, ўлиб кетади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИСИТМАЛАШ Иситманинг юзага чиқиши, унинг жараёни.

ИСИТМА-СОВУТМА этн. Кишининг дилини ўзига ёки бирор кимсага мойил

қилиш ёки ундан «совитиш» мақсадида қилинган амал. *[Фотима:] Йўқ, тақсир, бўлмайди, сиз иситма-совутмани қилиб бериб кетасиз, ўзим чиқариб юбораман. Ҳамза, Тухматчилар жазоси.*

ИСИТМОҚ 1 Ўз тапти, ҳарорати билан бошқа нарсанинг, кимсанинг иссиқлигини оширмоқ, кўтармоқ, иссиқ қилмоқ; ҳарорат бермоқ. *Бектемир унинг совуқ қотган жажжи қўлларини пуфлаб-пуфлаб иситди. Ойбек, Қуёш қораймас.*

2 Оловга қўйиб, тоблаб ёки бошқа бирор йўл билан иссиқ қилмоқ. *Ошни иситмоқ. Сув иситмоқ.*

3 Исимоқ 2 фл. орт. н. -*Мен кўрқаманки, — деди у [Ҳамдамформа], — Бухоронинг асли шойисидан тикилган ҳилпиллама кўйлақлар.. амиркони ботинкалар сенинг кўнглингни унга иситган бўлмасин. С. Айний, Қуллар. Мана ман асл дуохон.. Иситиб, совитиб қўяман. Ҳамза, Қузғунлар.*

ИСКАБТОПАР 1 Қон сўрувчи икки қанотлилар туркумига мансуб, чивинга ўхшаб одамни қаттиқ чақадиган майда ҳашарот.

2 с. т. Чивин. *У [кечалари] ҳам гармселлари билан, ҳам қайнашган искабтопарлари билан одамлар бошига қора қийноқ келтиради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ИСКАМОҚ 1 Ҳидни бурунга тортмоқ; ҳидламоқ. *Ҳайдар ота бир туп садарайҳонга қўл уриб искади. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Искаб кўрсам, тоза боғнинг гулисан, Қай шаҳарда, қандай бекнинг ўғлисан? «Ширин билан Шакар».*

2 Ҳид олмоқ, ҳидидан изламоқ (ит ҳақида). *Раҳим, елкасида халта, бедазор ёнида турар, «Тарзан» эса тизза бўйи ўсиб гуллаган кўм-кўм беда ичида бир нимани искаб юрарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

3 кўчма Пайқамоқ, сезмоқ. *Ҳа, айёр чўлоқ, искабсан дарров! Бир мақалладан бир қизни олиб қочишди. Бойваччанинг хизматкорининг қизи эмиш.. Ойбек, Танланган асарлар.*

Елкаси ер искамаган Курашда йиқилмаган. *Уни Ҳакимполвон деб аташлари ҳам бежиз эмас. У, катта курашларда полвонлар билан беллашган, аммо елкаси ер искамаган. А. Шермуҳамедов, Пискентлик паҳлавон. Орқам ер искамади с. т. Ҳеч дам олганим йўқ.*

ИСКАНА [ф. اسكنه — дурадгорлик асбоби: кескич, искана; парма] Ёғоч, тахтани ўйиш, тешиш учун қўлланадиган, учи япа-лоқ ўткир пўлат асбоб. У [отам].. чархнинг нарраги ўтказиладиган тешикларни искана билан ковламоқда эди. С. Айний, Эсдаликлар.

Искана пайванд қ.х., боғ. Пайвандтағни (искана ёки ўткир пичоқ билан) ёриб, нов-да суқиш йўли билан қилинадиган пайванд.

ИСКАНЖА [ф. اسكنجه — қийноқ, азоб; сиқиш асбоби; тахтакач, пресс] 1 Нарса-ларни сиқадиган, жипслайдиган асбоб.

2 кўчма Сиқиклик, сиқув; азоб-укубат. *Бикажонбика кундошлар исканжасида қолди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Берлин исканжада, 1-Украина, 1- ва 2-Белоруссия фронтларининг кўшинлари уни ҳамма томондан қуршаб, темир ҳалқа ичига сиқиб олган.* Газетадан. *Олга борсангиз ҳам, орқага қайтсангиз ҳам, очлик, сувсизлик исканжасидасиз.* М. Ўрин-хўжаев, Унутилмас кунлар.

Исканжага олмоқ 1) исканжа орасига олиб сиқмоқ; 2) кўчма сиқувга олмоқ, сиқиб қўймоқ. *Энди нолиш ҳам гуноҳ бўлади, ўртоқ Умурзоқова, сиз Қодировни исканжага олиб эзибсиз.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Душманни ҳар икки томондан исканжага оламиз.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ИСКАРТ Белгили меъёр, ўлчов; андоза. *Искартга келмоқ.* ■ *Энди ташвишнинг кўплигини айтинг: искартдан ортиқроқ ём-гир ёғса, экиндан айрилиб қоламанми, деб жонимни ҳовучлаб, нуқул қурбақа ўлдираман.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИСКОВУЧ 1 Ис, ҳид биладиган; йўқолган, қочган нарса, кимсани изидан ҳидлаб бориб топадиган.

Исковуч ит 1) ис, ҳид биладиган (искаб топадиган) ит; 2) с. т. овчи ит.

2 кўчма Айғоқчи. *Қудрат.. у ерда ўрганганларини маҳаллий ишчилар орасида кенг ёйиб юрган кунларининг бирида уни жандарма исковучлари тутиб қамадилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСЛАМОҚ 1 шв. Ҳидламоқ. *Жийда гулин исладим болалардай энтикиб.* Х. Даврон.

2 Дудламоқ. *Октябрь тушиши билан уларни [қўй ва қорамолларни] сўйиб, тузлаб, ислаб олган эдилар.* М. Осим, Ўтрор.

ИСЛАНМОҚ 1 Исламоқ фл. ўзл. н.

2 Айниб, бузилиб, ёмон ҳид олмоқ, сасимоқ (гўшт, балиқ ва ш. к. ҳақида).

3 Ис-қурум босмоқ.

ИСЛИ Иси бор, ҳидли. *Исли райҳон.* *Исли ҳандалак.* ■ *Ҳар хил исли бўлар тоғнинг оғочи.* «Равшан». *Сенга кунда ўн марта хуш исли совун билан ювилиб, ҳеч бир нарсага теккисилмайдиған нозик қўллар керак.* С. Айний, Қуллар.

ИСЛИК Ўтовнинг тепа туйнугини бекитиб турадиган қисми.

ИСЛИМИ(Й) [ф. اسلامى — иланг-биланг ўсимликка ўхшаш нақш] Ганч, ёғоч, олтин, кумушга ўйиб, чизиб ёки бўрттириб ишланадиган, зардўзи кийим ва буюмларга зар билан тикиладиган, бир-бирига узлуксиз уланиб, ўралиб кетадиган палаксимон, чирмовуқсимон нақшларнинг такрорланишидан иборат қадимги нақш тури.

ИСЛИҚИ 1 Ифлос ҳолатли (қўринишли); исқирт. -*Қазисан, қартасан, ахир аслинга тортасан — деди кампир омборни қулфлаётиб, — ..Увада, ислиқи тўн, чилвир белбоғнинг хумориси тутгандир!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. У [ўгай она].. *мурдашўйлардан чиққан ислиқи кийимларни, билмадим, қаердан топиб келтириб, мени уларни кийишга мажбур қиларди.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради. -*Бой ўлгудек хасис, ислиқи эди. Таом десак, тишингнинг кирини сўр, дер эди, — деди бобо.* А. Ҳасанов, Яшариш.

ИСЛОВОТ [р. лобода < шаҳар чеккаси < озод деҳқонлар шаҳарчаси] с. т. эск. Исловотхона, фоҳишахона. *Некалайнинг замо-нида қайнатам Искобилдаги исловотда етти йил қоровуллик қилган.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ИСЛОВОТХОНА эск. айн. фоҳишахона. *Исловотхоналари тараққий топган мамлакатларда адашган қизлар, йўлдан озган жувонлар кўпинча Фуод афанди тутган йўллар билан қўлга туширилар.. эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСЛОВОТЧИ эск. Исловотхона эгаси.

ИСЛОМ [а. اسلام] — оллоҳга сифиниш, итоат] 1 Дунёда энг кенг тарқалган динлардан бири — мусулмонлар дини. *Мисрнинг 1971 йил конституцияси бўйича Ислом давлат дини деб эълон қилинади.* Газетадан. *Ислом дунёсининг энг қутлуғ байрами — Рамазон ҳайитига ҳам, мана, бир неча кун қолди.* Газетадан.

2 Ислом (эркаклар исми).

ИСЛОМИЙ Исломга, ислом динига, мусулмон оламига оид. *Инсонни маънавий камолот йўлига чорлаган энг кучли исломий таълимот тасаввуф деб аталиши кўпчиликка маълум.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Ёшларга исломий ахлоқий таълим-тарбия беришининг айрим долзарб ва ўзига хос хусусиятлари..* Газетадан. *Исломий фанлар тарихида бунчалик катта эътибор топган бошқа ҳадислар тўплами йўқ.* Газетадан.

ИСЛОМИЯ [а. إسلامية — мусулмончилик] Исломга алоқадор, исломга, ислом, мусулмон оламига мансуб бўлган.

Миллати исломия Ислом динидаги кишилар. *Мақсади диний, дунёвий, ҳар нав фойдали ёзувлар билан миллати исломиянинг кўзини очиш, ҳақиқат йўлини кўрсатишдир.* Ойбек, Танланган асарлар. **Шўройи исломия тар.** Туркистон тараққийпарвар зиёлиларининг Тошкентда тузилган ва 1917 йил мартдан 1918 йил баҳоригача фаолият кўрсатган ижтимоий-сиёсий ташкилоти. *Фишқўприкнинг бир томонида «Шўройи исломия», иккинчи томонида «Мусулмон ҳақнаткашлари иттифоқи»нинг қуроли соқчилари турарди.* К. Яшин, Ҳамза.

ИСЛОМИЯТ [а. إسلامیت — мусулмончилик] Ислом дини ва ислом олами; мусулмон(чи)лик. [Мутавалли:] *Ажаб эмаски, уларнинг насаби исломиятдан илгариги Бухоро оташпарастларига бориб етса.* С. Айний, Эсдаликлар.

ИСЛОҲ [а. إصلاح — тузатиш, яхшилаш; таъмирлаш] 1 Ўзгартиш киритиб яхшилаш, тузатиш. *Ислоҳ, албатта, лозим.. бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қорихоналар ўрнида ҳунар ўргатувчи махсус устахоналар очмоқ керак. Мадрасаларда ислоҳ ўтказишни таклиф этаман.* С. Сиёев, Аваз.

2 Тубдан ёки асосан ўзгартиш, янгилаш. *Олий ва ўрта махсус таълим ислоҳи ҳозирда мавжуд барча кўникмалардан кечини талаб қилаётир.* Газетадан.

Ислоҳ қилмоқ Ўзгартиш киритмоқ, янгилamoқ. *Сув Говхона воҳасигача оқиб бориб, ундан яна иккинчи насос станцияси орқали ўн тўққиз метр баландликка чиқарилиши керак. Лекин биз буни ислоҳ қилмоқчимиз.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Ислоҳ қилиш лойиҳаси ўзининг кўзда тутган ўзгартишлари*

миқёси жиҳатидан жуда чуқур таассурот қолдиради. Газетадан.

ИСЛОҲОТ [а. إصلاحات — «ислоҳ» с. кўпл.] Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир томонини жиддий ўзгартиш; ислоҳ. *Навқирон янги давлатимизда иқтисодий-сиёсий ислоҳотлар билан бир қаторда маънавий-маърифий ишларга ҳам устуворлик берилди.* Газетадан. *Ўтказилаётган ҳар бир ислоҳот жамият манфаатига хизмат қилган тақдирдагина кутилган самарани беради.* Газетадан. *Барча жабҳаларда ислоҳотлар кетаяпти. Назаримда, инсон фарзи, бурчи, қадрли маъносида ҳам ўзбекона ҳаракатлар қилмоқ вақти етганга ўхшайди.* Газетадан.

Ер ислоҳоти тар. 1920–26 йилларда Ўрта Осиёда маҳаллий бойларга қарашли ерларнинг бир қисмини тортиб олиб, ерсиз, кам ер деҳқонларга бепул тақсимлашдан иборат ислоҳот ва шу ислоҳот билан боғлиқ бўлган тадбир-чоралар. *Ис-мат ер ислоҳоти, колхоз тузуми даврида жуда катта иш кўрсатди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Шўро ер ислоҳоти ўтказди, катта акам Абдукаримга ўн саккиз таноб ер тегди.* «Ёшлик».

ИСМ [а. اسم — ном, киши оти] Шахсий ном. *Исмингиз нима? Исм қўймоқ. Исм бермоқ.* ■ Бу ёқимтой боланинг исми Кузибой! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Исми бор-у жисми йўқ Номи бор-у ўзи йўқ, мавжуд бўлмаган нарса ҳақида айтиладиган ибора. **Исми ом тли. эск. айн. турдош от. Исми хос тли. эск. айн. атоқли от.**

ИСМАЛОҲ Шўрадошлар оиласига мансуб, бўйи 10–60 см бўладиган, ёш (янги чиққан) вақтида барги овқатга (мас., сомсага) солинадиган ўсимлик, кўкат, ўт. *Ис-малоқ сомса.* ■ *Исмалоқнинг майин барги таркибида ҳам бир талай витаминлар бор.* Газетадан.

ИСМАТ [а. عصمت — поклик, бегуноҳлик, маъсумлик] 1 эск. Номус, иффат, поклик. [Ғули:] *Тириклик битди-ю, сақланди ис-мат. Алишер, найлайин, шул бўлди қисмат.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Исмат (эркаклар исми).

ИСМДОШ Исми бир хил, бир хил исмли; адаш. *Биз иккимиз исмдош эканмиз.*

ИСМЛАМОҚ кам қўлл. Исм бермоқ, от қўймоқ.

ИСМЛИ 1 Исмга эга бўлган, исм билан аталган; номли. *Лола исмли қиз.* ■ *Анварнинг айниқса хуш кўрган кишиларидан биринчиси Раъно ва иккинчиси сабоқдош шериги — Насим исмли бола эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Ўз исми билан туғилган. Мас., бирор белгиси билан туғилган болага бериладиган исм. *Бўри (Бўрибой)* (тиши билан туғилган болага қўйилади), *Ортиқ, Норгул* кабилар.

ИСНОД [a. إسناد — таянч, тиргак; далил; манба; нисбат бериш, таалуқли қилиш] Уятга ёки таънага қолдирадиган, номига доғ туширадиган иш; шундай ишдан бўладиган (келадиган) уятли ҳолат. *Ҳа, бу исноднинг бир чеккаси ўқитувчиларга ҳам тегади, бутун мактабга тегади!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Мастонбининг келини бу йил ҳам планини бажаролмабди, деган иснодни кўтароласанми?* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

Иснод келтирмоқ ёки иснодга қолдирмоқ Уятга, номусга, таънага қолдирмоқ, номига доғ туширмоқ.

ИСПАН 1 Испания туб аҳолисининг номи.

2 Испан халқига мансуб. *Испан тили. Испан аёли.*

ИСПАНЛАР Испаниянинг туб аҳолиси; испан халқи.

ИСПАНЧА 1 Испанларга, испан халқи, тили ва маданиятига оид. *Испанча рақс.*

2 Испан тили. *Испанча(ни) биласизми? Испанча гапирмоқ.*

ИСПИҲОН с. т. Исфаҳон. *Испихони белида, Олғир қуши қўлида.* «Нурали».

ИСПОР [a. إصرار — қаттиқ туриб олиш, талаб] эск. кт. Қатъий талаб, ўз фикр-талабда туриб олиш. *Офтоб ойимнинг қатъий исрорига биноан кутидор ҳам қизининг шартини қабул этган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Испор этмоқ Қатъий талаб қилмоқ, туриб олмоқ. *Биз Ҳомидбойни ўзимизга куёв ўғил қилишдан ҳеч бир монелик кўрмаймиз. Аммо қизимиз бундан сўнг эр қилмасликни қаттиқ исрор этадир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСРОФ [a. إسراف — ортиқча, меъёрдан кўп харажат қилиш] Нест-нобуд қилиш; ўринсиз ёки ортиқча ишлатиш, йўқ қилиш. *Исрофга йўл қўймастик.* ■ *Те-*

жам билан ишлатсанг, уй-рўзғоринг бут. Исроф билан ишлатсанг, ёмон кунни кут. «Қанотли сўзлар».

Исроф қилмоқ Бекорга (ортиқча) ишлатмоқ, нобуд қилмоқ. *Қуръони каримнинг «Аъроф» сурасида «Бойлигингиздан ҳар қанча еб-ичинглар, аммо исроф қилманглар» деган огоҳлантириш бор.* Газетадан.

ИСРОФГАР Исроф қилувчи, исрофга йўл қўювчи. *Тантибойвачча каби исрофгар, бекорчи, қиморбоз куёвни Мирзакаримбой ҳар қанча ёқтирмаса-да, бир вақтлар катта қизининг ундан айрилиш тилагига тўсиқ бўлган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСРОФГАРЛИК айн. **исрофгарчилик.**
ИСРОФГАРЧИЛИК Исроф қилиш, исрофга йўл қўйиш. *Бу харажат, бу исрофгарчиликка тоғ чидамайди, дўстим Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСРОФЛАМОҚ кам қўлл. айн. **исроф қилмоқ** қ. **исроф.**

ИСРОФЧИ айн. **исрофгар.**

ИСРОФЧИЛИК айн. **исрофгарчилик.**
ИССИЗ Иси йўқ, ис чиқармайдиган. *Ўртадаги катта манқалда яхши ўт олдирилган иссиз саксовул кўмир лангиллаб ёниб турарди.* М. Осим, Ўтрор.

ИССИҚ 1 от Жисм таркибидаги молекулалар ҳаракати (ёниш, кимёвий реакция ва ш.к.) натижасида юзага келадиган ва жисмларни қиздирадиган, иситадиган кинетик энергия; иссиқлик, ҳарорат. *Қуёшнинг иссиғи. Оловнинг иссиғи.* ■ *Иссиқ бирмунча бўшагандек туюлса ҳам, димлик заптида эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Шарофатхон.. супанинг четига келиб ўтирди, оқ шоҳи рўмоли билан елпиниб, иссиқдан шикоят қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 от Касалликда юзага келадиган (кўтариладиган) ҳарорат; иситма. *Офтоб ойим эрининг сўзини кучлаб тушди: Иссиғи бор, юзи ҳам қизариб, бўртиб турибди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Иссиғим кўплигидан сув устига сув ичар эдим.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 сфт. Юқори ҳароратли, бирор манба ҳарорати билан исиган, қизиган; иссиқ ҳолатли. *Иссиқ сув. Ҳаво иссиқ.* ■ *Шундоқ иссиқ кунда қора қўйлак кийишидан азадорлиги билиниб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Шербек унинг қўлини иссиқ кафтлари орасига олди.* С. Анорбоев, Оқсой.

4 сфт. Иссиқликни сақлайдиган, иссиқ тутадиган. [Эғнида] *Иссиқ ва янги пальто,*

оёғида ичи жуи ботинка, қоракўл қалпоқ, қорни тўқ.. Мирмуҳсин, Умид. *Иссиқ кийинган йўловчилар дам-бадам бурун ва қулоқларини ушлаб, ўз ташвишлари билан югуриб-елардилар.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

5 *от Қозон овқати, пиширилган (иссиқ) таом. Яхшиям шу кўшнинг бор экан, дугонанг. Бошим ёстиққа текканда, ўзи, болалари ўтиб, бир қошиқ иссиқ қилиб беради, дўхтир чақириб келади.* С. Нуров, Нарвон. *Кечадан бери [Кумушининг] ичига иссиқ киргани йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаммамиз деярли ҳар кун бир қошиқ иссиққа муҳтожмиз.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

6 *сфт. кўчма Кишига хуш келадиган; ёқимли. Юлдузхон унга енгилгина бош ирғади ва бир кулиб қарадики, Муҳиддин шу вақтгача қизлар кулгисининг бу қадар жозибали, чиройли, иссиқ бўлишини сира учратмаган эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Луқмонча худди юмалагандай югуриб, меппунктга кириб бораркан, Элчибек уни чақириб, бир иссиқ гап айтгиси келди.* А. Мухтор, Туғилиш.

Иссиқ жой (ёки ўрин) Ўзи яшаётган, ўзи ўрганган жой (ўрин). *Мавлон билан Наврўз ўз иссиқ жойларини ташлаб.. колхознинг пахтасини ғайрат билан тераётган ёшларнинг ишларидан ҳайрон қолдилар.* С. Айний, Куллар. *Сабаби бўлмаса, ким иссиқ ўрнини ташлаб, қум тепаликлари орасида саргардон бўлиб юради!* Мирмуҳсин, Меъмор. **Иссиқ жон** Тирик организм, жумладан, одам ҳаётида ҳар хил ҳолатларнинг юз бериши мумкинлигини билдиради, шуни қайд этади. *Иссиқ жон. Мен оғриб ётарман, бир қошиқ сувга муҳтож бўларман.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Иссиқ жон дейдилар, жон бўлса бўлар, Пайт келса, чечак ҳам сарғаяр, сўлар.* А. Орипов, Йиллар армони. **Иссиқ уриши (ёки элитиши)** Организмга узоқ вақт (давомли) иссиқ ҳаво ёки инфрақизил нурлар таъсир этиши оқибатида организмда иссиқлик бошқарилишининг издан чиқиши билан юзага келадиган ўткир патологик ҳолат. *Ёзда, саратонда ёки иссиқ бинода узоқ ишлаганда, иссиқ элитиши мумкин.* «ЎзМЭ». **Иссиғида** Вақти ганиматда. *Бува наридан-бери чойини ичиб, яна йўлга тушди. Омонатни иссиғида эгасига топшириш керак-ку..* Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. *Ё бу уйдан иссиғида кетинг, ё хулқингизни тузатиб олинг!* Ҳ. Фулом, Тошкентлик-

лар. **Истараси иссиқ қ. истара.** **Кўзга иссиқ кўринмоқ** 1) маъқул ва ёқимли кўринмоқ. *Дадаси дейман, дўстингиз Олимжонни жуда мақтаб юборди-ю.. қизингиз бир нарсани билар экан-да, ҳайтовур, шу йигит кўзимга иссиқ кўринган эди.* О. Ёқубов, Чин муҳаббат; 2) танишдек кўринмоқ. *Ҳой, менга қаранг, кўзимга иссиқ кўринасиз. Ёпирай, Карим ака, мени танидингизми?* Н. Сафаров, Шарқ тонги. **Одамнинг юзи иссиқ** Кўзга тушганда, ҳар қандай ҳолатда ҳам одамнинг (инсоннинг) эътибори сақланишини қайд этади. *Маҳмуд бобо бошлиқни топиб олиб, бошлаб сўқмоқчи эди. Лекин одамнинг юзи иссиқ-да, унга дуч келиб, кўзлари кўзига тушгач, анча бўшашди.* Газетадан. **Темирни иссиғида босмоқ айн. темирни қизиғида босмоқ қ. темир.**

ИССИҚЛАМОҚ 1 Иссиқда қолмоқ, иссиқ ўтиб кетмоқ. *Иссиқлаб келдинг, совуқ сув ичма.* ■ *Каримов, иссиқлагандан бўлса керак, пальтосини ечиб олган.* Ҳ. Шамс, Душман.

2 Иссиққа бардош беролмай қийналмоқ. *Қалмоқи сигирлар ёзда иссиқлаб қолади.*

ИССИҚЛИК 1 Иссиқ ҳолат (даража). *Қум барханлари силсиласи узра жимирлаб ҳарорат кўтарилар — бу ерда иссиқлик жуда баланд бўлишига қарамай, Меъмор қийналмай нафас олар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 айн. иссиқ 1. *Реакторда бўладиган иссиқликни чиқариб ташлаш учун икки контурли система қўлланади.* «Фан ва турмуш». *Кумуш иссиқлик ва электрни бошқа металлларга қараганда яхши ўтказади, ёруғликни яхши қайтаради.* Газетадан.

3 Халқ табобатида: юқори калорияли таом, егулик-ичкиликлар (қазӣ, палов, ширинлик ва б.) Ялпиз. *Иссиқлик.. сиқиб чиқарилган селига пича сирка қўшиб ичилса, ички аъзоларда содир бўладиган қон қуюлишини тўхтатади.* К. Маҳмудов, Кўкда гап кўп. *Шарқ халқлари орасида овқатларни «иссиқлик» ва «совуқлик» деб бўлиб ҳам юртилади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

4 тиб. Қаттиқ терлаш ва тернинг секин буғланиши оқибатида ёки бирорта касаллик туғайли терида пайдо бўладиган тошма, пуфакчалар. *Боланинг баданига иссиқлик тошибди.*

5 *кўчма* Яхшилик, фойда, «ёруғлик». *Дехқон бундан иссиқлик чиқшига ишончини*

йўқотгач, асабийлашган ҳолда қичқирди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИССИҚСЕВАР Иссиқни севадиган, иссиқда яхши ривожланадиган (дарахт, экин ва ш. к. ҳақида). Чой иссиқсеваар ўсимлик бўлиб, катта майдонларда ўстирилади. Газетадан. *Бодринг — иссиқсеваар, ёруғсеваар ва намаа талабчан ўсимлик.* «Фан ва турмуш».

ИССИҚ-СОВУҚ 1 Иссиқ ва совуқ; ҳар хил даражадаги ҳаво шароити. *Ўлим етиб келди. У энг аввал суяклари жуда мўрт ва этлари иссиқ-совуққа чиниқмаган гўдакни нишонга олди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Оч қолиб, иссиқ-совуқ демай курашганимизни.. фаровон турмушни орзу қилганимизни хотирлашди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Ҳаётнинг яхши-ёмон, оғир-енгил кунлари, ҳар хил шароитлари. *Юсуфбек ҳожининг: -Ўғлим ёш, сен дунёнинг иссиқ-совуғини тотиган ва менинг ишонган кишимсан.. — деб таъкидлаши.. қулоқлари остида такрорлангандек бўлар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *[Бошлиқ] Қирқ бешлар чамасида, анча ниҳи қайрилган, иссиқ-совуқни бошдан кечирган.* С. Абдулла, Куёвлар, келинлар.

3 Иссиқ ва совуқ таомлар, кундалик ейиладиган, ичиладиган нарсалар. *Темир полвоннинг ўғил-қизлари аҳён-аҳён унинг иссиқ-совуғидан хабар олиб туришарди.* Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

4 этн. Кишини гўё бирор кимсага «иситадиган» ёки ундан «совитадиган» амал, дуо ва ш.к. нарсалар. *Далаю даштларда одамларни куф-суф қилиб, эзибички ёзиб бериб, иссиқ-совуқ қилиб, бинийидек тирикчилик қилиб юрибман.* Ф. Фулом, Шум бола. *Кейинги қилдирган иссиқ-совуғи кор қилди, шекилли, биратўласига Марғилонни тилига олмаёқ қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИССИҚ-СОВУҚЧИ этн. Иссиқ-совуқ қилувчи дуохон. *[Юсуфбек ҳожи] Хотинининг.. шикоятларини ҳамма вақт эшитар, доимо иссиқ-совуқчи домла, хўжаларникида бош оғритиб юришини ҳам билар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИССИҚХОНА 1 Ҳаммомнинг терлатадиган даражада иситиладиган алоҳида хонаси. *Яқингинада юз ва сочларини силаб эсан шабада ҳозир сусайиб, ҳаво ҳаммомнинг иссиқхонасидагидай дим бўлиб қолди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Ўсимлик ёки ҳайвонларни совуқ вақтда парваришлаш учун қуёш нури билан

иситиладиган махсус ойнавон қурилма, бино. *Парниклар ва иссиқхоналарда етиштирилган эртанги सबзавот.* ■ *Гоҳ идорада, гоҳ лабораторияда, гоҳ ўсимлик, гуллар ўстирилаётган иссиқхонада тўқнаш келиб қолишса, расмийгина саломлашиб ўтишади.* С. Нуров, Нарвон. *Кўшни маҳалладаги иссиқхона эгаси олтмиш минг сум ойлик бермоқчилигини айтди.* Газетадан.

ИСТАГАН 1 Истамоқ фл. сфдш. Истаган одамимни топдим.

2 айн. **ИСТАГАН 2.** Магазинларда истаган нарсангизни топа оласиз. «Муштум». *[Китобхонлар] Истаган вақтда, истаган китобини топиб олиб ўқийдиган шароитга эга бўлишлари керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИСТАК 1 1 Эҳтиёж ҳис-сезгиси; хоҳиш, майл. *Бунга истаги йўқ. Истаги бор. Истак билдирмоқ. Ўз истаги билан иш қилмоқ. Истагига қарши чиқмоқ.* ■ *Инсоннинг эркига тўсқинлик қилиш ҳам, унинг истак ва интилишини поймол қилиш ҳам ваҳшийлик.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Лекин кўнглида эса, кошки шундай бўла қолса, деган истак ҳукмронлик қилар эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

2 Ўзгага қаратилган, кимсага нисбатан бўлган яхши ният; тилак. *Истак шуки, ёш авлод бўлсин Келгусининг ҳусни ва нақши.* Э. Раҳим. *..чўпонни табриклашди, яхши истаклар билдиришди.* Газетадан.

ИСТАК 11 Ток пояларини боғлаш учун ишлатиладиган новда (асосан, тол новдаси). *Боғ очилганига бир ҳафта бўлди, боғбоннинг кўлида истак.* С. Аҳмад, Колхозда баҳор. *Узоқ уйлаб ўтирмай, тут, қайрағоч ва тол каби дарахтлардан истак чиллидим.. Истакларни белбоғимга қистириб, ишқомга кирдим.* А. Қодирий, Жинлар базми.

ИСТАКЛИК Истак бўладиган новда.

ИСТАЛГАН 1 Исталмоқ фл. сфдш. *Исталган натижага эришилди.*

2 Нарса, воқеа-ҳодисаларнинг ҳар бири истисносиз; хоҳлаган. *Шанхайлик ишбилармон уста Мей Чокун оламнинг исталган нуқтасидаги маҳаллий вақтни кўрсатадиган соат кашф этди.* Газетадан.

ИСТАЛМОҚ Истамоқ фл. мажҳ. н. *Исталган натижага эришилди.*

ИСТАМОҚ 1 Ихтиёр этмоқ; хоҳламоқ. *Кўнглингиз нима истайди? Истаган нарсангиз топилади. Мен сизни ранжитишни истамайман.* ■ *Хайрибиби, Комилжоннинг*

онаси — Меҳрихонни кўмсаб, ҳасратлашиб ўтиришни истаб қолди. Д. Нурий, Осмон устуни. Лекин Гулчеҳра Султон билан Дилбар ўртасида ғов бўлишни сира-сира истамасди. М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 шв. Ахтармоқ, изламоқ, қидирмоқ. Сиз кимни истаб эдингиз? ■ Зар қадрини билди заргар, Кошки заргар бўлса жононим; Зўр машаққат бўлса ҳам агар, Истаб келса мени меҳмоним. Ё. Мирзо. ..ёнидан папирсо чиқарди-ю, чўнтагини ковлаб, гугурт истаб қолди. С. Аҳмад, Сайланма.

ИСТАРА [ф. ستاره < ستاره — юлдуз]: **истараси иссиқ** Чехраси, юз кўриниши, ёқимли; хуш кўринишли, жозибали; юлдузи иссиқ. *Истараси иссиқ йигит.* ■ Халил жажжиғина, истараси иссиқ, сочлари қўнғироқ, бўйи ўзига қарийб тенг келадиган дилкаш бир қиз билан танишди. Туйғун, Дўстлик севинчлари.

ИСТАРАЛИ Юз тузилиши, қиёфаси ёқимли. *Азизхон чинакамига истарали, бутун вужудда аллақандай бир жозоба ўйнаб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ишқомда туғилиб, чайлада катта бўлган бу истарали йигит соҳибкорликни ўн беш ёшидаёқ эғаллаб, санъат даражасига кўтарган эди.* А. Мухтор, Чинор.

ИСТАРАПИЛ [р. стропила < строп — хода; том, шип] с. т. Томга ёпиладиган тунука, шифер ва ш.к. ни кўтариб турувчи қия тўсинлар. *Истарاپил қўрмоқ.*

ИСТАР-ИСТАМАС рвш. Унчалик истаги бўлмагани ҳолда, унчалик хушламаган ҳолда. *Истар-истамас рози бўлмоқ.* ■ -Ҳа, шу ёқда ишим бор, — Мавлон ака истар-истамас жавоб берди. Ҳ. Фулом, Машъал. *Комилжон косадаги чучварадан истар-истамас еди-да, уни нарига суриб қўйди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ИСТЕЪДОД [а. استعداد — тайёргарлик, тайёрлик; мойиллик; қобилият] 1 Ниҳоятда зўр ижодий қобилият; лаёқат. *Шоирлик истеъдоди. Истеъдод эгалари.* ■ *Биласиз, бутун истеъдодини халқ учун сарфлаган улуғ одамлар ўзларини гражданин деб атаганлар.* П. Қодиров, Уч илди. *Ҳар кимса ўз истеъдодига қараб ўзидан кейин бирор из қолдириб кетиши керак.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Истеъдодли бола ҳар қандай ошлада дунёга келиши мумкин, лекин ундаги истеъдоднинг намоён бўлиши.* «Тафаккур».

2 Истеъдод эгаси. *Истеъдод — жамиятнинг интеллектуал мулки.* «Тафаккур». *Аср*

бошида адабиёт саҳнасига чиққан адибларимиз катта истеъдодлар эдилар. Газетадан. *Истеъдодларни ҳам халқ ўзи етказиб беради, талантлар халқ ичидан етишиб чиқади.* Газетадан.

ИСТЕЪДОДЛИ Истеъдодга эга бўлган; қобилиятли, лаёқатли. *Бизнингча, истеъдодли бола деганда, ноёб интеллектуал салоҳиятга эга бўлган ҳамда жамият тараққиётини белгиловчи, ижтимоий қиммати зўр билимларни мукаммал эғаллашга қобил ўқувчини тушунишимиз лозим.* «Тафаккур». *Бобур энди ўн тўққизга кирган ёш йигит бўлса ҳам, ниҳоятда истеъдодли, ниҳоятда довурак саркарда эканини Шайбонийхон амалда кўрди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ИСТЕЪМОЛ [а. استعمال — ишлатиш, фойдаланиш; амалиёт, одат] 1 Иқтисодий-маиший эҳтиёжлар учун ишлатиш; қўллаш, фойдаланиш. *Кенг истеъмо моллари. Истеъмолдаги сўзлар.* ■ *Тилимиздаги баъзи бир сўзлар даврлар ўтиши билан эскириб, истеъмолдан чиқиб кетади.* «Ўзбек тили» дарслиги. *Эҳтимол, ғижжак ва ғижжаксимон созларнинг дунёдаги барча халқлар мусиқий истеъмолида кенг тарқалганлиги.* Газетадан.

2 Ейиш-ичиш; қабул қилиш. *Гўшт истеъмо қилмоқ. Дори истеъмо қилмоқ.* ■ *Аъзоларнинг ўз истеъмоллари учун экилган майда экинлари ҳам чакки эмас.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Истеъмо қилмоқ (ёки этмоқ) 1) эҳтиёж учун фойдаланмоқ; қўлламоқ, ишлатмоқ. *Ёғчироқ кўп йиллардан бери истеъмо қилинмай қолган бўлса-да, лекин ўз вақтида фавқуллодда роль ўйнаган.* Т. Қориниёзий, Ҳаёт мактаби; 2) тановул қилмоқ; емоқ, ичмоқ. *Сут, қатиқдан кўпроқ истеъмо этяпсизми?* Мирмуҳсин, Меъмор. *Карам — халқимиз севиб истеъмо қиладиган хушхўр сабзавотлардан бири.* Газетадан.

ИСТЕЪМОЛЧИ Истеъмо қилувчи, ишлатувчи, фойдаланувчи; харидор. *Маҳсулот ишлаб чиқарувчилар билан истеъмолчилар ўртасидаги шартнома муносабатларини такомиллаштириш ҳам муҳим вазифа бўлиб турибди.* «Меҳнат».

ИСТЕЪМОЛЧИЛИК Истеъмо билан боғлиқ, истеъмо қилишга оид. *Давлат ишлаб чиқариш ташкилотларини бюджет томонидан қўллаб-қувватлашни кескин ка-*

майтириш, истеъмолчилик сармоя ёрдамани чеклаш. Газетадан.

ИСТЕЪФО [a. إستعفاء — кечириш ҳақида илтимос қилиш; вазифадан чекиниш, бўшаши исташ] 1 Ҳарбий хизматчиларни ёши ўтганлиги, касаллиги ва б. сабаблар туфайли ҳарбий хизматдан бўшатиш.

2 ҳуқ. Ҳукуматнинг, унинг бошлиғи ёки алоҳида вазирларнинг ҳукуматга ишончсизлик билдирилиши, ҳукуматдаги ички ихтилофлар туфайли ўз мансаби ёки хизматидан кетиши, воз кечиши; ўз ваколатларини зиммасидан соқит қилиши. *Сухартонинг энг яқин сафдошларидан бири Хармоко ҳам президент истеъфосини талаб қила бошлади.* Газетадан. -*Истеъфоларини қабул этмайман, бориб вазифангизни бажараверинг, — деди [амир].* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Истеъфо бермоқ Мансаб-вазифасидан кетмоқ, кетиш ҳақида мурожаат этмоқ. *Ўттиз икки йиллик ҳукмронликдан сўнг Индонезия Президенти Сухарто истеъфо берди.* Газетадан. **Истеъфога чиқмоқ** Мансаб-вазифасини тўхтатмоқ, ундан кетмоқ. *Халқ яширин овоз билан, демократик асосда сайлаган раҳбарларнинг истеъфога чиқишини талаб қилиш ҳам адолат талабларига зиддир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. *Ишбилармонлардан баъзилари бўлса, ё жойларини тополмай юришибди, ё элбурундан истеъфога чиқиб олишибди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Истеъфодаги** Истеъфога чиққан, истеъфода бўлган. *Шартномавий муносабатларни тўғри йўлга қўйиш учун.. истеъфодаги тажрибали юристларни ҳам жалб этдик.* Газетадан.

ИСТЕҲЗО [a. إستهزاء — устидан кулиш; мазах, пичинг, киноя] Кимсанинг устидан кулиш, масхара қилиш; масхара, мазах ва унинг, одатда, гап-сўз, мимика ва ш. к. замирида ётувчи ифодаси. -*Балки, бегингизнинг тамалари хон қизидадир, — деди истеҳзо билан Ҳомид.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Соддадил кампир унинг овозидаги истеҳзони сезмасдан, дарров кўзига ёш олиб, ҳасрат қила бошлади.* О. Ёқубов, Ота изидин.

ИСТЕҲЗОЛАНМОҚ кам қўл. Масхара (истеҳзо) ифодасини намоён қилмоқ. [Кумуш] *Зайнабнинг бир ярим қарич осилиб кетган қовоқ-дудоғига истеҳзоланиб, томоша қилар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСТЕҲЗОЛИ Истеҳзо ифодали, замирида истеҳзо бўлган. *Унинг лўппи, юмалоқ*

юзларида истеҳзоли кулги пайдо бўлди. Ш. Фуломов, Бўз ер уйғонди. *Муҳаммаджонга доим илиқ муомала қиладиган Зуфар Ҳакимович бугун нега қўл бериб кўришмагани мана шу истеҳзоли саволидан билиниб турарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ИСТЕҲЗОСИЗ Истеҳзодан холи. *Унинг кулгиси истеҳзосиз, самимий эди; ҳазиллари пичингсиз, қочирқиқлари аччиқ эмасди.* Ф. Мусажонов, Хури.

ИСТЕҲКОМ [a. استحکام — мустаҳкамлик, мустаҳкамланиш; мудофаа иншооти] 1 ҳарб. Мудофаа, душмандан сақланиш учун қурилган мустаҳкам тўсиқ, гов, девор, қалъа ва ш. к. *Ҳарбий истеҳком. Мудофаа истеҳкоми. Дала истеҳкомлари. Истеҳком қурмоқ.* ■ *Сиз мардлар авлоди, сиздаги ғурур Пўлат найза каби ўтқир, буқилмас. Шунқор кўкрагингиз истеҳкомдан зўр.* Ф. Фулом. *Тоштемир бўлинмаси зиммасига душман истеҳкомларини портлатиш вазифаси юклатилган эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Умуман, муҳофаза учун (мас., кум бўронидан сақланиш учун) ишланган қурилма.

ИСТИБДОД [a. إستبداد — ўзбошимчалик, зўравонлик; мутлақ ҳокимият] Мустабидларнинг маҳкумлар, мазлумлар устидан чекланмаган ҳуқуқига асосланган жабрзулм, эзиш; шу асосга қурилган идора усули. *Тошкент халқ Азизбек истибдодидан ортиқ тўйди, кимдан кўмак сўрашни ҳам билмайди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳатто Олий кенгаш Бухорода амирлик йиқитилганидан, истибдодга барҳам берилганидан қаноатда эканини баён қилибди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИСТИБДОДЧИ Истибдодга асосланган; мустабид, золим.

Истибдодчи ҳукумат Золим подшоҳ ҳукумати.

ИСТИЛО [a. إستيلاء — қўлга киритиш, эгаллаб, босиб олиш] Қурол кучи билан ўзга мамлакатни босиб олиш, забт этиш. *Араблар истилоси. Ажнабийлар истилоси.* ■ *Бухоро шахрининг ҳар ерида турли қурилишлар бошланиб кетди. Уларнинг энг йириги ва ҳатто мўғуллар истилосидан кейинги энг улкани Улуғбек мадрасаси эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИСТИЛОЧИ Истило ётувчи ёки этган; ўзгаларнинг ерини, мамлакатини қурол

кучи билан босиб олган; тажовузкор. *Жуда қадим замонлардан туғилган бу дўстлик чет эл истилочларига қарши биргаликда олиб борилган курашларда мустақкамланди.* Газетадан. *Бизнинг майда-чуйда ҳокимларимиз бир-бири билан иноқ бўлмагани, бирлаша олмагани сабабли, катта кучга эга бўлган истилочининг ҳамласига дош беролмадик.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИСТИЛОЧИЛИК Ўзгалар мамлакатини курул кучи билан босиб олиш, шундай мақсад йўлидаги хатти-ҳаракат, сиёсат; тажовузкорлик. *Истилочилик сиёсати.* ■ XIX аср бошларида қирғизларнинг ерлари ажнабий босқинчиларнинг истилочиликдан иборат интилишларининг объекти бўлиб қолган эди. Газетадан.

ИСТИЛОҲ [a. اصطلاح] — одатдаги сўз қўллаш; атама, термин] эск. кт. Термин, атама. *Фалсафа истилоҳлари.*

ИСТИЛОҲОТ эск. кт. Терминология, терминлар, атамалар.

ИСТИНОД [a. إستناد] — суяниш, таянч; далиллаш, асослаш] эск. кт. Таяниш, орқа қилиш, суяниш; таянч, суянчиқ. *Давлатнинг истиноди.* *Истинод этмоқ.*

ИСТИНОДГОҲ эск. кт. Таяниладиган, беркиниладиган жой; таянч, орқа.

ИСТИОРА [a. إستواره] — қарз(га) олиш; сўзни ўз маъносидан бошқа маънода қўллаш] ад. Предметлар ўртасидаги ўхшашликка асосланган бадиий кўчим.

ИСТИРОҲАТ [a. إستراحت] — дам олиш, роҳат қилиш; танаффус] Дам олиш, ҳордиқ чиқариш; ҳордиқ. У [Сидиқжон] *..стироҳат чоғларида рўпара келган тўпга қўшилиб, хурсандчилик қилар.. эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бу ов Авазга катта *стироҳат бахш этди.* Ж. Шарипов, Хоразм. Фуломжон, узоқ йиллар оғир ётиб турган касалдай, баҳор ва ёз паллаларини қишлоқда *стироҳат билан ўтказди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Истироҳат қилмоқ (ёки этмоқ) Дам олмоқ, ҳордиқ чиқармоқ. *Навоий.. тўнини ечиб, бир нафас истироҳат қилмоқчи бўлди.* Ойбек, Навоий. *Ундан истироҳат этгани уйга кириб кетди.* С. Сиёев, Аваз.

ИСТИРОҲАТГОҲ Дам олиб, ҳордиқ чиқарадиган жой. *Гоҳ одамлар.. велосипедга миниб, шаҳардан ташқаридаги истироҳатгоҳ — булоқ бўйига жўнайди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИСТИСНО [a. إستثناء] — нарсалар тўпламидан бирортасини ажратиш; мустасно қилиш] рвш. Қонун-қоидадан, умумий тартибдан ёки қатордан, ҳисобдан ташқари; мустасно. *Умумий қоидалар ҳамма вақт истиснога йўл қўяди.* ■ *Экскурсияга ҳамма боради, бундан фақат дежурликка қолдирилган болалар истисно.* Газетадан. *..шароит ҳаммиша зарур вақтларда ўз қоидаларидан истиснога йўл қўяди.* С. Айний, Эсдалиқлар.

Истисно қилмоқ (ёки этмоқ) Қонун-қоида, тартиб, қатор ва ҳисобдан ҳоли қилмоқ. *Дарҳақиқат, Йигиталининг коллективи, Шоди Мударрисовични истисно этганда, ажойиб кишилардан иборат эди.* Д. Нурий, Осмон устун. *Ўзбекистонда (тоғ районларини истисно қилганда) бу йилги юн жуда яхши чиқди.* Газетадан.

ИСТИСНОСИЗ рвш. Истисно қилмасдан; мустасносиз, беистисно. *Бу йил истисносиз ҳамма хўжаликларда камида икки йилга етадиган озуқа тайёрлаш мумкин.* Газетадан.

ИСТИСҚО [a. إستسقاء] — сувга талаб, эҳтиёж; қоринга сув йиғилиши] тиб. Юрак, буйрак ва ш. к. нинг касалланиши натижасида тана тўқимасида, хусусан, тери ости ёғ қаватида сув тўпланиши. *Мен фалон бойваччанинг хотини бўлар эдим. У киши яқинда истисқо касали билан ўлди.* Ф. Фулом, Тирилган мурда. *Нўхат қайнатилган сув истисқо ва сариқ касалига фойдалидир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ИСТИФОДА [a. إستفاده] — фойдаланиш; фойда олиш] Фойдаланиш, ишлатиш.

Истифода қилмоқ (ёки этмоқ) Фойдаланмоқ, қўлламоқ, ишлатмоқ. *Улар оммада диний, миллий адоват қўзғаб, уни ўз мақсадлари йўлида истифода қилмоқчилар, бу орада сен ва мен ҳаром ўлиб кетамиз.* С. Айний, Дохунда. *..инсонлар унинг билимларидан, тажрибаларидан истифода этадилар..* Газетадан.

ИСТИФОДАЛАНМОҚ Фойдаланмоқ, истифода қилмоқ.

ИСТИФСОР [a. إستفسار] — сўров, сўраб билаш; хабар олиш] Изоҳ талаб қилиш, сўраб билиш. *Чол ҳозир боши берк кўча ичидан.. большевикнинг асли-насли ҳақида узундан-узоқ истифсор талаб қиладилар.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИСТИҚБОЛ [a. إستقبال] — бирор кимса ёки нарсани қарши олиш, кутиб олиш; келажак замон] I Келгуси замон, келгу-

сидаги ҳолат, ҳаёт; келажак. *На ҳозирги ҳолати, на истиқболи унга ҳеч нарса ваъда қилмас эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Анвар истиқболда қанчалик мушкулот ва хатар кўрмасин, бу жасоратни хуш қабул қилишига мажбур, чунки муҳаббатдан ҳам илгари йигитлик тақозоси шу эди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.*

2 Келгусига оид, келажак билан боғлиқ нарса, иш ва ш. к. *Яқун ва истиқболлар. Газетадан. Ўзаро манфаатли иқтисодий ҳамкорлик учун чинакам истиқболлар ҳам белгилаб олинди. Газетадан. Бундан мақсад бу конларнинг қачон очилгани, қанча муддат фойдаланилгани ва, ниҳоят, уларнинг истиқболини аниқ белгилаш устида илмий иш олиб бориш эди. С. Кароматов, Олтин қум.*

3 Қарши олиш, қаршилаш (ва унинг белгиси, ифодаси). *Йигитали қадамини тезлатди-ю, негадир қиз истиқболига ошиқмади. Д. Нурий, Осмон устуни. Чўлбобо истиқболига аёллар уринларидан турдилар, унга тўрдан жой кўрсатдилар. Ҳ. Фулом, Феруза. Умид узоқдан Ҳафиза келаетганини кўриб, истиқболига юра бошлади. Мирмуҳсин, Умид. Икки солдат билан истиқболига чиқди. С. Аҳмад, Уфқ.*

ИСТИҚБОЛЛИ Истиқболи порлоқ, келажигидан яхши умид қилса бўладиган. *Истиқболли ёш олим. Истиқболли иш. ■ Истиқболли режа ва лойиҳаларга эса лозим даражада эътибор берилмади. Газетадан. ..Берта Давидованинг бундан кейинги ижоди янада баркамол, янада истиқболли бўлишига ишонамиз. Б. Насриддинов, Санъат ошиғи.*

ИСТИҚБОЛСИЗ Истиқболи, келажаги йўқ; келажигидан яхши умид қилиб бўлмайдиган. *Истиқболсиз режа.*

ИСТИҚЛОЛ [a. *استقلال*] — мустақиллик, мустақил, эркин бўлиш | Инсон, миллат, давлатнинг бошқаларга тобе бўлмай, ўз эрки билан яшаши, ўзини-ўзи идора этиши; мустақиллик, эркинлик. *Миллий истиқлол. ■ Истиқлолга эришганимиздан кейин мустақиллик даврига муносиб анги қонунчиликни яратиш вазифаси вужудга келди. Газетадан. Истиқлол йилларида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари этиштириш борасида ҳам мамлакатимиз мавқеи анча кўтарилди. «Фан ва турмуш».*

ИСТИҚОМАТ [a. *استقامت*] — тўғрилик, ҳалоллик; тўғриланиш; бирор жойда

бўлиш]: **ИСТИҚОМАТ ҚИЛМОҚ** (ёки **ЭТМОҚ**) Бирор жойда ҳаёт кечирмоқ; яшамоқ, турмоқ. *Бундан бир неча йил бурун аёллар, гўдаклар истиқомат қилган ертўла. Н. Сафаров, Оловли излар. Кўчат ўтқазишни.. ўзимиз истиқомат қилаётган ҳовлидан.. бошлайлик. «Гулистон». Биздаги маълумотларга қараганда, ноқонуний савдо билан шуғулланувчи шахсларнинг аксарияти шу туман ҳудудида истиқомат қилади. Газетадан.*

ИСТИҚОМАТГОҲ Истиқомат қилинадиган жой, турар жой. *Воҳадаги истиқоматгоҳларнинг мустаҳкамланганлиги.. Хоразмнинг сиёсий ҳамда иқтисодий жиҳатдан Урта Осиёнинг бошқа ҳудудларидан ажралиб қолганлигини кўрсатади. И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.*

ИСТИҒНО [a. *استغناء*] — эҳтиёжсизлик, бадавлатлик; ноз-карашма қилиш | **1** Муҳтож бўлмаслик (эҳтиёж сезмаслик) ҳис-туйғуси, шундай ҳис-сезгили муносабат, ҳолат. *Эгасининг одамгарчилиги ҳар қанча катта бўлганда ҳам, меҳмонларинг.. истиғно ва виждон доирасидан чиқмаслиги лозим. А. Қодирӣ, Обид кетмон.*

2 Гўзал қилиқ билан тортиниш; ноз. *Нуқра Давроннинг ўзига қадалиб турган кўзларига: «Менга мунақа қараманг», дегандай истиғно билан боқди-ю, бармоқларини силкитганча, дарахтлар орасига шўнғиб кетди. С. Кароматов, Сўнги бархан. -Бас, бас-э! — деб Қирмизхон истиғно билан чимирилди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.*

ИСТИҒНОЛИ Истиғно ифодаловчи, истиғно билан. *Истиғноли қараш. ■ Қирмизхон бўялган лабарини истиғноли бурди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.*

ИСТИҒНОЧИ Истиғно қилувчи; нозли, қарашмали.

ИСТИҒФОР [a. *استغفار*] — гуноҳни кечиритиш, афв этишни сўраш | Худодан гуноҳни кечиритиш сўраш, қилган гуноҳларига тавба изҳор этиб, «астағфируллоҳ!» дейиш.

Истиғфор айтмоқ (ёки **келтирмоқ**) Гуноҳни ўтишни сўрамоқ, «астағфируллоҳ» демоқ. *У [аттор] из қидириб, эшоннинг дарвозасигача келса ҳам, шондан шубҳа қилиш гуноҳ бўлганидан, истиғфор айтиб, қайтиб кетган. Ф. Фулом, Шум бола. Дилингиздаги васвасаларни ҳайданг. Истиғфор айтинг. К. Яшин, Ҳамза.*

ИСТИҲОЛА [استحالة] — бир ҳолатдан бошқасига ўтиш, ўзгариш; мумкин эмаслик] Андиша, мулоҳаза ҳисси; тортиниш. *Шарофат хола ўйининг охирига етмас.. лекин истиҳола билан индамас эди. Ё. Шукуров, Орзулар. Келин-ку янги тушган оиллада истиҳола билан кескин ҳаракат этолмагандир. Аммо йигит-чи? «Муштум».*

Истиҳола қилмоқ (ёки тортмоқ) Шундай ҳисни туймоқ. *Муса зарда билан бурилиб, Бўтага еворгудек бўлиб тикилди, айтадиган гапи уятлироқ экан шекилли, аёллардан истиҳола қилиб айтолмади. С. Аҳмад, Ҳукм. Жуда истиҳола тортиб, пешонамдан тер чиқиб кетди. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Бироқ шундай фильмлар ҳам борки, гоҳида уларни кино дейишга истиҳола қиламиз. Газетадан. Истиҳолага бормоқ айн. истиҳола қилмоқ. Чувак юзли йигит сира истиҳолага бормай, яна гапира кетди. Газетадан.*

ИСФАҲОН [ف. اصفهان — Эроннинг марказий қисмидаги шаҳар номи]: Исфаҳон пўлатидан ясалган қилич; ўткир қилич. *Белда кескир исфаҳон. «Равшан». Бир солар исфаҳон — ўткир қиличди, Обру бер деб, хипча белга боғлайди. «Ойсулув».*

ИСФАҲОНИЙ Исфаҳонга мансуб, Исфаҳонда ёки Исфаҳон пўлатидан ясалган. *Бобур.. Малик Хожжага уч ҳафта муқаддам ўз қўли билан исфаҳоний қилич тортиқ этган эди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.*

ИСЧИРОҚ 1 Пилик ёки пилта билан, ёғ қуйиб ёқиладиган лампасиз чироқ. *Зигир ёғи қуйилган исчироқнинг шўғласидан жувозхона ичи қизғиш қоронғи эди. Н. Фозилов, Оқим.*

2 дин. Азиз-авлиёлар ўтган жойларга маълум вақтларда ёқиладиган чироқ. *Холжон хола ҳар икки ҳафтада чилтонларга атаб шавла қилади, исчироқ билан куймаланади. Файратий, Довдираш.*

ИСҚАРЛОТ [итал. scarletto < лот. scarlatum — тўқ қизил рангли қимматбаҳо газлама < а.+ф. [اسقرلات] эск. Қирмизи, тўқ қизил қимматбаҳо мато ва шундай матодан тикилган кийим (асосан, чакмон). *Тез бўл, исқарлот жомани кийгил, дасторни ўрагил!* Ойбек, Навоий. *Ким билади.. Машҳадийнинг силлиқ назми валинеъматнинг кўнглини шундай асир қиларки, у исқарлот чакмон ҳам инғом қилиб юборар!* Ойбек, Навоий.

ИСҚИРТ 1 Жуда ҳам кир; яғир, ифлос. *Бекнинг кўзига буйнига тўрва осган юпун аёл*

кўринди. Кўйлаги йиртиқ. Оптоқ билаклари исқирт. Х. Фулом, Машғал. Ҳовлида тинмай-қўнмай хизмат қилиб юрган пахмоқ сочли, исқирт кийимли ёш-қари хотинлар ҳам анчагина. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай ҳолатга нисбатли ҳақоратни билдиради. *Мингбоши ўрнидан даст туриб, Қудратга ўдағайланди: -Йўқол кўзимдан, исқирт! М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 кўчма Чикит, кераксиз (наrsa, кимса). *«Исқирт бўлиб лақиллаб юрамани», дедимда, орқамдан ўпкасини қўлтиқлаб юрган Махзумовга турмушга чиқиб олдим. Файратий, Довдираш. 20 кишига мўлжалланган бу ошхонага.. 150 килограмм нон олинди, шундан 30 килограмми исқиртга чиқаркан. Газетадан.*

ИСҚОТ [а. إسقاط] — олиб ташлаш; йўқ қилиш, соқит қилиш] **1 дин.** Қилинган гуноҳни ювиш ёки бало-офатни даф этиш ниятида ажратилган пул, наrsa. *Ҳожи эшонга тортиқ қилиш учун бир тўп доқа, исқот бериш учун юз танга нақд пулни оқсоқол қўлига топширди. С. Айний, Дохунда.*

2 дин. Ўлган кишини нариги дунёда тортадиган азобдан қутқариш учун бериладиган пул, наrsa. *Абдуражаб қассоб деган важоҳатли чол қазо қилиб, исқот кўтарилиганида, пир-эшон ҳазратлари ҳузурда шу чолнинг «гуноҳларини сотиб олиб», банди эзгуликдан эштиборли мулкдорлар доирасига аралаша бошлаган экан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

3 Муайян наrsa-буюмнинг нархидан ёки оғирлигидан кам миқдорни белгилаш, камайтириш; ана шу камайтирилган нарх ёки оғирлик; сийлов.

ИСҚОТИ 1 Исқот қилинган, исқотга берилган, қўйилган наrsa.

2 Шу наrsaга нисбатли ҳақорат (сўкиш) ни билдиради. *Атторнинг эшаги шундай ўйлаб қараса.. аттор ҳар куни азонда оғир юк ортади, ўзи ҳам минади, «хи, исқоти!» деб, икки биқинига тепади. А. Қаҳҳор, Барон фон Ринг. Пора билан, пул билан чиқиш мумкин эди.. Каминада эса ўша исқотидан йўқ эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ИТ 1 Уй-рўзгорни қўриқлаш, ов овлаш ва ш. к. мақсадлар учун сақланадиган тўрт оёқли сутэмизувчи уй ҳайвони. *Кўппак ит. Ов ити. ■ Катта темир дарвоза остида чўзилиб ётган хирсдай ит бошини кўтариб ириллади. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.*

2 Шу ҳайвонга нисбатланувчи ҳақоратни билдиради. *Азизбек қаршисида қўл боғлаб турган дарвоза бегига бақирди: -Нега қараб турасан, дарвоза устига чиқ, ким экан у ит?! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Халқ товуши тинимсиз гувуллайди: -Бу ёққа чиқ, итлар! Ойбек, Танланган асарлар.*

Ит эмган сўк. Итвачча, итдан тарқаган. *-Бу ёққа кел, ит эмган! - деди мингбоши, қизил кўзларини ола-була қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

3 кўча Бировнинг манфаатларини ҳимоя қилиб, бошқаларга зулм ўтказувчи одам; малай. *Мусулмонқулнинг ити бўлмаса, ўзимиздан мингбоши бўларлик одам қуриб қолувдим, дейман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Келинг, шердаргоҳнинг ити, тортинманг, юқорига ўтинг. К. Яшин, Ҳамза.*

4 Мучал йил ҳисобида ўн биринчи йил номи; сак. *Унинг йили ит.*

Ит йили Мучал йил ҳисобида ўн биринчи йил (қ. мучал).

Бошига ит кунини солмоқ Роса қийнамоқ, ўта азоб-қийноққа солмоқ. *Улар қишлоқдагиларнинг бошига ит кунини солибди: деҳқонларни қийнабди, ўлдирибди; пахта эксаларинг - ўлдирамиз, деб дўқ урибди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси. Бўйнидан боғланган ит овга ярамас* Хоҳиши бўлмаган кишини зўрлаганис билан иш бермайди, деган маънода ишлатиладиган мақол. **Ит азоби** Ниҳоятда қийин, машаққатли ҳолат, аҳвол. *Биласанми сен бу ўзбошимчалигинг билан отанени ит азобига солишингни? К. Яшин, Ҳамза. [Ҳожар:] Ит азобида кечани кундузга улаб меҳнат қила-қила, энди юрт орасида шер қилдим деганда, обрўни тўкиб қўйсам, қандай кўргилик! Ҳамза, Паранжи сирлари. Ит боқмайди* Назар-эйтибордан қолган, эътибор берилмайдиган шахс ёки нарса ҳақида, унга нисбатан қўлланади. *-Бувижон, бувижонга.. ит боқмайди-ю, аммо ўз билганини қилади, - деди кампир буви Пулатжон акага. Мирмуҳсин, Умид. Ит тегди ёки ит теккан* Нопок, ҳаром бўлди (номусига тегилган аёл ҳақида). *Қай юз билан боқаман унга? Мени кечирармикан? Кечирмас! Ахир менга ит теккан! С. Аҳмад, Ҳукм. Ит ҳасратда айн. ит азоби(да).* **Итдан суяк қарз** Қарзга жуда кўп, ҳаммадан қарз. **Итнинг туваги олтиндан** Жуда ҳам бой, ошиб-тошиб кетган бой. **Итнинг кейинги оёғи** Иш-фаолият ва ш. к. да

қатордагилардан (бошқалардан) энг охирида эканликни билдиради. *..бирор хунар-пунар ургансин. Йўқса.. итнинг кейинги оёғи бўлиб қолади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ичини ит таталамоқ (ёки тирнамоқ, кемирмоқ) айн. ичини мушук таталамоқ қ. ич.* Ниҳоятда безовта бўлмоқ, тинчсизланмоқ. *Шу вақтгача шоирнинг ҳаёти учун қўрқиб, ичини ит тирнаётган вазир енгил нафас олиб, жавоб ўрнига бош эгиб қўйди. М. Осим, Зулмат ичра нур. Чой ичаётимман-у, хавотирдан ичимни ит таталаяпти. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Бироқ ичимни ит кемиряпти. С. Сиеёв, Ёруғлик. Камбағални туянинг устида ҳам ит қопади* Иши юришмаган, омадсиз киши ҳақида айтиладиган ибора.

ИТАЛГУ айн. итолғи.

ИТАЛЬЯН 1 Италия туб аҳолисининг номи.

2 Италия халқига мансуб. *Италиян тили. Италиян аёли.*

ИТАЛЬЯНЛАР Италиянинг туб аҳолиси, италиян халқи.

ИТАЛЬЯНЧА 1 Италиянларга, уларнинг тили ва маданиятига оид. *Италиянча қўшиқ.*

2 Италиян тили. *Сиз италиянча(ни) биласизми?*

ИТАРМОҚ Ўзидан нари томон сурмоқ ёки суришга ҳаракат қилмоқ. *Стolni девор томонга итармоқ. Пиёлани stolнинг ўртасига итариб қўймоқ. ■ [Йўлчи] Ички бир жасорат билан эшикни итариб, уй ичига кирганини сезмай қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Одамлар бир-бирларини итариб, қоқилиб, зўр бўрон билан олдинга югурди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Кўкрагидан итармоқ Йўлатмай, яқинлаштирмай, қўшмай ҳайламоқ. *Шундай ёмон кунда биз билан бирга бўлган ҳар қандай одамни қадрлаш керак, кўкрагидан итарсак яхши эмас. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИТБАЛИҚ Сувда ва қуруқда яшовчи (амфибия)ларнинг тухумдан чиққан муртаги. *Қурбақа тухуми урулгангандан сўнг, ундан итбалиқ чиқади. «Зоология» дарслиги.*

ИТБОЗ Итга ишқибоз, ит боқувчи. *..биласизлар-ку, ўлардек итбозман. Уйдаги итларим билан сувда олишавериб, уста бўлиб кетганман. Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб.*

ИТБУРУН Майда қизил нордон мевали бута ва унинг меваси; наъматакнинг бир тури. *Йигирма қадамча чапроқда, қуюқ ит-*

бурун буталари ичида булбул сайрай бошлади. С. Кароматов, Олтин кум.

ИТВАЧЧА I Итнинг боласи, итдан тузилган (ёш болага нисбатан қўлланади). *Нукул итвачча дер эмиш. Астаффирулло, ўз боласини, ўзи туққан болани итвачча деса-я! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 Шу маъно билан (асосан, ёшларга нисбатан) ҳақорат учун қўлланади. *Шошмай тур, ҳали у иззатини билмаган итваччани тугиб, адабини бермасам, Мадумар отимни бошқа қўйиб юбораман. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ИТВОЙ с. т. Ёш шахсга нисбатан маълум даражада эркаловчи муносабатни билдиради. *Эй, итвой, ахир айтяпти-ку, хатни тутнингми, толнингми каллагига қўйсин, деб. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

ИТЁҚА: итёқа қўйлак Тўғри, тик ёқаси бўлган қўйлак (яктакка нисбатан). *Калта, итёқа қўйлакнинг устидан энли камар боғлаб, тўппонча тақиб олган қоп-қора.. бир киши сўрига чиқиб, халққа ваъз айтди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. Учинчи киши.. итёқа қалин қўйлак сиртидан энгил яктак кийган. С. Сиёев, Аваз.*

ИТИРҚИН(И) с. т. Жуда ҳам бетартиб; қаровсиз. *Уй итирқини бўлиб кетибди. ■ Туну зулмат қоришиқ эди. Итирқин ер эди хокисор. М. Али, Боқий дунё.*

ИТЛИК Итга хос хатти-ҳаракат, қилиқ. *Бас, йиғлама, золимлар кўп.. уларнинг шундай номаъқулчиликлари, итликлари бўлиб туради. Ойбек, Болалик.*

ИТМОМ [а. *إتمام*] — тамомлаш, якунлаш; тамом бўлиш] *эск. кт. Сўнг, охир.*

Итмомига етмоқ Охирламоқ, тугамоқ. *Бундан сўнг маросим итмомига етиб, Анвар секин-секин орқаси билан юриб, биринчи хонага ва.. даҳлизга чиқди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

ИТ-МУШУК Бир-бири билан ҳеч чиқишмайдиган, жанжалли муносабатга эга. *Улар бир-бири билан ит-мушук.*

Ит-мушук бўлмоқ Жанжаллашиб гижиллашмоқ, ит билан мушук каби олишмоқ. *Баъзан бир ота-онадан дунёга келиб, бир-бирига меҳр-оқибатсиз, таъбир жоиз бўлса, «ит-мушук» бўлиб яшовчи ака-ука, опа-сингиллари кўрамыз. Газетадан.*

ИТОАТ [а. *إطاعت*] — бўйсунуш] Кимсанинг айтганини қилиш, амрини бажариш,

бўйсунуш; тобелик. *Юзидан мулойимлик, эрига итоат, тўғрилик маънолари томиб турган бу хотин — қўтидорнинг рафиқаси — Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Итоат қилмоқ (ёки этмоқ) Бўйсунмоқ, ҳукмига юрмоқ. *Араббойнинг ёши ўн еттида, гавдаси ҳам каттароқ бўлгани учун, ҳамма болалар унга итоат қиларди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бугундан эътиборан Исфандиёр тўра Хива хонидир. Ҳамма янги хонга сўзсиз итоат қилишга мажбур. Ж. Шарипов, Хоразм. Амрига итоат этмайдиган бир куч шунга мажбур қилди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

ИТОАТГҲҲ айн. итоаткор. *Ўқитувчилар қонунга энг итоатгҲҲ кишилар ҳисобланадилар. Газетадан.*

ИТОАТГҲҲЛИК айн. итоаткорлик.

ИТОАТКОР Итоат қилувчи, итоатли; кимсага бўйсунувчи, тобе. *Аҳмад Хусайн қулдан бадтар ожиз, забун, ҳамиша тақдирга итоаткор, ғирт саводсиз бу деҳқоннинг мулоҳазаларига ҳайрон қолди. Ойбек, Нур қидириб.*

ИТОАТКОРЛИК Итоат қилиш ҳис-туйғуси, хусусияти. *— Совуқ қотдингми? — Сувонжон унинг елкасига қўл ташлаб, ўзига тортди. Ойсулув итоаткорлик билан Сувонжоннинг кўкрагига бош қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ИТОАТКОРОНА Итоаткор ҳолда, итоаткорлик билан. *Пошиа хола тез ўгирилиб, ёнида баланд жуссасини итоаткорона эгиб турган Дороббекка кўзи тушди. Д. Нурий, Осмон устунни.*

ИТОАТЛИ Итоат қиладиган, бўйсунадиган. *Итоатли бола.*

ИТОАТСИЗ Итоат қилмайдиган, бўйсунмайдиган. *Итоатсиз бола.*

ИТОБ I [а. *عتاب* — таъна, маломат; қийноқ] Таъна, маломат, танбеҳ. *У.. биринчи итобдаёқ ота-она гуноҳига тавба қилишга ҳозирланар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ИТОБ II с. т. Сургун. *Итоб қилмоқ.*

ИТОБОМУЗ [а. + ф. *عتاب آمیز* — таънага ўхшаш, таъна аралаш] Таънали. *У Кумушдан итобомуз сўз, ачиқ хитоблар кутар.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ИТОЛҒИ Лочинлар оиласига мансуб, ов қуши сифатида фойдаланиладиган йиртқич қуш. *Қистаса, ўтади итолғи қушдан. «Гулнорпарӣ».*

ИТОҒИЗ Сигирқуйруқдошлар оиласига мансуб, гули итнинг оғзига ўхшаш бир йиллик ўсимлик ва унинг гули.

ИТПАШША Уй ҳайвонларида бўладиган қонхўр ҳашарот. [Жўра] *Отнинг яғринига ёпишган битта итпашишани тутиб, сўка-сўка, этик пошнаси билан эзди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИТСИГЕК *айн. болтирик.*

ИТТЕРБҲЙ [лот. ytterby *Швециядаги Иттербю (Ytterby) қишлоғи номидан*] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оқиш кулранг металл.

ИТТИК *шв. Ўткир. Алим бува оқ, ўсиқ қошлари остидаги ҳали ёш кўринган иттик кўзларини шарққа тикди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИТТИКАНАК Қоқидошлар оиласига мансуб бир йиллик ўт ўсимлик (тиббиётда ва халқ таботатида кенг қўлланади).

ИТТИФОҚ [а. إتفاق] — бир фикрга келиш; битим, шартнома; мослик; тасодиф] **1** *от* Гуруҳ, жамият, синф ёки давлатларнинг бирликда иш олиб бориш учун тузган бирлашмаси; бирлашма, уюшма. — *Ахир, барча теурийлар бирлашиб, иттифоқ тузсалар бўлмасми? — деди Нигор хоним.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 сфт. Ўзаро яхши муносабатли; иноқ, аҳил. *Иттифоқ оила. Улар бир-бири билан иттифоқ. Иттифоқ бўлмақ. ■ Кўнгиллари доим ёш бўлсин. Ўзаро дўст, иттифоқ, ҳамдам, Оилага биздек бош бўлсин.* Ҳ. Ғулом, Байрам кечиди. *Иттифоқ эл сира кўрмас хўрликни.* «Гулихиромон».

ИТТИФОҚАН *айн. иттифоқо.*

ИТТИФОҚДОШ *айн. иттифоқчи.* Барча иттифоқдош давлатлар.

ИТТИФОҚЛАШМОҚ Иттифоқ, аҳил бўла бормоқ; аҳиллашмоқ, иноқлашмоқ.

ИТТИФОҚЛИК Иноқ, аҳил муносабат. *Оқсоқол.. насиҳатзўйликка ўтди: -Иттифоқ бўлинлар. ҳар бир ишда иттифоқлик яхши.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мамлакатимиз учун иттифоқлик, баҳамжиҳатлик, яқдиллик сув ва ҳаводай зарур.* Ойбек, Нур қидириб.

ИТТИФОҚО [а. إتفاق] — тасодифан, ногаҳон] *рвш.* Кутилмаганда, тасодифан, тўсатдан. *Иттифоқо учрашиб қолдик. ■ Иттифоқо, бошқармада иш авж олиб кетган кунларда Қандолатхон ҳафталаб ишга келмади.* Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар.

ИТТИФОҚЧИ **1** Ҳамкорлик қилувчи, ўзаро иттифоқликда бирга ҳаракат қилув-

чи; ҳамкор. *Раис учун бўрон яна битта иттифоқчи топилганлиги билан баравар эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Бир иттифоқдаги. *Ўзбекистон аҳолисининг моддий турмуш даражаси собиқ иттифоқчи республикаларнинг кўпчилигидагига нисбатан анча яхшидир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

ИТТИҲОД [а. إتحد] — бирлик, биргалик; бирлашиш, қовушиш] *эск. кт.* Иттифоқ, бирлашма, уюшма. *Туркистон бўйлаб хил-хил жамиятлар, иттиҳодлар тугъляпти.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИТТРИЙ [лот. yttrium < Швециядаги Иттербю (Ytterby) қишлоғи номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оқиш кумушранг металл.

ИТУЗУМ Оқ гулли, майда қора ёки қизил мевали бир йиллик ёввойи ўсимлик.

ИТФЕЪЛ Феъли жуда ёмон, жуда ҳам бадфеъл. *Вақфда ҳали ер кўп.. лекин ҳаммаси итфеъл кишиларнинг чангалида.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИТЧИЛИК **1** Ит зотларини боқиш ва кўпайтиришдан иборат хўжалик тармоғи.

2 айн. итлик.

ИТХОНА Ит турадиган жой, ит учун қурилган хона.

ИТЯЛОҚ *шв. 1* Итга овқат бериладиган идиш, итнинг туваги. *Ташқаридан итмялоққа ўхшаш кир қозонча олиб кириб, ёғ чучита бошлади.* Х. Тўхтабоев, Беш болали йигитча.

2 сўк. Шу идишга нисбатли ҳақоратни билдиради. *Кампир уйда жаврар, қизини қарғар эди: -Э, ўл, итмялоқ! Дайди итнинг тумшуғини ёғ қилмай ўл!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИТҚИТМОҚ *шв.* Ирғитмоқ, ирғитиб ташламоқ. [Бухгалтер] *Елкасидаги оғир юкни итқитган одамдек, атрофга енгил назар ташлади.* Ш. Ғуломов, Ташаббус.

ИТҚОВУН **1** Палаги ва меваси қовунга ўхшаш ўсимлик, ёввойи қовун.

2 с. т. Кавар. *Фишкўприк ёнбошидаги ҳаммомнинг гўмбазларини нўпанак босиб кетган, масжид пештоқидан то ергача осилиб тушган итқовуннинг палаги қуриб қолган.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ИФЛОС [а. إفلاس] — қашшоқлик, нота-вонлик; ҳеч нарса қолмаганлик; омадсизлик; обрў-эътибори қолмаганлик] **1** Нопок

нарсалар билан булганган; булганч. *Ифлос ҳовли. Ифлос ариқ.* ■ *Отхона ичидан ифлос курак ва супурги кўтариб Жўра чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кир босган; кир, исқирт. [Ҳаммолларнинг] *Белида, елкасида.. узук-юлуқ арқон, кийимлари жулду, ифлос.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *Кўчма* Ҳар қандай ёмон, қалб ишга юрадиган; нопок. *Ифлос одам.* ■ *Йўқол, дедим, йўқол, тулки! Колхозимизда сендек ифлосларга нон йўқ!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; ярамас, разил, палид. [Чўпон қозига:] *Туфу, ифлос! Ҳали сенми шунча хотин билан тагин бировларнинг ҳарамига кўз соладиган?! Ҳамза, Майсаранинг иши.*

5 Одобдан ташқари; ярамас, ёмон. *Ууйнинг у ёғидан бу ёғига бетоқат юриб, ифлос гапларни оғзига тўлдириб сўқинди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ИФЛОСЛАМОҚ Ифлос қилмоқ, булғатмоқ. *Қор эриб, расталарни жуда ифлослаган, ҳамма ёқ пилч-пилч лой, балчиқ, сув.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИФЛОСЛАШМОҚ 1 Ифлос ҳолатли бўлмоқ.

2 Ифлосга хос хусусиятларга эга бўлмоқ, эга бўла бошламоқ.

ИФЛОСЛИК 1 Ифлос ҳолат. *..тоғора ва қозонлар тартибсиз ҳолда ётарлар, қозон теварагида уймалашмоқда бўлган товуқлар бундаги ифлосликни яна бир қат оширмоқда эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ифлос кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат, хусусият. *Унинг қўлидан ҳар қандай ифлослик келади.* ■ *..бу одатни ҳамшиша ваҳшийлик, ифлослик деб билдим.* Газетадан.

ИФО [ا. إيفاء] — бажариш, адо этиш; ваъдага вафо қилиш] эск. *кт.* Бурч ва ваъдани бажариш, адо этиш. *Фосиҳ афанди.. туллаган қошларини ғурур билан чимириб, ўз зиммасига тушган шарафли вазифанинг ифосига бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИФОДА [ا. إفادة] — англатиш, ўргатиш; хабардор қилиш; ифодалаш, баён қилиш; кўрсатма] 1 Билдирувчи, акс эттирувчи нутқ бирлиги: сўз, ибора, гап ва б. *Ўқитувчи қисқа ифодада кўп фикр айта билиш маҳоратига эга бўлмоғи лозим.* Р. Усмонов, Одобнома. *Бу сўз борлигининг, бутун қалбимнинг Ифодаси бўлиб қуйилар тилга.* Зул-

фия. *Ифода сиққиқлиги шеърда муҳим масалалардандир.* «Ёшлик».

2 Акс эттирувчи ёки мужассамлантирувчи белги, ҳолат, рамз. *Қардош мамлакатлар адабиёти ва санъати декадалари — халқлар дўстлигининг ифодасидир.* ■ *Ўзингиз биласиз, — деди Сидиқжон унга маънос назар ташлаб; унинг бу қарашидида чексиз миннатдорчилик ифодаси бор эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Чеҳрасига қалқиб чиққан аламли ифодани яширишга уришиб, бурилиб қаради.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 Бирор математик боғланишни билдирувчи формула. *Алгебраик ифода. Пифагор теоремасининг математик ифодаси. Ифодани ечмоқ.*

ИФОДА ЭТМОҚ (ёки қилмоқ) Сўз, гап ёки бошқа восита билан билдирмоқ, англатмоқ; ифодаламоқ. *Гўё у биргина сўз ва боқиш билан бу уйда ва бу одамлар орасида кечирмоққа мажбур бўлдиғи ҳаётининг бутун оғирлигини ифода қилмоқчи бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сидиқжоннинг юзида илжайишга ўхшаган, лекин ҳеч қандай маънони ифода этмаган бир нарса пайдо бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИФОДАВИЙ Ифодага оид. *Ифодавий воситалар.*

ИФОДАВИЙЛИК Ифода этиш томони, ифодавий ҳолат-имконият. *Тилнинг ифодавийлиги билан боғлиқ бўлган илмий, ижтимоий-сиёсий адабиётлар таржумасида ҳам муайян бадиий-иждодий масалаларни ечишга тўғри келади.* Ф. Саломов, Таржима назарияси.

ИФОДАЛАМОҚ 1 Ўзида акс эттирмоқ, мужассамлантирмоқ, англатмоқ, билдирмоқ. *Унинг мардона очиқ нешонаси, куюқ эгилмас қошлари чуқур ўйни ифодалар эди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Олахўжа ўтирган жойида тебранди ва ғирромликни ифодалайдиган бир тарзда кулумсираб, қассобга қаради.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Сўз билан баён қилмоқ, англатмоқ, таъбирламоқ. *Элмурод мактабга етгач, ўз дардини икки оғиз сўз билан ифодалаб, кейин хайрлашмоқчи бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Энг муҳими, фактларни қуруқ қайд қилмай, уларни бадиий таъсири ифодалашдир.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

3 Математик формула орқали таъбирламоқ.

ИФОДАЛИ Ифодага эга. *Аниқ ифодали. Яхши ифодали.*

Ифодали ўқиш Дона-дона ва таъсирли ўқиш.

ИФОДАЛИЛИК Яхши ифода этишлик, маъно билдиришлик; ифода талабларига мослик. *Ифодалиликка интилиш.. эмоционал бўёқдорлик сўзлашув нутқи учун характерлидир.* «ЎТА».

ИФОДАСИЗ Ифодаси йўқ, ифодаси ноаниқ. *Вужудимни ғалати, ифодасиз бир лоқайдлик, бепарқлик қамраб олган эди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *..заҳил юзи қандайдир ифодасиз, нима ўйлаганини билиб бўлмас эди.* А. Мухтор, Чинор.

ИФОДАЧИ Ифода этувчи, акс эттирувчи. *Депутат — халқ хизматкори, халқ манфаатларининг ифодачисидир.* Газетадан. *Зотан адабиётимиз халқ маънавий уйғонишининг тарихий гувоҳи ва ифодачисидир.* «ЎТА».

ИФОР [а. عفار — чанг, тўзон; ҳид] Яхши ҳид, хушбўй; умуман ҳид. *Ҳар бир гулнинг ўз ифори бор.* Газетадан. *Қарқуноқ парвозда япроқдек енгил, Гўёки олдинда қиш эмас, баҳор. Боғларда азалий нафис бир ифор..* А. Мухтор.

ИФОРЛИ Ифор ҳидига ўхшаган ҳидли. *..саф-саф атиргуллар, садарайҳонлар ёз бўйи гуркираб ўсар, теваракка ҳам ҳусн, ҳам ифорли ҳид таратар, ўзгача файз бағишларди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Ифорли ўтларга кўмилар, тикилиб қолади осмонга.* Ш. Раҳмон, Юрак кирралари.

ИФРОТ [а. إفراط — ҳаддан ошиш, ошириш; ортиқчалик; суиистеъмол] *эск. кт.* Ортиқ даражада, ҳаддан зиёд. *Тожиддин Қосим ифрот одоб билан, уялиб-тортиниб, гўё тўйган кўзидай, овқатни суст ея бошлади.* Ойбек, Нур қидириб. *Сиз йигитларингизга кенгаш берингки, улар ифрот май ичмасинлар.* Ойбек, Навоий.

ИФТИРО [а. افتراء — бўҳтон, туҳмат; гап қилиш] *эск. кт.* Бўҳтон, туҳмат. [Гулнор] *Ота-онадан, атрофдаги кўзлардан қўрқар эди.. ҳар хил ғийбат ва ифтиролар тарқалса, одамларнинг бетига қандай қарайди?* Ойбек, Кутлуг қон. *..бу ҳақда кўп тавналар эшитгани учун қозининг кулгисини ўзига иснод ва ифтиро деб тушунган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *..ул ҳаромзода.. фақир бирла падарнинг шаънларимизга бўҳтон ва ифтироларни тўқуб..* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИФТИХОР [а. افتخار — фахрланиш, мақтаниш] 1 Шон-шараф ҳисси; фахр. *Чол*

ўғлига, унинг тез-тез қимирлаётган қаламига қараб-қараб, жим ўтирар, кўзларида оталик меҳри ва ифтихор сезиларди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

2 Шон-шараф келтирувчи, фахрланса арзийдиган иш, кимса ёки нарса. *Ёшлар — бизнинг ифтихоримиз. Алишер Навоий — маданиятимизнинг ифтихори. Пахта ўзбек халқининг миллий ифтихоридир.* ■ *Сени жондан севарман, шону шавкат, ифтихоримсан, Шараф-шон сенга бўлсин, ўзбегимсан, пахтакоримсан.* Воқиф.

Ифтихор қилмоқ Фахрланмоқ. *Сиздай ўғлонларни улғайтирган халқ, Отанинг ҳаққи бор, қилса ифтихор.* Ф. Фулом.

ИФТИХОРЛИ Ифтихор қилса арзийдиган, фахрли; ифтихор ифода этадиган.

ИФТОР [а. إفطار — нонушта қилиш; рўза очиш] *дин.* 1 Рўза кунлари шом пайтида ўтказиладиган рўзани очиш, оғиз очиш маросими; оғиз очиб овқатланиш. *Ифтор қилмоқ. Ифторга ўтирмоқ.* ■ *Афанди узун кун рўза тутиб толиққан эди, ифтордан кейин мачитга.. чиқмади.* «Латифалар». Тоҳир кекса ота-онаси билан ифтор қилмоқда эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, меҳмондорчилик. [Миробид] *Урф-одатларни ҳурмат қилади: ҳар йили беш-ўнта кишини.. ифторга чақиради.* В. Фофуров, Вафодор.

ИФТОРЛИК 1 Ифтор қилиш, шу вақтдаги овқатланиш. *Ифторлик вақтида биз ҳар кун шиннига нонни ботириб уриб, унинг устига майиз, бошқа мева-чеваларни ер эдик.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Пайғамбаримиз саҳарликда ҳам, ифторликда ҳам жуда кам овқат еганлар.* Газетадан.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, маросим. *..сабов учун ифторликлар ўтказиш ҳам Рамазон ойининг энг яхши фазилатларидан саналади.* Газетадан. *Рўза ойи келиши билан Саид Бурҳон маҳзум.. кечқурунлари.. ифторликка борар эди.* Ғайратий, Довдираш.

ИФФАТ [а. عفت — бокиралик, покизалик; яхши хислат; тийилиш] *Виждоний поклик; номус, ҳаё.* У [Азиза] *муҳаббатдек соф, қизлик иффатидек беғубор кишилар сафига қўшилади.* С. Аҳмад, *Муҳаббатнинг тугилиши. Уй бурзагида, шоҳи сўзана ёнида, иффат юзасидан юзини яшириб Майна ўтиради.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Ўзбекнинг хотинлари иффат учун яралган.* «Ёшлик».

ИФФАТЛИ Иффати бор; номусли, ҳаёли. Ёқутбика – тўранинг хотинлари ичидан ор-номусли, ақлли, шарм-ҳаёни билган иффатли хотин эди. Ж. Шарипов, Хоразм. -Нима муборак бўлсин?! [деб сўради Отабек]. -Сизга иффатли ва сеvimли рафиқа билан қутидордек қайнатга, Ҳасаналига – келин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бошга рўмол ташлаган билан ҳамма иффатли ва маърифатли бўлавермайди. Газетадан.

ИФФАТСИЗ Иффати йўқ; ҳаёсиз, номуссиз.

ИФШО [а. إفشاء – фош этиш, ошкор этиш; (гап)тарқатиш] эск. кт. Ошкор, фош қилиш; очиб ташлаш (сирни). Билмас эрди тоза бу ишқимни, ифшо бўлмаса. Ҳабибий.

ИХВАТ [а. إختوت – «аха»нинг кўплиги: биродар, қардош, дўст] эск. кт. Биродарлик, қардошлик. Маорифсиз ҳеч бир халқ Дунёда яшай олурми!? Ихват ҳисси кўз очмасдан, Чин ўртоқлаша олурми!? Ҳамза.

ИХЛОС [а. إخلاص – самимийлик, кўнгли очиқлик; берилганлик, мухлислик; эътиқод] Чин юракдан, ишонч билан берилиш; астойдил муҳаббат, меҳр. Одамларнинг сизга ихлоси баланд. ■ Ёш ишчининг қунт ва ихлос билан изланиши.. ўз самарасини берди. «Саодат». Қутидорнинг жавобидан самимият ва ихлос маънолари томиб турар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ихлос қилмоқ айн. **ихлос қўймоқ**. ..сен ихлос қилган домлалар ҳам мен бахтсизга ёрдам бермаганларидан кейин, диёнатдан ҳам кўнглим қолди. А. Қодирий, Кичик асарлар. **Ихлос қўймоқ** Чин юракдан меҳр боғламоқ. Бобоқул отани бузоқнинг ҳақи бор, деб сут ичмайдиган авлиё санаб, ихлос қўйган эди-ю! Шербек хафа бўлди. С. Анорбоев, Оқсой. **Ихлоси қайтмоқ** Ишонч билан берилиши қолмоқ (йўқолмоқ), ҳафсаласи пир бўлмоқ. Хўжабеков билан касалхонада тўқнашган кун бу кўзларда қўрқоқликни кўриб, Акрамдан ихлоси қайтди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИХЛОСЛИ Ихлос қўйган, ихлоси бор. Хўжасига ихлосли Ҳасаналининг тажрибали кузатишидан бекнинг махфий дарди узоққа қочолмай, натижада сир очилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИХЛОСМАНД айн. **ихлосли**. Ўз касбига ихлосманд чорвадорлар. Санъат ихлосмандлари. ■ Кўпчилик қишлоқлар менга ихлос-

манд: баъзилари эшонпочча дейди, баъзилари қори ака дейди, баъзилари мулла ака дейди.. Ф. Гулом, Шум бола. Туман маданият уйи ёш санъат ихлосмандлари учун очиқ эшиклар кунни ўтказди. Газетадан.

ИХРОЖ [а. إخراج – чиқариш, ҳайдаш; сургун, бадарга қилиш; ташкил қилиш] 1 Бирор киши ёки кишиларни шаҳар ёки қишлоқдан, умуман, ўз яшаш жойидан чиқариб юбориш, бадарга қилиш.

2 бот. Заҳарли, сутсимон шира чиқарадиган ўт.

3 айн. **сурги** 1.

4 Одатда, баҳор пайтида ични тозалаш мақсадида турли кўкатлардан сомса, чучура каби овқатлар қилиб ейиш.

ИХТИЁР [а. إختيار – танлаш, сайлаш; хоҳиш, эрк] 1 Хоҳиш-истак эрки; эрк, хоҳиш. Келмоқ ихтиёр билан, кетмоқ ижозат билан. Мақол. ■ Сендан ҳеч сиримни яширмайман. Дастлаб кирган заводимдан ўз ихтиёрим билан кетганим йўқ. А. Қаҳдор, Қанотсиз читтақ.

Ихтиёр этмоқ (ёки **қилмоқ**) Хоҳламоқ. -Соғ бўлинг, бек ака, борадиган кунингизни тайин қила оласизми? -Маълумингиз, кечалари бўш бўламан, шунинг билан бирга, отангиз қайси вақтни ихтиёр қилсалар, ижобат этишдан ўзга чорам бўлмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Фойдаланиш, тасарруф ёки идора қилиш ҳуқуқи; изм. Бу ерлар колхоз ихтиёрида. Директор ихтиёридаги мукофот фонди. Завод ихтиёрида бўлган машиналар. ■ Кўп умр кўришингиз – тақдир қўлида, беқарз яшашингиз – қалбингиз ихтиёрида. «Тафаккур». Бизларни.. медицина академиясида бир ярим ой ўқитиб, Москва шаҳар санитария бошқармаси ихтиёрига юборишди. «Саодат».

ИХТИЁРИЙ Хоҳиш-истак эркига боғлиқ бўлган, кишининг ўз хоҳиши билан қилинадиган ёки қилинган; эркин, кўнгилли. Ихтиёрий ёрдам. ■ Тил ўрганиш – бу мажбур-қистов, куч ишлатиш йўли билан эмас, ижтимоий зарурат талаби, ихтиёрий майл ҳукми билан бўлади. «Саодат».

ИХТИЁРИЙЛИК Хоҳиш-ихтиёрга боғлиқлик. Деҳқонларнинг кооперативларга киришида ихтиёрийлик принципини бузиш ҳоллари йўқотилди. Газетадан.

ИХТИЁРЛИ-ИХТИЁРСИЗ Истар-истамас. Кумушбиби ҳам ихтиёрли-ихтиёрсиз бу

кулгиликка тортилиб, унинг юввошигина ил-жайишидан ёқутдек лаблари остидаги садаф каби оқ тишлари бир оз кўришиб қўйди-лар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИХТИЁРСИЗ Хохиш-ихтиёрдан таш-қари; беихтиёр, гайриихтиёрий. *Ихтиёрсиз ҳаракат.* ■ У [Собираҳон] нима тўғридадир ўйлар, ихтиёрсиз бўлса керак, аллақандай ҳазин куйни бурни билан куйлаб борар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Ихтиёрсиз қуйилиб келган қайноқ кўз ёшларини Гулнор баъзан зўрға яширар, баъзан яширишдан ожиз қоларди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИХТИЛОЛ [а. إختلال] — халал топиш, бузилиш; меърий бўлмаган ҳолат; қўзғалиш] *кт.* Исён, қўзғолон, галаён.

ИХТИЛОЛЧИ *кт.* Ихтилол қатнашчиси, исёнчи.

ИХТИЛОТ [а. إختلاط] — аралашуш, қўшилиш; тартибсизлик] *эск. кт.* Аралашуш, қотишуш, борди-келди қилиш.

Ихтилот этмоқ Қўшилмоқ, аралашмоқ. *Эй кўнгул, токим кўрибмен ул паридин илтифот, Ихтилот этмак манга ёқмас бани одам била.* Бобур.

ИХТИЛОФ [а. إختلاف] — ҳар хиллик, тафовут; ўзгарувчанлик; қарама-қаршилиқ, келишмовчилик] Қарама-қарши ҳолат; келишмовчилик, зиддият, низо. *Халқаро ихтилофларни тинч музокаралар йўли билан ҳал этиш.*

ИХТИЛОФЛИ Қарама-қаршилиқ, зиддиятлар бўлган; жанжалли, низоли.

ИХТИЛОФЧИ Ихтилоф чиқарувчи, ихтилоф, низо уруғини сочувчи.

ИХТИО- [юн. ichthus — балиқ] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, балиққа оидликни, алоқадорликни, балиққа ўхшашликни билдиради.

ИХТИОЗАВР [ихтио.. + юн. saura — калтакесак] *зоол.* Мезозой даврида денгизларда яшаган, узунлиги 15 м гача етган балиқсимон, судралиб юрувчи йиртқич махлуқ; денгиз калтакесаги.

ИХТИОЛ [ихтио.. + лот. oleum — мой] Таркибида қазилма балиқ қолдиқлари бўлган сланецдан ҳосил қилинадиган ёғсимон қизғиш-қўнғир рангли маҳкам дори.

ИХТИОЛОГ Ихтиология мутахассиси.

ИХТИОЛОГИЯ [ихтио.. + юн. logos — таълимот] Зоологиянинг балиқларни ўрганувчи бўлими. *Зоология, энтомология.. их-*

тиология, гидробиология бўйича.. ботаника профилидаги кенгаш эса ботаниканинг барча соҳалари.. бўйича диссертация қабул қилдилар. «Фан ва турмуш».

ИХТИРО [а. إختراع] — янгилик; янгилик яратиш, ўйлаб чиқариш] 1 Фан-техника соҳасида кашф этилган, ижобий самара берадиган янгилик, кашфиёт. *Дарвеш Али табобатда ўзининг янги-янги даволаш усуллари ва ихтиролари билан машҳур бўлган.* «Фан ва турмуш». Балки бу хонада буюк ихтиро Эрталаб кун билан бирга туғилар. А. Мухтор.

Ихтиро қилмоқ Янгилик яратмоқ, кашф қилмоқ. *Ёшларда шижоат бор, янгиликка интилиш бор, ихтиро қилишга, кашфиёт яратишга иштиёқ бор.* Газетадан.

ИХТИРОЧИ Ихтиро қилувчи; кашфиётчи. *Ёш рационализаторлар ва ихтирочилар.* ■ *Ихтирога оид ҳуқуқлар.. ихтирочиға патент берилганидагина муҳофаза қилинади.* «ЎЗМЭ».

ИХТИРОЧИЛИК Ихтиро қилиш, янгилик очиш, кашф этиш. *Ихтирочиликни ривожлантириш. Ихтирочилик таклифлари.* ■ *Андижон паровоз депосида рационализаторлик ва ихтирочилик ҳаракати кенгаймоқда.* И. Аҳмедов, Янгилик яратувчилар.

ИХТИСОС [а. إختصاص] — иш-вазифа доираси; чуқур билимлардан хабардорлик; ўзига хос хусусият] Илм-фан, техника, санъат соҳаларида ҳар бир мустақил касб; мутахассислик; касбий малака. *Меҳнатга, ихтисос ортиришга, ихтисосларни эгаллашга одмирок, жўнроқ, соддароқ қарашга ўрганиб қолганмиз.* Газетадан. *Университетни битиргач, у ихтисоси бўйича ишга кирди.* «Ёшлик». *Кичкина Каримов оддий маъмурий ходимликдан ўз ихтисосини ошириш орқасида яқинда терговчиликка кўтарилди.* С. Абдулла, Куёвлар, келинлар.

ИХТИСОСЛАШМОҚ Бирор ихтисосга мансуб бўлмоқ; унга мослашмоқ. *Ихтисослашган саноат тармоқлари.* ■ *Шарқиюнослик фанига ихтисослашган илмий ташиқлотлар Европа ва Американинг деярли барча илмий марказларида фаолият кўрсатиб турибди.* Газетадан. *Хонқа туманидаги шолчиликка ихтисослашган хўжаликда аллома хотирасига бағишланган ёдгорлик ўрнатилди.* Газетадан.

ИХТИСОСЛИ Илм-фан, техника ёки саноатнинг маълум бир соҳаси бўйича их-

тисос олган, билим-малака ҳосил этган; ихтисосга оид. *Ихтисосли кадрлар.* ■ *..фуқаролар ўз шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилиши ва рўёбга чиқариш мақсадида адвокатдан малакали, ихтисосли ёрдам олиш имкониятига эга бўладиган шарт-шароит.* Газетадан.

ИХТИСОСЛИК айн. мутахассислик. «Целлюлоза маҳсулотлари технологияси» ихтисослиги Академиянинг Полимерлар кимёси ва физикаси институти билан уйғунлашса бўлади. Газетадан. *Турли ихтисосликлар бўйича ўтказилаётган касб маҳорати танловлари ҳам [кадр тайёрлашда] муҳим ўрин эгаллайди.* «Фан ва турмуш».

ИХЧАМ 1 Тузилиши, бичими келишган, бежирим, йиғноқ ва қулай; *зид. қўпол.* *Ихчам машина.* ■ *Унинг ихчам кетмони офтобда ялтирарди.* Ж. Шарипов, Саодат. [Мирзакаримбой] *Супадан тушиб, кечагина сотиб олингандай ярқираган, чиройли, ихчам «содинқий кавуш»ни оёқларига илди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Олимхон.. ҳар вақт яхшигина, ихчамгина кийинади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сиқик ифодали. *Ихчам хат.* Фикрни ихчам баён қилмоқ. ■ *Латифа, лоф, аския.. жанрлари янги воқеликни ўзига хос ихчам шаклда акс эттиради.* «ЎТА».

ИХЧАМЛАМОҚ Ихчам қилмоқ, сиқик, йиғноқ ва қулай ҳолга келтирмоқ. *Аппаратни ихчамламоқ.*

ИХЧАМЛАШМОҚ 1 Ихчам ҳолга келмоқ.

2 Кичрайиб хипчалашмоқ (гавда, жусса ҳақида).

ИХЧАМЛИК Ихчам ҳолат. *Ҳозирги ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларда қандайдир қулайлик, гўзаллик, ихчамликни сезамиз.* «Саодат».

ИЧ 1 Ички бўшлиқ; *зид. таш.* *Чодирнинг ичи.* Оғизнинг ичи. ■ *Офтоб билан тўлган кенг деразали уйнинг ичи ойдин.* С. Айний, Қуллар.

2 Нарсаларнинг буюм элтадиган қисми; *зид. сирт.* *Ариқнинг ичи.* *Қопнинг ичи.* *Бош ёрилса, бўрк ичида.* Мақол. ■ *Сумкасини титкилаб, ичидан ички-уч хил дори олди, уларни уста Баҳромга бериб, қачон, қандай ичишни тайинлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Нарсанing ички қисми, ораси. *Ноннинг ичи.* *Хамирнинг ичи.* *Тарвузнинг ичи.* *Ичи қуртлаган олма.* *Қопдаги бугдойнинг ичи.*

4 Ошқозон, қорин, меъда. *Кўзинг оғрикса — кўлингни тий, ичинг оғрикса — нафсингни тий.* Мақол. ■ *Жонфигон бюллетень олгани докторнинг олдида чилимнинг сувини ичиб, лоҳас бўлиб кирган экан, доктор ичини чайқабди.* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

5 Кўчма Кишининг ички, руҳий дунёси; кўнгил, юрак, дил, қалб. *Ота ичидан утганини ўзи билади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. - *Тўғри, Ўқтам менга ёқади.* *Бироқ ҳаммадан бурун одамнинг ичи керак, — деди Комила.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Элмурод унинг ҳаракатларида беихтиёр разм солиб ўтирди.* *Назариди, соқоли хийла оқариб қолган бу одамнинг вазоҳати заҳарли, ичини қандайдир алам ўртаган кўринди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

6 Эгалик ва макон келишиклари шаклида (*ичига, ичида, ичидан*) кўм. взф. *Ҳафта ичида.* *Уй ичидан ғалати овоз эшитилди.*

Ичи ачимоқ (ёки куймоқ) Хафа бўлмоқ; ачиниб куймоқ. *Элчиевнинг, қизида ичи ачирди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Ён-вериди уларнинг мунозарасини чўчиброқ кузатиб турган деҳқонларнинг юзида Авазга хайрихоҳлик кўриб, ичи куйди, баттар ғижинди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Ичи пишмоқ (ёки қизимоқ)** 1) зерикмоқ. *Уйда ўтиравериб, ичим пишди;* 2) тоқати тоқ бўлмоқ. *Баъзи бировлар ичи пишиб, гоҳ йўлга қарашади, гоҳ тоққа чиқиб қилинадиган ишларни ўзларича чўтлашади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ич-ичидан** Юракдан, қалбдан, чин дилдан. *Ич-ичидан севинмоқ.* *Ич-ичидан таҳсин ўқимоқ.* ■ *Уларни кузатиб ўтирган Сунбулхон ая ич-ичидан қувонарди.* Мирмуҳсин, Умид. *Асрор эса ич-ичидан ғижиниб, асабийлашарди.* «Ёшлик». **Ичи қора** Дили бузуқ, бировнинг бахтқувончини кўролмайдиган; ҳасадгўй. *Яхши, ўша Ҳомидни сен қандай одам, деб ўйлайсан? [деб сўради Юсуфбек ҳожи].* - *Қўланса сўзли, ичи қорароқ бир йигит эди, — деди Ҳасанали.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ич(и) га ютмоқ** Ошкор этмаслик, ўзида сақламоқ (гап, сўз ва ш. к. ни). *Азизим, эй жафокаш халқ, бардошингга минг таҳсин, Чиқармай ичга ютдинг, кўздаги ёшингга минг таҳсин.* Воқиф. **Ичидан пишган** Сирини ҳеч кимга билдирмайдиган, ўз ишига пишиқ; қув. *Унинг ҳаракати ва товланишидан ичидан пишган, уddaбура экани дарров сезилди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Ичини бўшатмоқ**

Кўнглидагини айтиб, руҳан енгилланиб олмоқ. *Унинг гапирмаганига Жуман аламда қолди.. Аччиқ ҳақиқатни юзига солиб, рўй-рост сўка қолмайдими? Қизигида Жуман ҳам ичини бўшатиб оларди.* А. Мухтор, Туғилиш. **Ичини мушук (ёки ит) таталамоқ (ёки тирнамоқ)** Руҳан безовталанмоқ; кўнгли нотинч, гаш, безовта бўлмоқ. *Бу пайт Саидғозиди ҳам Хўжабековга ачингудек ҳол қолмаганди: ичини мушук таталарди. Аммо сирини бой бермади.* С. Анорбоев, Оқсой. **Уй ичи** Оила аъзолари; оила, хонадон. *Уй ичингиз омонлик, бир гап бўлса, Утар бобом хабар берар экан.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Қанча меҳнат, қанча машаққат! Ёлғиз ўзи эмас, бутун уй ичи билан ишлаган, албатта.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЧАК 1 *анат.* Турли шакл ва ҳажмдаги ичаклар (қ.)нинг умумий номи. *Ингичка ичак. Йўғон ичак. Аччиқ ичак. Тўғри ичак.* ■ *Тупроққа қоришган каллалар, узилган қўллар, ерда чўзилган олачипор ичакларни кўраркан, унинг кўзлари қинидан чиқаёзди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

Аччиқ ичакдай чўзилмоқ Жуда чўзмоқ (чўзилмоқ). *Гапни аччиқ ичакдай чўзиб ўтирмайман.* Газетадан. *Лўлилар бригадаси аъзолари билан ўтказилган суҳбат ўша кун ичи аччиқ ичакдек чўзилиб кетди.* Н. Сафаров, Лўлилар. **Ичаги узилоқ ёки ичагини узмоқ 1)** ҳолдан тоймоқ (тойдирмоқ). *..қизиқ-қизиқ латифаларни шундай кўп биладики, кулавериб ичагинг узилади.* А. Убайдуллаев, Қонли издан. *Ёнимдаги кишининг турганбитгани латифа экан. Кулдиравериб, ичагимни узаёзди.* «Муштум»; 2) жуда оч қолмоқ. *-Чарчагандирсан, кўзичоғим. Ичагинг узилиб кетгандир. Бўлди қила қол, — деб зорланди она.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Ичак узди** Жуда қаттиқ кулдирадиган. *Оқшом Абдураҳим монтеръ яна келди. Бу маҳал дўконда устанинг ичак узди аскияларига ишқибоз.. жўралар бор эди.* Газетадан. *Авазнинг эски қадрдони, асли зотини ҳам, ёшини ҳам аниқлаб бўлмайдиган Ҳасан қайғичи хон амалдори ҳақида ичак узди ҳангомалар айтарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 с. т. *Резинка ёки брезентдан ясалган трубка, шланг. Икки эпчил йигит бочкани салқинга олиб, резинка ичак билан косаларга пиво қуя бошлади.* С. Аҳмад, Қадрон дала-лар. *Ишчилар узун резинка ичакни у ёқдан-бу*

ёққа судраб, чанқаб қолган гулларга, чанг ўтира бошлаган дарахт баргларига сув се-пишарди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ИЧАКЛАР Одамлар ва ҳайвонларда овқат ҳазм қилиш системасининг меъдадан бошланиб, орқа чиқарув тешиги (дурвоза) билан тугайдиган қисми.

ИЧАК-ЧОВОҚ 1 Одам, ҳайвон ва қушларнинг қоринда жойлашган ички қисмлари, мас., ошқозон, ичаклар. *Ичак-човоқ гўшт бўлмас, Лаганбардор дўст бўлмас.* ■ *Бомбардимонда ичак-човоғи чиқиб кетган бир гўдак унинг қўлида жон берган экан.* А. Мухтор, Туғилиш. *Арава бўлса, настликлардан чиқиб, тушиб, одамнинг ичак-човоқларини чайқаб юборди.* Ойдин, Фонарь тагида.

2 *кўчма* Баъзи нарсаларнинг (машина, механизм ва ш. к.) ички қисмлари. *Бир тракторнинг қорни ёрилиб, ичак-човоқлари сочилиб ётибди.* «Муштум». *Ҳайдашни билган билан ичак-човоғини тушунмайман.* С. Нуров, Нарвон.

ИЧАҒОН с. т. Жуда ичадиган, кўп ичадиган. *Хонанинг ичи тамаки ва ароқ исига тўлиб кетибди. Нуқул ичағонларнинг орасига тушиб қолганимни фаҳмладим.* «Муштум».

ИЧ-БАҒИР қ. **юрак-бағир.** *Унинг вужудини чирмаб олган ҳис Ич-бағрини қилмоқда қийма ва қийма.* Ж. Жабборов.

ИЧБУРУҒ с. т. Йўғон ичакнинг яллиғланишидан иборат оғир юкумли касаллик; юракбуруғ, дизентерия. *Ичбуруғ Ўрта Осиё шароитида ёз мавсумида кўпроқ учрайдиган юкумли ичак касаллигидир.* «Фан ва турмуш».

ИЧГУЛИК Ичса бўладиган, ичишга яроқли; ичимли. *Уйда ичгулик сув ҳам йўқ.*

ИЧДАН 1 *Ич* с. нинг ч. к. *Ичдан кийилдиган кийим.*

2 *Ташқи ифодасиз; дилдан.* У [Меъмор] *азонгача худого ёлвориб, ичдан йиғлади, тунда, қуриллаётган мадрасаси атрофини айланди.. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИЧИДА 1 *рвш.* Товуш чиқармай; дилда, кўнгилда. *Ҳакимбойвачча диққат билан ичида ўқир экан, юзига табассум ёйилди.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Ичимда «тилинг бошингни есин!» десам ҳам, ташимда ҳурмат билан кутар эдим, — деди Ҳожии хола.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

2 *кўм. вzf.* Қуршовида, орасида; давомида, мобайнида каби грамматик маъноларни ифодалаш учун хизмат қилади. *-Сен*

аҳмоқсан, Гулшан она! – дер эди Қумри, – эрингни ёлғиз ташлаб, биз буйдоқлар ичида нима маъни топасан?! А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Пастқам уйларнинг қамиш ва ёғоч бўғотлари туман ичида, оқшоғмоқ маҳалдаги қўланкадай, баҳайбат кўринарди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Элмурод.. шу бир ҳафта ичида қилган барча ишларини бир-бир ҳаёлидан ўтказди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИКИШ 1 Ичкиқоқ фл. ҳар. н.

2 с. т. Ота-онани соғиниш натижасида болаларда рўй берадиган касаллик ҳолати.

ИЧИҚОҚ 1 Кучли даражада кўришиш, етишиш иштиёқида бўлмоқ, муштоқ бўлмоқ. *..тушида ҳам, ўнгида ҳам Шодасойни кўриб, ёлғиз ичкиқоқ ўтирган Шарофат хола ўғлининг юзига қарамади ҳам..* А. Мухтор, Чинор. *Ойимнинг ишлари шунақа. Жўжалардан бирпас ажралсалар, ичкиқоқ қоладилар.* Ҳ. Назир, Маёқ сари. *–Кўп ичкиқоқ май тур, хотин. ҳали-замон чўзилиб кириб ҳам келар, – деди Холмирза.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 Ота-онани соғиниб касал бўлмоқ (болалар ҳақида). *Туйнукка қараб қақирсақ, отамиз келар экан, деб ўчоқнинг мўрисига бош суқиб қақиршиадиган бўлишибди.* Қўйинчи, иккови ҳам ичкиқоқ, озиб-тўзиб, ҳалок бўлибди-да. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИМЛИ Ичиладиган, ичишга яроқли. *Қалъа атрофидаги қудуқларнинг суви ичимли.* Газетадан.

ИЧИМЛИК Ичиладиган нарсалар (мас., шарбат, сув). *Спиртли ичимликлар. Чанқовбосди ичимликлар.* ■ *Ейимлигу ичимлик тўла Нозу неъмат дастурхонида.* Э. Раҳим. *Солиқчилар унинг ичимликлар тўла автомашинасини ҳам ўраб олдилар.* Газетадан.

ИЧИН-ТАШИН 1 Ичкари ва ташқаридан иборат. *Ичин-ташин ҳовли.* ■ *Гузарнинг икки тарафини чойхона, кичкина бостирмага жойлашган кооператив ва узун чўзилиб кетган ичин-ташин данғиллама иморат ўраб олган.* Ҳ. Шамс, Душман.

2 Ички ва устки. *Ичин-ташин кийим.*

ИЧИШЛИ Ичишга боп, маза қилиб ичиладиган. *Ичишли шўрва.* ■ *Ҳақиқатан ҳам кампирнинг сути талашишга арзийдиган қуюқ, ичишли эди.* Ойдин, Гулсанам.

ИЧКАРИ 1 Хона, ҳовли, қалъа ва ш. к. нинг ички қисми, ички томони; *зид. ташқари.* *Ҳамдамформа, маълум бир ҳовлининг ор-*

қасига ўтиб, ўзига таниш бўлган бир деразадан ичкарига қаради. С. Айний, Қўллар. *Биронта таниш кўринмағач, ўзи ичкарига кирмоқчи бўлган эди, қоровул уни тўхтатди.* С. Юнусов, Қутилмаган хазина. *Овоз энди ичкаридан эмас, ташқаридан эшитилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Рулда кексароқ киши ўтирар, ичкарида уч-тўртта аёл бор эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум жой, майдон, ҳудуд ва ш. к. нинг бошланишдан ўрта қисми, марказ томони: ич қисм, ич томон. *Шаҳар ичкарисси. Мамлакат ичкарисси. Боғнинг ичкарисси.* ■ *Беҳисоб йўллар чўл ичкариссига тармоқланиб кетган.* «Ўзбекистон кўриқлари». *–Хў анови нашватини қаранг, ўғлим, – деди у, девордан анча ичкарида меваларининг кунгай томонлари қизариб турган нашвати дарахтига имо қилиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Этн. Ҳовлининг ташқи ҳовлидан девор билан ажратилган, аёллар ёъ болалар турадиган қисми; ички ҳовли. *Марямхон ўн тўққиз ёшида, бундан саккиз-тўққиз йил илгари бу уйга, мусулмон «ичкариссига» қамалган.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ич томонда жойлашган; ички. *Доя келгандан сўнг, ичкари ҳовли эркак зотидан тозаланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Саодатхон Латофатни.. мулоимлик билан ичкари уйга тақлиф қилди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Ичкари дарвозанинг чап ёнидан тоза кўрай, деб Оққиз ўтди.* «Эрали ва Шерали». *Ичкари ҳовлида кекса Меъмтор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди..* Мирмуҳсин, Меъмтор.

ИЧКАРИЛАМОҚ Ичкари томон йўналмоқ, кирмоқ. *Қисм ҳам, батальон ҳам душман мудофаасини ёриб, ичкарилаб кетди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Мен ҳам қамчини Тарлоннинг боши узра ҳаволатиб, ичкариладим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ИЧКАРИЛИК Марказга, катта кўчага нисбатан анча ичкарида бўлган ер, жой. *Анчагина ичкарилиқда бўлган ҳовлидан хотинларнинг шовқин-сурони.. қий-чув товушлар янграйди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу уй Каримовга шунинг учун ёқиб қолганки, у гузардан узоқ ҳам эмас, жуда яқин ҳам эмас, кўча юзи ҳам эмас, жуда ичкарилиқ ҳам эмас.* Ҳ. Шамс, Душман.

ИЧКЕТАР Меъда-ичакларда, асосан, овқат ҳазм бўлиши ва сўрилишининг бузи-

лиши натижасида келиб чиқадиган, турли хил клиник кўринишлар билан юзага келадиган патологик ҳолат. *Бош врач ҳар қандай касални ҳам ичкетарга йўйиб қўя қолади.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ИЧКИ 1 Ич қисмда, ичкарида жойлашган; ичкариги, ичкаридаги. *Ички ҳовли. Ички эшик.* ■ *Ойқиз Олимжондан келган хатни.. нимчасининг ички чўнтагига яширди-да, дарров ўрнидан турди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Ички аъзолар Одамлар ва ҳайвонлар гавда (тана)сининг ички бўшлиқларида жойлашган ва ўзига хос бир ёки бир неча вазифа бажарувчи аъзолар. **Ички касалликлар** 1) ички аъзолар касалликларининг умумий номи; 2) клиник тиббиётнинг ички аъзолар касалликларининг келиб чиқиши, патогенези ва клиник кўринишларини, уларнинг диагносларини аниқлашнинг, даволаш ҳамда профилактикасининг методларини ўрганувчи соҳаси. **Ички кийимлар** Очқ баданни ёпиб туриш, тер ва б. ажралмаларни шимиб олиш ва ш. к. учун хизмат қиладиган, бадан билан ташқи энгиллар оралиғида фойдаланиладиган (кийиладиган) гигиеник кийимлар.

2 Ич қисм (томон)га оид; *зид. ташқи.* *Журналнинг ташқи ва ички безалиши изчил такомиллаштириб борилмоғи керак.* Газетадан. *Бинонинг ички пардози ҳали унча битмагани.. учун чойхона ҳали бу ерга кўчмаган, бино ҳозирча клуб вазифасини ўтаб турар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Мамлакат, давлат, ташкилот ва ш. к. нинг ўз ичида ва ўз иши билан боғлиқ бўлган. *Давлатнинг ички ишлари. Ички имкониятлар. Ички низолар. Ички ва халқаро ҳайтга оид масалалар.*

4 Кишининг руҳий дунёсига, кечинмаларига оид. *Унинг.. оқши юзи ички кечинмаларини узлуксиз акс эттирарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Кишининг ички ҳиссиётини юзидаги ўзгаришлардан тезда пайқаб олувчи Исомхўжа қизидаги алам-изтиробнинг изларини дарҳол сезди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Аравакашнинг ички ҳолатини сезиб турган Бадиа чидаб туролмай, дарҳол отасини туртди: -Сув берайми, ота?* Мирмуҳсин, Меъмор.

5 (-лар қўшимчаси билан) тар. Темурийлар, бобурийлар ва шайбонийлар салтанатида ҳукмдор саройида хизмат қилув-

чи навкарлар, хос қўшинлар; ҳукмдорга яқин мулозим ва бекарлар. *Шайбонийхон кўшкнинг юқориги қаватида.. пешин намозини ўқиб бўлган ҳам эдики, ясовул кириб, Султон Али Мирзо бир неча ичкилари билан қалъадан хон хузурига келганини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ИЧКИЛИК 1 Кайф берадиган ичимлик, спиртли ичимлик. *Тантйбойвачча кечаги базм ва ичкилик кайфини бутун кун чўзилган уйқу билан тиниқтириб, қўрғон эшигидан боғ ташқарисига чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Отабек ичкиликдан қаттиқ ҳазар қилар ва бу кунгача майни ўзига душман каби кўриб келар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Кайф қилувчи ичимлик билан машғуллик, ичкилик ичиш; ичкиликбозлик. *Ҳар куни меҳмон, ҳар куни ташқарида ичкилик, шовқин-сурон билан вақт кечиради.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЧКИЛИКБОЗ Доим ичиб юрадиган, ичкиликка берилган; майхўр. *Орамизда ичкиликбозларга, безориларга ўрин йўқ.*

ИЧКИЛИКБОЗЛИК Ичкилик билан машғуллик, ичкиликка берилиш. *Яқинда Ўзбекистон телевидениеси орқали ичкиликбозлик, гиёҳвандлик асоратларини фош этувчи кўрсатув намоиши қилинди.* Газетадан.

ИЧКИЛИКХЎР айн. **ичкиликбоз.** *Назирбой Полёзхожидан ёш эди. Полёзхожи оғир бўлса, у енгил табиат, кўп ичкиликхўр, мақтанчоқ киши эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ИЧКИЛИКХЎРЛИК айн. **ичкиликбозлик.**

ИЧКИ-ТАШҚИ айн. **ичин-ташин.** *Ички-ташқи ҳовлилик шундай катта эшикда икковимиз хувиллаб ўтирсак, еганим татийдими? Йўқ татимайди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИЧКУЁВ этн. Келиннинг ота-онасига тегишли ҳовлида улар билан бирга яшовчи куёв. *Агар худо Гулнорнинг бахтини очса, бирор қобил йигит топиб, ичкуёв қилиш ниятидаман.* С. Айний, Дохунда.

ИЧКУЯР кам қўлл. Жонкуяр, ғамхўр. *Ёшлигимда етимлик билан ўсдим, Менда ҳеч йўқ эди ичкуяр дўстим.* «Элат ботир».

ИЧМОҚ 1 Суяқликни ҳўпалаб ёки шимириб ичга ютмоқ, тановул қилмоқ. *Айрон ичмоқ. Сут ичмоқ. Ош ичмоқ.* ■ *Ғуломжон ҳам алам, ҳам қувонч билан булоққа қайтиб келди, сув ичмоқчи эди.* М. Исмоилий, Фар-

ғона т. о. *Пахта теримига ҳашарчи бўлиб келган мактаб ўқувчилари зўр иштаҳа билан хўрдани ичдилар.* Ж. Шарипов, Саодат.

2 Спиртли ичимлик истеъмол қилмоқ. *У ичмаса юролмайди. ■ Ичмайдиган, чекмайдиган ёшларга олий ўқув юртлирида, ишхоналарда алоҳида имтиёзлар яратилса, бошимиз устидаги тутунлар сал камайрмиди.* Газетадан.

Сув қилиб ичмоқ ёки сувдек ичмоқ 1) ҳеч бир тортинмай, бошлаб гапирмоқ, гапиравермоқ (ёлғон гап, қасам ҳақида). *Ёлғонни сув қилиб ичасан-да.. Лофчилигинг қолмабди.* С. Сиёев, Ёруғлик; 2) тўла ўзлаштирмоқ, ёд қилиб юбормоқ. *..хатми қурьон, чилёсинларни ҳам сув қилиб ичиб юборганимиз.* К. Яшин, Ҳамза. **Қасам (ёки онг) ичмоқ қ. қасам.**

ИЧОФРИҚ Халқ табобатида табиати ҳар хил огриқлар билан кечадиган, асосан меъда ва ичакларга оид касалликлар, юқумли ва б. турли хил дардларнинг умумий номи.

ИЧРА кўм. (б. к. билан) *поэт.* Орасида, ичида. *Курамиз янги дунёни жаҳон ичра.* Ҳамза. *Ёвни кўрсанг, шер сингари юриш қил.. майдон ичра уруш қил.* Фозил шоир.

ИЧСУРИШ Ични тозалаш мақсадида сурги дори ичиб, ихтиёрий ич сурдириш ёки бирор ёқимсиз, сифатсиз овқат истеъмол қилиш оқибатида беихтиёр ич кетиши.

ИЧТЕРЛАМА Ичтерлама микроби (таёқчаси) келтириб чиқарадиган ичак касалликларига мансуб, иситма, ич бузилиши, тошма тошиши билан кечадиган ўткир юқумли касаллик.

ИЧУВЧИ Мунтазам тарзда ичадиган, ичкиликка берилган; ичкиликбоз. *Қоровул Қадамбек пиёниста бўлсаям, сергак, лекин бари бир.. ичувчига ишониб бўладими!* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

ИЧҚОТИШ қ. қабзият.

ИЧ-ЭТ: *ич-этнини емоқ (ёки кемирмоқ)* Ниҳоятда руҳий азоб бермоқ; қаттиқ азобланмоқ. *Шавкат милиционернинг гапларини деярли эшитмас, ич-этнини ташвиш кемирар эди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

ИШ I I Инсон фаолияти билан боғлиқ, унинг меҳнати билан амалга ошадиган, бажариладиган нарса. *Далада иш кўп. Бор-йўғи бир кунлик иш қолди. Ишлайман деганга иш топилди. Хайрли иш. Машаққатли иш. ■ Ишлай десам — иш бўлмаса, деҳқон-*

чилик қилай десам — ер бўлмаса. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Йўлчи ишга разм солиб, қайдан бошлаш кераклигини ўйлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Ҳай Адол, қиз болаларни фронтга олмас эмиш. -Қизларни ҳам олаверса, даладаги иш кимга қолади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ишнинг ижроси, иш устидаги фаолият, меҳнат. *Ишдан қолдирмоқ. Ишга киришмоқ. Иш иштаҳа очар, дангаса ишдан қочар.* Мақол. *Қари келса — ишга, ёш келса — ишга.* Мақол. ■ *Улар меъморга кўзлари тушиши билан, бир дақиқа ишни тўхтатиб, бош ирғаб салом беришди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Устахона дарвозасидан киришимиз биланоқ цехларда иш қайнаётганлигининг гувоҳи бўламиз.* Газетадан. *Қурбон ота ҳеч кимнинг эсига келмаган бир яхши ишни бошладилар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Иш-фаолиятнинг маҳсули, ундан юзга келган (яратилган) нарса. *Рассомнинг кўрғазмага қўйган ишлари. У яратган ишлар мутахассислар томонидан юқори баҳоланди. ■ Йўлчининг бажарган ишига кўз югуртириб, ўзича ўйлади: «Девкор йигит экан».* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу ишинг бирор олимнинг қўлига тушиб қолса борми, диссертация ёқларди.* Т. Ашуров, Оқ от.

4 Маълум ҳақ, эваз ҳисобига қилинадиган иш-фаолият, меҳнат. *Бечора иш қидириб, боши оққан томонга борар экан.* Ойбек, Нур қидириб. *Тошкентда иш топсам, балки қоларман.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Хизмат вазифаси; лавозим. *Ишга кирмоқ. Шу ишда ишлаб келяпти. ■ Сизни бўшатишадими, йўқми — сизни бу ишга ким тайинлаган бўлса, ўшандан сўранг!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Бу гап корхонага овоза бўлиб, Жонфигонни ўша замониёқ ишдан ҳайдашибди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Дадамни илгари катта-катта ишларда ишлаган дейишади.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

6 с. т. Бўш иш ўрни. *Кўп жойга учрадим, лекин «иш йўқ» деган жавоб олдим.*

7 Меҳнат-фаолиятнинг муайян соҳаси, тури; касб. *Ҳаётда шундай одамлар бўладики, улар бутун умрларини фақат бир ишга, бирон касбга бағишлаган бўладилар.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Худо кўнглингизга солиб, шу ишни [сартарошликни] ихтиёр қилибсиз — кам бўлмайсиз.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

8 Бурч. *Озодаликка доимий эйтиборда бўлиш — барчанинг иши.* ■ [Эллиқбоши:] *Маҳалладаги йигитларнинг бари манга маълум.. Билиш менинг ишим-да.* Ойбек, Танланган асарлар.

9 Ҳал этилиши лозим бўлган нарса; масала, муаммо. *Ишининг енгил кўчишига севиноган она Отабекнинг бу шартига лом демасдан кўнди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ясовулбоши хон иккаласигина тушунадиган тилда ишни пишириб қўйган эди, шунинг учунми, муртини силаб кўнди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *..айниқса, кундошлик иши қийин, коса косага текканда, фиди-биди гаплар кўпайса.. ўғлинига ҳам татимай қоладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 Ўзгага, ўзга манфаатига қарашли юмуш; ҳожат. *Кел, қўзим, нима ишинг бор?* Ойбек, Танланган асарлар. *Юрт ишига ярамаган бола қай ишга ярайди?* С. Аҳмад, Уфқ.

11 Хос иш, ҳатти-ҳаракат. *Олдига қўйгани емак — ҳайвоннинг иши, оғзига келгани демек — нодоннинг иши.* *Ваъдага вафо — мардонинг иши.* ■ *Аваз, йигитнинг иши таваккал, деб чап томонга бурилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

12 Воқеа, ҳодиса. *Ўз уйида ўтирган қиз бир кечада ғойиб бўлсин, тавба! Жуда хунук иш, Олимхон ака?* Ойбек, Танланган асарлар. *Низомжон унинг авзойидан жуда хунук иш бўлганини фахмлади-да, ёнига ўтирди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бошинг соғ бўлса, ҳали Тошкентда кўп ажойиб ишларни кўрасан, йигитча!* Ойбек, Танланган асарлар.

13 Аҳвол, ҳолат. *Ҳозир иш бошқа: Йўлчи қамоқда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хўш, Содиқ полвон, ишлар қанақа, Тошкентда нима гаплар бор?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳар ерда деҳқоннинг иши чатоқ. Ери бўлса, улови йўқ, улови бўлса, ери йўқ, кўпида иккиси ҳам йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

14 Гап-сўз, гап-сўз бўлган нарса(лар). *Нега десанг, мазмунидан ҳам кўрииб турибдики, бу иккинчи уйланишга Отабек бутунлай қарши бўлиб, фақат бу гап қудаларнинггина ишларидир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

15 ҳуқ. Суд ёки маъмурий органларда кўриладиган нарса, жараён. *Фотима устидан жиноий иш қўзғатилди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Шу телефон сабаб бўлди.. бир-икки кундан кейин ишим бошқа терговчига ўтиб, тезлашиб кетди.* О. Ёқубов, Излайман. *Ер тўғрисида бир чатоқ одам билан судлашиб юрган эди, суд ишни бунинг зарарига ҳукм*

қилганмикан, деб ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар.

Бошига иш тушмоқ Кимса учун нохуш, ташвишли ҳол юз бермоқ. *Бошимга иш тушди. Фарзандим Низомиддин қатл этилди.. Мирмуҳсин, Меъмор. Бўлар иш бўлди* Юз берган иш-ҳодиса оқибатини тузатиб, ўнглаб бўлмаслигини қайд этади. *Нимани гаплашаман! Бўлар иш бўлган-ку! Мен унинг юзига қаролмайман энди.* К. Яшин, Ҳамза. **Дунёнинг иш(лар)и** Кишига боғлиқ бўлмаган, киши ихтиёридан ташқари иш(лар). *Дунёнинг ишлари шунақа тескари экан, бошиохирга йўқ. Иш бермоқ* 1) асқатмоқ, кунга (эҳтиёжга) ярамоқ. *Уни машиналар билан ковлаб бўлмайди, фақат кетмон, белкуракларгина иш бериши мумкин.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Аммо тоққа чиқишда Бобурнинг ўсмирлиги жуда иш берди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) хизмат қилмоқ. *..Ёрматгами ё бошқа бир собиқ қаролга узоқ иш бериб ийиғи чиққан, пешонаси қийишқ этикни кийди..* Ойбек, Танланган асарлар. **Иш битмайди** Мақсадга эришиб бўлмайди, натижа чиқмайди. *Ҳа, колхозга киргандан кейин унча-мунча ваъз айтишни ҳам билиш керак бўлади, бусиз иш битмайди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Урушининг оти ўчсин, уруш бўлмасин, дейиш билан иш битмайди.* Газетадан. **Иш катта** Бирор иш-нарсанинг ҳажм, даража ва б. эътибори билан меъёридан ортик, зўр ҳолатини қайд этади. *Ишлар катта-ку, уста! Дўконларни ҳам қуриб юборибсиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Эҳҳе, иш катта-ку. Омад тилайман..* Ойбек, Танланган асарлар. **Иш кўрган** Ҳаёт, иш (амал) тажрибаси катта, кўпни кўрган, кўп воқеа-ҳодисалар, қийинчиликларни бошидан кечирган. *Қўшин ичида энг иш кўрган, қилич чопган баҳодирларни саралаб, қоровул тузиб, бунга Шайх Темурага, Зуннун Арғунбекка топширди.* Ойбек, Навоий. *Мирзо саройидан бизга етиб келган маълумотлар шуни кўрсатадики, фарғоналиклар биздан кам, иш кўрган сарбозлари оз, кишилари кўрқувда..* Мирмуҳсин, Меъмор. **Иш кўрмоқ** 1) муайян йўл билан иш олиб бормоқ; иш тутмоқ. *Унинг ёр-дўстлари беҳисоб, ўйлаб иш кўриш лозим, ҳазратим.* К. Яшин, Ҳамза. *Мухбирликда ҳам ойначилик, қўшничилик билан иш кўриладики?* «Гулдаста»; 2) ишни амалга оширмоқ, ишнинг ҳаракатини қилмоқ. *Ман*

шу ердан қочиришда сир очилиб қоладими, деб жуда қўрққан эдим. Лекин жуда қулай фурсатда иш кўрдик. Ойбек, Танланган асарлар. **Иш кўрсатмоқ** 1) намунали, қойил қоладиган иш қилмоқ. *..учала хатимга ҳам «Сени мудофаа қилишда айрим иш кўрсатганим учун орден олдим», деб жавоб қайтардилар.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Дучор келганини кўкка отарман, Иш кўрсатиб, ёрим олиб кетарман.* «Алпомиш»; 2) с. т. ёқимсиз (кўнгилисиз) иш қилмоқ; қилиқ қилмоқ. *Кеча тўйда кайфи ошиб, роса иш кўрсатибди.* **Иш ташламоқ** Оммавий суратда ишни тўхтатмоқ. *Бундан уч йил бурун.. Симхоев заводидаги ерлик ишчилар.. иш ташладилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Иш тутмоқ** Маълум йўл-йўриқ, шарт-шароит ва ш. к. билан ҳисоблашган ҳолда иш олиб бормоқ, иш юритмоқ. *Азизим, сиз отдан тушсангиз ҳам, эгардан тушмайсиз. Орқа-олдига қараб иш тутмоқ керак.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Сизга жон керак бўлса, шундоқ иш тутасиз, розимисиз?* К. Яшин, Ҳамза. *Инсоф юзасидан иш тутинг, бойвачча ака.* К. Яшин, Ҳамза. **Иш чиқармоқ** 1) бирор натижага эришмоқ, бирор иш қила олмақ. *Бу боришдан бирор иш чиқара олдим, йўқми — бу тўғрида биз келаси фаслларнинг бирида ўрганармиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Беш марта қарши атака қилиб, ҳеч иш чиқара олмагандан кейин қутурган, энди қушовда қолиб, жон талвасасига тушган душман..* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) кутилмаганда номаъқул иш (қилиқ) қилиб қўймоқ. *Шеригинга эҳтиёт бўл, ёнидан жилма. Яна бирон иш чиқариб ўтирмасин.* **Иш юритмоқ** (ёки **юрғизмоқ**) қ. **иш тутмоқ** *Эл, юрт улуғлари! Худо йўлига кўзингизни очинг!..ҳақиқатга қараб иш юритинлар!* К. Яшин, Ҳамза. *-Ҳовлиқма, зимдан иш юргиз! — секингина сўзлаб ҳовлида қолди Қоратой.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ишга солмоқ** 1) ишга жалб қилмоқ; ишлатмоқ. *Ўрмонжон акам шунга ҳам ишга солдилар, одам қилдилар.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Аммо Асрора [Дилдорани] ноз-фироқларига қарамай, турткилаб-турткилаб ишга соларди.* С. Аҳмад, Уфқ; 2) ишида фойдаланмоқ; ишлатмоқ. *Эли ҳозир ўз подшоҳининг топиширигини бажариш учун бутун айёрлигини ишга солар, тилёғламалик қилиб, Тўмарисни кўкларга кўтарар эди.* М. Осим, Аждодла-

римиз қиссаси. *Чол бутун қуввайи нутқини ишга солиб, яна ялинди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ишдан чиқмоқ** 1) иш-меҳнат қобилиятини йўқотмоқ. *Раҳматли эрим мардикор эди.. касалга чалиниб, эртарақ ишдан чиқиб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Некқадам қариган, ишдан чиққан эди.* С. Айний, Қуллар; 2) яроқсиз ҳолга келмоқ. *То адирнинг этагига етгунча, Турғуноининг кавуши ишдан чиқди, адирга маҳсичан чиқишга тўғри келди.* А. Қаҳҳор, Мастон. *Лекин у ўйлаганча бўлмади, икки киши занг босиб кетган.. ишдан чиққан беиштарни олиб келиб берди.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Ишдан қолмоқ** 1) айн. **ишдан чиқмоқ** 1. *Мариянинг бахтига қарши, амаки сил касаллигига учраб, ишдан қолди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) чалғиш ва б. сабаб билан ишни мўлжалдагича қила олмастик. *Гап билан бўлиб, анча ишдан қолди.* **Ишдан қўймоқ** (ёки **қолдирмоқ**) Бажариб турган иш-вазифасидан вақтинча чалғитмоқ, уни бажаришга ҳалақит бермоқ. *Йўлчи.. Шоқосимни ишдан қўймаслик учун, икки-уч минутда воқеани сўзлаб берди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Иши бўлмаслик** Аралашмаслик, эътибор бермаслик. *-Сенинг ишинг бўлмасин, — деб ғазаб билан жавоб берди амакиси.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..меҳмонлар кимлар ва нима учун келганликлари билан иши бўлмай.. сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Иши йўқ** Эътибор бермайди. *Унинг атрофидагилар билан иши йўқ, ўз иши билан машғул.* ■ *Хоннинг ўлик-тирик билан иши йўқ эмиш. Жони ҳалак, дейдилар.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Иши нима қ. нима иши бор.** *Сизларни кўролмас экан. Бўлмаса, буларнинг иши нима?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Иши тушмоқ** Кимсага бирор илтимос, ҳожат билан мурожаат қилмоқ. *Бир жойдаги одаммиз, яна бир-биримизга ишимиз тушади, отахон!* Ойбек, Танланган асарлар. *..Анварга иши тушиб, унинг шафқатини кўрган Сафар бўзчи кабилар бу хабардан жуда ҳам хурсанд.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Ишнинг белига тепмоқ** Ишнинг бажарилишига, меъёрида бўлишига ҳалал бермоқ (тўсқин бўлмоқ). *Ҳеч нарса топилмагач, уйини тинтиш учун ҳовлига киришган эди, бурчакда тинимсиз вакиллаб турган ит ишнинг белига тепди.* «Муштум». *Қочиб қаерга ҳам борарди.. Шунчаки ишнинг белига тепганига ачинасан киши.* С. Анор-

боев, Оқсой. **Ишнинг кўзини билмоқ** Ишнинг бажарилиш, битиш йўл-йўригини яхши билмоқ. *Қайнатам ишнинг кўзини билладиган одам. Хизматкорлари бари яхши ишлайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ишчан, жуда-жуда ишчан одам. Ишнинг кўзини билади.. бутун ҳисоб-китоб ишларини шу эплаб турипти.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. **Кўнгил иши** Киши ички дунёсига, кўнгил-дилига боғлиқ иш(лар). *Асрора ўйлаб қараса, кўнгил иши нозик нарса экан.* С. Аҳмад, Уфқ. **Нима иши бор** Дахлдор эмаслик, алоқа, муносабати йўқликни қайд этади. *Қаердадир қамишзорда бир номаълум девонани ит ғажиб кетган бўлса, бунда кимнинг нима иши бор?* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Сенинг кўнглинг, сенинг умидинг билан кимнинг нима иши бор!* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *-Менинг нима ишим бор.* —Албатта, ишинг бўлмасин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Оллонинг (ёки худонинг, тақдирнинг, фалакнинг..) иши** Умуман, инсон (бандаси)га хос бўлмаган иш. *Чирқилланг, тоғнинг қушлари, Бу иш оллонинг ишлари.* «Юсуф ва Аҳмад». *Бу ишлар фалакнинг иши.. «Юсуф ва Аҳмад». Ҳаммаси ҳам тақдирнинг иши, амаки, бу ерда сиз билан менинг ҳеч бир иштиёримиз йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўз ишини қилмоқ (ёки кўрсатмоқ)** Муайян омил, сабаб билан боғлиқ юз берадиган иш, нарса-ҳодиса рўй бермоқ, амалга ошмоқ, рўёбга чиқмоқ. *..орадан ўтган ўн йил ўз ишини қилган — эшон анчайин кексайган, ҳатто юз териси ҳам олачипор бўлиб кетган эди.* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Унинг ҳам, бунинг ҳам айрилгиси келмас эди. Лекин вақт ўз ишини қилди — ойни ғарб уфқидан тортиб кириб кетди. Демак, тонг отди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Итнинг инстинкт ва рефлекслари ўз ишини кўрсатган эди.* О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув. **Ўтган ишга салавот** Ўтган иш ўтди, бўлар иш бўлди (бўлиб ўтган иш ҳақидаги гапни тўхтатиш, унга қайтмасликни қайд этади). *Хўш, ўтган ишга салавот. Қалай, экинларимиз дурустми?* Ойбек, Танланган асарлар. **Кўлидан иш келмоқ** Муайян иш(лар)ни ўзича уйдаламоқ, қила олмамоқ. *Дуруст, сен самолёт ясомайсан, кетмон чополмайсан.. лекин қилман десанг, кўлингдан иш келади.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ИШ II махс. Бир жуфт пойабзалга етарли тери бўлаги ёки муайян кийимга етарли

газлама. *Бу теридан тўртта иш чиқариш мумкин. Иш бичмоқ. Иш тикмоқ.*

ИШБАЙ Бажарган ишга қараб, иш ўлчовида ҳақ тўлаш усули. *Ишбай ҳақ тўлаш усули дастлаб фабриканинг 8-цеҳида тажриба қилиб кўрилди.* Газетадан. *Текширишда меҳнат нормаларини белгилаш ва меҳнатни ишбай асосида уюштиришда текисчиликка йўл кўйилгани маълум бўлди.* Газетадан.

ИШБИЛАРМОН Ишнинг кўзини билладиган, кўп ишга ақли етиб уддалайдиган. *Ана шу бошқармаларга кенг ҳуқуқлар бериб қўйиш, ишбилармон, обрўли ходимларни бошлиқ қилиб тайинлаш керак.* Газетадан. *Мўмин, камган, аммо ишбилармон йигит экан.* Газетадан.

ИШБИЛАРМОНЛИК Ишбилармонга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Ишбилармонлик — бу янги нарсаларни, янги ғояларни ўйлаб топиб, уларни амалга ошира билиш ва бу йўлда учрайдиган тўсиқ, қийинчиликлардан кўрқмасликдир.* Газетадан. *Абдурасул ишбилармонлиги билан кўннинг назарига тушиб, министрликлардан бирига кўтарилди, депутат бўлди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ИШБОП Ишга муносиб, иш учун қулай, иш вақтида фойдаланса бўладиган. *Ишбоп кийим.*

ИШБОШИ Бирор ишнинг боришини кузатиб, раҳбарлик қилиб турувчи шахс; саркор. *Хон тарафидан улар устига ишбоши қилиб белгиланган саркорлар.. қулоқ эшитмаган сўкишлар билан бечораларни таҳқир этар эдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ишбоши: -Қани, тараф борми? — деб полвонларни майдонга чақирганда, нима бўлдию, таваккал қилиб, ўрнимдан туриб кетдим.* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *..катта ишларни олмамай, олжи бўлса, кўпригу ҳаммомлар лойиҳасини тузиб, ўзи ишбоши бўлиш ниятида эканини.. айтди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИШБОШҚАРУВЧИ Идора, бошқарма ва ш. к. да расмий ёзишма ишларини олиб боровчи ходим.

ИШБУЗУҚИ Битиб турган ишни бузувчи, келишилган масалада қаршилик кўрсатувчи одам; бузуқчи, ғаламис. *-Мадрайим қора, ишларнинг мазаси йўқ-ку! — деди тўра. -Тўрам, ишбузуқилар бор, — деб пўнғилади Мадрайим навкар Полвонга қараб.* Ж. Шарипов, Ҳоразм.

ИШВА [a. عشوہ — кечаси (кўзи) яхши кўрмаслик; нозли, мафтун этувчи ҳаракат] Юз, кўз, қош жилваси; ноз, адо. *Бир ишва*

билан жонон девона қилиб кетди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Қиз кўзларида ибo ва ишва билан яна ўзининг ўша қарашидан қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Жувон ноздан кўра ўпкага яқин бир ишва билан таъна қилди: -Шунақа, эсингизни олиб қўйишган.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШВАКОР айн. **ишвали**. *Ишвакор аёл. ■ Чарх урсину айлансин Ишвакор жонон тўйингга. «Бойчечак».*

ИШВАЛИ Ишваси бор, ишва ифодаловчи. *Хадичабегим ҳали ҳусни сўлмаган нозу ишвали аёл эди. Ойбек, Навоий. Лаъли ишвали кўзлари билан ҳар қанча қарамасин, унинг [отнинг] димоғни маст қилувчи ёлини тараш билан машғул. Ҳ. Фулом, Машғал.*

ИШВА-НОЗ Ноз ва ишва(лар). *Тинглай, дея, хуш овозингни, Узинг тутдинг садаф созингни. Черта кетдим зўр ихлос билан, Қараб турдинг ишва-ноз билан. Шухрат.*

ИШГИР шв. Абжир, эпчил, чаққон. *Ишгир саллот бари босиб келарди. «Очилдов».*

ИШЁҚМАС Иш-меҳнатга хуши йўқ; дангаса, ялқов. *Ишёқмасга иш буюрсанг, сенга ақл ўргатар. Мақол. ■ Ювош боладан қўрқиш керак, катта бўлганда, ишёқмас бўлиши мумкин.. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.*

ИШЁҚМАСЛИК Ишёқмасга хос хусусият. *Ялқовлик, танбаллик, ишёқмаслик унга ёт. Газетадан.*

ИШКАЛ I [а. إشكال – мушкуллик, чалкашлик] Ишдаги чатоқ ҳолат; чалкашлик, бузуқлик. *-Тағин ёмон! Ҳар нарсадан ишкал топадиган бўлибсиз, – деди Нафиса. А. Мухтор, Туғилиш. Одамлар илгари вақтда савдо ишида ишкал чиқиб қолса.. қозига чопар эканлар. С. Анорбоев, Оқсой. Ревизор халқи топанан деса, ҳар қанақасидан ҳам ишкал топади. С. Аҳмад, Сайланма.*

ИШКАЛ II шв. Похол ёки қўгадан эшилган боғлик, арқон.

ИШКОМ Токларни кўтариб қўйиш, тараш, ёйиш учун поя ва бағазлардан баланд қилиб қурилган ёйсимон сўри; валиш. *Гулнор, очилган токларни ишкомга кўтариб, тол пўстлоғи билан мақкамлаб боғлайди. Ойбек, Танланган асарлар. Баланд ишкомда узумлар фарқ пишиб ётибди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.*

ИШЛАМОҚ I Иш билан машғул бўлмоқ; меҳнат қилмоқ. *Далада ишляпти. Боғда ишляпти. ■ Шунақа, эшон, дех-*

қон қишин-ёзин ишлайди-ю, кузга бориб илги қуриydi. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Миянгизни толиқтирадиган даражада қаттиқ ишланг. С. Сиёев, Ёруғлик. Меъмор учун бу ерда ишлаётганлар ичида Зулфиқору Заврак, Гаввос Муҳаммаддан яқинроқ одам йўқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Бирор лавозимда фаолият кўрсатмоқ, хизмат қилмоқ. *Директор бўлиб ишламоқ. Университетда ишламоқ. ■ Ҳозир Питнакдаги боғчада тарбиячи бўлиб ишляпти. С. Сиёев, Ёруғлик. Ҳаётда хотин-қизларнинг энг биринчи фазилати, майли, у қандай лавозимда ишласин, уй тутишни билиши, оналик бурчини ўтай олишидадир. Газетадан.*

3 Ишлов бермоқ. *Терини ишламоқ.*

4 Ижод этмоқ; яратмоқ. *Расм ишламоқ. Фильм яхши ишланибди. Ҳайкал ишламоқ. ■ Бош соврин тавсия этилди – турнир ғолиби тошкентлик усталар ишлаган катта чинни вазани олади. Газетадан.*

5 Ҳаракатда бўлмоқ, юрмоқ, юриб турмоқ; амал қилмоқ. *Тегирмон ишляпти. Станок ишляпти. ■ У, дала шийпонига етиб келганда, телефон ишлятгани тўғрисида хабар қилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

6 Хизмат қилмоқ, фаолият кўрсатмоқ. *Музейлар ҳар куни ишлайди. Душанба кунлари касса ишламайди. ■ Институтда мароқли учрашувлар клуби ишлаб турипти. Газетадан. Ҳозир шаҳарда кўплаб кулолчилик ва наққошлик устахоналари ишлаб турипти. Газетадан.*

7 физиол. Ўз вазифасини нормал бажармоқ. *Чап қўлим ишламайди. ■ -Бектемирдан кўнглим тўқ, – деди Али тажанг, – калласи ишлайди. Ойбек, Куёш қораймас.*

8 с. т. Меҳнат қилиб топмоқ. *Пул ишламоқ. Бугун юз сўм ишладим. ■ Ўтган йил бир юз ўн саккиз меҳнат куни ишладим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

Ишлаб чиқариш Муайян ижтимоий муносабатлар шароитида киши меҳнати туфайли жамиятнинг яшаши ва тараққий этиши учун зарур бўлган моддий бойликлар яратиш. *Рационализаторлар томонидан яратилган англиклар ишлаб чиқаришда кенг қўлланмоқда. Газетадан. Ишлаб чиқармоқ Маҳсулот тайёрламоқ. Стендларга талабалар уйлаб топган, ясаган, ижод қилган ва ишлаб чиқарган турли буюмлар тартиби билан қўйилган. Газетадан. Хива шаҳар бади-*

ий совға буюмлар фабрикаси ишлаб чиқараётган маҳсулотларни халқ амалий санъатининг нодир намуналари, деса бўлади. Газетадан. **Ишлаб чиқмоқ** Тайёрламоқ, яратмоқ. Пахта териш машинасининг янги моделини ишлаб чиқдик. ■ Кейинги ярим йил давомида қўйилган вазифаларни ҳаётга татбиқ этиш билан боғлиқ чора-тадбирлар ишлаб чиқилди. Газетадан. **Ўз устида ишламоқ** Ўз савияси, малакасини ошириш йўлида меҳнат қилмоқ, ишламоқ. Каллали бола экан, мана, ўз устида ишлаб, кўтарилиб кетди. **Қайта ишлаш** Қайта, бир неча марта ишловдан ўтказиш. Бир грамм соф радиий олиш учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишлашга тўғри келади. «Фан ва турмуш».

ИШЛАНМА Фойдаланиш, қўллаш учун ишлаб чиқилган нарса. ..техник ва технологик ишланмаларни ўз фойдаси учун ишлатишга интилди. Газетадан.

ИШЛАТМОҚ 1 Ишламоқ фл. орт. н. Одам ишлатмоқ. Ақл ишлатмоқ. Расм ишлатмоқ.

2 Қўлламоқ, фойдаланмоқ, ишга солмоқ. Асбоб ишлатмоқ. Сўз ишлатмоқ. ■ Улар гоҳ қамчин билан, гоҳ қилчи, гоҳ тўппонча ва милтиқни аямай ишлатиб, халқни босиб туришибди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор манфаатга йўналтирмоқ; сарфламоқ. Маблағларни тежаб-тергаб ишлатмоқ. ■ Боилар тўйларга ишлатадиган пулни савдога ишлатсин, театр ишларига берсин. Ойбек, Танланган асарлар.

ИШЛИ Иши, юмуши бор; иш-хизматли. Ишли йигит. Ишлининг иши битар, ишсизнинг кунни ўтар. Мақол. ■ Яна бир оз кут, келиб қолар. Ишли одам эмасми, ахир! Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит.

ИШЛОВ 1 Ишламоқ фл. ҳар. н.

2 Хомашёдан маҳсулот тайёрлаш учун қилинган меҳнат жараёни ва унинг натижаси. Ишловини келтирибсиз. Ишлови яхши. ■ «Қаловини топсанг, қор ёнар» деганларидек, ишлови етилса, шўр ерларда ҳам пахтадан мўл ҳосил олиш мумкин. Ш. Мусаев, 55 центнердан.

Ишлов бермоқ Махсус (ўзига хос) меҳнат, иш қилмоқ. Ҳўмдорлар ўзгаргандан сўнг, муомаладаги тангаларга шундай ишлов берилган. Газетадан. Кечикиб экилган ғалла ҳам, чигит ҳам Матқовулнинг кейин берган ишловларига қарамай, яхши унум қилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШОНАРЛИ Ишонниш мумкин бўлган; ишончли. Ишонарли гап. ■ Бу савол ўзига ишонарли жавоб талаб қилиш билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқига имтиҳон ҳам эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Шерназарбойни халқ олдида оқлаш учун.. ишонарли далиллар керак эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИШОНМОҚ 1 Ҳақиқат, чин деб билмоқ. Сўзига ишонмоқ. Ваъдасига ишонмоқ. ■ Бундай яхшиликни ҳар ким ҳам қила олади, Сафар ака.. шунинг учун мирзабошининг қилган яхшиликсига мен ишондим. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Бунинг учун ёзувчи ўзи тасвирлаётган воқеага қаттиқ ишонини керак. С. Кароматов, Олтин кум.

2 Ишонч билан қарамоқ, ишонч боғламоқ; панд бермайди, деб билмоқ. Бобур бу гап яна алданмаслик учун шаҳар ичидаги тарафдорларининг ҳеч бирига хабар бермасдан, фақат ўз кучига ишониб, таваккал қилиб келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Кузнинг ўзгарувчан об-ҳавосига кўпда ишониб бўлмайди. Газетадан. Шоир аср бошларидаёқ «Ер юзида таҳқирланган киши қолмайди», деб порлоқ келажакка астойдил ишонган эди. Газетадан. Ҳаёт Фуломжонга ишонса ҳам.. чоҳ олдида турган кишидай қўрқиб, сўради: -Қаёққа? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Умид боғламоқ, эътимод қилмоқ; суянмоқ. Қоматига ишонган — қаддини букиб кетади, Кўпчиликка ишонган — мақсадига етади. Мақол. ■ Ойингнинг сендан умиди катта. Бор ишонеани сен. Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин. Кумуш ва онасининг бирдан-бир ишонганлари яна Ҳасаналининг ўзи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИШОНУВЧАНЛИК Ишоннишга кўнгли мойил, ишонаварадиган. ..айниқса, ишонувчан, содда одамларнинг кўнглига йўл топиб, жиноятга қўл урувчилар ҳам учрашини инкор қилмаслигимиз зарур. Газетадан.

ИШОНУВЧАНЛИК Ишонч, ишонниш билан муносабатда бўлиш хусусияти, шундай муносабат. Оққўнғил Нафиса ишонувчанлик билан йўл қўйган хатосига иқрор: кул деб, олов чангаллаб олганидан дарди ичида. Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ИШОНЧ 1 Ишонниш ҳисси, туйғуси. Ишонч билан гапирмоқ. Ишонч уйғотмоқ. ■ Унинчиси ҳам гапми, истаганича топиши мумкин — истак, ишонч ўлмасе бас.. Газета-

дан. *Йўлчи чакки одамларни топмади, Ёрматнинг ҳақсиз эканига ишончи кундан-кун ортди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бор ишончим: бир кунни Ёнгай қуёш қутб узра ҳам.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Ўтимода этилган, суянилган, умид боғланган шахс ёки нарса. *Модомики, иккимизнинг ёлғиз ишончимиз шу ўғлимиз экан.. бизга лозими, унинг хурсандлиги нима билан бўлса, шуни ахтаришдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Элмуроднинг ғурур билан гапирадиган гапи — келажакка ишонч ва умиди бўлиб қолди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИШОНЧЛИ Ишонса бўладиган, панд бермайдиган. *Ишончли одам.* ■ *Сиз суянчиқларга ишониб бўлмиз, жаноблар! ..Бошқа ишончли суянчиқларни топамиз.* Ҳ. Ғулум, Машъал. *Бу ташилотда сиз менинг энг ишончли, суянадиган кишим бўласиз.* Н. Аминов, Суварак. *Абдуғаффор ака деҳқончиликнинг истиқболи ишончли қўлларда бўлишини орзу қиларди.* Газетадан.

ИШОНЧСИЗ 1 Ишониб бўлмайдиган; бетайин. *Ишончсиз киши билан ишлама, Ажабланиб, бир кун тилинг тишлама.* Мақол. ■ *У подшоҳни лашкар ичидаги ишончсиз шахслардан огоҳ этар, уларни жаллод қўлига топширарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Умид-ишончи йўқ, ишончсизлик ифодаловчи. *Дўстининг ташвишини ишончсиз кулги билан йўқотишга тиришди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *..худди саҳнага биринчи бор чиқаётган ҳаваскор санъаткордек, ишончсиз қадам билан телефонга борди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИШОНЧСИЗЛИК Ишончсиз ҳис-туйғу, ишончсиз муносабат. *Ишончсизлик билан гапирмоқ.* ■ *Широқ шоҳнинг ишончсизлик кўзи билан қараётганини фаҳмлаб, ўз сўзининг тўғрилигини исбот қилишга киришди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Менинг дилдан чиқариб айтган сўзларим Назирадаги қўрқув ва ишончсизликни тарқатиб юборди.* Х. Лутфуллаева, Бахти кулган йигит.

ИШОНҚИРАМОҚ Бир оз ишонмоқ, ишонгандай бўлмоқ. *-Билмадим, директор мени шунчаки ҳовуримни босиш учун ёлғондан айтдимми, дейман, — деди ишонқирамай Алимжон.* И. Раҳим, Ўз касбини севган йигит.

ИШОРА [ا. اشاره]— кўрсатма; кенгаш; имо-ишора, белги] 1 Кўз, қош, қўл, бош

ва б. ҳаракати билан берилган белги, имо, шунингдек, гап билан яширин тарзда ифодаланган маъно; шама. *Ҳўкизга — туртки, донога ишора кифоя.* Мақол. ■ *Сафаров кўз ва қош ишораси билан Самандаровга: «Эвида-да! Бу гаплар, бу муомала ортиқча», дегандай қилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мингебоши томдаги карнайчиларга «бас» ишорасини қилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Зулфиқор баъзан бу қиз нима демоқчи, дегандай хаёлга чўмар, Бадианинг хатти-ҳаракатлари, қилиқлари, гапларидаги ишора уни чуқур ўйлашга мажбур этарди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Зумрад Мавлон Исаевичнинг ишорасини тушунди: «Ахир мен туфайли келдинг бу ерларга, тентак. Бўлмаса, юрардинг ҳозир дала кезиб..».* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Ишора қилмоқ Бирор маъно (мазмун)-ни билдирувчи имо-ишора бермоқ, гап-сўз айтмоқ. *Полизнинг бошига етиб келишди. «Тўхтанлар» деган ишора қилди Ҳаким.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *-Оқиллар омон бўлсин! — деб дуо қилди Мутирб, Авазнинг бугуни оқибатига ишора қилиб.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум маъно ифодаловчи, вазифа бажарувчи белги, аломат. *Тригонометрик функцияларнинг ишоралари.* ■ *Рўзимбой аканинг чойхонасида Рамазон нўғай ўқийдиган газеталарда нозик ишоралар бор эди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мактубдаги тушуниш қийин бўлган нуқта ва ишоралар яна бир қайта заҳар сочиб ўтгандек бўлдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИШОРАЛАМОҚ кам. қўл. Белги қўймоқ, белгиламоқ. *Буюмларни рақамлар билан ишораламоқ.*

ИШОРАТ эск. айн. **ишора.** Аминнинг кўз ишорати билан йигитлар юқори кўтарган таёқларини қўндирмасдан сақлаб турдилар. С. Айний, Куллар. *Йўлчи, Қамбар уқтирган ишоратларни бир-бир кўздан кечириб, сўла ёқдаги боши берк тор кўчага кирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Абдурауф тунқотар.. даҳлизга чиқиб, ўзини четга олиб турган Султоналига, нима гап, деган ишоратини қилди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИШПЕЧ Чеварларнинг ип, ипак, игна ва б. керакли нарсалари сақланадиган, шунингдек, тиззага қўйиб иш тикадиган халтаси. *Мукаррамой чевар қиз, Ишпечи тўла ипак.* Л. Абдуллаева. *Кампир ишпечи билан шойи қўйлакчани олдига олиб ўтирди.* Ҳ. На-

зир, Яхши исм. *Зумрад кўзларини чиройли сузиб, бир кулди, кейин тиззасидаги ишпечини ера кўйди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИШРАТ [а. *عشرت* – (бирор кимса билан) дўстлашиш, айш, хурсандчилик қилиш] Кайф-сафо, майшат билан фаҳш ишлар қилиш. *Яна янги овқатлар, ичимликлар, лаганчаларда анор ва олмалар келди. Ишрат қизиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ишрат кечаларининг бирида Ҳожи хола хўжасига сўнги қадаҳни тутди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бечора канизак ҳукмдорнинг бир кечалик ишрати учун қурбон бўлиб кетди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Муҳаббат бирла чеккан гурбатинг роҳат билан тенгдир. Муҳаббатсиз ва лекин ишратинг кулфат билан тенгдир.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ИШРАТГОҲ айн. **ишратхона.** Танишганлар қочиш тадоригини кўришаркан, кепакчи бой.. таниш ишратгоҳа бурилар йўлдан. С. Акбарий.

ИШРАТПАРАСТ [ишрат + ф. *پرست* – сажда қилувчи, севувчи, ҳурмат қилувчи] Айш-ишратга, кайф-сафога берилган, ишратни севувчи (киши).

ИШРАТХОНА [ишрат + хона] Ишрат қилинадиган жой, хона; ишратгоҳ. *Асфандиёрхон ишратхонадан ўтиб, ҳарамхонанинг ҳовлисига чиқди ва катта ҳовуз ёнidan ўтди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Махфий ишратхона тоқчаларидаги баъзи шамлар ўчган..* О. Ёқубов, Қўҳна дунё.

ИШСИЗ 1 Иш-юмуши, қиладиган иши йўқ; бекор(чи). *Ишлининг иши битар, ишсизнинг кунни ўтар.* Мақол. ■ *Йўқ, йўқ, бобожон, ишсиз қолсам, ичим тарс ёрилгудек бўлаверади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Иш, хизмат билан таъминланмаган. *Қаҳратон қиш. Нима кўп – ишсиз кўп. Иш топиш қийин. Мардикорлик, дала ишлари йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шаҳарлар, қишлоқлар бир-бирдан афзал эмас, ҳамма оч, ҳамма ишсиз.* Ойбек, Нур қидириб.

ИШСИЗЛИК Ишсиз ҳолат, иш билан таъминланмаганлик; иқтисодий фаолиятга яроқли аҳолидан бир қисмининг ўзига лойиқ иш топа олмай қолиши. *29-модда. Ишдан ва иш ҳақидан маҳрум бўлган шахсларга мўлжалланган ишсизлик нафақасининг миқдори.* Газетадан. *Бир йигит. Бутундир оёғи, Тўрвасида ишсизлик ёрлиғи.* Рауф Парфи.

ИШТАҲА [а. *إشتهاء* – истак, хоҳиш; овқатга бўлган майл] **1** Овқатланишга уйғонган ёқимли иштиёқ (сўлак ва меъда шираси ажралиши билан юзага келади). *Ёдгор соғайиб, иштаҳаси охирги даҳадан турган пилла қуртеникидай бўлган эди.* С. Айний, Дохунда. [*Салимбойвачча*] *Эзлиб пишган ёғли гўштни иштаҳа билан еб, шишани яримлатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Иштиёқ, майл, ҳафсала. *Уҳ-хў, балли иштаҳанга, шошма, бу ҳам бўлур тез. Ойга бориб, ўзинг ойни ола қолгин, яхши қиз.* М. Шайхзода. *Лочинбоев йигит орқасидан жамоа раиси.. кириб келишини зўр иштаҳа билан кутган эди.* Ҳ. Шамс, Характеристика.

Иштаҳага кирмоқ Овқатланишга хоҳиш, иштаҳа пайдо бўлмоқ. *Иштаҳага кирди-ю, кулча юзига ранг югурди..* К. Яшин, Ҳамза. **Иштаҳани бўғмоқ** (ёки ўлдирмоқ, кесмоқ) **1)** иштаҳани йўқ қилмоқ, қайтармоқ. *Ҳаёт эса бояйдай қилтомоқ бўлиб ўтираверди, тўғриси, бу ноёб бахт унинг иштаҳасини бўғиб қўйган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Гулнорнинг ҳам иштаҳаси кесилди, икки-уч қошиқ шўрва ҳалқумидан базўр ўтди.* Ойбек, Танланган асарлар; **2)** ҳафсалани ўлдирмоқ (қайтармоқ). **Иштаҳа(ни) очмоқ** Иштаҳа пайдо қилмоқ. *Халқ табобатида карам барги иштаҳа очувчи омил сифатида фойдаланилган.* Газетадан. **Иштаҳаси карнай 1)** иштаҳаси жуда яхши. *-Иштаҳа карнайга ўхшайди, – деди кулиб Ҳози, кейин икки бармоғи билан томоғини силади.* И. Раҳим, Ихлоқ; **2)** хоҳиши зўр.

ИШТАҲАЛИ Иштаҳаси яхши, овқатни севиб, кўнгли тусаб ейдиган; сергомоқ.

ИШТАҲАСИЗ Иштаҳаси йўқ, овқатни севиб, кўнгли тусаб емайдиган, камтомоқ. *Гулсумбиби, бетоб, иштаҳасиз қизи учун ўз ҳовлисида, ўз декчасида тайёрлаган бир коса серқатиқ хўрда ошни авайлаб кўтариб, эшикдан кириб келди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИШТАҲАСИЗЛИК Иштаҳасиз ҳолат, иштаҳа йўқлик. *Умматали, нима учундир, дами қайтган ошни иштаҳасизлик билан еб, диванга чўзилди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Чарос иштаҳасизлик билан шўрва ичаркан, онасининг ўзига диққат билан қараб қўяётганини сезар.. эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ИШТИБОҲ [а. *إشتباه* – шубҳа, гумон, шак] Шак-шубҳа, гумон. *Кўпчиликка айта-*

диган гап эмас ўзи. Майли, иштибоҳ қолмасин сизларда, айтаман. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИШТИЁҚ [a. اشتياق] — муштоқлик, дил хоҳиши; интилиш] Зўр истак, хоҳиш. *Иштиёқ билан ишламоқ.* ■ *Журналнинг номи «Маориф ва ўқитувчи» эди. Адолатнинг кўнглида уни ўқишга иштиёқ туғилди. С. Зуннунова, Гулхан. У [Умид] жуда иштиёқ билан ёзарди, фикрлар ҳам қуйилиб келарди. Мирмуҳсин, Умид. У [Қудрат] қадрдон дўстларини.. кўриш иштиёқи билан ёнар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ИШТИЁҚЛИ қ. иштиёқманд. *Иштиёқли ўқувчи.*

ИШТИЁҚМАНД Иштиёқи бор, иштиёқ-ҳаваси кучли. *У ҳунар ўрганишга иштиёқманд.* ■ *Ёш шоир шеърдан кўра тўртликлар ёзишга иштиёқманд.* Газетадан.

ИШТИЁҚСИЗ Иштиёқи, майли, хоҳиши йўқ.

ИШТИРОК [a. اشتراك] — биргалашиш, қўшилиш; шериклик; умумийлик, муштараклик] Бирор иш, маросим, мажлис ва ш. к. да ҳозир бўлиш, қатнашиш. *Маъмурият вакили иштирокида бўлган мажлис.* ■ *Хотинлар ўз тўйларини Ўзбек ойим иштироки билан ўтказиб олсалар, ўзларини шаҳарнинг энг бахтли хотинларидан санаб.. юрар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мирзо Меъморга таассуф билдириб, ўғлининг подшоҳга суиқасдда иштироки борлигини.. маълум қилди. Мирмуҳсин, Меъмор. Асосийси, Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар фаолиятидаги иштироки миллий хавфсизлигимиз, минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлаш гаровидир.* Газетадан.

Иштирок этмоқ (ёки қилмоқ) Қатнашмоқ. *Мен бу тўйга иштирок этолмаганлигимни айтдим.. «Муштум». Биз ижодий кечаларимизни шундай ўтказайликки, бу кечада ёлғиз ёзувчилар эмас, кенг жамоатчилик ҳам иштирок қилсин. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ИШТИРОКИЮН [a. اشتراكى — социалист] эск. айн. коммунист.

Иштирокиюн фирқаси эск. Коммунистлар партияси. *Ўртоқ Кенжа айтгандай, биз зиёлилар иштирокиюн фирқасининг бошлаган бу ишини олқишлаб, ёрдам беришимиз керак. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ИШТИРОКЧИ Иштирок этган ёки этувчи; қатнашчи. *Мажлис иштирокчилари.* ■ *Дарҳақиқат, биз Ўзбекистон кўриқларида юз*

берган ўзгаришларнинг шоҳиди, иштирокчиларимиз. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

ИШТОН Тананинг белдан пастки қисмига кийиладиган, узун икки почали ички кийим; лозим. *Камолон дарвозаси билан Самарқанд дарвозасигача бўлган кўрғон остлари бошсиз ва иштондан бошқаси туналган инсон гавдалари билан тўлибди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Ҳазратим, — деди енгилгина тўн ичидан малла кўйлак ва оқ бўз иштон кийган Мурод. К. Яшин, Ҳамза.*

ИШТОНБОҒ Иштоннинг липпасига ўтказилган боғ. *Бир вақтлар дўппи тикдим.. иштонбоғ тўқидим. Энди ундай ишларга кўзим ўтмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Попукли иштонбоғ боғла, белни ушлайди. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.*

ИШТОНСИЗ Иштони йўқ; беиштон. *Иштонсизнинг тушига икки қарич бўз кирибди. Мақол. ■ Иштонсизнинг ҳадиғи чўндан дегандек, то машина.. лагердан чиқиб кетгунча, Мирсалимнинг ичидан қиринди ўтди. Шуҳрат, Олтин зангламас.*

ИШТОНЧАНГ 1 Иштоннинг устидан шим киймаган ҳолда, фақат иштон билан. *Саудий қайтиб келганида, ҳамхужраси Эҳсон тор ва дим уйда иштончанг, димиқиб ўлтириб, мутолаа қилар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 шв. Иштонсиз, беиштон. *Авазнинг хаёлидан бир-бирдан машвум, юракни тилкапора қилувчи манзаралар кетмай қолди. Бир қапада кеча иштончанг, ориқ бир бола «нана» дея йиғлаб, дастурхонга қўл чўзди. С. Сиёев, Аваз.*

ИШХОНА 1 Иш, хизмат қилинадиган жой; корхона. *Чиндан ҳам, адам борида ойимга енгил эди.. ишхонасига бориб-келишни биларди, холос. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.*

2 айн. устахона. Қоратой.. *ишхонада.. қизил чўғ бўлган темир парчасини болға билан гурс-гурс урар, яссилар, чўзар, қайишар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИШЧАН Ишлаб чарчамайдиган, ғайрат-шижоат билан ишлайдиган; серғайрат. *Ишчан одам.* ■ *Ишчан педагог Салима Бердиева порлоқ келажакнинг меҳнатсевар, ғайратли қурувчиларини тарбиялаб етиштирмоқда. Н. Саъдуллаев, Камолот. Бригада чиндан ҳам аҳил ва ишчан коллектив. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит.*

ИШЧАНЛИК Ишчан хусусият, ишчан ҳолат; меҳнатсеварлик. *Ишчанлиги билан обрў қозонмоқ. Ишчанлик кўрсатмоқ. Ишчанликни бўшаширтмаслик.* ■ **Камтаринлик** ва **ишчанлик** унинг асосий хислатидек бўлиб қолди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИШЧИ 1 Меҳнат билан шуғулланувчи, ўз кучи билан ҳаёт кечирувчи шахс; меҳнатчи. *Шу йўсин ариқ қазила бошланди. Лекин ишчи кўп, озиқ-овқат йўқ эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Биз — ишчимиз, меҳнатчимиз, Биз ҳам инсон ўғлимиз. Ҳамза.*

2 Корхоналарда жисмоний меҳнат қилувчи (ишловчи) шахс; моддий бойлик яратувчи ижтимоий гуруҳ вақили. *Завод ишчиси. Қурилиш ишчиси. Темир йўл ишчиси.* ■ **Ишга қабул қилишда** синаб кўриш — ишчи ёки хизматчининг унга топширилайётган ишга мувофиқлигини текшириб кўришдир. Газетадан. *Эъзозли ўқувчим (балки пахтакор, эҳтимол, ишчисан, балки зиёли). А. Шер.*

ИШШ унд. с. Эшакни тўхтатиш учун ишлатилади. *Дангаса салқинга қочгай, иш десанг, Тўхтамоқ одат эшакка, «иши» десанг. Ҳабибий.*

ИШШАЙМОҚ Тишларнинг оқини кўрсатиб, товушсиз илжаймоқ;. *Мурзин ҳайрон қолиб, «У эмас-ку!» деган эди, комендант «Адашманг, айнан ўзи», деди сурбетларча ишшайиб. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Ҳақиқатан ҳам, у ўта мулоҳазали, хушчақчақ йигит кўринар, фақат жилмайиши ишшайишга ўхшаб кетарди. Н. Аминов, Қалтис хато.*

ИШЮРИТИШ Муассаса, ташкилот ва ш. к. га оид иш-ҳужжатларни олиб бориш, юргизиш. *«Давлат тилида ишюритиш ва ҳужжатчилик» курсидан ягона мукамал дарслик яратиш.. Газетадан.*

ИШЮРИТУВЧИ Ишюритишни олиб боровчи шахс. *Пойтахт атрофидаги маҳаллалардан бирида миноралик катта масжид солаётган устод Қавом ҳам бу ерга ишюритувчи сифатида.. яқинда мадрасада таҳсил кўрган бир йигитни чақирди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИШҚ [а. عشق — севги, муҳаббат; ошиқлик, хушторлик] **1** Бошқа жинсдаги шахсга берилиш, интилиш (мойиллик) ҳис-сезгиси. *Мажнуннинг Лайлига ишқи. Ишқ савдоси. Ёр ишқида ёнмоқ. Ишқи йўқ — эшак, дарди йўқ — кесак. Мақол.* ■ **Бир вақтлар**

ишқ можароларини ёлғиз эртаклардан тинглаган Гулнор.. энди ўзи ишқнинг олов кўйлагида яшар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўча Зўр ички интилиш; иштиёқ. *Одатда, навбахор келиши билан қалби яратиши ишқи билан туғён урувчи сахий боғбонлар, пахтакорлар ва ишчилар йил бўйи қилиниши лозим бўлган ишларни хомчўт қилиб оладилар. Газетадан. Ажабо, устознинг инсон қалбига солган ижод ишқи шоирдининг матонати билан қўшилса, мўъжиза туғиларкан. «Гулдаста».*

Ишқи тушмоқ Ишқ-меҳри уйғонмоқ, ишқ-меҳр билан боғланмоқ; севиб қолмоқ. *Деҳқоннинг ишқи ерга тушган. У ерни эъзозлайди. Газетадан. Бировга ишқингиз тушса, қиз боладан бешбадтар уятчан бўлиб қолар экансиз.. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИШҚАЛАМОҚ 1 Икки нарсани бир-бирига суркамоқ. *Ғиштни ғиштга ишқалаб силлиқламоқ.* ■ *-Биров ишдан келса, сиз ошдан келасиз, — деди Мели полвон жаҳли чиқиб ва қўлларини ишқалаб, кетмон сопини ушлади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Қўл билан қаттиқ босиб силамоқ, эзмок. *Оёқни ишқаламоқ.* ■ *Мўйсафид сартарош унинг [Йўлчининг] бақувват.. бошини ишқалай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Уйқули кўзларини ишқалаб Акбар чиқар, тойчоқлардай ирғишлаб, сертунроқ кўчалардан чопқиллашиб кетардилар. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

ИШҚАЛАНИШ 1 Ишқаланмоқ фл. ҳар. н.

2 физ. Жисмларнинг бири иккинчисининг силжишига қаршилик кўрсатувчи физик ҳодиса. *Қуруқ ишқаланиш. Ишқаланиш кучи.*

ИШҚАЛАНМОҚ 1 Ишқаламоқ фл. ўзл. ва мажх. н. Унинг [кетмоннинг] юзи қаттиқ, серқирра тошларга узоқ вақт ишқаланган ёки қандайдир ўтмас теша билан йўнилганга ўхшарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўча Хира бўлиб ёпишмоқ, сурканмоқ.

ИШҚАМОҚ айн. ишқаламоқ. *Ёрмат севинганидан кафтини ишқаб, кулиб, танчадан бир қадам нарига чўкка тушди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Бурнини ерга ишқамоқ қ. ер.

ИШҚИБОЗ Меҳр-ҳавас қўйган, берилган; ҳавасманд. *Муסיқага ишқибоз одам. Отга ишқибоз. Спортга ишқибоз.* ■ *Ҳамро аканинг қизи Обида қишлоқ мактабида ўқиб юрган кезларидан машинага ишқибоз эди. Ҳ.*

Назир, Маёқ сари. *Овга ишқибоз ёш-яланнинг куну туғди: тоғда дон тополмай оч қолган какликлар гала-галаси билан дарага ёпиритиб тушган.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИШҚИБОЗЛИК Меҳр қўйиш, берилиш, кучли майл. *Санъатга ишқибозлик. Ишқибозлик айб эмас.* ■ *Ишқибозлик ҳам ҳар хил бўлади, чунончи, биров гулга, булбулга, биров машинага, йўрға отга ишқибоз.* «Муштум».

ИШҚИЙ Ишқ-муҳаббатга оид; ишқни ифодаловчи. *Ишқий шеър. Ишқий драма.* ■ *Гулнор ишқий кечинмалар, белгисиз хаёллар ичида ўртаниб, ёлғиз ётаркан, ҳовлида отасининг овозини, қўй мағрашини эшитди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Оқила муҳаббатни ишқий мактубларсиз, учрашувларсиз.. тасаввур қила олмади.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

ИШҚИЛИБ Нима қилиб бўлса-да, ҳар қалай, ҳар ҳолда. *Бобоҳўжа домла ҳаммавақт бир хилда ўқитар, бир хилда ёздирар, ишқилиб, бир амаллаб вақтни ўтказар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мажлис қизиб кетди. Қатнашувчиларнинг кўпчилиги озми-кўпми, яхшими-ёммонми, ишқилиб, гапирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИШҚИРМОҚ *шв.* Пишқирмоқ. *Бу майдонда бедов отлар Ишқирар майдон ичинда.* «Алпомиш».

ИШҚОР [*ф.* اشخار ёки شخار — поташ, калий карбонат] **1** *ким.* Металларнинг аралашувидан ҳосил бўлган, сувда яхши эрийдиган асослар, мас., ўювчи натрий, ўювчи калий.

2 Шундай моддали эритма.

Ишқори озмоқ Жаҳли қўзғамоқ, ғазаби қайнамоқ. *..қулоқчинни бостириб олиб, йигитчалар қатори ер текислаётган куёвини кўраркан, қайнотанинг ишқори озиб кетди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ИШҚОРИЙ *ким.* **1** Ишқор ҳосил қилувчи. *Ишқорий металллар.*

2 Ишқор хусусиятига эга бўлган. *Ишқорий эритма.*

ИШҚОРЛАМОҚ Ишқор билан ишлов бермоқ, ишқор солмоқ. *Сувни ишқорламоқ.* ■ *Ишқорлаш цехида.. элеваторлар.. синовдан ўтказилиб, ишлаб чиқаришга шай этиб қўйилди.* Газетадан.

ИШҚОРЛИ **1** Ишқори бор, ишқор аралаштирилган. *Ишқорли сув.*

2 Ишқор воситасида ишлайдиган. *Ишқорли аккумулятор.*

ИШҒОЛ [*а.* إشغال] — эгаллаш, босиб олиш; иш билан банд этиш]: **ИШҒОЛ ҚИЛМОҚ** (*ёки* **ЭТМОҚ**) **1**) забт этмоқ; қўлга олмоқ; эгалламоқ. *Пиёда аскарларимиз.. ҳамла қилиш учун қулай позицияларни ишғол қилган эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Уратенанинг бу сафарги ишғол этилиши алоҳида аҳамиятга эга эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши; **2**) банд қилмоқ, қопламоқ, эгалламоқ. *Унинг фикрини ўз ишлари ишғол қилган эди.* ■ *Улар нича юриб, тўрт-беш таноб жойни ишғол этган бедазорча чиқишди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баданинг хаёлини бир лаҳза ўша, Хўжа Юсуф Андигоний келган базм ишғол қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЮЛЬ [*лот.* julius] Янгича йил ҳисобида еттинчи ой номи (Милоддан аввалги 45-йилда Рим ҳукмдори Гай Юлий Цезар шаарфаига шундай ном олган).

ИЮНЬ [*лот.* junius] Янгича йил ҳисобида олтинчи ой номи (Қадимги Рим маъбудаси Юнона номи бўйича аталган).

ИЯ *с. т.* Ие. Ҳа, нима бўлди.. *Ия, бурнингдан қон оқяпти-я!* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЯК **1** Пастки жағнинг ҳар икки томони қуйилиб келиб бирлашган жойи. *Ияги чўзинчоқ одам.* ■ [*Бозорбой*] *Пойгакка чўккалаб, сўнг бир қўли билан соқоли майса бўлиб қолган иягини силаб қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи. -*Кел, Саид ўғлим, — деди Мўмин амаки, ияги бурнига бориб келиб узум ер экан.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Пастки жағ. *-Дадаси бўлса, уруида.. — Хадича аянинг ияги қалтиради.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Гулноранинг очиқ кўзларида ҳаёт нури сўнганди. Рўмол туғунларини ечиб, иягини боғладим.* Газетадан.

Ияк ташламоқ (*ёки* **ҚОҚМОҚ**) Ўлим талвасасида ётмоқ. *Кун ўтди, ҳафта ўтди, ниҳоят, амалдор шифтга қараб ётганича, бир-икки ияк қоқди — жон берди.* «Муштум». *Нима, ажали этиб, иякни қоқишга қараб қолди, нўж этиб ўлса, бўлганимиз бўлдиқ.* Ҳамза, Танланган асарлар.

ИЯРМОҚ *шв.* Эргашмоқ. *Ҳайронлик устига бағрин доғлади, Туяга ияриб, бўзлаб ияғлади.* «Алпомиш». *Тўғонбек кўп ичди. Унга ияриб, Алоиддин ҳам.. қадаҳни ортиқроқ кўтариб, ниҳоят, чўзилиб, қотиб қолди.* Ойбек, Навоий.

ИҚ: иқи суймоқ Ёқтирмоқ, хушламоқ. [Дадаали] Гоҳ молхонада ивирсийди, гоҳ чизимча билан ток бойлайди.. ишқилиб, тек турганни иқи суймасди. А. Мухтор, Кумуш тола. [Эломонов] Тўлқиновни кўпда иқи суймасдию, лекин ўзи дуруст одамга ўхшайди. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Бир кўришдаёқ иқим суйиб, худди отам тирилиб келгандай сезсам-а. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ИҚБОЛ [a. إقبال] — пешвоз чиқиш; яқинлашиш; қизиқиш; бахт, омад] **1** Бахтли тақдир, порлоқ келажак; бахт, омад. -*Гулшанининг иқболи баланд. Жуда пишиқ, жуда тиришқоқ у, — деди Зайнаб.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Мени кутаётир ажиб келажак, У менинг иқболим, менинг бахтимдир.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Тақдир, қисмат. [Мулладўст ўз-ўзига:] *Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қилган, ўшанинг учун эллик тўртга кирибманки, иқболим нас-фалокатдан сира ажралмайди.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

3 айн. истиқбол **3.** ..*келаятган Аъзамни кўриб, «Худога шукур, омон қайтди кўзичоғим», деб иқболига чиқди.*.. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

Иқболи чопмоқ Бахти кулмоқ, омади юришмоқ. *Чопган экан асли сенинг иқболинг, Асли бу жаҳонда йўқдир бу ёринг.* «Баҳром ва Гуландом».

4 Иқбол (хотин-қизлар исми).

ИҚЛИМ [a. إقليم] — минтақа, худуд, ўлка; об-ҳаво < юн. klima, klimatos — эғиш, энгаштириш; майл, мойиллик] **1** Муайян жойнинг ўзига хос, ҳар йили такрорланувчи одатдаги об-ҳаво шароити. Тоғ иқлими. Денгиз иқлими. Иқлим ўзгаришлари. ■ *Ўрта Осиё республикалари жуда қуруқ иқлим бўлган зонада жойлашган.* «Фан ва турмуш». *Тортиқ этмиш табиат хуш иқлим, тоза ҳаво.* Ё. Мирзо.

2 кўча Шароит. *Меҳнат жамоасидаги маънавий иқлимнинг яхши ёки ёмон бўлиши кўп жиҳатдан раҳбарга боғлиқдир.* Газетадан.

3 Дунё, унинг бир қисми; минтақа. *Чиройли, попукдай бир қиз ўйнадики, аҳ-аҳ, иқлимда мисли йўқ..* Ойбек, Улуғ йўл. *Ғайрат қилган киши иқлим сўрайди, Юраги катта ҳар бир ишга ярайди.* «Эрали ва Шерали». *Бу хабар бутун иқлим бўйлаб тарқалди.* «Ёшлик».

Етти иқлим Қадимги араб географларининг қарашларига кўра, ернинг етти мин-

тақасидан ҳар бири. *Етти иқлим подшоши етти нома ёзиб, ўз элчиси орқали Қорасоч парининг отасига юборибди.* «Эртақлар». *Қамбар чўлоқдек исковуч етти иқлимда йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИҚЛИМИЙ Иқлимга оид. *Иқлимий шароит.* ■ *Мамлакатимизнинг турли иқлимий зоналарида ўсувчи ўсимликлар турли вақтларда гуллайди.* «Фан ва турмуш».

ИҚЛИМЛАШМОҚ Бирор ернинг иқлимига мосланмоқ, иқлимга ўрганмоқ (ўсимлик, ҳайвон ҳақида). *Субтропик мевалар, асосан.. Кавказ, Қрим ва бошқа жойлардан келтирилиб, республикамизнинг жанубий районларида эндигина иқлимлашаётир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ИҚЛИМШУНОСЛИК геогр. метеор. Турли хил иқлимларнинг таркиб топиш сабабларини, иқлимнинг инсон фаолияти объектларига ва инсоннинг ўзига, шунингдек, турли табиий ҳодисаларга таъсирини ўрганадиган фан тармоғи.

ИҚРОР [a. إقرار] — эътироф қилиш; рост деб ҳисоблаш] Тан олиш, бўйнига олиш; эътироф этиш. [Унинг] *Тенги йўқ, хушрўйлигига ҳамма иқрор.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Оқкўнил Нафиса ишонувчанлик билан йўл қўйган хатосига иқрор: кул деб, олов чангаллаб олганидан дарди ичида.* Шўҳрат, Жаннат қидирганлар.

Иқрор бўлмоқ (ж. к. билан) Тан олмоқ, бўйнига олмоқ, эътироф этмоқ. *Қиз аммасининг оёғига йиқилди ва ўз қилмишига иқрор бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Иқрор қилмоқ** (т. к. билан) айн. **иқрор бўлмоқ.** *Тўғриси у, Меҳрининг чаққонлигига қойил бўлган эди-ку, буни иқрор қилгиси йўқ эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ИҚТИБОС [a. إقتباس] — қисқартириш, торайтириш; қўлга киритиш; кўчирма олиш; кўчирма, далил келтириш] эск. кт. Кўчириб олинган, олинган нарса. *Улуғ аждодларимизнинг меросидан дидсизларча ва илмий таомилга риоя қилмасдан, узиб-юлиб олинган иқтибослар билан изоҳламоқдалар.* Газетадан. *Биз бу иқтибосни атайлаб туркча аслият ҳолида келтирдик.* П. Қодиров, Тил ва эл.

Иқтибос қилмоқ Олмоқ, ўзлаштирмоқ. *Янги воқеликни ифодалаш учун эса янги-янги сўзлар яратилиб ёки иқтибос қилиниб, муомалага киритилади.* Газетадан.

ИҚТИДО [a. إقتداء] — эргашиш, тақлид қилиш] эск. кт. Эргашиш, тақлид қилиш.

Иқтидо қилмоқ Намозда имомга тақлидан ҳаракат қилмоқ. [Домла:] *Халқ ичида қандай ташвиқот қила оламан, зероки, маҳалладаги менга иқтидо қиладиган қавмдан ниҳоят уч-тўрт кишигина қолди, холос.* К. Яшин, Пьесалар.

ИҚТИДОР [a. إقتدار] — куч-қувват, қудрат; қодирлик, қобилият; ҳолат] Куч-қудрат, қодирлик. *Мулла Муҳсиннинг аҳволи маълум, ўздан бир гап чиқариб, мажлисни хурсанд қилишга иқтидори ва маҳорати йўқ.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Улар ҳар жабҳада, ўзларига берилган илоҳий иқтидорлари боис, халқимиз фаровонлиги.. йўлида жонларини жабборга бериб меҳнат қилмоқдалар.* Газетадан.

ИҚТИДОРЛИ Куч-қудратга молик, қудратли, қодир. *Иқтидорли санъаткор.* ■ *Ўзбекистон бадиий академияси Маданият ишлари вазирлиги ва Халқ таълими вазирлиги билан ҳамкорликда тасвирий ҳамда амалий санъат бўйича иқтидорли ёшларнинг иккинчи республика танловини ўтказди.* Газетадан.

ИҚТИДОРСИЗ Иқтидори йўқ, куч-қудрати йўқ. *Эшикдан кириб, стол устидаги қоғозларга кўзи тушиши билан ўзини ҳаддан ташқари чарчаган, ҳар қандай фикрий ишга иқтидорсиз сезиб, бўшаиди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИҚТИСОД [a. إقتصاد] — хўжалик; тежаб-тергаш; экономика] 1 Сарф-ҳаражатда тежамкорлик, тежаб (асраб) қолиш. *Ишга омилкорлик билан ёндашиш, иқтисод ва тежамкорликда шахсий намуна кўрсатиш — шу куннинг талаби.* Газетадан.

2 с. т. Ейиш-ичиш; ейиш-ичиш билан боғлиқ ҳолат. *Оилада жанжал асосан иқтисод хуусида чиқади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *-Хўш, энди иқтисодга ўтайлик, — йигит ён дафтар билан қаламини қўлига олди. — Қани, кўнгиллари нимани хоҳлайди? «Муштум».*

3 айн. **иқтисодиёт.** *Жаҳон иқтисоди ва дипломатия университетининг «Бизнес олами» ўқув маркази «Янги йил олди чиқишлари» ток-шоусини ўтказди.* Газетадан. *Демак, бу сиёсатни амалга оширмақ учун иқтисод илмини.. сирларини билмоқ керак.* Газетадан.

Иқтисод қилмоқ Тежаб қолмоқ. *12 ишчини бошқа ишга кўчириш.. давлатнинг 200 минг сўмликка яқин маблағини иқтисод қиладди.* Газетадан.

ИҚТИСОДИЁТ [a. إقتصاديات] — хўжалик масалалари; хўжалик] 1 Ижтимоий тузумнинг базиси.

2 Халқ хўжалиги ишлаб чиқариш кучларининг ҳолатига мувофиқ келувчи ишлаб чиқариш муносабатлари. *Республиканинг иқтисодиёти.* ■ *Натижада шаҳар иқтисодиёти ўнгланиб, сармоя ва валюта тушуми муттасил ортмоқда.* Газетадан. *Бугунги кунда инвестицияларни жалб қилиш иқтисодиётимизнинг устувор вазифаларидан биридир.* Газетадан.

3 Хўжалик тармоқларининг моддий ва молиявий томонларини ўрғанадиган фан.

ИҚТИСОДИЙ Иқтисодга, иқтисодиётга оид; иқтисодиёт (иқтисод)га боғлиқ бўлган. *Иқтисодий масалалар. Иқтисодий шароит. Иқтисодий сиёсат. Иқтисодий танглик. БМТнинг Ироққа нисбатан иқтисодий жазо чоралари.* ■ *Тупроққа микроўғит солиш эса ҳосил ортиши мисолида иқтисодий жиҳатдан ўзини оқлайди.* «Фан ва турмуш». *Кўёш энергиясидан фойдаланиш ҳисобига ёнлиғи-энергетика ресурслари сарфининг камайиши халқ хўжалигига жуда кўп иқтисодий самара беради.* Газетадан.

ИҚТИСОДЧИ 1 Тежаб-тергаб сарф этувчи; сарф-ҳаражатни тежаб-тергаб бажарувчи; тежамкор. *Иқтисодчи киши.*

2 Иқтисодиёт фанлари ва иқтисодий масалалар бўйича мутахассис. *«Ўзмаиший-техника» институтида иқтисодчи бўлиб ишлайдиган Дилфуза Латипованинг..* Газетадан. *Бундан ташқари, олий маълумотли ўн уч агроном, тўрт инженер, етти иқтисодчи самарали меҳнат қилмоқда.* Газетадан.

ИҚТО [a. إقطاع] — чек, тақсимлаб берилган ер; ҳада, муқофот қилинган ер майдони] тар. Кўпчилик Шарқ мамлакатларида, жумладан Мовароуннаҳрда ўрта асрларда катта, алоҳида хизматлар учун ҳукмдор томонидан инъом қилинган чек ер.

ИҚТОДОР Иқто эгаси, иқто олган шахс.

ИҒВО [a. إغواء] — йўлдан уриш, оздирish; алдаш, адаштириш] Низо, нифоқ солишга, иттифоқни бузишга, бузғунчиликка қаратилган хатти-ҳаракат, ёлғон-яшиқ, уйдирма, бўхтон ва ш. к. *Бойнинг иғвосига алданган бечоралар икки жаҳон овораси бўлди.* С. Айний, Қуллар. *-Хўш, — деди Бўтабой, — сен ҳам ёт унсурларнинг иғвосини тарқатадиган бўлиб қолдингми! А. Қаҳҳор, Кўшчи-нор чироқлари. Ишни бошлиқларга қарши*

иғводан эмас, меҳнатдан бошлаш керак, ўртоқ Сариев. А. Мухтор, Туғилиш.

ИҒВО СОЛМОҚ Орада иғволи гап-сўз юритмоқ (кўзғамоқ). *Эҳтимол, иккимизнинг ора-мизга иғво солиб, ширингина турмушимизни бузмоқчи бўлсалар? Ҳамза, Тўхматчилар жазоси. ИҒВО ҚИЛМОҚ* Иғволи гап-сўз қилмоқ, фитна уюштирмақ. *Хўжаназар мени ва бошқаларни колхозга қарши иғво қилиб, ўзи уч хўжалик бўлиб, ҳаммадан бурун колхозга кириб олди. С. Айний, Қуллар.*

ИҒВОГАР Иғво билан шуғулланувчи, иғво тарқатувчи (шахс). *Иғвогар одам. ■ [Музаффар:] Ҳақиқатни гапирсак, ёмон-отлиқ қилдингиз. Иғвогар, юртбузуқи, ҳасадагўй дедингиз. Уйғун, Навбахор. Иғвогар, одамлар ўртасига нифоқ ташлайди. Коллективни бузади, таълим-тарбияни издан чиқаради. Р. Усмонов, Одобнома.*

ИҒВОГАРЛИК Иғво иши. *Иғвогарлик билан шуғулланмоқ. ■ Устозимнинг айтишча, инсониятда иғвогарлик, чақимчилик, ичқоралик.. кўп бўлар экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Омон Қодиров иғвогарлик билан жамоатни ўз таъсирига олиб қўйди-ку! М. Бобоев, Гўзаллик истаб.*

ИҒВОЧИ айн. иғвогар. *Иғвочининг гапига кирган.. Гумроҳ отанг мен бўлдим. «Зулфизар билан Авазхон».*

ИҲ унд. с. Норозилик ифодалайди. *-Сен ёлғиз эмассан, — пичинг қилди Салим, — Гулнордай онанг бор. ..Нурининг ғазоби тутатиқиб.. «иҳ» деб, тескари бурилди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИҲОНАТ [а. *إهانت*] — камситиш, хўрлаш, таҳқирлаш] эск. кт. Бепарволик, писанд қилмаслик, беҳурмат қилиш, таҳқирлаш. *Дадабой.. худонинг уйига иҳонат келтириб ётган фосиқ. «Муштум». Киши икки ҳолда: бири — ватанида авқоти (тирикчилиги, турмуши) кечмаса ва яна бири — изо ва иҳонат жон-жонидан ўтиб кетса, сафар ихтиёр қилур. Қ. Мирзо, Олам гўзал.*

ИҲОТА [а. *إحاطة*] — ўраб олиш, девор; қамраб олиш] Атрофни тўсиш, ҳимоя учун ўраш, тўсиш ва шу мақсаддаги тўсиқ,

ҳимоянинг ўзи; қуршов. *Даладаги иҳота дарахтлари шохига қўниб олган ғалати қушчалар чуғурлашиб, ўзаро нима ҳақдадир баҳслашмоқдалар. Газетадан. Бобур Зарафшон дарёси кўриниб турган бир жойни ўрда қилиб, атрофига чуқур хандақлар қазитди, шох-шаббалардан ўқ ўтмайдиган иҳоталар яратди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. ..баъзида ўттиз-қирқ отлиқ иҳотасида амирзодалар ҳам сайрга чиқади. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИҲОТА ҚИЛМОҚ (ёки **ЭТМОҚ**) Тўсиб ҳимоя қилмоқ. *Тўрт ботмон чамаси мевазор, гулзор баланд пахса девор билан иҳота қилинган эди. «Шарқ юлдузи». Қалъани иҳота қилиб турган навқару ясовуллар ҳар томонга тумтарақай қочиб кетишди. Мирмуҳсин, Меъмор. Фақат эшик олдида тарвақайлаган катта тут дарахти қалин соя ташлаб, унда истиқомат қилувчиларни иссиқдан иҳота этиб турар эди. С. Кароматов, Олтин қум.*

ИҲОТАЛАМОҚ Маълум бир худудни чегаралаб ўраб, тўсиб қўймоқ. *Уйлари гувалак ёки чим билан иҳоталанган, эгрибугри шох-шабба, устидан қамиш солиниб, лой босилган қоронғи кулбалардан иборат эди. С. Абдулла, Қувғинда.*

ИҲРАМОҚ Оғриқ, алам ифодаловчи овоз чиқармоқ. *Икки йигит ўқ еди шекилли, иҳраб қулади. Ҳ. Фулом, Машғал. Иҳраб ётган Шаҳоб бошини чайқади ва қийналиб ютинди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. Кучала еган каби тиришиб, бузоғи тескари келган сигирдек тўлғанади ва иҳрайди. А. Қодирӣ, Кичик асарлар.*

ИҲРАНМОҚ Оғриқ, толиқиш ва ш. к. таъсирида «иҳ, иҳ» деган товуш чиқармоқ. *Жўравой ўрнидан турди. Оғриқ ва ҳорғинликдан иҳраниб-иҳраниб, фуслхонада ювинди. «Ёшлик». Нормат полвон иҳрандию, милтиқни қўйиб юборди. «Ёшлик».*

ИҲРОМ айн. эҳром. *Миср иҳромлари.*
ИҲТИЛОМ [а. *إحتلام*] — балоғат, етуклик; поллюция] физиол. Эркакларда ғайриихтиёрӣ (жинсий алоқасиз) шаҳват (сперма)нинг кетиши, тўкилиши (асосан уйқу пайтида).